

e-ISSN:2587-2168

IDEA **Studies** journal

2023 Vol 9 Issue 49
MARCH

International Journal of Disciplines Economics &
Administrative Sciences Studies

IDEA STUDIES Journal

International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies

Open Access Refereed E-Journal & Indexed & Publishing / e-ISSN:2587-2168

 ideastudies.com ideastudiesjournal@gmail.com

Vol 9 Issue 49 MARCH 2023

FROM THE EDITOR / EDİTORDEN

Bilim dünyasının değerli insanları,

International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies (IDEAStudies) Dergisi, 2015 yılında yayın hayatına başlamış olup, uluslararası, hakemli ve yalnızca İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ anabilim dallarına ait çalışmaları yayınlayan e-dergidir.

Yayın hayatına başlamasından bu yana IDEAStudies ailesi içinde yer alan ve emeklerini esirgemeyen dergi yönetim kurulundaki değerli hocalarımıza, yurt içi ve yurtdışında görev yapan danışma, yayın ve hakem kurullarımızda yer alarak uzmanlık alanları ile bizlere katkı sağlayan çok değerli hocalarımıza sonsuz teşekkürü bir borç biliriz.

Kurulduğu günden bu yana IDEAStudies ailesi olarak, akademisyen hocalarımızla birlikte çalışmanın gurunu yaşamaktayız. Şu ana kadar IDEAStudies ailesi içerisinde yer almamış, ama yer almak isteyen siz değerli hocalarımızı yayın kurulu, danışma kurulu, hakem kurulu ve yazar olarak yanımızda görmek bizlere daha da güç katacaktır.

Bu açıdan IDEAStudies dergisi olarak bizlere vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarız.

Prof.Dr. H.Seçil FETTAHLIOĞLU

English

International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies (IDEAStudies), began its publication in 2015. IDEAJOURNAL is an international, refereed fervent and online journal, that publishes academic studies in the field of economic and administrative sciences.

We would like to thank you for your support to our advisory board, editorial board and arbitration board. We are also grateful to the scientists who share your study with us.

We are aware of the fact that we will be guided by stronger steps in the field of social sciences with the support you will give us in the future. For this reason, we are honored to see you in our broadcast, consultation or referee boards.

We would like to thank you for all the support you give in this way we are trying to become a social platform, and I offer respects.

Prof.Dr. H.Seçil FETTAHLIOĞLU

IDEA STUDIES Journal

International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies

Open Access Refereed E-Journal & Indexed & Publishing / e-ISSN:2587-2168

 ideastudies.com ideastudiesjournal@gmail.com

Vol 9 Issue 49 MARCH 2023

GENERIC / JENERİK

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies (IDEAStudies) is a **international** and **refereed** e-journal. You can send posts by new member record via the journal web page, and take a part in broadcast and / or arbitration committees. We would like to express our honor to work with you, our esteemed academics. International Journal Of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies (IDEAStudies) publishes original scientific articles, symposium, panel and scientific study outputs. Furthermore, symposium reports can be published, if not published anywhere. However, authors are responsible for any obstacles for their works. International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies (IDEAStudies) has the intellectual property rights of any published material. Anything published in the journal can not be published in anywhere except from the ones which has the permission of the journal. Any judicial, economic and ethical responsibilities of the published materials are under the authors' responsibility. International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies (IDEAStudies) will not accept any responsibility.

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies (IDEAStudies) dergisi **2015** yılında yayım hayatına başlamış olup, **ULUSLARARASI, HAKEMLİ, ALAN İNDEKSLİ ve E-DERGİ** olarak yayınlanan ve sadece İktisadi ve İdari Bilimler Bünyesinde yer alan çalışmaları yayımlayarak, söz konusu alana katkıda bulunmayı amaçlayan sosyal bilimler dergisidir. IDEAStudies dergisi 16 adet uluslararası indekste taranmaktadır.

JOURNAL ADMINISTRATION / DERGİ YÖNETİMİ		
Editor		
Prof. Dr. H.Seçil FETTAHLIOĞLU		
Disciplines Editor		
Professor Dr. Jean-Marc TROUILLE	Economics	Bradford University
Professor Dr. Ekaete EFRETUEI	Business Administration	Keele University
Professor Dr. Fatos UKAJ	Econometrics	Prishtina University
Professor Dr. Shpresa HOXHA	Labour Economics	Prishtina University
Associate Professor Dr. Beyhan ZABUN	Philosophy	Gazi University
Professor Dr. Dharm BHAWUK	Community Psychology	Hawaii University
Professor Dr. Mieczyslaw W. SOCHA	International Advisory Board	Warsaw University
Professor Dr. Haluk ALKAN	Public Administration	Marmara University
Professor Dr. Nauşabayeva HEKIMOGLU	International Relations	Bitlis Eren University
Professor Dr. Ramazan ERDEM	Healthcare Management	Suleyman Demirel University
Foreign Language Linguist		
Ass.Prof.Dr. Gulsum Vezir Oguz	Istanbul Gelisim University	
Ass.Prof.Dr. Hayriye BILGINER	Kahramanmaraş Sutcu Imam University	
Index Supervisor		
Buket Büşra ÇİÇEK	Kahramanmaraş Sutcu Imam University	
Lawyer		
Lawyer İsmail KARACA	London	
Lawyer Ömer GÖDEOĞLU	Turkey	
ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU		
Professor Abdullah OKUMUS	Istanbul University / TURKEY	
Professor Ahmet SENGONUL	Cumhuriyet University / TURKEY	
Professor Ali AKSOY	Inonu University / TURKEY	
Professor Ali AZAD	United Arab Emirates University / UNITED ARAB EMIRATES	
Professor Askar CHOUDHURY	Illinois State University, Illinois / USA	
Professor Belkis OZKARA	Afyon Kocatepe University / TURKEY	
Professor Bunyamin AKDEMİR	Inonu University / TURKEY	
Professor Chunxing FAN	Tennessee State University / USA	
Professor Dharm BHAWUK	Hawaii University / HAWAII	
Professor Dragana RADICIC	Lincoln University / UNITED KINGDOM	
Professor Ekaete EFRETUEI	Keele University / UNITED KINGDOM	
Professor Elvira BOLAT	Bournemouth University / UNITED KINGDOM	
Professor Emmy INDRAYANI	Gunadarma University / ENDONEZYA	
Professor Ercan OKTAY	Karamanoglu Mehmetbey University/ TURKEY	
Professor Fatos UKAJ	Prishtina University / KOSOVA	
Professor Fazlı ARSLAN	Istanbul University / TURKEY	
Professor Feyzullah EROGLU	Pamukkale University / TURKEY	
Professor Fusun ÇINAR ALTINTAS	Uludag University / TURKEY	
Professor Gulay BUDAK	Dokuz Eylul University / TURKEY	
Professor Hasan TUTAR	Sakarya Universty / TURKEY	
Professor Himmet KARADAL	Aksaray Universty / TURKEY	

Professor Ipek DEVECİ KARAKOC	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Isidora KOURTI	Regent's University / UNITED KINGDOM
Professor Ismail BAKAN	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY
Professor Jayesh KUMAR	Indira Gandhi Institute of Development Research / INDIA
Professor Junaid M.SHAIKH	Curtin University of Technology / MALAYSIA
Professor Katia Zhivkova MIHAILOVA	Univ. of National and World Ec. Sofya / BULGARIA
Professor Kayhan TAJEDDINI	Lund University / SWEDEN
Professor Lutfiye OZDEMİR	Inonu University/TURKEY
Professor Mahir FISONOGLU	Cukurova University / TURKEY
Professor Marek GRUSZCZYNSKI	Warsaw School of Economics Warsaw /POLAND
Professor Mbodja MOUGOUE	Wayne State University / USA
Professor Mehdi TEHRANI	Columbus State University / USA
Professor Mevlüt KARAKAYA	Gazi University / TURKEY
Professor Mieczysław W. SOCHA	Warsaw University / POLAND
Professor Milind SATHYE	University of Canberra / AUSTRALIA
Professor Mohga BASSIM	Buckingham University / UNITED KINGDOM
Professor Mustafa PAKSOY	Kilis 7 Aralık University / TURKEY
Professor Nalan AKDOĞAN	Baskent University/TURKEY
Professor Nor Asiah ABDULLAH	Multimedia University / MALAYSIA
Professor Partha SARKAR	The University of Burdwan / INDIA
Professor Pinar SURAL OZER	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Recep KOK	Dokuz Eylul University / TURKEY
Professor Sabahat BAYRAK KOK	Pamukkale University / TURKEY
Professor Semra GUNEY	Hacettepe University / TURKEY
Professor Serap CABUK	Cukurova University / TURKEY
Professor Sharon THACH	Tennessee State University / USA
Professor Singh MANJARI	Indian Institute of Management / INDIA
Professor Steve LETZA	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Ugur YOZGAT	Marmara University / TURKEY
Professor Vaidas LUKOSIUS	Tennessee State University / USA
Professor Ymer HAVOLLI	Prishtina University / KOSOVA
Professor Yu-Feng LEE	New Mexico State University / USA
Professor Yusuf KARAKILÇIK	Inonu University / TURKEY
PUBLICATION BOARD / YAYIN KURULU	
Professor Adnan CELİK	Selcuk University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Ali APALI	Mehmet Akif Ersoy University / TURKEY
Associate Professor Dr. Ali BAYRAKDAROĞLU	Muğla Sıtkı Koçman University / TURKEY
Associate Professor Dr. Ali Cüneyt CETİN	Akdeniz University / TURKEY
Professor Ali OZDEMİR	Dokuz Eylul University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Alper TAZAGUL	Kafkas University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Aykut EKİYOR	Gazi University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Aykut SARKGÜNEŞİ	Bülent Ecevit University / TURKEY
Assoc. Professor Dr. Ayşe Nazlı AYYILDIZ UNNU	Ege University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Barış AYTEKİN	Kırklareli University / TURKEY
Assist. Prof. Dr.Burcu Özge OZASLAN CALISKAN	Istanbul University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Burhanettin COSKUN	Osmaniye Korkut Ata University / TURKEY
Assistant Professor Dr.Bilal SOLAK	Sinop University / TURKEY
Associate Professor Dr. Birol MERCAN	Necmettin Erbakan University/ TURKEY
Associate Prof. Dr. Bulent OZ	Osmaniye Korkut Ata University / TURKEY
Professor Cetin BEDESTENCI	Çag University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Deniz AKGUL	Ahi Evran University / TURKEY
Assistant Professor Dr.Dilek PENPECE	Science and Technology University / TURKEY
Associate Professor Dr. Duygu KIZILDAG	Izmir Democracy University / TURKEY
Associate Professor Dr. Dundar KOK	Pamukkale University / TURKEY
Associate Professor Dr. Emel BAHAR	Mersin University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Elif SIMSEK OZKAN	Erciyes University / TURKEY
Professor Esin KUHEYLAN	Dokuz Eylul University / TURKEY
Assist. Professor Dr.Evrım MAYATURK AKYOL	Izmir Katip Celebi University / TURKEY
Assist. Professor Dr. Fatma Nur YORGANCILAR	Selcuk University / TURKEY
Associate Professor Dr. Fahri TURK	Trakya University / TURKEY
Associate Professor Dr. Fikret SOYER	Sakarya University / TURKEY
Assistant Professor Funda BAYRAKDAROĞLU	Muğla Sıtkı Koçman University / TURKEY
Professor Gonul BUDAK	Dokuz Eylul University / TURKEY
Associate Professor Dr. Gul KAYALIDERE	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gul Tugba DAGCI	Yalova University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gulsen GERSIL	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Gulsum Vezir OGUZ	İstanbul Gelisim University / TURKEY

Associate Professor Dr. Haluk DUMAN	Aksaray University / TURKEY
Associate Professor Dr. Hasan GÜL	Ondokuz Mayıs University/ TURKEY
Associate Professor Dr. Hatice Hicret ÖZKOC	Mugla Sıtkı Kocaman University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Hayriye SENGUN	Bayburt University / TURKEY
Associate Prof. Dr. Koray KAYALIDERE	Calal Bayar University / TURKEY
Associate Professor Dr.Mehmet INCE	Mersin University / TURKEY
Associate Professor Dr. Mehmet Ferhat ÖZBEK	Gumushane University / TURKEY
Associate Professor Dr. Melih ÖZCALIK	Calal Bayar University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Muhammed SAYGIN	Mersin University / TURKEY
Associate Professor Dr. Mustafa AY	Selcuk University / TURKEY
Associate Professor Dr. Mustafa Fedai CAVUS	Osmaniye Korkut Ata University / TURKEY
Professor Mustafa TASLIYAN	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY
Associate Professor Dr. Morsheda HASSAN	Grambling State University / USA
Associate Professor Dr. Namık Kemal ŞAHBAZ	Mersin University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nazan SAHBAZ KILINC	Kirikkale University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nicolin AGALLIJA	Bayburt University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Noyan AYDIN	Dumlupınar University / TURKEY
Associate Professor Dr. Nuran AKSIT ASIK	Balikesir University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Nurullah KAYA	Bayburt University / TURKEY
Associate Professor Dr. Nuri BALTACI	Gumushane University / TURKEY
Associate Professor Dr. Okyay UCAN	Nigde Omer Halisdemir University /TURKEY
Associate Professor Dr. Olca SURGEVIL	Dokuz Eylul University / TURKEY
Associate Prof.Dr. Orhan ERCAN	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Ozlem YASAR UGURLU	Gaziantep University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Sahin CETINKAYA	Usak University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Sara ONUR	Kirikkale University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Selcen KÖK	Kahramanmaraş Sutcu Imam University / TURKEY
Assistant Professor Dr. Serkan KEKEVI	Gaziosmanpaşa University / TURKEY
Assistant Professor Dr. S. Mustafa ERSUNGUR	Ataturk University / TURKEY
Professor Tahir AKGEMCI	Selcuk University / TURKEY
Associate Professor Dr. Zubeyir TURAN	Omer Halisdemir University / TURKEY
INTERNATIONAL REPRESENTATIVE / ULUSLARARASI TEMSİLCİLER	
Professor Askar CHOUDHURY	Illinois State University, Illinois / USA
Professor Chunxing FAN	Tennessee State University / USA
Professor Dharm BHAWUK	Hawaii University / HAWAII
Professor Dragana RADICIC	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Ekaete EFRETUEI	Keele University / UNITED KINGDOM
Professor Elvira BOLAT	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Emmy INDRAYANI	Gunadarma University / ENDONEZYA
Professor Fatos UKAJ	Prishtina University / KOSOVA
Professor Isidora KOURTI	Regent's University / UNITED KINGDOM
Professor Jean-Marc TROUILLE	Bradford University / UNITED KINGDOM
Professor Jayesh KUMAR	Indira Gandhi Institute of Development Research / INDIA
Professor Junaid M.SHAIKH	Curtin University of Technology / MALAYSIA
Professor Katia Zhivkova MIHAILOVA	University of National and World Economic Sofya/BULGARIA
Professor Kayhan TAJEDDINI	Lund University / SWEDEN
Professor Marek GRUSZCZYNSKI	Warsaw School of Economics Warsaw /POLAND
Professor Mbodja MOUGOUÉ	Wayne State University / USA
Professor Mehdi TEHRANI	Columbus State University / USA
Professor Mieczysław W. SOCHA	University of Warsaw / POLAND
Professor Mohga BASSIM	University of Buckingham / UNITED KINGDOM
Professor Nor Asiah ABDULLAH	Multimedia University / MALAYSIA
Professor Partha SARKAR	University of Burdwan / INDIA
Professor Sharon THACH	Tennessee State University / USA
Professor Singh MANJARI	Indian Institute of Management / INDIA
Professor Shpresa HOXHA	Prishtina University / KOSOVA
Professor Singh MANJARI	Indian Institute of Management / INDIA
Professor Steve LETZA	Bournemouth University / UNITED KINGDOM
Professor Vaidas LUKOSIUS	Tennessee State University / USA
Professor Ymer HAVOLLI	Prishtina University / KOSOVA
Professor Yu-Feng LEE	New Mexico State University / USA
REFERENCES OF THE LAST ISSUE / SON SAYININ HAKEMLERİ	
Prof.Dr. Bilal ŞEKER	Batman University
Associate Prof. Dr Ömer Okan FETTAHLIOĞLU	Kahramanmaraş Sütçü Imam University
Associate Prof. Dr İsmail GÖKDENİZ	Kirikkale University
Associate Prof. Dr Yunus Bahadır GÜLER	Kirikkale University
Assistant Prof.Dr. CELİL DURDAĞ	Istanbul Esenyurt University

Assistant Prof.Dr. FARİS KOCAMAN	Istanbul Aydın University
Assistant Prof.Dr. Mehlika Özlem ULTAN	Kocaeli University
Assistant Prof.Dr. Hacer Neyir TEKELİ	Istanbul Culture University
Assistant Prof.Dr. Tayfur Süleyman KOÇ	Alanya Aladdin Keykubat University
Assistant Prof.Dr. Zekeriya Emre ERKAL	Istanbul University
Intr. Dr. Hilal ÖZTÜRK	Nişantaşı University
INDEXED / LISTED / TARANAN İNDEKSLER	
	SOBIAD Atf Dizini
	International Index Copernicus
	Scientific Indexing Services (SIS)
	Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
	Cite Factor Academic Scientific Journals
	ResearchBible (Academic Resource Index)
	Directory of Research Journals Indexing (DRJI)
	Root Society for Indexing and Impact Factor Service
	Advanced Science Index
	infoBase index

OPEN ACCESS

IDEA STUDIES Journal

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies

Open Access Refereed E-Journal & Indexed & Publishing / e-ISSN:2587-2168

ideastudies.com ideastudiesjournal@gmail.com

Vol 9 Issue 49, MARCH 2023

CONTENT / İÇİNDEKİLER

Mahmut Nevfel Elgün & Mine Üzümcüoğlu Competition and Competitiveness in International Trade: An Example of the Turkish Carpet Sector Uluslararası Ticarete Rekabet ve Rekabetçilik: Türk Halı Sektörü Örneği	Research Article 1042-1052	1
Sefer Gümüş & Nejla Takalak Sağlık Sektöründe Çalışanların Markanın Oluşumunda İşlevleri ve Bir Araştırma Functions of Health Personnel in the Formation of Brand in Healthcare Enterprises and a Research	Research Article 1053-1065	2
Koray Bayram Nato'nun Balkanlarda Genişleme Faaliyetleri Nato's Expansion Activities in The Balkans	Research Article 1066-1077	3
Adil Omar Ali Ali & Nawroz Zrar Assad A Comparative Analysis of Local Administration: Examples France and Iraq Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Analizi: Fransa ve Irak Örnekleri	Research Article 1078-1087	4
Aşkı Fettah Aydın & Mehmet Altuntaş Hasta Memnuniyeti Ve Etkileyen Faktörler Patient Satisfaction and Influencing Factors	Research Article 1088-1094	5
Burcu Altuntaş & Mustafa Altuntaş Psikolojik Dayanıklılık ve İş Yaşam Dengesi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma A Research On The Relationship Between Psychological Resilience and Work-Life Balance	Research Article 1095-1106	6
Şule Sipahi; Muhammed Turgut & Hakkı Özbaş Yeşil Lojistik: Uluslararası Projelerin ve Sektörel Uygulamaların İncelenmesi Green Logistics: Examination of International Projects and Sectoral Applications	Review Article 1107-1121	7
Suna Muğan Ertuğral Kırsal Kalkınma Bakımından Boş Zaman Değerlendirmenin Önemi The Importance of Leisure in Rural Development	Research Article 1122-1130	8
İbrahim Bozacı & Rabia Vildan İşcan Enflasyonist Ortamda Tüketicilerin Temel İhtiyaç Ürünlerine Yönelik Panik Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler: Kırıkkale İlinde Bir Araştırma Factors Affecting Consumers' Panic Buying Behavior for Basic Necessity Products in Inflationary Environment: A Study in Kırıkkale Province	Research Article 1131-1142	9
İhsan Kuran Bireysel Emeklilik Sistemine Dâhil Olma ve Ayrılma Davranışlarında Algı ve Bilgi Düzeyinin Etkisi Üzerine Analiz Analysis of the Effect of Perception and Knowledge Level on Behaviors of Involving and Leaving the Private Pension System	Research Article 1143-1155	10
Mehmet Ali Akış & Erkan Sarımsakçı Kriz ve Okullarda Kriz Yönetimi Crisis and Crisis Management in Schools	Research Article 1156-1161	11

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023
Vol: 9 Issue: 49
pp 1042-1052Article ID
68926Arrival
16 January 2023
Published
28 March 2023**DOI NUMBER**<http://dx.doi.org/10.29228/ideas.68926>**How to Cite This Article**

Elgün, M. N. & Üzümcüoğlu, M. (2023). "Competition and Competitiveness in International Trade: An Example of the Turkish Carpet Sector", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1042-1052

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Competition and Competitiveness in International Trade: An Example of the Turkish Carpet Sector¹

Uluslararası Ticarete Rekabet ve Rekabetçilik: Türk Halı Sektörü Örneği

Mahmut Nevfel Elgün¹ Mine Üzümcüoğlu² ¹ Assist.Prof., Necmettin Erbakan University, Faculty of Political Sciences, Department of Business Administration, Konya, Turkey² Asst., KTO Karatay University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of International Trade and Logistics, Konya, Turkey**ABSTRACT**

As World trade volume increases, countries are taking steps to increase their competitiveness in order to increase their market share and to be successful in international competition. The concept of international competitiveness is considered at country, industry and firm level. When evaluated from these aspects; elements of international competitiveness, key determinants, and even measurement techniques have been handled more frequently and carefully in the academic world and among economic decision-makers. Among the measurement methods developed on the concept of competitiveness at the firm, industry and country level, the Revealed Comparative Advantage approach, introduced by Balassa and developed by Vollrath are the most effective measurement methods in the hands of researchers, especially at industry-level studies. This study aims to reveal whether the carpet industry has competitive advantage in the period covering 2007-2017 by using the Revealed Comparative Advantages approach and other measurement methods determined to support the results of the study. According to the results obtained in the study; Turkey carpet industry has a very high competitive advantage based on the foreign trade data in the period covering the years 2007-2017. Similarly, when other measurement methods and statistics are taken into account, it is understood that the industry has a very important competitive power and this power is increasing with a positive acceleration.

Keywords: Competition, International Competitiveness, Revealed Comparative Advantages, Carpet Sector**ÖZET**

Dünya ticaret hacminin artmasıyla beraber pazar payını büyütme ve uluslararası rekabette başarılı olabilmek için, ülkeler rekabet güçlerinin artırma yolunda adımlar atmaktadırlar. Uluslararası rekabet gücü kavramı ülke, endüstri ve firma düzeyinde ele alınmaktadır. Bu açılarından değerlendirildiğinde, uluslararası rekabet gücün unsurları, temel belirleyicileri ve hatta ölçüm teknikleri gerek akademik dünyada gerekse iktisadi karar alıcılar arasında daha sık ve özenle ele alınır olmuştur. Mikro ve makro düzeyde ele alınan rekabet gücü kavramı üzerine geliştirilen ölçüm yöntemleri içerisinde Balassa tarafından ortaya konulan ve Vollrath tarafından geliştirilen Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler yaklaşımı özellikle endüstri düzeyinde yapılan çalışmalarda araştırmacıların kullandığı ölçüm yöntemlerinden en etkili olanlardır. Bu çalışma, Türkiye'nin son dönemde gelişen sektörleri içerisinde yer alan halı sektörünün 2007-2017 yıllarını kapsayan dönemde rekabet üstünlüğüne sahip olup olmadığını Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yaklaşımı ve çalışmanın sonuçlarını destekleyici olması açısından belirlenmiş diğer ölçüm yöntemleri yardımıyla ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Uygulama çalışmasında elde edilen sonuçlara göre 2007-2017 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye Halı sektörü dış ticaret verilerine göre çok yüksek rekabet avantajına sahiptir.

Anahtar kelimeler: Rekabet, Uluslararası Rekabet Gücü, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler, Halı Sektörü**1. INTRODUCTION**

The most important change observed in the world economy in recent years is the removal of borders between countries with the phenomenon of globalization. In today's world, where trade is increasingly liberalized, communication is accelerated, innovation and technology requirements increase, borders are removed, and economic integrations are widespread, it is seen that sectors as well as firms, countries or economies as well as sectors, or even individuals are in competition. In short, competition at all levels has become important for all economic units. At this point, with the phenomenon of -sustainable competition, the concept of -competitiveness emerges. Competitiveness constitutes one of the cornerstones that sustain the economies of countries. In this respect, competitiveness is accepted in both economic and political circles as a necessary and important tool in order not to be left out of the globalizing world, to increase market share in the ever-growing market or at least to take advantage of opportunities and advantages to protect market share. Many theorists, researchers and organizations have tried to define or measure competitiveness. Some of these have been accepted, while others have been lost among the publications without acceptance. Today, there are many measurement methods and approaches that are generally accepted and agreed upon. One of the most important of these approaches, especially the methods that measure competitiveness at the sectoral level, is the Revealed Comparative Advantage Index (Revealed Comparative Advantage Index), which was introduced by Bela Balassa in 1965 and later reinterpreted and developed by various economists such as Vollrath (1991). Although it has been criticized by some economists for its various shortcomings and inadequacies, this method has been used by many researchers since its first introduction and continues to be used today. The main purpose of this

¹ Bu makale "Uluslararası Ticarete Rekabet ve Rekabetçilik: Türk Halı Sektörü Örneği" adlı Yüksek Lisans Tezinden oluşturulmuştur.

study is to measure the international competitiveness of the Turkish carpet sector primarily through the Revealed Comparative Advantage approach and other measurement methods accepted in the literature, to determine the status of the national sector and to determine the necessary policies and strategies to increase the international competitiveness of the sector by evaluating the data obtained from the measurement results.

2. INTERNATIONAL COMPETITIVENESS

Since Adam Smith until today, the concept of competition has had a very important position in the economic literature. In the globalizing world conditions, the importance of international competition has increased day by day. Especially in recent years, since countries have been interacting with each other both economically and socioculturally, the competition conditions in question have become international. In recent years, factors such as changing market conditions, liberalization in the movement of goods and services, and the size of the companies of countries, etc. have made this situation challenging. Under the changing conditions of competition with the developments in communication technologies, each company is trying to survive in this tough competitive environment by adopting strategic policies to develop itself in the field where the level of success will be higher.

The situation that obliges companies not to stay only within the borders of the country in which they operate is the competition conditions that have rapidly increased in intensity and reached the highest points. In the current economic environment, the disappearance of the borders of countries and the increasing power of companies in both economic platforms and political environments have paved the way for competition conditions to become more fierce than before (Koç, 2014: 85).

Table 1. Definitions of Competitiveness

President's Commission on Industrial Competition	1985	Competitiveness is the ability of countries to offer their products and services to international markets and to be successful while trying to increase the real incomes of citizens under free and established market conditions.
Scoot and Lodge	1985	It is the production and distribution of goods and services that can drive international trade, while increasing the gains that countries make from their resources.
Hastasapoulos, Krugman and Summers	1988	It is the ability to bring the country's balance of trade into balance while achieving acceptable increases in living standards.
Fagergers	1988	It is the realization of the country's basic economic objectives, especially the achievement of growth in income and employment without problems in the foreign trade balance sheet.
Velloso	1991	Meeting the efficiency standards provided by other countries of the world, increasing the capacity of countries to participate in international markets.
Haque	1991	A country's export capability is a multidimensional concept that encompasses the efficient use of production resources and natural resources, and productivity gains that increase living standards in the country.
UNICE	1993	Achieving or even increasing the relative living standards provided by developed countries without experiencing a deterioration in its external position indicates a high level of competitiveness.
OECD	1992	It is the ability to produce products that meet the tastes and expectations of customers in foreign countries while increasing real income at home.
European Commission	1994	It is the ability of countries, enterprises, industries and regions to increase the returns of production factors and create a high labor force in a highly competitive environment.

Source: (Çivi, 2001, pp. 24-25).

The statements in the table above show that there is no unity of definition in the literature on the concept of Competitiveness.

According to (Murths, 1998), it is a concept used to describe the economic strength of a country or sector or firm relative to its competitors in a global market economy where goods, services, people, skills and ideas move freely across geographical borders. (Atkinson, 2013).

Competitiveness is an indicator of the ability to supply goods and services at the time of demand by buyers, with better quality and/or better prices than other potential suppliers (Frohberg & Hartmann, 1997: 5).

With the increasing globalization of the economy, the term competitiveness has become ubiquitous. In most definitions the term is seen as synonymous with productivity. According to Porter, "The only meaningful concept of competitiveness at the national level is productivity. " The World Economic Forum's Global Competitiveness Report defines competitiveness as "the set of institutions, policies and factors that determine a country's level of productivity". The IMD's World Competitiveness Yearbook defines competitiveness in a similar way, but in a broader sense, "The economy manages the full range of its resources and capabilities to improve the welfare of its people" (Atkinson, 2013: 2).

In today's world, sustainable competitiveness is closely related to all factors beyond the wealth of factors of production, including the resources and capabilities of companies and industries, the many institutional structures of the national economy, the capacity to produce technology and innovate, the quality of the company's infrastructure and the richness of its human capital, and the economic environment in which companies operate, including external benefits or external losses. In this way, the transition from the competitiveness of companies to international competitiveness, which has reached a more comprehensive quality, is given meaning (Adıgüzel, 2013: 28).

3. DEFINITION AND SCOPE OF CARPET SECTOR

Warp yarns are knotted differently with another pattern yarn on top of the warp yarns, passed through several rows of weft yarns between each other and compressed and shaped in an embossed form that contains the same or different heights, and have a pile surface are called carpets (Republic of Turkey Ministry of Economy, 2016). According to the Turkish Language Association, a carpet is "a thick, embroidered, embroidered and embroidered spread, mostly woven from wool, with short and dense pile, to be laid on the floor or on furniture, to be stretched on the wall" (Turkish Language Association, 1983). Carpets are analyzed under two main headings according to the production method: hand-made carpets and machine-made carpets. While handmade carpets have a labor-intensive production system, machine-made carpets have a capital-intensive production system. While handmade carpets exhibit a production structure based on motifs developed through labor-intensive and historical cultural heritage, machine-made carpets have a production structure that can be considered as capital-intensive and technical textiles (Republic of Turkey Ministry of Economy, 2016). Production and trade of machine-made carpets are experiencing a greater development phase compared to the trade of handmade carpets with the great contribution of developing technology. When current data are analyzed, machine-made carpets constitute approximately 84% of the world carpet market, while the remaining 16% belongs to handmade carpet products (Anonymous, 2011: 9). 36 The carpet sector, one of the most important sub-sectors of the textile industry, has an important place in the Turkish economy. Carpet making activities have a long history in Turkey. The carpet sector, which belongs to an old and well-known industry, has also gained an important place in the socio-economic life of the people. The responsibilities of the carpet industry for reducing unemployment in rural areas and regional economic development are quite high. Turkey has a great potential in terms of carpet production and trade. Turkey has a very important place among the world carpet exporting countries. With 2.3 billion dollars of carpet exports, Turkey ranks 2nd in the world export list after China (Bashimov, 2017). Çalışmada bulanık kümeleme analizi için NCSS 22 deneme sürümü kullanılmıştır.

4. IMPORTANCE OF THE SUBJECT AND RESEARCH

While the carpet sector is among the labor-intensive sectors today, it has become a sector in which products with high added value and integrated design studies have been developed. It is possible for a country to reach the status of an economy with maximum competitiveness only if the existing sectors contribute to the economy at the maximum level. In order to ensure economic integrity, countries should attach importance to each sector separately. In this context, among the economic sectors, the carpet sector, which has a rapid growth momentum in the last 15 years, draws attention. The Turkish economy, which is one of the countries that attracts attention in the global economy with its growth rates, does not have many theoretical studies on the carpet sector. It is very important to increase the number of studies that examine the status of the sector and put forward effective policies related to the carpet sector. With the large investments made in recent years, most of the production of the machine-made carpet sector in Turkey is realized in the Southeastern Anatolia region. Gaziantep has come to the forefront with 200 direct production companies, 950 looms and an annual production of approximately 300 million m². This situation has caused Turkey to become an important center in the world carpet market (Southeastern Anatolia Carpet Exporters' Association, 2011: 3).

5. PURPOSE OF STUDY

The carpet sector is one of the industries that has been in a breakthrough and developing especially in recent years. In this study, by using more detailed data and indicators, a comparison of the general judgment about the international competitiveness of the sector with the results obtained by scientific analysis methods has been tried to be revealed. The aim of the study is to determine, analyze and evaluate the competitiveness position of the Turkish carpet sector. In line with this purpose, in the first stage, the international competitiveness of the Turkish carpet sector was revealed by using different indexes, and on the other hand, it was aimed to contribute to the carpet sector and to obtain results that will be a source and reference for future studies by conducting scientific research with the findings obtained in the study. In our research, in addition to determining the

competitiveness of the Turkish carpet sector, it has been tried to observe how the competitiveness has changed over the years, especially in the period covering the years 2007-2016.

5.1. Methodology And Data Set Used In The Study

Today, sectoral competition analyzes conducted at the national level are not sufficient to reveal the state of the economies of the countries in question. In this context, recently, there is a great need for studies in which the place of the economies of the countries subject to research in the world economy and in different country clusters and international competition conditions are taken into consideration. In this study, which aims to measure the competitiveness of the Turkish carpet sector with various indexes, the method of Revealed Comparative Advantage (RCA), which is frequently used in determining whether a country has competitiveness in a sector and which has been explained in detail in the previous chapters and whose development was pioneered by Balassa, was utilized. We have already mentioned the methodological features of the indexes used to measure the competitiveness of the sector in the analysis of the data used in the research under the heading 1.5. In addition to RCA, three different competition indexes developed by Vollrath, which can be characterized as a continuation of Balassa's ECU method, were also used in the application part. The methods used are Relative Trade Advantage, Relative Exports Advantage and Revealed Competitiveness. In practice, these indexes are labeled RTA, RXA and RC.

Secondary data at the macro level constitute the data for the study. Harmonized Commodity Description and Code System was used in the study. Foreign trade data for the product group "Carpets and other floor coverings" coded 57 in the HS 2-digit product classification were used.

In the research, data on product groups obtained from trademap and coded according to the HS Harmonized System classification were used:

-HS Harmonized System: 5702-Woven carpets and other floor coverings of woven materials

-HS Harmonized System: 570242 - Woven carpets and other floor coverings made of woven materials - Synthetic or artificial woven materials

Foreign trade data for the period 2008-2016 were used in the measurement of Turkey's international competitiveness in the carpet sector. This period was preferred because Turkey has recently become more competitive in the field of foreign trade compared to the past with the effect of the globalization factor, and in addition to this, there is a general change of direction in the economic environment in the world, and it is a current period that has gone through important processes in crises and political movements. The total export and import values of countries other than Turkey for the period 2008-2016 were calculated and compiled from the trademap database. The data used in this section have been organized and selected in a way to form the basis for scientific studies.

5.2. Research And Related Studies

There are many studies on measuring the competitiveness of the Turkish industry from past to present. The methodology used in these studies, the period range and the difference in the product groups subject to the study have tried to measure Turkey's competitiveness in the world markets or in the framework of any country or country groups such as the EU and the USA.

Since the carpet sector constitutes the most important item of the Turkish textile sector in terms of foreign trade potential, studies on determining the competitiveness of the Turkish textile and apparel sector will be examined in this section.

Aynagöz Çakmak (2005) analyzed the competitiveness of Turkish textile and apparel industries by using Balassa's index of revealed comparative advantage and Vollrath indexes. As a result of the study, it was concluded that the Turkish textile and apparel sector has a competitive power in the World economy. In addition, as a result of the research, it was mentioned that there is a high competitiveness in woven ready-made goods, carpets and knitted garments.

Eraslan, Bakan and Helvacıoğlu Kuyucu (2008) examined the competitiveness of the Turkish textile and apparel industries within the framework of Porter's diamond model and made recommendations for the industry to have a sustainable competitive power.

Utkulu and Imer (2009) tried to determine the competitiveness of the Turkish textile and apparel industry against the European Union. In the study, the method of explained comparative advantages was used and it was concluded that the relevant sector is advantageous and competitive against the EU-15.

Bostan, Ateş and Ürüt (2010) tried to determine the competitiveness of the Turkish textile and apparel industry against the EU-15. As a result of the analysis using the RCA index, it was revealed that the Turkish textile and apparel industry had a high competitiveness against the EU-15 countries, but there was a decline in the data in the last years of the relevant period.

Yılmaz and Karaalp (2012) examined the competitiveness of the Turkish textile and apparel industry by using Balassa and Vollrath indexes for the period 1988-2008. As a result of the research, they found that Turkey has high competitiveness in textiles and especially in apparel. However, it was also stated that there were significant declines in ready-to-wear clothing during the relevant period.

Özçalık and Okur (2013) examined the competitiveness of the Turkish textile and apparel industries within the framework of EU-15 countries with the Explained Comparative Advantage (ECU) approach and concluded that foreign trade gains were not large in the last years of the relevant period.

Gacener Atış (2014) calculated the competitiveness of the Turkish textile and apparel industry in the EU, USA, Middle East and North Africa regions for the period 1995-2012 by using Balassa and Vollrath indexes. As a result of the research, it was determined that Turkey has a competitive advantage in the relevant sector, but this advantage has been found to have declined in the last periods of the relevant period.

Şahin (2015) analyzed the competitiveness of Turkey's textile and apparel sector in comparison with China within the framework of the Explained Comparative Advantage approach between 1995 and 2013. As a result of the study, it was concluded that both countries have high competitiveness in the textile and apparel sector. It has been determined that Turkey's competitive advantage in the relevant sector is higher than that of China.

In their study, Kaya and Oduncu (2016) tried to determine the competitiveness of Turkey's textile and ready-to-wear sector between 2006-2013 with the data provided from the WTO database and Balassa's RCA index and then Vollrath's RXA, RMA, RTA, RC indexes. It can be said that the Turkish textile sector has a competitive advantage since the RCA values are always above 1 in the relevant period. However, when other indexes come into play in the research, it was determined that there was a decrease in competitiveness especially until 2012.

6. FINDINGS

In our study, first of all, by using Turkey's foreign trade data for 2008-2016, competition measurement with certain methods and the course of the values in the annual period were tried to be seen. Afterwards, the competitiveness of Turkey's carpet sector was revealed by comparing Turkey's competitiveness measurements with the values of certain other countries using 2016 world trade data.

6.1. Findings According to Balassa Index

According to the Balassa Index result, if the resulting value is greater than one, the country is considered to have a comparative advantage in product j. If the resulting value is less than 1, it is understood that the relevant country is disadvantaged in terms of explained comparative advantages in the relevant good. The table below shows the values of the Turkish carpet sector in 2008 and 2016 according to the values calculated according to the RCA formula.

$$RCA_{ij} = (X_{ij} / X_{it}) / (X_{wj} / X_{wt})$$

X_{ij} = total exports of country i in product j; **X_{it}** = total exports of country i; **X_{wj}** = total world exports in product j; and **X_{wt}** = total world exports

Table 2. 5702 RCA Index Results

YEARS	RCA
2007	7,90
2008	27,57
2009	29,15
2010	35,80
2011	40,83
2012	44,42
2013	47,69
2014	47,48
2015	46,04
2016	41,17

Source: Created by us by utilizing Trademap database data.

When we examine the data in Table 2, while it was 7.90 in 2007, it reached the highest level by reaching 47.69 in 2013. It can be said that the carpet sector had hyper competition between 2010-2016.

Table 3. 57042 RCA Index Results

YEARS	RCA
2007	14,07
2008	55,37
2009	58,54
2010	70,76
2011	54,81
2012	75,70
2013	79,55
2014	79,02
2015	76,44
2016	72,30

Source: Created by us by utilizing Trademap database data.

When we look at Table 3. The value of 14.07 in 2007 reached 55.37 in 2008. After the decline in 2011, the competitive advantage of the sector continued to increase in the following years according to the RCA index. After 2014, although there is a small decline in proportion, Turkey's very high competitive power in the carpet sector belonging to the 570242 code continues to exist.

6.2. Findings According to Vollrath Index

$$RXA_{ij} = (X_{ij} / X_{nj}) / (X_{ir} / X_{nr})$$

$$RMA_{ij} = (M_{ij} / M_{nj}) / (M_{ir} / M_{nr})$$

$$RTA_{ij} = RXA_{ij} - RMA_{ij}$$

$$RC_{ij} = \ln(RXA_{ij}) - \ln(RMA_{ij})$$

In here,

RTA_{ij} = relative trade advantage of country j in good i

RXA_{ij} = relative export advantage of country j in good i

RMA_{ij} = relative import advantage of country j in good i

RC_{ij} = relative competitive advantage index of country i in good i

X = exports, M = imports, n = all remaining goods, r = rest of the world" (Engin, 2013: 104-105)

Table 4: Results according to 5702 Volltrah Indices

YEARS	RXA	RMA	RTA	RC
2007	8,37	0,54	7,83	2,74
2008	35,62	0,50	35,12	4,26
2009	38,37	0,46	37,92	4,43
2010	49,08	0,48	48,60	4,63
2011	58,83	0,45	58,37	4,87
2012	70,35	0,42	69,93	5,12
2013	77,47	0,50	76,97	5,04
2014	78,76	0,48	78,28	5,09
2015	77,11	0,42	76,69	5,20
2016	65,51	0,29	65,22	5,42

Source: Created by us by utilizing Trademap database data.

The Relative Export Advantage Index (RXA) takes into account only export data. The RXA, which shows similar results to the Balassa index, had a value of 8.37 in 2007. When we look at the 2014 index value in Figure 3.3, which covers a 10-year period, this figure has reached 78.76, which is a significant increase. These values of RXA indicate a very strong and increasing export advantage. When we look at the results of RC, the Revealed Competitiveness Index (RQ), one of the Vollrath indexes, we see that between 2007 and 2016, the Turkish carpet sector was well above zero with a value of 2.74 in 2007. In this context, it can be understood that it has high competitiveness according to RC results. If we evaluate the results of RXA, RMA, RTA and RC indexes together, the competitiveness of the Turkish carpet sector between 2007 and 2016 is at a very high level and its competitiveness has increased with a rapid growth acceleration. The reason for the stable structure of the RC index between 2007-2016 may be due to the relatively low level of imports compared to exports.

In Table 5, which is calculated with the data of 570242 gtip code, it is seen that Turkey has high competitiveness in the carpet sector between 2007 and 2016 as in the table of 5702 gtip code.

Table 5: 570242 Results according to Volltrah Indices

YEARS	RXA	RMA	RTA	RC
2007	15,69	0,52	15,18	3,41
2008	101,81	0,43	101,37	5,46
2009	113,35	0,45	112,90	5,53
2010	151,97	0,40	151,57	5,94
2011	92,66	0,41	92,25	5,42
2012	202,42	0,29	202,13	6,55
2013	220,01	0,37	219,64	6,38
2014	230,99	0,41	230,59	6,34
2015	229,54	0,44	229,10	6,26
2016	206,98	0,36	206,62	6,36

Source: Created by us by utilizing Trademap database data.

The Relative Trade Advantage Index (RTA), which is defined as the Relative Trade Advantage Index (RTA), is very close to the RXA. According to Table 5, in the last 10-year period, the RTA value increased from 15.18 in 2007 to 206.62 in 2016. The reason for this situation may be the high increase in the volume of imports since 2007 in proportional terms.

6.3. Analysis of the Sector According to Other Competition Measurement Methods

The methods used to measure competitiveness at sectoral level are not limited to Balassa and Vollrath indexes. There are many methodologies that have been previously used in the literature and have been used in a comparative manner with Balassa and Vollrath methods and have been accepted in order to reach a more objective result by evaluating the results together. In this part of the study, the available data will be analyzed with the Export and Import Shares Index, Net Export Index, Export/Import Ratio. At the same time, it will be investigated whether there are binding conclusions to the evaluations formed in the previous section.

6.4. Export and Import Shares Index

In its simplest definition, the export and import shares index can be expressed as the ratio of the export or import amount of a particular product or product group to the total export or import amount of the country concerned. In summary, these ratios, which are analyzed over a certain period of time according to the formula shown below, mirror the change in the share of the relevant product or product group in the exports or imports of the country in question and enable a comparison between the overall performance of that country and the relevant sector in terms of foreign trade.

$$XP_{ij} = (X_{ij} / X_i)$$

In this formula, X_{ij} is the export value of product j (product group, product category or sector) in country i and X_i is the total export value of that country. (Filiztekin & Karaata, 2010, s. 10)

Table 6. Turkey 5702 Carpet Sector Export and Import Shares (By Years)

YEARS	Export Share	Import Share
2007	0,171%	0,013%
2008	0,640%	0,011%
2009	0,758%	0,011%
2010	0,848%	0,011%
2011	0,948%	0,010%
2012	1,102%	0,009%
2013	1,236%	0,011%
2014	1,276%	0,011%
2015	1,190%	0,010%
2016	1,139%	0,008%

Source: Created by us by utilizing Trademap database data.

Looking at the data for the period covering the years 2007-2016, the export share index of the Turkish carpet sector increased from 0.171% to 1.139%. Between the years 2007-2014, each ratio has increased regularly with a significant acceleration. Even if there has been a small decline in the last 2 years, when we look at the 10-year period, Turkey's carpet sector has increased its share and importance in terms of Turkey's exports day by day.

When we look at the import data for the period covering the years 2007-2016, there is a fluctuation, with a rate falling from 0.013% to 0.008%. These values reflect very small data. In 2008, it dropped to 0.011% and there

was no increase or decrease in this ratio until 2011. After 2012, there was a small increase, but after 2015, the import share continued to decline.

Table 7: Turkey 570242 Carpet Sector Export and Import Shares (By Years)

YEARS	Export Share	Import Share
2007	0,098%	0,004%
2008	0,582%	0,003%
2009	0,712%	0,004%
2010	0,848%	0,004%
2011	0,676%	0,004%
2012	1,055%	0,003%
2013	1,178%	0,004%
2014	1,218%	0,004%
2015	1,141%	0,005%
2016	1,090%	0,004%

Source: Created by us by utilizing Trademap database data.

Looking at the period in Table 7, which covers the values calculated with the data of 570242 gtip code in 2007-2016, Turkey's carpet sector export share index reached 1.090% from 0.098%. Between 2007 and 2014, the rates are in an upward trend. Although there is a small decline in the last 2 years, when we look at the 10-year period, Turkey's carpet sector has gradually increased its share and importance in the 570242 item in terms of Turkish exports. When we look at the import data within the period in Figure 3.10 covering the years 2007-2016, there is a fluctuation and the value calculated as 0.004% in 2007 was the same in 2016. These values reflect very small data. In 2012, it dropped to 0.003% and then experienced a very small increase in the following years.

6.5. Export / Import Ratio

Export / Import Ratio Index (XMR):" It is an indicator used to measure the level of specialization of a sector in foreign trade. " (Demir, 2002, p. 232)

$$XMR_i = (X_i / M_i) * 100 \quad (2.9)$$

X_i : i sector exports, M_i : i sector imports.

Assuming that a value of 100 represents the equilibrium situation, when the data in Table 8 are analyzed, it is seen that there are values much higher than 100. The value of 853 in 2007 reached a very high rate of 10,727 in 2016. These values should be considered as another proof of how high the competitiveness of the Turkish carpet sector is in terms of trade balance in terms of export/import ratio.

Table 8. 5702 Turkey Carpet Sector Export/Import Ratios between 2007-2016

YEARS	XMR
2007	853
2008	3.819
2009	5.026
2010	4.938
2011	5.438
2012	7.658
2013	6.510
2014	7.483
2015	7.915
2016	10.727

Source: Created by us by utilizing Trademap database data.

In the period from 2007 to 2016, the export/import ratio has always been at very high levels. The conclusion we can draw from this situation can be explained by the rapidly decreasing import level against the intensely increasing export amount. When we look at the values calculated with the data of 57042 Gtip code in Table 9, the value of 1.704,36 in 2007 reached a very high rate of 17.552,68 in 2016. As in the table of 5702 gtip code, the export / import ratio of the Turkish carpet sector should be considered as another proof of how high its competitiveness is in terms of trade balance.

Table 9. Turkey 570242 Carpet Sector Export/Import Ratios between 2007-2016

YEARS	XMR
2007	1.704,36
2008	11.573,32
2009	12.331,81
2010	13.397,85
2011	9.418,58
2012	23.405,46
2013	17.591,70
2014	17.980,01
2015	15.142,62
2016	17.552,68

Source: Created by us by utilizing Trademap database data.

2016 trademap data in the light of the world's most exported carpet countries in the light of the foreign trade data of the world's most exported carpet countries calculated according to the Balassa and Vollrath's indexes, it is aimed to examine Turkey's competitiveness in comparison with other countries in the sector. According to 2016 data, the carpet export volume of the 5 countries in Table 10 below, calculated using the foreign trade data of the 5702 Gtip code, is 3.2 billion dollars, which constitutes 75% of the world export volume of 4.3 billion dollars.

Table 10. 5702 LULUC Indices of Top Exporting Countries According to 2016 Data

Countries	RCA	RXA	RMA	RTA	RC
Turkey	41,40	65,89	0,29	65,60	5,42
Belgium	4,32	4,72	0,78	3,94	1,80
India	6,44	7,09	0,08	7,01	4,46
China	0,70	0,67	0,10	0,57	1,93
Iran	11,06	11,71	0,27	11,44	3,76

Source: Created by us by utilizing Trademap database data.

According to the RCA, RXA and RTA indexes, Turkey has the highest competitiveness among the five largest countries in the world exports in the carpet industry. This is related to the fact that the carpet industry is a sector with a high export share for Turkey. RCA and RXA index results may be similar. According to 2016 data, Iran (11.06 and 11.71), India (6.44 and 7.09), Belgium (4.32 and 4.72) and China (0.70 and 0.67) have the highest competitiveness after Turkey (41.40 and 65.89). According to the indexes in the table, it is understood that Turkey is the leader in the relevant market.

According to the RTA method, which also includes the import factor in the index, Turkey (65.60) is followed by Iran (11.44) and India (7.01) in terms of competitiveness. Based on the RC index, Turkey has the highest value among the 5 countries with 5.42. In this index, Turkey is followed by India with 4.46. The last 3 countries are Iran with 3.76, China with 1.93 and Belgium with 1.80.

7. AN OVERALL ASSESSMENT OF THE COMPETITIVENESS OF THE TURKISH CARPET INDUSTRY

According to Balassa's and Vollrath's indexes, the Turkish carpet sector's high competitive power in 2007 gained a serious upward momentum in the following year and reached very high values. Since 2008, according to Vollrath's RXA, RTA and RC indexes, the sector, which has a very important competitive power, has continued its upward momentum in the relevant period every year. In the section where the Turkish carpet sector is analyzed in comparison with the 5 leading countries in world exports, it is concluded that the carpet sector has a very important competitive advantage compared to other countries on a country basis. Turkey is the market leader when we look at the export data of 2016. Ranking first according to RCA and RXA indexes, Turkey is also at the top in RTA and RC indexes where imports are also taken into consideration in the carpet sector. To summarize briefly, in line with all the competitiveness measurement indexes subject to the research and the comparisons made with the relevant countries, the Turkish carpet sector has a very important competitive power in terms of foreign trade data.

In addition, it can be concluded that it has moved its position to a more important position in the 10-year period between 2007 and 2016. In addition, within the framework of the indicators reached, it can be said that the existing competitiveness will continue to increase in the coming years.

8. CONCLUSION

Looking at the foreign trade data of the Turkish carpet industry, the sector has shown a great development between 2007 and 2017, increased its competitiveness and became one of the world's leading producers and

exporters with the positive momentum achieved. In fact, the sector has maintained its leading position in some items for years. When the results of the application study prepared according to Balassa's index of revealed comparative advantages and Vollrath's competitiveness indexes as well as the foreign trade data of the Turkish carpet sector are examined, the sector defined as 570242 (Floor coverings made of synthetic or artificial woven materials) is in a leading position in the world markets. In terms of evaluating the competitiveness of the sector in order to support the application study, the sector has high competitiveness and comparative advantage when the results of the Export and Import Shares Index, Net Export Index and Export / Import Ratio analysis are analyzed. This situation has fluctuated between 2007 and 2017. Turkey, which is experiencing rapid growth in the carpet sector, is expected to maintain its current position in carpet production in the world in 2018 and carry it forward.

Therefore, in addition to the predictions that the carpet sector will maintain its high competitive power and gain a better place for itself in this developing sector worldwide, it points to a challenging process in terms of the continuing tendency to shift production from developed countries to developing countries such as China and India. It can be said that Turkey has an advantage over countries such as China and India in terms of maintaining and increasing its competitiveness, especially in Europe and the Middle East countries, which it has identified as its main market in foreign trade. The reason for this is that there is a clustering in the carpet sector in Gaziantep region. The fact that many products of various prices and quality in the sector can be found together gives a serious advantage over other countries.

The most important risk factor in the Turkish carpet industry is that the companies in the carpet industry work with deferred payment terms. For this reason, there are many firms that have gone bankrupt. The most important factors that can affect the competitiveness of countries in the global consumption increase and global competition environment, which started in the 1990s and started to grow in the 2000s, can be listed as cheap and high quality raw materials, qualified and cheap labor force, strong distribution channels and marketing network, effective R&D activities and the use of automation-based technology. Efforts to increase competitiveness, strategies and policies to be developed to capitalize on opportunities and turn threats into advantages are some of the main elements that will make the greatest contribution to the development of the sector. In this sense, the importance of university-industry cooperation, sectoral organization and scientific studies once again reveals its importance. In this context, in areas that we cannot fit within the limited scope of our study, for example, measuring Turkey's competitiveness against the European Union, conducting comparative studies with European countries in the Middle East market, measuring the general competitiveness and comparative advantages of sectors other than the carpet sector, trying to reveal the existing or non-existing relationships between the increase in the competitiveness of the country and sectoral competitiveness can constitute the main areas of study.

REFERENCES

- Adıgüzel, M. (2011). Uluslararası Rekabet Gücü Belirleyici Faktörler ve Ölçülmesi, Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Adıgüzel, M. (2013). Küresel Rekabet Gücünün Ölçülmesi ve Türkiye Bağlamında Bir Değerlendirme. Akademik Bakış Dergisi (37), 1-21.
- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2004). Rekabet Gücü ve Rekabet Stratejileri. Tisk Yayını.
- Atkinson, R. (2013). Competitiveness, Innovation And Productivity: Clearing Up The Confusion. The Information Technology & Innovation Foundation., 2-7.
- Balassa, B. (1965). Trade Liberalisation And "Revealed" Comparative Advantage. The Manchester School, 2(33), 99-123.
- Bashimov, G. (2017). Halı Sektöründe Karşılaştırmalı Üstünlük: Türkiye, Çin ve Hindistan Örneği. İktisadi Yenilik Dergisi, 4(3), 39-51.
- Bostan, A., Ateş, İ., & Ürüt, S. (2010). Türkiye Tekstil Ve Hazır Giyim Sektörünün Rekabet Gücü: Avrupa Birliği Ülkeleri İle Bir Karşılaştırma. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 8(13), 43-58.
- Çivi, E. (2001). Rekabet Gücü : Literatür Araştırması. Yönetim ve Ekonomi, 8(2), 21-38.
- Dulupçu, M. A. (2001). Küresel Rekabet Gücü Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. Ankara: Nobel Yayınları.
- Düzgün, R. (2007). Türkiye'nin Uluslararası Rekabet Gücü: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (23), 4221-440.

- Ekonomi Bakanlığı. (2016). Halı Sektörü- Sektör Raporları. Ankara: İhracat Genel Müdürlüğü Tekstil ve Konfeksiyon Daire Başkanlığı.
- Engin, E. (2013). Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Yaklaşımına Göre Türkiye Oluklu Mukavva Ambalaj Sektörünün Rekabet Gücü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eraslan, H., Bakan, İ., & Helvacıoğlu Kuyucu, A. D. (2008). Türk Tekstil Ve Hazırgiyim Sektörünün Uluslararası Rekabetçilik Düzeyinin Analizi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(13), 265-300.
- Filiztekin, A., & Karaata, S. (2010). Türkiye'nin Dış Ticarete Rekabet Gücü Seçilmiş Ülkeler, Sektörler-Mal Grupları ve Endeksler Bazında Karşılaştırmalı Bir Analiz. İstanbul.
- Frohberg, K., & Hartmann, M. (1997). Comparing Measures Of Competitiveness. Institute of Agricultural Development in Central and Eastern Europe, 1-20.
- Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçıları Birliği. (2011). Türkiye Dokuma Makine Halıcılık Sektörü:Envanter, Projeksiyon Ve Analiz. Gaziantep: GAİB.
- Koç, M. (2014). Ulusların Rekabet Üstünlüğü ve Elmas Modeli Üzerine Bir Değerlendirme. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 2(3), 85-91.
- Özçalık, M., & Okur, A. (2013). Türk Tekstil Ve Hazır Giyim Sektörlerinin Gümrük Birliği Sonrası Ab-15 Ülkeleri Karşısındaki Rekabet Gücü. Sosyal Bilimler Dergisi, 11(1), 205-223.
- Porter, M. (1985). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. The Free Press.
- Porter, M. (2000). Rekabet Stratejisi Sektör ve Rakip Analizi Teknikleri. (G. Ulubilgen, Çev.) İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Porter, M. (2009). Rekabet Üzerine. (K. Tanrıyar, Çev.) İstanbul: Optimist Yayınları.
- Porter, M. (2007). Techonolog and Competitive Advantage. The Journal Of Business Strategy , 60-77.
- Porter, M., & KRAMER, M. (2002). The Competitive Advantage of Corporate Philanthropy. Harvard business review.
- Şahin, D. (2015). Türkiye ve Çin'in Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Rekabet Gücünün Analizi. Akademik Bakış Dergisi, 155-171.
- T.C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2018). Mart 20, 2018 tarihinde Gümrükler Genel Müdürlüğü: <http://ggm.gtb.gov.tr/> adresinden alındı
- Yılmaz, N. D., & Karaalp, H. S. (2012). Yılmaz, N. D., & Karaalp, H. S. (2012). Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörlerinin Uluslararası Piyasalardaki Rekabet Gücü Üzerine Bir İnceleme. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 103-125.

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023
Vol: 9 Issue: 49
pp 1053-1065Article ID
67434
Arrival
30 December 2022
Published
28 March 2023**DOI NUMBER**
<http://dx.doi.org/10.29228/8/ideas.67434>**How to Cite This Article**
Gümüş, S. & Takalak, N. (2023). "Sağlık Sektöründe Çalışanların Markanın Oluşumunda İşlevleri ve Bir Araştırma", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1053-1065International Journal of
Disciplines Economics &
Administrative Sciences Studies
is licensed under a Creative
Commons Attribution-
NonCommercial 4.0
International License.

Sağlık Sektöründe Çalışanların Markanın Oluşumunda İşlevleri ve Bir Araştırma

Functions of Health Personnel in the Formation of Brand in Healthcare Enterprises and a Research

Sefer Gümüş¹ Nejla Takalak² ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dr., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, E-Ticaret ve Pazarlama Bölümü, İstanbul, Türkiye
² Yüksek Lisans Öğrencisi., İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Günümüzde sağlık işletmelerinde gerek küresel düzeyde gerekse ülke genelinde rekabetçi piyasa koşullarında kıyasıya bir yarış yaşanmaktadır. Sağlık işletmeleri bu rekabetçi piyasa koşullarında var olabilmek veya varlıklarını sürdürebilmek için markalaşma çalışmaları yapmak zorundadırlar. Gerek özel hastaneler gerekse kamu hastaneleri birer işletme olmaları nedeniyle markalaşma süreçlerini takip ederek gereken adımları atmaları markalaşma adına önem taşımaktadır. Markalaşma süreci içerisinde sağlık işletmelerinin müşteri konumundaki hastaların istek ve ihtiyaçlarını tespit etmeleri, hasta memnuniyetine önem vermeleri, sağlık hizmeti kalitesini ölçmeleri ve maksimum seviyeye çıkarmaları, sektördeki diğer sağlık işletmelerinden markalaşarak ayrışması gerekmektedir.

Bu çalışmada, sağlık işletmelerinde marka oluşumunda sağlık çalışanlarının rolü araştırılmış olup hastane yöneticileri, doktor, hemşire, ebe, laborant, teknisyen, yemekhane çalışanları, güvenlik görevlileri, temizlik personeli gibi hastane çalışanları ile 5'li likert ölçeğine göre hazırlanmış 54 sorudan oluşan anket çalışması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri, Sağlık Sektörü, Hastane, Marka, Markalaşma

ABSTRACT

Today, there is a fier competition in the competitive market conditions both at the global level and through out the country in healthcare businesses. Health businesses have to carry out branding studies in order to exist or to survive in the secompetitive market conditions. Since both private and public hospitals are businesses, it is important for branding to follow the branding processes and take the necessary steps. During the branding process, healthcare businesses need to identify the wishes and needs of patients as customers, give importance to patientsatisfaction, measure and maximize the quality of healthcare services, and different iate from other health care businesses in the sector by branding.

Inthisstudy, the role of healthcare professionals in brand formation in health care establish ments has been investigated, and for the research study, hospital employees such as hospital managers, doctors, nurses, midwives, laboratory assistants, technicians, cafeteria employees, security guards, clean in gpersonnel are examined trough 54 questions prepare daccordingto a 5- point Likert scale survey.

Keywords: Health Services, HealthSector, Hospital, Brand, Branding

1. GİRİŞ

Markalaşma kavramı M.Ö. 5000 yıllarına dayanmakta olup, ilk zamanlarda kişilerin kendilerine ait olan malları toplumdaki diğer kişiler tarafından da bilinsin diye yaşadıkları mağaralara sahip oldukları hayvan resimlerini çizmekle başlamıştır. M.Ö. 2000 yıllarında ise çiftlik sahipleri kendilerine ait hayvanlar başkaları tarafından sahiplenilmesin, diğer çiftçilerin hayvanlarıyla karışmasın, kaliteleri ayırt edilsin diye hayvanlarını kor halinde demirlerle damgalayarak markalama işlemini gerçekleştirmişlerdir. Bu dönemde alıcılar damgası olmayan çiftlik hayvanlarını tercih etmemişlerdir. Markalaşma küreselleşen dünyada ticaretin hızla gelişmesiyle birlikte giderek önem kazanmıştır. Küreselleşen piyasalarda ürün çeşitliliği artmış, ürün çeşitliliğinin artmasıyla birlikte piyasalarda rekabet hız kazanmıştır. Teknolojinin hızla gelişmesi, rekabetin artması, tüketicilerin ürün ve hizmet seçme şansını arttırmış, bu durum ise tüketici tercih ve taleplerinde değişikliklere sebep olmuştur. İşletmeler ben ürettiğim her mal ve hizmeti satarım anlayışından uzaklaşıp, müşteri istek ve ihtiyaçlarına yönelik kaliteli, markalaşmış mal ve hizmetler üretmeye başlamışlardır. Tüm bu gelişmelerden sonra sektörde varlığını devam ettirebilmeleri adına işletmeler için markalaşma çalışmaları bir zorunluluk haline gelmiştir. (Gümüş, 2015) Markalaşma çalışmaları öncelikle somut mallarda başlamış olup daha sonra hizmet sektöründe de görülmüştür. Hizmet sektörünün gelişimi A.B.D 'de 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamış olup, dünyada ilk hizmet ekonomisi tarımda çalışan işçilerin hizmet sektörüne kaymasıyla birlikte ABD'de ortaya çıkmıştır.

2. HİZMET KAVRAMI VE SAĞLIK SEKTÖRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Hizmet sektörünün gelişimi, ilk olarak ABD 'de 2. Dünya savaşıdan sonra ortaya çıkmış olup, ABD dünyanın ilk hizmet ekonomisini oluşturmuştur. ABD 'de tarım sektöründe çalışan işçiler, hizmet sektörüne geçiş yapmışlar, 1950'lerde ise hizmet sektörünün gelişmesiyle birlikte ABD'de işgücü istihdamı yoğun olarak hizmet sektörüne kaymıştır. Zamanla gelişmiş ülkelerin ekonomileri tarım ve sanayi sektöründen, ağırlıklı

olarak hizmet sektörüne kaymıştır. Endüstri sektöründe kullanılan yönetim ve işletmecilik uygulamalarının hizmet sektöründe de kullanılmasıyla birlikte hizmet sektörü hızla gelişmeye başlamıştır.

Klasik iktisatçılar (Adam Smith, Karl Marks gibi) hizmet sektörünü ‘verimli olmayan faaliyetler’ olarak tanımlamışlardır ve bu görüş uzun yıllar benimsenmiştir. Ancak günümüzde hizmet sektörü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinde önemli bir paya sahiptir.

2.1. Sağlık Kavramı

Sağlık kavramının ortaya çıkışı insanlık tarihi kadar eskidir. Sağlık kavramı ilk tanımlanmaya çalışıldığı zamanlarda; Hygiea sağlığı “sorumlu ve disiplinli yaşam sürme” olarak tanımlarken, Aesculap “hastalıkları yenme sanatı” olarak tanımlamış (Somunoğlu, 2012).

Sağlık kavramı; yaşanan toplu ölümler ve salgın hastalıklar, bu hastalıklar ve toplu ölümler sonucunda yapılan bilimsel araştırmalarda mikroorganizmaların ortaya çıkışı, bilimsel bakış açısının giderek değişmesi, hekimlik mesleğinin sürekli gelişmesi, bilimsel, teknolojik, sosyolojik gelişimler sonucunda sağlık kavramının tanımı da değişmiştir.

Sağlığın pozitif ve negatif tanımları yapılmıştır. Sağlığın pozitif tanımında; sağlık olması gereken, ideal bir durum olarak ele alınıp, kişilerin sosyal hayata katılabilmeleri, toplumla iyi ilişkiler kurabilmeleri, psikolojik ve fizyolojik olarak uyum içinde olmaları durumu ele alınır. Negatif sağlık tanımında ise hastalığın, patolojik bir durumun olmayışı ele alınır (Önder, (b.t)).

2.2. Sağlık Sektörünün Özellikleri

En genel tanımla sağlık hizmetleri; toplumun sağlığının korunması, hasta olanlarının tedavi edilmesi, rehabilitasyona ihtiyaç duyanların rehabilite edilmesidir.

“Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sağlık hizmetlerini, belirli sağlık kuruluşlarında çeşitli sağlık personeli ile toplumun ihtiyaç ve isteklerine göre farklılaşan amaçları gerçekleştirmek ve böylelikle bireylerin ve toplumun sağlığını ilgilendiren her türlü koruyucu ve tedavi edici etkinlikleri sunmak üzere ülke genelinde örgütlenmiş, yapılandırılmış kalıcı sistemdir, şeklinde tanımlamaktadır.” (Yıldırım, 2017)

Sağlık Hizmetlerinin amaçları:

- ✓ Bireylerin hasta olmasını önlemek için gerekli tedbirleri almak,
- ✓ Toplumun sağlık ve sağlıklı yaşam konusunda bilinçlendirmek,
- ✓ Hasta olan bireylerin tedavilerini gerçekleştirmek, mümkünse kişiyi tekrar eski sağlığına kavuşturmak,
- ✓ Fiziksel, ruhsal, sosyal anlamda desteğe ihtiyacı olan bireylerin toplumla uyum içinde yaşayabilmelerini sağlamak,
- ✓ Toplumun sağlık düzeyini en düşük maliyetle en yüksek seviyeye çıkarmak

Sağlık Hizmetlerinin sunumunda temel amaç, kişilere ihtiyacı olan sağlık hizmetini, en kısa sürede, en doğru yöntemle, en düşük maliyet ve en yüksek fayda ile hizmet kalitesini sürekli geliştirerek sunmaktır.

2.3. Sağlık Sektörü

Türkiye’de sağlık sektörü; kamu ve özel sağlık kurum ve kuruluşlarından oluşmaktadır. Sağlık sektöründe en çok hizmeti Sağlık Bakanlığı sunmaktadır. Sağlık Bakanlığı Sağlık Araştırmaları Genel Müdürlüğü’nün 2017 yılı verilerine göre; Türkiye’de 2016 yılında, Sağlık Sektöründe yer alan hastane sayısına bakıldığında Sağlık Bakanlığı 876 Kamu Hastanesi ile Sağlık Sektörünün %58’ini, 565 hastane sayısı ile özel sektör %37’sini, 69 hastane sayısı ile Üniversite Hastaneleri %5’ini oluşturmaktadır. (Yıldırım ve Konca, 2018)

Sağlık Sektörü; tüketici konumundaki hastalar ve sağlık hizmetlerini üreten; doktor, hemşire, ebe, laborant, sağlık teknisyeni, eczacı, diyetisyen, psikolog gibi sağlık çalışanları, tıbbi cihaz üreticileri, tıbbi donanım şirketleri, medikal firmalar, ilaç firmaları, destek hizmeti veren işletmeler ve personel grupları, sigorta kuruluşları, sağlık laboratuvarları, bakımevleri, eczanelerden oluşmaktadır.

3. MARKA KAVRAMI MARKA YÖNETİM SÜREÇLERİ

3.1. Marka Kavramı

Marka: Bir işletmenin veya bir şahsın mallarını veya ürünlerini, başka işletmeler veya şahısların mallarından veya ürünlerinden ayırt etmeye yarayan isim, sembol, işaret, terim veya bunların birleşiminden oluşan,

tüketiciler üzerinde olumlu veya olumsuz algılar yaratan kavramlar bütünüdür. Yani bir ürün veya hizmetin bir nevi kimliğidir denilebilir.

Amerikan Pazarlama Derneği, “Bir satıcının veya bir gurup satıcının mal ve hizmetlerini tanımlamak ve onları rakiplerinden farklılaştırmak için tasarlanan isim, terim, sembol, işaret veya tasarım veya bunların kombinasyonu” olarak markayı tanımlamıştır (Keller, 2013).

3.2. Marka İmajı ve Marka Yönetimi

İşletmelerin bir markayı yaratması kadar o markayı yönetmesi ve o markanın piyasada varlığını sürdürmesi de önemlidir. Marka yönetimi, işletmenin sahip olduğu markasının mevcut olduğu konumunu sadece korumakla kalmayıp daha ileri seviyelere taşımakla yükümlüdür. Teorik olarak marka yönetimi, bir işletmeye ait marka veya markaların devamlı takip altında tutularak pazardaki konumunu, tüketiciler açısından önemini ve kamuoyunda oluşturduğu algının incelenmesi, sorgulanması ve gerektiği zaman markanın değişimi ve gelişimi için müdahalede bulunulması anlamına gelmektedir (İlhan, 2010).

Marka yönetimi kavramı günümüze ait bir kavram olsa da bazılarına göre markalama Mısır ve Eski Yunanistan’da ustaların veya sanatçıların eserlerinin üzerindeki bazı işaretlerle başlamıştır. Bazı araştırmacılar ise 1760’lı yıllarda Josiah Wedgwood’un atölyesinde yaptığı seramik ve çini sanat eserlerinin üzerine kendi ismini işlemesi böylece yaptığı sanat eserlerinin kalitesini göstermek istemesi modern anlamda markalaşmanın ilk göstergeleri olarak kabul edilir. Kralın Wedwood’u desteklemesiyle ortaya çıkan bu oluşum Wedwood’un isminin taşıdığı anlamın ötesine geçmiştir. Wedwood’un eserleri zengin ve meşhur bir yaşam tarzının simgesi haline gelmiş bu durum ise seri üretim ve dağıtımına yol açarak marka sadakatini oluşturmuş (Ersoy, 2007).

4. SAĞLIK HİZMETLERİNDE MARKA YÖNETİM MODELLERİ VE STRATEJİLERİ

4.1. Sağlık Hizmetlerinde Marka Yönetimi

Sağlık hizmetleri kişilerin hem ruhsal hem de fiziksel olarak iyileşmelerine yönelik profesyonel sağlık çalışanları ve sağlık çalışanı olmayan diğer personeller tarafından verilen hizmetlerdir. Sağlık hizmetleri sağlığın korunması, hastalıkların önlenmesi, tanı koyma, tedavi gibi hizmetlerden oluşur. Sağlık hizmetlerinde yer alan doktor, eczacı, hemşire, ebe, anestezi teknikeri, laborant, fizyoterapist, odyolog, röntgen teknikeri gibi çalışanlar sağlık çalışanı olarak yer alırken yönetim görevinde olan müdür, müdür yardımcıları, müdürün emrinde çalışan büro personelleri, mutfak görevlileri, güvenlik görevlileri, hasta kabul elemanları, temizlik personelleri gibi çalışanlar sağlık çalışanı olmayan personel grubunda yer alırlar. Sağlık hizmetleri kompleks bir yapıya sahiptir.

4.2. Marka Yönetimi Modelleri

Marka yönetim sürecinde; işletmenin marka yönetiminde tercih edebileceği çeşitli marka yönetim modelleri bulunmaktadır. P&G işletmesinde McElroy’un geliştirdiği Klasik Marka Yönetim Modeli, yoğun rekabetin yaşandığı yeni gelişen piyasa koşulları ile baş edebilecek bir model değildi. Bu durumun sonunda hem P&G hem de diğer işletmelerde Klasik Marka Yönetiminin yerini Lider Marka Yönetimi Modeli aldı. Joachim Stahler ve Aaker, Klasik Marka Yönetim Modeli ile Lider Marka Yönetim Modelini şu şekilde karşılaştırmışlardır (Darıca, 2006).

Tablo 1: Araştırmanın Birinci Hipotezine Ait Sonuçlar

	Klasik Marka Yönetimi	Marka Liderliği Modeli
Bakış Açısı	Taklitli ve reaktif	Stratejik ve uzak görüşlü
Marka müdürünün pozisyonu	Az tecrübeli, kısa süreli, şirkette	Tecrübeli ve şirkette, yüksek konumda
Kavramsal Model	Marka İmajı	Marka değeri
Odak Noktası	Kısa Dönem Finansal Kaynak	Marka değeri ölçütleri
Ürün-Pazar Hedefi	Tek Ürün ve Pazar	Birden fazla ürün ve Pazar
Marka strüktürü	Yalın	Komplike Ürün Yapısı
Marka Sayısı	Tek Marka Odaklı	Kategori Bazlı Odak-Birden fazla marka
Ülke hedefi	Tek Ülke	Global Perspektif
Marka Müdürünün iletişim Modeli	Sınırlı Sayıda seçeneği Olan Koordinatör	Çok Yönlü İletişim Seçeneği Olan Ekip Lideri
İletişim Odağı	Dış Odaklı/ Müşteri	Hem iç hem dış odaklı
Strateji Amacı	Satış ve Pay	Ürün Kimliği

Kaynak: Darıca, 2006

Tabloyu incelediğimizde; Klasik Marka Yönetim Modelinin taklitli ve reaktif bakış açısına sahip, kısa vadeli hedefleri olan, ülke sınırları içinde tek ürün ve tek pazara hitap eden, kavramsal model olarak da marka imajını baz aldığını iletişim odağının sadece dış müşteri odaklı olduğunu görürüz. Marka Liderliği Modeli ise Stratejik

ve uzak görüşlü, uzun vadeli hedefleri olan, global pazarda birden çok ürünle yer alan, kavramsal model olarak marka değerini benimseyen bir yönetim modeli olduğunu iletişim odağının hem iç hem de dış müşteri odaklı olduğunu görürüz.

4.3. Marka Stratejileri

Marka stratejileri deyimi, rekabet avantajlarını elde etmek amacıyla marka biçimlendirme ve uygulamasının uzun vadeli olarak şartlara uygun bir şekilde planlanmasını anlatır (Yüksel ve Yüksel Mermud, 2005). Marka stratejisi, tüketicilerin pazarda bulunan ürünlerin birbirlerinden farklı versiyonlarını ayırt etmeleri ve tüketicilerin belirli bir ürünü satın alma isteğini o alanlar üzerine dayandırmak için oluşturulur (Aktuğlu, 2004). Bir marka için oluşturulan strateji, o markanın piyasadaki diğer markalarla rekabet edebilmesi içindir.

4.4. Sağlık Sektöründe Markalaşma

Markalar, bir üreticiye ait olan mal ve hizmetleri isim, logo, sembol, işaret kullanarak diğer üreticilerin mal ve hizmetlerinden ayırırlar. Markalama pazarlamanın bir parçasıdır ve sağlık sektörü bu pazarlama yöntemini diğer sektörlerden sonra benimseyip kullanmaya başlamıştır. Bu durum hizmet sektöründe yer alan sağlık sektörünün üretim sektöründeki firmalar gibi somut varlıklar üretmemesinden kaynaklanmaktadır (Tengilimioğlu, 2012). Markalaşma ilk dönemlerde somut varlık olan ambalajlı ürünlerde yoğun olarak uygulanmış ancak soyut ürünlerin üretildiği hizmet sektöründe işletmelerin varlıklarını sürdürebilmesi, rekabet üstünlüğü sağlayabilmesi için markalaşma çalışmalarının yapılması gerektiği zamanla benimsenmiştir.

5. SAĞLIK ÇALIŞANLARININ MARKANIN OLUŞUMUNA KATKILARI VE BİR HASTANE ARAŞTIRMASI

5.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, hastanelerde marka oluşturma çalışmalarında sağlık personelinin işlevlerinin neler olduğu, sağlık personeli sağlık kurumunun markalaşması çalışmalarında görev alırken hangi özelliklerinin etkili olduğunun tespit edilmesidir.

5.2. Yöntemi

Bu çalışmada 5'li likert ölçeğine göre düzenlenmiş 54 sorudan oluşan anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmasında 700 çalışanı olan bir hastanede 253 hastane çalışanına ulaşılmıştır.

5.3. Verilerin Analizi

Araştırmanın veri analizinde SPSS 25 programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerin dağılımında merkezi eğilim ölçümlerinin yanı sıra katılımcıların demografik özelliklerinin belirlenmesi için frekans analizleri, ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirliklerinin belirlenmesi için Cronbacss Alpha güvenilirlik analizi ve açıklayıcı faktör analizi, ölçekler arasındaki ilişkinin belirlenmesi için PearsonKorelasyon Analizi ve demografik özelliklere göre farklılıklarının belirlenmesi için 2'li grupların karşılaştırılmasında t-testi, 2'den fazla grupların karşılaştırılmasında anova testi yapılmıştır.

5.4. Evrenve Örneklem

Araştırma kapsamında ele alınan konuların gözlemlenebileceği ve çalışmadaki değişkenlerin ölçümlenebileceği uygun bir örneklemin tespit edilmesi, araştırma kapsamında elde edilen bulguların anlamlılığı bakımından oldukça önemli görülmüş ve bu anlamda çalışmanın en uygun örneklem üzerinde yapılması hedeflenmiştir.

Araştırmanın evrenini, 700 kişilik bir özel hastanesinin çalışanlarından oluşmaktadır. Bahse konu bu araştırma evreninden %95'lik güvenilirlik sınırları içerisinde, %5'lik bir hata payı oranı öngörülerek seçildiğinde örneklem büyüklüğü en az 248 kişi olarak hesaplanmıştır. Evreni bilinen örneklem hacmi formülü ile yapılan bu hesaplama aşağıda verilmiştir.

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2(N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q}$$

N: Evrendeki birey sayısı (700)

n: Örnekleme alınacak birey sayısı (?)

p: İncelenen olayın görülüş sıklığı(olasılığı) (0,9)

q: İncelenen olayın görülme sıklığı(1-p) (0,1)

t: Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer (1,96)

d: Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen sapma (0,05)

Değerler yerine yazıldığında;

$$\frac{700 * 1,96^2 * 0,5 * 0,5}{0,05^2(700 - 1) + 1,96^2 * 0,5 * 0,5} = 248$$

Örneklem hacmi 248 olarak hesaplanmasına rağmen 253 hastane çalışanına ulaşılmıştır. Dolayısı ile bu araştırmanın örneklemini 253 hastane çalışanında oluşmaktadır.

6. BULGULAR

Yapılan anket çalışmamızda aşağıda hastane çalışanlarının cinsiyet, yaş, öğrenim durumlarına, sağlık sektöründe toplam çalışma süreleri, şu an buldukları hastanede kaç yıldır çalıştıkları, unvanları gibi demografik bulgulara ulaşılmıştır.

6.1. Demografik Özellikler

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların demografik özelliklerine ait bulgulara yer verilmiştir.

Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Cinsiyetlere Göre Dağılımı

Cinsiyet	n	%
Erkek	127	50,2
Kadın	126	49,8
Toplam	253	100,0

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dağılımları incelendiğinde katılımcıların %50,2'sinin erkek, %49,8'inin kadın olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş	n	%
25-40	150	59,3
41-54	84	33,2
55-64	19	7,5
Toplam	253	100,0

Katılımcıların yaşlarına göre dağılımları incelendiğinde katılımcıların %59,3'ünün 25-40, %33,2'sinin 41-54 ve %7,5'inin 55-64 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların İşletmedeki Pozisyonlarına Göre Dağılımı

Pozisyon	n	%
Doktor	65	25,7
Hemşire/Ebe	72	28,5
Temizlik Per	36	14,2
Diğer	80	31,6
Toplam	253	100,0

Katılımcıların işletmedeki pozisyonlarına göre dağılımları incelendiğinde katılımcıların %25,7'sinin doktor, %28,5'inin Hemşire-Ebe, %14,2'sinin temizlik personeli olduğu belirlenirken %31,6'sının bunların dışında bir görevde hizmet verdikleri belirlenmiştir.

Tablo 5: Ortalamalar Standart Sapma ve Varyanslar

Anket Soruları	Ortalama	StandartDeğer Sapma	Varyans
Sağlık Yöneticileri iş planlarının yapılmasında işletme üst yöneticileri resmi sorumluluk alırlar.	3,33	1,36	1,86
Hastanemizin yönetim kurallarına uygun yazılı bir “vizyon” ve “misyon”u vardır.	2,77	1,48	2,18
Sağlık işletmelerimizde sunduğumuz hizmet çeşitleri, kalitesi ve fiyatları hastalarımızın istek veya ihtiyaçlarından ziyade, yönetim kararlarında etkin olan kişi ve gruplara göre belirlenir.	3,49	1,41	2,00
Sağlıkta iş planlaması hastanemizin rutin olarak (örnek: her yıl) yaptığı önemli bir faaliyettir	2,88	1,32	1,75
Stratejik planlarımızda çalışanlarımız marka oluşumuna katkı sağlamanın bilincindedirler.	2,85	1,40	1,95
Sağlık İşletmemizin zayıf ve güçlü yanları ile pazardaki fırsatlar ve tehditleri gösteren (SWOT) analizi her yıl düzenli olarak revize edilir.	2,76	1,35	1,82
Sağlık araştırmalarının çoğunu hastalarımız üzerinde yaparız	3,46	1,37	1,88
Hastane işletmemizde müşterilerimizin farklı özelliklerini tanımaya yönelik anketler yapılır.	3,76	1,32	1,75
Sağlık İşletmemizde, hastalarımızın tercihlerini veya satın alma kararlarını etkileyen ürün müdürü ve/veya satış elemanı gibi kişilerle sürekli görüşürüz veya onları inceleriz.	2,84	1,37	1,88
Rakip sağlık işletmeleri hakkında, işletmenin farklı bölümleri birbirinden bağımsız olarak ve ayrı ayrı şekilde bilgi toplar.	2,76	1,38	1,90
Hastanemizde sağlık alanında hastalar üzerinde sağlık çalışanları odaklı ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik, politik, hukuki gibi alanlardaki değişim ve gelişmelerin müşteriler üzerindeki olası etkilerini düzenli olarak gözden geçirir, araştırır ve inceleriz.	3,72	1,32	1,75
Diğer hastane İşletmelerinde rakip işletmeler ile ilgili bilgi toplama işi birkaç kişi tarafından yapılır.	3,61	1,30	1,70
Hastalarımız ile ilgili sağlık istatistikleri yaparken veya irtibata geçince elde edilen demografik veriler ile araştırmanın konuları ile sınırlıdır.	3,72	1,27	1,61
Hastalarımızın yaş, cinsiyet, meslek, eğitim, milliyet, gibi demografik özelliklerine göre gruplandırırız.	3,72	1,34	1,81
Müşterilerimizi gelir, medeni durumu, din, ırk, nesil, sosyal sınıf (orta sınıf, alt/üst gelir grubu) gibi demografik özelliklerine göre gruplandırırız.	3,75	1,29	1,67
Sağlık ve türev işletmelerimiz belirli bir gelir grubuna sahip müşterileri hedeflemektedir.	3,58	1,26	1,59
Hastanemiz kendi vatandaşları yanında yurt dışı hastalara da hizmet verir.	3,60	1,27	1,61
Hastalarımızı demografik özelliklerindeki değişiklikleri yakından takip ederiz (örnek: doğum günleri, meslek, eğitim, medeni durumu, gelir vs.).	3,72	1,24	1,53
Doktor ve hemşirelerimiz alanlarının en yüksek eğitimlerine sahiptir.	3,65	1,39	1,94
Müşterilerimizi buldukları kıta, bölge, ülke, eyalet, şehir, ilçe, semt gibi coğrafik özelliklerine göre gruplandırırız	3,89	1,24	1,54
Hastalarımızın geldikleri coğrafya ile ilgili bilgi ve gelişmeleri yakından takip ederiz (örnek: ülke, iklim, fiziki, siyasi, ekonomik vb. koşullar).	3,83	1,20	1,44
Sağlık İşletmelerimizin çalışanları marka imkanlarını hastalarımızın tanı, teşhis ve tedavilerinde kullanırlar.	3,48	1,40	1,97
Hastalarımızın buldukları şehir ve ülkelerdeki olası müşterileri ve talebi analiz ederiz.	3,92	1,20	1,45
Diğer şehir ve ülkelerdeki markalarımızla ve hastanelerimizle yakın iş birliği içerisindeyiz.	3,86	1,16	1,35
İşletmemiz hastalarımızın sağlığı için kurumsal iletişim ve paylaşım sağlar.	3,51	1,42	2,02
Hastalarımızı yaşam biçimi (muhafazakâr, eğlenceyi seven, aşırı serbest, gayretli, yaratıcı) gibi psikografik özelliklerine göre gruplandırırız.	3,68	1,29	1,67
Bilgi ve deneyim paylaşımı hastanemizde en yüksek düzeydedir.	3,65	1,34	1,81
İşletmemizi ve hastalarımızı etkileyebilecek genel sağlık sosyal eğilimlerle (örnek: çevre bilinci, yaşam tarzı vb.) ilgili bilgi toplarız ve değerlendiririz.	3,69	1,33	1,76
Hasta tanı, teşhis ve tedavi süreçlerinde hastamızın sağlığına önem veririz	3,49	1,40	1,96
Hastalarımızın bizimle iletişimlerini önemser, sebeplerini paylaşır, gruplar ve inceleriz.	3,48	1,43	2,04
Kurum içi iletişim ve paylaşım hasta ekseni yapılır. Hastalarımızı uzmanlık alanlarına göre ilgili hekimlerimize yönlendiririz.	3,47	1,40	1,97
Müşterilerimizin ziyaretçileri ilgili görevlileri tarafından yönlendirilir ve hastaya ulaşmaları sağlanır.	3,50	1,40	1,97
Hastalarımızdan ücret almı yasalar çerçevesinde fiyatlandırma stratejileri esasına göre almır.	3,79	1,24	1,54
Faaliyete başladığımız günden bugüne kadar ürün ve hizmetlerimizdeki	3,44	1,40	1,95

değişikliklerin en büyük sebebi müşteri talepleridir.

Faaliyete başladığımız günden bugüne kadar ürün ve hizmetlerimizdeki

değişikliklerin en büyük sebebi rakiplerimizin ürün ve hizmetlerindeki

gelişmelerden geri kalmak istemeyişimizdir

3,58

1,28

1,64

Sunduğumuz ürün ve hizmetlerimizi, işletmemizi seçen müşterilerin özellikleri

yerine öncelikle işletmenin sahip olduğu imkânlarla göre belirleriz

3,80

1,23

1,51

Tüm hastalarımıza segmentlerine bakmaksızın standart hizmet ile hitap ederiz.

3,51

1,41

1,99

İşletmemiz uluslararası standartlarından ödün vermeden (dünyanın her yerinde

hemen hemen aynı standartlara sahip) marka konumlandırma politikasını

uygulamaktadır.

3,56

1,28

1,63

Hastanemizin hizmet alanı belirlenmiştir. Ancak gelen hastalara alan ayırımı

yapılmaksızın bakılır

3,44

1,42

2,03

İşletmemizde hastalarımıza idari, sağlık ve teknik birimler bir bütünsellik içinde

hizmet verirler.

3,50

1,37

1,89

Hasta ziyaretlerine kurallara göre önem veririz

3,76

1,30

1,68

Hizmetlerimiz hastanemizi seçen hastalarımızın profillerine göre

standartlarımızı bozmak pahasına farklılaştırılabilir

3,49

1,37

1,88

İşletmemizde, hedeflerimize ulaşmak odaklı homojen gruplara ayrılan hastaların

bağlı olduğu her bir grup için uygun tedavi yöntemleri uygulanmaktadır.

3,45

1,45

2,11

Hastanemizde, yeni hizmet geliştirme faaliyetlerini, hastalarımızın istek ve

beklentilerine uygun olabilmesini sağlamak için düzenli aralıklarla gözden

geçiririz.

3,47

1,40

1,97

Hizmet personeli diğer sağlık personeli ile uyum içinde çalışır.

3,52

1,40

1,97

Sağlık işletmemizde, girmek istediğimiz pazarlarla ilgili profesyonel ve ciddi

pazar araştırması yapılır.

3,60

1,27

1,62

Hastanemiz farklı müşteri profillerine hizmet ettiğinden tek hizmet stratejisini

uygulamamız mümkün değildir.

3,91

1,17

1,36

Hastanemizi hastalar, hastanemizde çalışan akademik doktor kadroları/ doktor

kadroları için tercih ederler.

3,65

1,33

1,78

İşletmemizin kaynak ve imkânları ağırlıklı olarak kâr amacı gütmeyen

hastalarımızın ihtiyaç ve isteklerine göre planlanmıştır.

3,77

1,27

1,60

Hedeflerimizi seçerken dikkate aldığımız en önemli ölçüt, hastalarımızın

sağlığına kavuşmasıdır

3,47

1,41

1,99

Güvenlik personeli hasta memnuniyeti odaklı çalışır.

3,51

1,42

2,01

Hemşireler ve doktorlar çalışmalarında mesai kavramı gözetmezler çünkü, önce

işlerini tamamlarlar

3,67

1,35

1,83

Hastanemizde bürokrasi insan sağlığı için uygulanır.

3,52

1,39

1,93

Hastanemizin tanıtım ve reklamını sağlık çalışanlarımız hasta odaklı yaparlar.

3,45

1,42

2,01

Tablo 5'teki maddelerin ortalama değerleri incelendiğinde en yüksek ortalamaya sahip maddenin 3,92 ortalama ile "Hastalarımızın buldukları şehir ve ülkelerdeki olası müşterileri ve talebi analiz ederiz." Maddesi olduğu en düşük ortalamaya sahip maddenin ise 2,76 ortalama ile "Sağlık İşletmemizin zayıf ve güçlü yanları ile pazardaki fırsatlar ve tehditleri gösteren (SWOT) analizi her yıl düzenli olarak revize edilir." ve "Rakip sağlık işletmeleri hakkında, işletmenin farklı bölümleri birbirinden bağımsız olarak ve ayrı ayrı şekilde bilgi toplar." Maddeleri olduğu belirlenmiştir.

Tablo 6: Ölçeğin Öz değerleri ve Açıkladıkları Varyans Düzeyleri ve Faktör Yüklerine Ait Sonuçlar

2	Soru No	1	3	4	5	6	7	8
	45	0,884						
	7	0,888						
	22	0,888						
	32	0,891						
	25	0,893						
	30	0,895						
	29	0,896						
	40	0,896						
	54	0,896						
	31	0,897						
	42	0,899						
	34	0,900						
	43	0,900						
	44	0,900						
	50	0,900						
	39	0,904						
	53	0,906						

	37	0,911								
	51	0,914								
	3	0,956								
0,832	46									
0,837	12									
0,842	16									
0,846	35									
0,866	17									
0,867	38									
0,923	8									
	21		0,844							
	47		0,844							
	24		0,845							
	23		0,864							
	20		0,905							
	1			0,488						
	5			0,639						
	9			0,646						
	4			0,701						
	10			0,735						
	2			0,748						
	6			0,757						
	14				0,870					
	15				0,871					
	18				0,881					
	13				0,912					
	41					0,872				
	36					0,874				
	49					0,878				
	33					0,915				
	48						0,824			
	52						0,844			
	27						0,849			
	19						0,869			
	28							0,863		
	26							0,866		
	11							0,899		
Eigen Value			17,624	5,981	4,393	4,185	3,637	3,631	3,462	2,719
Açıklanan Varyans%			32,637	11,076	8,136	7,750	6,735	6,723	6,412	5,035
Güvenirlilik Düzeyi			0,982	0,961	0,955	0,910	0,964	0,958	0,956	0,951

Tablo 5 incelendiğinde geliştirilen ölçeğin öz değerleri 1'in üzerinde sekiz faktörlü bir yapıda olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin sekiz faktörlü yapıda olması nedeniyle maddelerin daha doğru faktörler altında dağılmasını incelemek için temel bileşenler analizlerinden Varimax dik döndürme tekniği uygulanmamıştır

Ölçeğe ait yamaç grafiği incelendiğinde ölçeğin gözlem değerinin 1'in altına indiği andaki kırılmanın 8. Faktörden sonra olduğu görülmektedir. Sekizinci faktörden sonra boyutların durağanlaştığı görülmektedir. Bu sonuç ölçeğin sekiz faktörlü bir yapısının en iyi yapı olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın bu kısmında araştırma hipotezlerine ait bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 7: Araştırmanın Birinci Hipotezine Ait Sonuçlar

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8
İş Planlaması1	1	,567**	,478**	,422**	,451**	,423**	,374**	,484**
Hasta Odaklılık2		1	,325**	,360**	,301**	,335**	,277**	,337**
Müşterinin Psikografik özelliklere göre bölümlendirilmesi3			1	,358**	,314**	,341**	,306**	,298**
Demografik özelliklere göre bölümlendirme4				1	,273**	,374**	,315**	,317**
Hedef Pazar Belirleme Stratejileri5					1	,288**	,340**	,387**
Pazar Bölümlendirme6						1	,307**	,442**
Sağlık İşletmesi Olma7							1	,425**
Sağlık Personeli Niteliği8								1

**p<0.01

Sağlık işletmelerinde markanın oluşumunda sağlık personelinin işlevleri düzeylerinin birbirleri arasındaki ilişkinin incelenmesi için yapılan PearsonKorelasyon Analizi sonucuna göre değişkenler arasındaki tüm ilişkilerin pozitif yönlü ve anlamlı olduğu belirlendiğinden araştırmanın birinci hipotezi kabul edilmiştir ($p<0.01$). En yüksek ilişkinin 0.567'lik ilişki düzeyi ile iş planlaması ile hasta odaklılığı arasında olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç sağlık çalışanlarının iş planlama düzeyleri iyileştirildiğinde hasta odaklılık yaklaşımlarında da olumlu yönde 0.567'lik kuvvetle artış olması beklenmektedir.

Tablo 8: Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Farklılıklarının Dağılımı

Değişkenler	Eğitim Durumu	n	ort	ss	F	p	Scheffe
İş Planlaması	İlköğretim	40	1,92	0,72	45,828	0,001**	1-5
	Lise	38	2,45	0,84			2-5
	Önlisans	22	2,63	0,81			3-5
	Lisans	86	2,72	0,96			4-5
	Yüksek Lisans ve üzeri	67	4,01	0,78			
Hasta Odaklılık	İlköğretim	40	2,26	1,37	31,78	0,001**	1-5
	Lise	38	2,67	1,40			2-5
	Önlisans	22	3,94	0,83			3-5
	Lisans	86	3,58	1,05			4-5
	Yüksek Lisans ve üzeri	67	4,40	0,70			
Psikografik bölümlendirme	İlköğretim	40	2,78	1,42	13,446	0,001**	1-5
	Lise	38	3,45	1,21			2-5
	Önlisans	22	3,32	1,46			3-5
	Lisans	86	3,81	1,09			4-5
	Yüksek Lisans ve üzeri	67	4,37	0,85			
Demografik bölümlendirme	İlköğretim	40	3,08	1,33	11,851	0,001**	1-5
	Lise	38	3,04	1,48			2-5
	Önlisans	22	4,03	1,27			3-5
	Lisans	86	3,81	0,98			4-5
	Yüksek Lisans ve üzeri	67	4,31	0,86			
Hedef Pazar Belirleme Stratejileri	İlköğretim	40	2,63	1,26	17,822	0,001**	1-5
	Lise	38	3,51	1,11			2-5
	Önlisans	22	3,39	1,24			3-5
	Lisans	86	3,61	1,04			4-5
	Yüksek Lisans ve üzeri	67	4,33	0,68			
Pazar Bölümlendirme	İlköğretim	40	3,03	1,32	14,121	0,001**	1-5
	Lise	38	3,52	1,10			2-5
	Önlisans	22	3,80	1,23			3-5
	Lisans	86	4,04	0,95			4-5
	Yüksek Lisans ve üzeri	67	4,42	0,63			
Sağlık İşletmesi Olma	İlköğretim	40	3,38	1,33	10,847	0,001**	1-5
	Lise	38	3,07	1,28			2-5
	Önlisans	22	3,88	1,04			3-5
	Lisans	86	3,77	1,14			4-5
	Yüksek Lisans ve üzeri	67	4,41	0,76			
Sağlık Personeli Niteliği	İlköğretim	40	2,89	1,45	11,903	0,001**	1-5
	Lise	38	3,14	1,37			2-5
	Önlisans	22	3,74	1,30			3-5
	Lisans	86	3,68	1,19			4-5
	Yüksek Lisans ve üzeri	67	4,35	0,75			
GENEL	İlköğretim	40	2,55	0,77	60,005	0,001**	1-5
	Lise	38	2,96	0,70			2-5
	Önlisans	22	3,64	0,56			3-5
	Lisans	86	3,57	0,61			4-5
	Yüksek Lisans ve üzeri	67	4,33	0,52			

**P<0.01;

Katılımcıların markanın oluşumunda sağlık personelinin işlevleri düzeylerinin sahip oldukları eğitim düzeyi grupları için farklılıklarının belirlenmesi için yapılan Anova Testi sonucunda, markanın oluşumunda sağlık personelinin işlevlerinin eğitim durumu gruplarına göre farklılaştığı belirlenmiştir ($F=60.005$; $p=0.001$; $p<0.01$). Ortalamalar incelendiğinde yüksek lisans ve üzeri olanların ($\bar{X}=4.33$) sağlık personeli işlev tutumları diğer eğitim durumundakilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

İş planlamasının eğitim düzeyi gruplarına göre farklılaştığı belirlenmiştir ($F=45.828$; $p=0.001$; $p<0.01$). Ortalamalar incelendiğinde eğitimi yüksek lisans veya üzeri olanların ($\bar{X}=4.01$) iş planlaması tutumları diğer eğitim düzeyindekilere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9: Katılımcıların mesleki Tecrübelerine Göre Farklılıkların Dağılımı

Değişkenler	Mesleki Tecrübesi	n	ort	ss	F	p	Scheffe
İş Planlaması	1-3 yıl	15	2,64	0,88	25,553	0,000**	1-4
	3-5 yıl	10	2,06	0,84			2-4
	5-10 yıl	74	2,17	0,82			3-4
	10 yıl üstü	154	3,31	1,06			
Hasta Odaklılık	1-3 yıl	15	2,86	1,24	35,081	0,000**	1-4
	3-5 yıl	10	2,82	1,22			2-4
	5-10 yıl	74	2,52	1,30			3-4
	10 yıl üstü	154	4,05	0,98			
Müşterinin Psikografik özelliklere göre bölümlendirilmesi	1-3 yıl	15	3,58	1,37	6,363	0,000**	1-4
	3-5 yıl	10	3,60	1,12			2-4
	5-10 yıl	74	3,20	1,38			3-4
	10 yıl üstü	154	3,95	1,12			
Demografik özelliklere göre bölümlendirme	1-3 yıl	15	3,82	0,84	6,881	0,000**	1-4
	3-5 yıl	10	3,08	1,81			2-4
	5-10 yıl	74	3,28	1,37			3-4
	10 yıl üstü	154	3,98	1,06			
Hedef Pazar Belirleme Stratejileri	1-3 yıl	15	3,46	1,26	10,477	0,000**	1-4
	3-5 yıl	10	2,91	1,47			2-4
	5-10 yıl	74	3,11	1,22			3-4
	10 yıl üstü	154	3,91	0,98			
Pazar Bölümlendirme	1-3 yıl	15	3,91	1,12	8,2	0,000**	1-4
	3-5 yıl	10	3,70	1,43			2-4
	5-10 yıl	74	3,39	1,18			3-4
	10 yıl üstü	154	4,13	0,95			
Sağlık İşletmesi Olma	1-3 yıl	15	3,72	1,29	4,294	0,006**	1-4
	3-5 yıl	10	4,08	1,07			2-4
	5-10 yıl	74	3,39	1,17			3-4
	10 yıl üstü	154	3,96	1,15			
Sağlık Personeli Niteliği	1-3 yıl	15	3,45	1,27	8,379	0,000**	1-4
	3-5 yıl	10	3,10	1,32			2-4
	5-10 yıl	74	3,14	1,34			3-4
	10 yıl üstü	154	3,96	1,15			
GENEL	1-3 yıl	15	3,22	0,74	41,262	0,000**	1-4
	3-5 yıl	10	2,99	0,55			2-4
	5-10 yıl	74	2,84	0,77			3-4
	10 yıl üstü	154	3,92	0,70			

**p<0.01;

Katılımcıların markanın oluşumunda sağlık personelinin işlevleri düzeylerinin sahip oldukları mesleki tecrübesi grupları için farklılıklarının belirlenmesi için yapılan Anova Testi sonucunda, markanın oluşumunda sağlık personelinin işlevlerinin mesleki tecrübesi gruplarına göre farklılaştığı belirlenmiştir (F=41.262; p=0.001; p<0.01). Ortalamalar incelendiğinde mesleki tecrübesi 10 yıl ve üzeri olanların (\bar{X} =3.92) sağlık personeli işlev tutumları diğer mesleki tecrübesi gruplarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

İş planlamasının mesleki tecrübesi gruplarına göre farklılaştığı belirlenmiştir (F=25.553; p=0.001; p<0.01). Ortalamalar incelendiğinde mesleki tecrübesi 10 yıl ve üzeri olanların (\bar{X} =3.31) iş planlaması tutumları diğer mesleki tecrübelerine göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Küreselleşen dünyada mal ve hizmetlerin çeşitliliği artmış olup yaşanan gelişmelere paralel olarak tüketici tercihleri önem kazanmaya başlamıştır. İşletmeler pazarda yerlerini koruyabilmek, pazarda var olabilmek için hızla markalaşma yoluna gitmişlerdir. Bu markalaşma çalışmalarından bir hizmet sektörü olan sağlık sektörü de payını almıştır. Sağlık sektöründe özel sağlık işletme sayılarının artmasıyla birlikte, sağlık sektörü pazarından payını almak isteyen başta özel sağlık işletmeleri, diğer işletmelerden farklılaşmak, pazarda lider olmak için markalaşma çalışmalarına başlamışlardır. Özel sağlık sektörüyle başlayan markalaşma çalışmaları kamuda sağlık sektöründe ise kalite çalışmalarıyla başlamış olup, şehir hastanelerinin kurulmasıyla birlikte hız kazanmaya başlamıştır.

Bu çalışmada, bir sağlık işletmesinde marka olmasının en büyük etkeni sağlık çalışanları olduğu dikkate alınarak, sağlık çalışanlarının sağlık işletmelerinde marka oluşturmadaki rolü incelenmiştir.

Çalışmamızın analizinde değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu, en yüksek ilişkinin ise iş planlaması yapıldığında çalışanlarda hasta odaklı sağlık hizmeti verme seviyesinin yükseldiği görülmüştür. Çalışmamız bütününde yer alan değişkenler sağlık çalışanlarının cinsiyetlerine, medeni durumlarına, göre farklılık göstermemiştir. Sağlık çalışanlarının yaş gruplarına, unvanlarına, eğitim seviyelerine, kurumda çalıştıkları yıllara, meslek tecrübelerine göre farklılık göstermiştir.

Sağlık işletmelerinin marka olmasında, başta doktorlar sonra da hemşireler olmak üzere sağlık çalışanları en büyük rolü üstlenmektedirler. Hastalar sağlık işletmelerini tercih ederken; kendilerine en doğru, en kaliteli sağlık hizmetleri hangi sağlık işletmesinde verilecekse orayı tercih edeceklerdir. Alanlarında ün yapmış, markalaşmış doktorların görev yaptığı sağlık işletmeleri ilk tercihleri olacaktır. Günümüzde kıyasıya rekabetin yaşandığı sağlık sektörü sadece özel sağlık işletmeleri değil kamu sağlık işletmelerinin de markalaşma çalışmalarına hız vermesi, sağlık sektöründe rekabeti arttırarak daha ucuz, daha kaliteli sağlık hizmeti sunumunu sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aaker, D.A. (1996). Building Strong Brands New York: Free Press

Aksoy, R., ve Bayramoğlu, V. (2008). Sağlık İşletmeleri İçin Kurumsal İmajın Temel Belirleyicileri: Tüketici Değerlendirmeleri. ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 4(7), 86

Akyurt, N. (2008). Hastanelerde Akreditasyon Standartları. (1. Baskı). İstanbul: Ege Basım.

Akyürek, Ç.E. (2013). Türk Sağlık Sisteminde Dış Kaynaklardan Yararlanma Uygulamalarının Yasal Altyapısı, Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi, 12(29), s.1-23.

Aktuğlu, I.K. (2004). Marka Yönetimi Güçlü ve Başarılı Markalar İçin Temel İlkeler (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Alparslan, Y.M. (2014). Kurum İçi İletişim Diye Bir Departman Var. 20.01.2022, <https://www.cnnturk.com.tr>.

Altay, A. (2007). Sağlık Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Açılımlar ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, Sayıştay Dergisi, Sayı: 64, Ankara.

Apaydın, F. (2009). Sağlık İşletmelerinde Yönetim Rehberi, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ar, A.A. (2004). Marka ve Marka Stratejileri. Ankara: Detay Yayınları.

Arnold, D. (1993). The Handbook Of Brand Management. ABD: International Management Series, Addison Wesley Publishing Company.

Aslan, E.Ş. (2017). Türkiye’de Sağlık Sektöründe Global Bir Marka Yaratılabilir mi? Sağlık Çalışanları Üzerine Nitel Bir Araştırma, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli Dergisi, 25(2), 25-26. 07.03.2022. <https://dergipark.org.tr>.

Atlı, Y. ve Yücel N. (2018). Sağlık Kurumları, Sağlık Kurumlarında Marka ve Elâzığ İli Sağlık Sektörü. Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 2(2), 54-56.

Bahadır, Ö. (2010). Hastanelerde Halkla İlişkiler Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi.

Baric, H. ve Kotler, P. (1991). A Framework For Marketing Image Management, Sloan Management Review, Winter 1991.

Barnighausen, T ve Rainer S. (2002). One Hundred and Eighteen Years Of The German Health Insurance System: Are There Any Lessons For The Middle And Low-Income Countries?, Soc Sci Med, 54(15), 59-87.

Borça, G. (2013). Marka ve Yönetimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Büyüköztürk, Ş. (2009). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, Spss Uygulamaları ve Yorum (9. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları

Cemalcılar, İ. (2000). Pazarlama Yönetimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Cemalcılar, İ. (2001). Pazarlama Yönetimi 3. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Çetin, N. (2017). Kamu Hastanelerinde Hizmetlerin Pazarlanmasında Hekimlere Uygulanan Performans Sisteminin Sağlık Hizmetlerinin Kalitesi Üzerine Etkileri ve Bir Araştırma. S. Gümüş, (Ed.), Hizmet Pazarlaması (Sağlıkta Güncel Konular, İnceleme ve Deneyimler) içinde (905-975) İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Daştan, İ. ve Çetinkaya, V. (2015). OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırması. Sosyal Güvenlik Dergisi, 5(1), 109-110. 13.03.2022, <https://dergipark.org.tr>.
- Deryal, Y. (2006). Özel Sağlık İşletmelerinde Hastanın Aydınlatılması ve Rızanın Alınması. Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(2), 101-147. 10.03.2022. <https://law.yeditepe.edu.tr>.
- Doğan, V. ve Özkara, B.Y. (2013). İnternet ortamında Markaya Güvenin Online Markaların İmajı Üzerindeki Rolü. İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi, 4 (29), 5-20.
- Kurt, D. (2010). İlaç Sektöründe Marka Yönetimi ve Bilim İlaç Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi.
- Dronnick, J. (2006). TheSmellCulture Reader. Oxford; Newyork: Berg.
- Ekin, A., Yanık, A. ve Kıyak, M. (2012). Bir Eğitim ve Araştırma Hastanesinde Dışardan Satın Alınan Hizmetlerin Ekonomik Değerlendirmesi, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 15(1), s.1-23.
- Erdil, S. ve Uzun, Y. (2009). Marka Olmak. İstanbul: Beta Yayınları
- Ersoy, İ. (2007) Uluslararası Rekabet Avantajı Kazanmada Marka Yönetimi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Esatoğlu, E.A. ve Yıldırım, T. (2010). Sağlık Kurumları Yönetimi. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları.
- Franzen, G. (2005). Reklamın Marka Değeri Üzerindeki Etkisi (1. Baskı). İstanbul: Media Cat Yayınları
- Gegez, Arslan, Cengiz, Uydacı. (2003). Uluslararası Pazarlama Çevresi. İstanbul: Der Yayınları
- Gemci, R., Gülşen, G. ve Kabasakal, F.M. (2009). Markalar ve Markalaşma Şartları. Uludağ University Journal Of The Faculty Of Engineering, 14.1, 105-114.
- George, D. ve Mallery, M. (2010). Spssfor Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10 ed.). Boston: Pearson.
- Gobe, M. (2001). Emotional Branding: The New Paradigm for Connecting Brands to People.
- Grant, J. (2006). Markaların İnovasyon Manifestosu, İstanbul: Mediacat Yayınları
- Gronroos, C.(1990). Service Management and Marketing Managing, The Moments Of Truth In Service Competition, Lexington Books, Massachusetts.
- Gümüş, S. ve Saraç, P. (2013). Markalaşma Stratejilerinde Ulusal ve Küresel Boyut. (1. Baskı). İstanbul: Hiperlink Yayınevi.
- Gümüş, S. (2017), Hizmet Pazarlaması (Sağlıkta Güncel Konular, Araştırma, İnceleme ve Deneyimler) İstanbul Hiperlink Yayınevi
- Gürel, T. (2009). Hizmet İçi Eğitimlerin kurum İçi İletişim Aracı Olarak Kullanımına Yönelik Bir Öneri. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s. 19-34.
- Hatipoğlu, S.K. (2010). Marka Yönetim Sürecinin İncelenmesi ve Yeni Marka Oluşturma Sürecine Dönük Bir Uygulama (Uzmanlık Tezi). T.C Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Hayran, O ve Sur, H. (1997). Hastane Yöneticiliği. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Health Promotion Glossary (DSÖ). (1998). Sağlıkın Teşviki ve Geliştirilmesine Yönelik Ottawa Sözleşmesi. Cenevre.
- Herand, D. ve Çalışır, T. (2014). Kurum İçi İletişimi Geliştirmede Software (Yazılım Kullanmanın Rolü. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, s.67-78.
- Işık, O. (2016). Algılanan Kalitenin Hastane Markası Değerine Etkisi, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 19 (1), 57-72.

İnsan hakları Evrensel Bildirgesi, www.ihd.org.tr.Erişim tarihi 20.03.2021

İleri, C. (2005). Avrupa Birliği'nin Bilim ve Araştırma Politikası. (3.Baskı). İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.

İlhan, T.N. (2010). Marka Yönetiminde Modern Yaklaşımlar. İzmir: Etiket Yayınları.

İmmergut, E.M. (1992). HealthPolitics: InterestsandInstitutions in Western Europe, (Cambridge: Cambridge UniversityPress).

İşgör, T. (2001). Sanayi ve Ticarete Markanın Yeri ve Önemi. Uzmanlık Tezi, T.C Türk Patent Enstitüsü Markalar Daire Başkanlığı.

Kahraman, A. ve Ay, C. (2015). İçsel Markalaşma Uygulamalarıyla Markanın Örgüt İçerisinde Tutundurulması: ARKAS Holding Örnek Olayı. Celal Bayar

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1066-1077

Article ID

67538

Arrival

04 January 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/8/ideas.67538>**How to Cite This Article**

Bayram, K. (2023).

"Nato'nun Balkanlarda Genişleme Faaliyetleri", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1066-1077

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Nato'nun Balkanlarda Genişleme Faaliyetleri**Nato's Expansion Activities in The Balkans**Koray Bayram¹ ¹ Yüksek Lisans (Öğrenci), Kocaeli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Kocaeli, Türkiye**ÖZET**

Bu çalışmanın amacı NATO'nun Balkanlardaki genişleme sürecini analiz etmektir. NATO 4 Nisan 1949 yılında 12 ülkenin Kuzey Atlantik Antlaşmasını imzalaması sonucunda kuruldu. İttifakın kuruluş amacı SSCB ve Komünizme karşı mücadele etmektir. Kuzey Atlantik İttifakı 1949 yılından 2020 yılına kadar belli aralıklarla toplam 9 genişleme süreci yaşadı. Kurulduğunda üye sayısı 12 olan NATO'nun günümüzde üye sayısı 30 ülkeye yükseldi. NATO'nun Balkanlarda genişleme stratejisini benimsemesi Doğu Bloğunun 2 büyük federasyonunun dağılması sonrasında oldu. SSCB ve Yugoslavya Federasyonu dağıldığında Balkanlarda ve Doğu Avrupa'da bir güç boşluğu oluştu. Bu güç boşluğu NATO tarafından dolduruldu. NATO neden genişleme ihtiyacı hissetti? Batı Avrupa ülkelerinin ve diğer NATO üyelerinin genişleme stratejisi karşısında tutumları nasıldı? Balkanlarda bulunan 12 tane Balkan devletinden kaç tanesi NATO'ya üye oldu ve bu üyelik süreçleri nasıl gelişti ve sonuçlandı? Rusya, NATO'nun Balkanlarda genişlemesi karşısında nasıl bir politika izledi? Makalede bu sorulara cevap arandı. Ayrıca tüm Balkan ülkeleri ile NATO'nun ikili ilişkileri üzerine ayrıntılı analiz yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Genişleme Stratejisi, NATO, SSCB, Yugoslavya**ABSTRACT**

The aim of this study is to analyze NATO's expansion process in the Balkans. NATO was established on April 4, 1949, after 12 countries signed the North Atlantic Treaty. The foundation purpose of the alliance was to struggle the USSR and Communism. The North Atlantic Alliance made a total of 9 expansions at regular intervals from 1949 to 2020. When NATO was established, it had 12 members. Today, the number of members has increased to 30 countries. NATO's adoption of the expansion strategy in the Balkans occurred after the dissolution of the two major federations of the Eastern Block. When the USSR and Yugoslav Federation dissolved, there was a power gap in the Balkans and Eastern Europe. This power gap has been filled by NATO. Why did NATO feel the need for expansion? What was the attitude of Western European countries and other NATO members towards the expansion strategy? How many of the 12 Balkan states in the Balkans became members of NATO and how did these membership processes develop and end? What policy did Russia pursue against NATO's expansion in the Balkans? The answers were sought to these questions in this article. In addition, a detailed analysis was made on the bilateral relations of NATO and all Balkan countries.

Keywords: Balkans, Enlargement Strategy, NATO, USSR, Yugoslavia**1. GİRİŞ**

Kuzey Atlantik anlaşması örgütü Soğuk Savaş yılları boyunca Batı ve Doğu Blokları arasında güç mücadelesinin sembolü oldu. Soğuk Savaş boyunca hiçbir çatışmaya girmeyen NATO, Soğuk Savaş sonrasında Balkanlarda çıkan çatışmalara müdahil olmuştur. Bu çalışmada NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında neden genişleme ihtiyacı hissettiği ve NATO üyeleri arasında ittifakın genişlemesi konusunda ne tür fikir ayrılıkları bulunduğu konuları analiz edildi. Ayrıca spesifik olarak NATO'nun Balkan ülkelerine doğru olan genişleme süreci incelendi.

Balkan coğrafyası NATO ve Rusya arasında ikilemde kalmış bir bölgedir. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında Balkanların büyük ve güçlü bir ülkesi olan Yugoslavya Federasyonunun Doğu Bloğu tarafında olması Balkanların Doğu Bloğuna yakın olmasına sebep oldu. Fakat Yugoslavya lideri Tito ve Stalin'in arası zamanla açıldı ve Yugoslavya Doğu Bloğundan dışlandı. Bu dönemde Yugoslavya ve Balkan ülkeleri yönünü Batı Avrupa ülkelerine çevirmeye başlamıştır.

1980 yılında Tito'nun ölmesi ile Yugoslavya en önemli birleştirici 'Tutkalını' kaybetti.¹ 1991 yılında Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte Balkanlarda iç savaş başladı. Yugoslav Federal ordusunun çoğunluğunu elinde bulunduran Sırp'lar Yugoslavya'da bağımsızlık ilan eden ülkelere kanlı saldırılar yaptı. Bu durumda NATO bölgede askeri güç kullanmak zorunda kaldı. NATO güçleri Balkanlardaki çatışmaları durdurma konusunda başarılı oldular. Balkan ülkeleri buldukları coğrafyada istikrar ve güven ortamının tesis edilebilmesi için NATO'ya üye olmalarının bir zorunluluk olduğunu fark ettiler. 2004 yılından 2020 yılına kadar Yugoslavya ardılı olan Hırvatistan, Slovenya, Karadağ ve Kuzey Makedonya NATO ittifakına katıldı.

¹ Oral Sander, Siyasi Tarih 1918-1994, 27. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi yayınları, 2017, s.576.

Aralarında sorunsuz olarak NATO'ya üye olabilen tek ülke Slovenya'dır. Hırvatistan'ın üyeliği Slovenya ile problemlerinden dolayı, Karadağ'ın üyeliği Rusya ve Sırbistan ile çok yakın ilişkileri olmasından dolayı, Kuzey Makedonya'nın üyeliği ise Yunanistan ile isim sorunu yaşamasından dolayı uzun ve sancılı süreçler sonucunda meydana gelmiştir.

Yugoslavya'nın dağılması sonucu ortaya çıkan 7 devletten 4 tanesi NATO'ya üyedir. Fakat geriye kalan 3 devlet yani Kosova, Sırbistan ve Bosna Hersek NATO'ya üye olamadılar. Bu devletlerin NATO'ya üye olmamalarının arkasında pek çok faktör bulunmaktadır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu faktörler analiz edildi.

Çalışma 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde NATO'nun neden dönüşüm ve genişleme stratejisini benimsediği ve NATO üyelerinin genişleme ve dönüşüm stratejisine karşı izlediği politikalar incelendi. Birinci bölümün sonunda NATO'nun genişlemesi kapsamında kurulan Barış İçin Ortaklık Projesi açıklandı. İkinci bölümde ise ülkeler bazında NATO'nun Balkanlarda genişleme süreci kronolojik sıraya uygun bir şekilde ele alındı.

2. NATO: KUZEY ATLANTİK ANTLAŞMASI ÖRGÜTÜ

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü Batı merkezli bir savunma örgütüdür. NATO, II. Dünya savaşı sonrasında oluşan 2 kutuplu yeni dünya düzeninde SSCB'ye karşı kurulan bir organizasyondur. II. Dünya savaşında ABD ve SSCB'nin ortak düşmanı olan Nazi Almanya'sı müttefik devletlerin ortak bir hedefe doğru beraber hareket etmelerini sağlıyordu. 1944 yılında Nazilerin savaşı kaybedeceği anlaşılınca müttefikler arasında rekabet başlamıştı. Adolf Hitler'in intihar etmesi ve SSCB kuvvetlerinin Berlin'e girmesi ile II. Dünya Savaşı bitmiş fakat Soğuk Savaş başlamıştı. Soğuk Savaşın başlaması ile dünya Batı ve Doğu Bloku olarak iki gruba ayrıldı. SSCB'nin Batı Avrupa için oluşturduğu tehdit neticesinde ABD ve Batı Avrupa devletleri 4 Nisan 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşmasını imzalayarak NATO'yu kurdu. NATO'nun kurucu üyeleri 12 devletten oluşmaktadır. Bu devletler: ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Belçika, Kanada, Lüksemburg, Hollanda, Danimarka, İtalya, İzlanda, Norveç ve Portekiz'dir.

NATO'nun kurulması SSCB tarafından büyük bir tehdit olarak görüldü. SSCB NATO'nun kurulmasına karşı hamle olarak 1955 yılında Doğu Bloku ülkeleri ile Varşova Paktı'nı kurdu. Her ne kadar Soğuk Savaş yılları, sert gücün kullanılma ihtimalinin yüksek olduğu dönemler olsa da Soğuk Savaş boyunca NATO hiçbir askeri operasyon yapmamıştır.² Dünyanın iki süper gücü olan ABD ve SSCB'nin elinde nükleer silahlar bulunması konvansiyonel bir savaşın çıkmasını engelliyordu. Soğuk Savaş boyunca SSCB ve ABD arasında güç dengesini sağlayan ve bu yönde stratejiler geliştiren NATO, Soğuk Savaşın bitmesi ile dönüşüm geçirmiştir. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile Balkanlar'da ve Doğu Avrupa ülkelerinde bir güç boşluğu oluştu. SSCB'nin gücünün kırılması ile Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri yönünü Batı'ya yani Kuzey Atlantik İttifakına çevirdi.

25 Haziran 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya'nın tek taraflı olarak Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmesi ile Yugoslavya dağıldı. Yugoslavya Federasyonu'nun bulunduğu Balkan coğrafyasında iç savaş başladı.³ Bu durum sonucunda NATO bu bölgeye askeri müdahalelerde bulundu ve bölgeye barış gücü gönderdi. Yugoslavya'nın dağılmasıyla tek tek bağımsızlığını ilan eden Balkan ülkeleri de yüzlerini Batı'ya yani NATO ve AB'ye döndüler. NATO'nun genişlemesinde Doğu Blokunun iki büyük federasyonu olan SSCB ve Yugoslavya'nın dağılmasının büyük bir etkisi vardı.

NATO 1949 yılında kurulmasından 2020 yılına kadar birçok ülkeyi üyeleri arasına almıştır. 1949'da 12 üye ile kurulan organizasyon 2020 yılına gelindiğinde 30 üyeye ulaştı. NATO kuruluşundan itibaren 9 genişleme süreci geçirdi. Bu çalışmada NATO'nun bu genişleme faaliyetlerinde Balkan ülkelerini inceleyeceğiz. Fakat ittifakın Balkanlar genişlemesine başlamadan önce Soğuk Savaş sonrası NATO'nun dönüşümünü ve neden genişleme ihtiyacı hissettiğini analiz etmemiz faydalı olacaktır.

2.1. Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümü

NATO'nun kuruluş amacı olan SSCB ve Komünizm tehlikesi, 1991 yılında SSCB'nin dağılması sonucu NATO'nun zaferi ile sonuçlandı. SSCB'nin dağılmasıyla 1955 yılında kurulan Varşova Paktı da ortadan kalkmıştı. Bu durum da NATO için iki gelecek senaryosu ortaya çıktı. Birincisine göre kuruluş amacını başarıyla yerine getiren NATO, Varşova Paktı gibi feshedilecekti. İkinci senaryoya göre de NATO, SSCB'nin dağılması ile Doğu Avrupa'da oluşan güç boşluğunu tamamlayacak, Doğu Avrupa ülkelerinde istikrarı

² Tank Oğuzlu, "NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği", Ortadoğu Analiz, Cilt 4, Sayı 40, (Nisan 2012), s.11.

³ İrfan Kaya Ülger, Yugoslavya neden parçalandı? Balkan dramının perde arkası, Genişletilmiş 2. Baskı, Kocaeli, Umutepe Yayınları, 2016, s.124.

yeniden sağlayacak, Dünya’da çeşitli bölgelerde barışı koruma görevleri yürütecek ve istikrarı sağlayacaktı. Ayrıca NATO alan dışı tehditlere yerinde müdahale edecekti.⁴

ABD, NATO’nun Avrupa kıtasında sıkışıp kalmasını istemiyordu. ABD’ye göre NATO “*Dünya Jandarması*” olmalıydı. Bu durum ABD çıkarları için gerekliydi. Ayrıca 1990’lı yıllar Dünyanın küreselleşme de zirveleri yaşadığı dönemlerdi. Ünlü yazar Mc. Luhan’ın tabiri ile dünya “*Küresel bir köy*” haline gelmişti. Küreselleşen dünyada zaman ve mekân kavramı ortadan kalkmış ve ülkeler arası sınırlar bulanıklaşmıştı.⁵ Küreselleşme ile NATO ülkelerinin algıladığı sorunlar da değişti. Soğuk Savaş döneminde sadece SSCB ile rakip olan ve SSCB’den kaynaklı problemlerle mücadele eden NATO, küreselleşme sonucu çok daha çeşitli alanlarda problemlerle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası terör, göç, siber suçlar, nükleer silahların yayılması, insan kaçakçılığı gibi konular NATO ülkelerinin güvenlik stratejilerine konu olmaya başlamıştır. Dünya’nın bir ucunda gerçekleşen bir olayın diğer ucuna çok daha kısa sürede etki etmeye başlaması NATO’nun Dünya’ya açılmasını kendi güvenliği açısından zorunlu kılmıştır. Tüm bu gelişmeler sonucunda NATO kendi içerisinde strateji değişimlerine gitmiştir. Bu stratejilerin en başında da NATO’nun genişlemesi gelmektedir.

2.2. NATO’nun Genişleme Stratejisinin Nedenlerini Anlamak

NATO’nun Soğuk Savaş sonrası genişleme süreci hakkında NATO üyeleri arasında iki farklı görüş bulunuyordu. Batı Avrupa ülkeleri NATO’nun kendi sınırları içerisinde kalmasını savunuyorken ABD, NATO’nun Doğu Avrupa’ya hatta Kafkaslara doğru genişlemesini istiyordu. ABD’nin bu isteğinin temelinde sorunları sınırların dışında çözme stratejisi yatıyordu. ABD dünyanın herhangi bir bölgesinde kendisine tehdit olarak algıladığı bir oluşumu yerinde engelleme taraftarıydı. Yukarıda da bahsedildiği gibi küreselleşme ile çeşitlenen uluslararası problemler NATO’nun kayıtsız kalamayacağı problemlerdi. Örneğin Yugoslavya’da iç savaş yaşanması yani Avrupa kıtasında bir iç savaş NATO’nun müdahil olmadan bekleyebileceği bir durum değildi. Avrupa’da istikrarın sağlanması için NATO’nun Balkanlara ve Doğu Avrupa ülkelerine doğru genişlemesi zorunlu bir durumdu.

SSCB ve Yugoslavya’nın dağılması ile Avrupa Kıtasında pek çok istikrarsız ve güç boşluğu olan bölge ortaya çıktı. Bu durum NATO ve Batı Avrupa ülkelerini endişelendiriyordu. Özellikle Bosna, Kosova ve Makedonya olayları NATO’nun bu bölgelerde uzun vadeli istikrarı yeniden tesis edecek planlar ve stratejiler geliştirmesine sebep oldu. Bu stratejiler kısa vadede bölgeye askeri müdahale ve barış gücü yerleştirilmeyen, uzun vadede bölge ülkelerinin NATO’ya üye olarak alınmasıydı. Balkanlar’daki Yugoslavya ardılı ülkelerin NATO’ya entegrasyonunu tamamlamaları, askeri ve teknolojik anlamda gelişmeleri bölgenin istikrarına en önemli katkıyı sağlayacak faktördü. Nitekim 2020 yılına gelindiğinde bölgedeki istikrar ve barış durumu göz önünde bulundurulduğunda NATO’nun Balkanlar’daki genişleme stratejisi ve hedeflerinin başarılı sonuçlar verdiği söylenebilir.

2.3. NATO’nun Balkanlar Genişlemesine Karşı Türkiye’nin Tutumu

Türkiye 1952 yılında katıldığı NATO’nun Soğuk Savaş boyunca en stratejik müttefiki olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönüşüm geçiren NATO’nun genişleme sürecinde de Türkiye’nin büyük bir etkisi söz konusudur. Türkiye ilk etapta NATO’nun genişleme sürecine çok sıcak bakmamıştır. Bunun birkaç nedeni vardır: NATO genişlemesinin Türkiye’nin NATO’daki ayrıcalıklı konumunu ortadan kaldırması endişesi, ABD’nin NATO’ya yeni katılan ülkelere askeri ve mali yardımlara başlaması neticesinde Türkiye’nin ABD’den aldığı yardımların azalacağı korkusu, NATO’ya yeni katılan üyeler sebebiyle yeni sorumlulukların doğacağına düşünülmesi, NATO genişlemesinin Rusya’yı tahrik etmesi sonucu Rusya’nın Kafkaslarda askeri varlığını artırma olasılığı, genişleme sonrası yeni üye olan devletlerin sorunları sebebiyle NATO’nun Türkiye’nin güvenlik ihtiyacını karşılayamaması çekincesi.⁶

Fakat daha sonra Türkiye NATO’nun genişleme sürecini desteklemiş ve bu süreçte en aktif rol alan ülke olmuştur. Yugoslavya’nın dağılması ile Balkanlar’da çıkan istikrarsızlık, asırlardır Balkanlar ile bağı olan Türkiye’yi derinden etkilemiştir. NATO’nun Balkan genişlemesi Türkiye açısından da iyi karşılanmıştır. Balkan ülkelerinin NATO’ya dahil olması Türkiye’nin belli politikalarda NATO içerisinde destekçi sağlamasına imkân vermiştir. Ayrıca NATO’nun Balkan genişlemesi Yunanistan ve Rusya’nın Balkanlarda

⁴ Fırat Purtaş, “Soğuk Savaş Sonrası Nato’nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askerî İlişkileri”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, (Ağustos 2005), s.8.

⁵ Eren Alper Yılmaz, “Koronavirüs Sonrası Küreselleşme Hareketleri ve Ulus Devletlerin Konumu”, Turkish Studies – Social Sciences, Volume 15, Issue 4, (January 2020), s.2221

⁶ Sait Sönmez, “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümünün Türkiye’nin Balkanlar Politikasına Etkisi”, Balkan Journal of Social Sciences (Balkan Sosyal Bilimler Dergisi), Cilt 5, Sayı 9, (Ocak 2016) s.243.

Slav-Ortodoks birliği kurma girişimlerine engel olmuştur. Yunanistan'ın Balkan politikaları daha çok Rusya ile uyumaktadır. Bundan dolayı Yunanistan Balkanlar'da Türkiye'nin aleyhine olacak şekilde bir politika izlemiştir. Fakat NATO'nun Balkanlara müdahalesi Türkiye açısından olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ayrıca Balkanlara NATO müdahalesi Türkiye'nin NATO kimliğini kullanarak bölgede ilerlemesinin ve faaliyet göstermesinin önünü açmıştır. Bu doğrultuda Türkiye NATO'nun 1994 Brüksel zirvesinde başlattığı Barış İçin Ortaklık (BİO) projesine en fazla katkıda bulunan NATO ülkesi olmuştur. Ayrıca Bosna ve Kosova'da NATO'nun barışı ve istikrarı korumak için bölgeye yerleştirdiği askeri birliklere çok büyük oranda katılım sağlamıştır.

NATO'nun Balkan ülkelerinden Romanya ve Bulgaristan'ı içine alarak genişlemesi Türkiye açısından Karadeniz'de Rusya'ya karşı müttefik bulma konusunda faydalı olmuştur. Romanya ve Bulgaristan'ın 2 NATO ülkesi olarak Karadeniz'de bulunması Rusya'ya karşı dengeleyici bir güç unsuru oluşturmuştur.⁷

2.4. NATO'nun Balkan Genişlemesinde ABD'nin Rolü

NATO'nun en önemli üyesi Amerika Birleşik Devletleri'nin genişleme ve dönüşüm sürecinde rolü çok büyüktür. ABD için NATO sadece Avrupa'nın güvenliğini sağlayan bölgesel bir örgüt olarak kalmamalıydı. ABD'nin stratejisi NATO'yu Dünya'nın her yerinde etki edebilecek güce sahip bir Küresel güvenlik örgütüne dönüştürmektir. Bu doğrultuda ABD Balkanlara çok önem veriyordu. Yugoslavya Federasyonu'ndaki ülkeler teker teker bağımsızlık ilan etmeye başladıklarında Yugoslav Federal Ordusu bu ülkelere operasyonlar yapmaya başladı. Bölgede kanlı çatışmalar yaşandı. ABD bu duruma sessiz kalmadı ve Özellikle NATO'nun Bosna, Kosova ve Makedonya'da Sırp askeri güçlerine karşı operasyonlar yapmasını sağladı. Batı Avrupa ülkeleri ise ABD'nin aksine NATO'nun sadece Batı Avrupa ülkelerinin güvenliğini sağlayan müşterek bir örgüt olarak kalmasını istiyordu. Batı Avrupa ülkelerinin asıl hedefi Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında ABD'nin rolünün daha fazla artırılmasıdır. ABD ise NATO'nun küresel bir itfaiye/Jandarma rolünü üstlenmesini hedeflemektedir.⁸

ABD'nin NATO'nun genişlemesini istemesinin kendi çıkarları açısından bir başka nedeni daha vardı. 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası ABD başkanı Bush'un ilan ettiği Önleyici Savaş Doktrini kapsamında ABD Afganistan ve Irak'ı işgal etmişti. NATO içerisinde ABD'nin Irak ve Afganistan işgallerine Fransa ve Almanya gibi ülkeler destek vermedi. Fakat Doğu Avrupa ülkeleri ABD'ye bu konuda destek verdi. Bunun sonucunda ABD Balkanlar'daki Yugoslavya ardılı küçük ülkelerin de NATO'ya girmesi ile destekçisinin artacağını anladı. ABD başkanı George Bush bu konuda Batı Avrupa ülkelerine baskı yaptı ve Balkan devletlerinin NATO'ya alınma sürecinde etkili rol oynadı.⁹

NATO'nun genişleme sürecinde en büyük katkısı bulunan ülkenin ABD olduğu çalışmamızın önceki bölümlerinde ifade edildi. Bu katkıda en büyük paya sahip olan iki ABD başkanı vardır. İlk olarak Bill Clinton 1994'te Barış İçin Ortaklık projesinin kurulmasını sağlayarak NATO genişlemesini hazırlayan süreci başlatmıştır. Bu proje ile Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan yeni devletlerin NATO ile iş birliği kurarak NATO üyeliğine hazırlanmaları hedef alınmıştı. Bill Clinton'un Bosna Savaşında da önemli etkileri olmuştur. Bill Clinton sayesinde NATO harekete geçirilmiş ve Sırp askeri gücüne büyük bir darbe indirilerek Sırbistan'ın Dayton Antlaşmasını kabul etmesi sağlanmıştır. Clinton'un halefi olan George Bush ise adeta bayrağı Clinton'un bıraktığı yerden alarak daha ileriye taşımıştır. NATO kapsamında Avrupa'da gezide bulunan George Bush NATO'nun Balkanlara ve Doğu Avrupa'ya genişlemesine verdiği önemi şu sözlerle ifade etmiştir: *"Bütün ve özgür bir Avrupa için Batı'ya yaptıklarımızın aynısını Doğu'ya da yapmalıyız. NATO'nun genişlemesi ve Balkanlar'daki soykırımın durdurulması böyle değerlendirilmelidir"*¹⁰ ABD'nin NATO genişlemesi konusundaki bu rahat tutumu 11 Eylül 2001 terör saldırıları sonrası ABD-Rusya yakınlaşmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca 1991'de dağılan SSCB sonrasında Rusya 2000'li yıllarda yaralarını sarmakla meşguldü. ABD bu fırsatı iyi değerlendirmişti.

2.5. NATO'nun Balkanlar'da İlk Faaliyetleri (Bosna-Kosova ve Makedonya Müdahaleleri)

1991 yılında Yugoslavya'nın en zengin ekonomiye sahip iki ülkesi Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Tito sonrası Yugoslavya ilk parçalanmasını yaşamıştı. Yugoslavya Federal Ordusunda çoğunluk olan Sırp'lar bu duruma sert yanıt vermişler ve Yugoslavya Federal ordusu Slovenya ve Hırvatistan'a müdahale etmişti. Fakat bu müdahalelerin hiçbir faydası olmamış, aksine Slovenya ve Hırvatistan bağımsız iki

⁷ Purtaş, a.g.m, s.20.

⁸ Oğuzlu, a.g.m, s.11

⁹ Sönmez, a.g.m, s.234.

¹⁰ Purtaş, a.g.m, s.18.

ülke olarak uluslararası kamuoyunda tanınmışlardı. Bu iki ülkenin bağımsızlık ilan etmesi ve bu hedefe ulaşmış olmaları sonucunda Yugoslavya'da bulunan diğer federe cumhuriyetlerde de bağımsızlık ilan edilmesi söz konusu oldu. Bosna Hersek, Kosova ve Makedonya için Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık süreci örnek teşkil ediyordu.

Bosna Hersek üç milletten oluşmaktadır. Hırvatlar, Sırlar ve Boşnaklar Bosna Hersek'te birlikte yaşamaktadır. Yugoslavya'dan ayrılıp bağımsızlık ilan etmek isteyen Bosna Hersek'e Sırların müdahalesi sert olmuştur. Sırlar Bosna Hersek'te Katliam boyutunda saldırılar gerçekleştirdi. Başlangıçta bu çatışmalar sırasında NATO olaylara müdahil olmak istemiyordu. Sorunun BM Güvenlik Konseyi çatısı altında çözülmesi bekleniyordu. Fakat BM'nin Bosna Hersek bölgesine yerleştiği Barış Gücü Sırların Boşnaklara saldırılarına karşı yeterli korumayı sağlayamadı. Özellikle Hollandalı BM Barışı Koruma Kuvvetlerinin 1995 yılında Srebrenitsa kentinde Sırların büyük bir katliam yapmasına engel olamaması tüm Dünya'da tepkilerin oluşmasına sebep oldu ve NATO'nun olaya müdahil olması sürecine ivme kattı.¹¹

Avrupa Kıtasının ortasında bulunan Balkanlar'daki sıcak çatışmalar devam ederken NATO ittifak üyeleri alan dışı harekât (out-of area operation) konusunu gündeme aldılar. Sonuç olarak NATO istikrarın sağlanması için BM'nin yetersiz kaldığı alanlarda Bosna sorununa müdahil olma kararı aldı. Bu kararın alınmasın da ABD ve Türkiye'nin rolü büyüktür.

BM Bosna Hersek'te Sırp saldırılarını durduramıyordu. NATO ise bu durum karşısında bir süre bekledi fakat daha sonra Bosna iç savaşına müdahil olmaya karar verdi. Bosna üzerinde uçuşa yasak bölge ilan edildi. NATO uçakları uçuşa yasak bölgeyi denetliyorken bir yandan da NATO filosu Bosna'yı denizden ablukaya aldı. Sırp güçleri uçuşa yasak bölgeyi ihlal edince 28 Şubat 1994'te 4 tane Sırp Jeti NATO tarafından düşürüldü. Bu NATO'nun Sırp güçleri ile ilk temasıydı.

28 Ağustos 1995'te Sırlar Saraybosna'da bir Pazar yerine bomba attı. Pazar yeri can pazarına döndü.¹² Bundan dolayı NATO Bosna'daki Sırp güçlerine karşı Ağustos 1995'te "Kararlı Güç" operasyonunu başlattı. Sırp mevzileri yoğun bir bombardımana tutuldu. Bu ağır operasyon Sırlara büyük bir darbe oldu. Sırlar günümüzde halen NATO'nun bu operasyonlarını hatırlarlar ve NATO'ya karşı negatif bir tutuma sahiplerdir. Bu operasyon sonucunda 14 Aralık 1995 yılında Dayton Antlaşması imzalandı ve Bosna savaşına son verildi. BM çatısı altında NATO bölgeye ağır silahla donatılmış 60.000 asker gönderdi. Bu askeri birlik içerisinde Türkiye'nin de asker gücü bulunuyordu. Bu şekilde NATO'nun Balkan genişlemesi sürecinde Balkanlar'da istikrarı sağladığı ilk bölge Bosna Hersek oldu.

Bosna müdahalesinin ardından NATO, 1999 yılında Kosova'ya ve 2001 yılında da Makedonya'ya askeri müdahalede bulunmuştur. 1999 yılında Kosova'da NATO güvenliğinin sağlanması amacıyla KFOR (Kosova Barış Gücünü) kurdu. KFOR'a Türkiye'de ciddi anlamda destek sağladı. Bu müdahaleler NATO'nun klasik 5. Maddesi dışında uygulamalarıdır. NATO ilk kez geleneksel sınırlarının dışındaki bölgelerde operasyonlar düzenliyordu.¹³ Bu örnekler NATO'nun Balkan genişlemesi sürecinin başlangıcını oluşturması açısından önem arz etmektedir.

2.6. NATO Genişlemesi Sürecinde Barış İçin Ortaklık Projesi

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından NATO, Doğu Avrupa ve Balkanlar'da genişleme süreci başlatma stratejisini gündemine aldı. 1991 yılında yapılan Roma Zirvesi ile KAİK (Kuzey Atlantik İş Birliği Konseyi) kuruldu. Bu konseyin amacı Doğu Avrupa ve Balkan ülkeleri ile NATO'nun iş birliğini güçlendirmesi ve gelecekte bu ülkelerin NATO üyeliğine dahil edilmeleri için hazırlanmalarıdır. Fakat KAİK beklenen başarıyı getirmedi. KAİK'ten istenilen netice alınamayınca 11 Ocak 1994'te NATO'da ABD'nin teşvikleri ile BİO (Barış İçin Ortaklık) projesi hayata geçirildi. BİO'nun amacı eski Varşova Paketi üyeleri ve Balkan devletlerinin NATO ile siyasi ve askeri iş birliğinde bulunmaları ve netice olarak NATO'ya dahil edilmeleridir. 1995 yılına gelindiğinde Rusya bile BİO'ya üye olmuştu. Fakat daha sonraları NATO'nun genişleme faaliyetlerinden tehdit algılayan Rusya'nın NATO ile arası açıldı. BİO'nun başarıya ulaştığı söylenilebilir. BİO ilk kurulduğunda bu programa üye olan devletlerin çoğu 2020 yılına gelindiğinde NATO üyesi olmuştur.¹⁴

¹¹ Haluk Karadağ, "NATO, Balkanlar ve Türkiye", Güvenlik Yazıları Serisi, No.49, (Kasım 2019).

https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/12/NATOBalkanlarTurkiye_HalukKaradag_v.1.pdf

¹² Ülger, a.g.e, s.157

¹³ Sönmez, a.g.m, s.235.

¹⁴ Purtaş, a.g.m, s.12-13.

3. NATO’NUN BALKANLAR GENİŞLEMESİ

3.1. NATO’nun Balkanlar Genişlemesini Tanımlamak

4 Nisan 1949 yılında 12 ülke tarafından kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü kurulduğu günden günümüze kadar toplamda 9 genişleme süreci geçirdi. Bu süreçler kronolojik olarak aşağıdaki gibidir:

1. 1952 Yunanistan ve Türkiye
2. 1955 Batı Almanya
3. 1982 İspanya
4. 1990 Soğuk Savaşın bitmesi ile Doğu ve Batı Almanya’nın birleşmesi sonucu Doğu Almanya
5. 1999 Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti,
6. 2004 Bulgaristan, Romanya, Slovenya, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovakya,
7. 2009 Arnavutluk ve Hırvatistan,
8. 2017 Karadağ
9. 27 Mart 2020 Kuzey Makedonya

Bu makalenin konusu NATO’nun Balkanlar genişlemesi olduğundan dolayı Çalışmamızda 1,6,7,8,9 numaralı genişlemeleri ele alacağız.

3.1.1. NATO’nun Türkiye ve Yunanistan Genişlemesi (1952)

NATO’nun ilk genişlemesi Türkiye ve Yunanistan ile oldu. Çalışmamızda Türkiye ve Yunanistan’ın incelenmesinin sebebi bu iki ülkenin de Balkanlar’da toprağı bulunmasından dolayı NATO’nun Balkan genişlemesine dahil olmalarından dolayıdır. Yunanistan, 1952 yılında NATO’ya üye olmak için başvuru yaptığı Türkiye Cumhuriyeti de başvuru yapmaya karar verdi. Türkiye’nin NATO’ya üye olmak istemesinin birkaç sebebi vardı:

- ✓ 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Stalin’in Türkiye’ye verdiği notalarla Boğazlarda askeri üs talep etmesi ve Kars-Ardahan gibi Türk topraklarının SSCB’ye verilmesini istemesi Türkiye’yi Batı ittifakına yani NATO’ya sürükledi.¹⁵
- ✓ Türkiye’nin Truman Doktrini ve Marshall Yardımları kapsamında aldığı desteğin NATO’ya üye olmasıyla devam edeceğini düşünmesi,
- ✓ Türkiye’yi yöneten elitin liberal, demokrat ve Batıcı ideolojiyi benimsiyor olması ve komünizm tehlikesinden ülkeyi koruma arzusu,
- ✓ Komşu ve rakip ülke Yunanistan’dan geri kalmama stratejisi.

Türkiye NATO’ya üyeliğinin kabul edilmesi için Kore Savaşına asker gönderdi. Fakat ABD Genelkurmayı Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya üye olmalarının NATO açısından olumsuz etkileri olacağını düşünüyordu. Bu doğrultuda ABD, Türkiye için NATO’ya üye olmak yerine NATO’nun Akdeniz askeri planlamalarına katılması teklifinde bulundu. Fakat Türkiye bunu kabul etmedi. Tüm bu gelişmelerden sonra bazı olaylar ABD’nin tutumunu değiştirdi ve ABD, Türkiye’nin ve Yunanistan’ın NATO üyeliğini desteklemeye başladı. ABD’nin kararını değiştiren sebeplerin başında SSCB’nin gelişen nükleer gücü bulunuyordu. ABD, SSCB’ye yakın ülkelere füze rampaları kurmalıydı ve bu ülkelerde askeri üsler elde etmeliydi. ABD, Türkiye’den askeri üs talebinde bulundu. Fakat Türkiye NATO üyeliği gerçekleşmeden ABD’ye böyle bir ayrıcalık vermeyeceğini bildirdi. Ayrıca SSCB ve Komünizm Dünya’da hızla yayılıyordu. SSCB’nin Ortadoğu’da yayılmasına karşı Türkiye’nin desteklenmesi ve Batı askeri sistemine entegre edilmesi gerekiyordu. Ayrıca 1948 yılında SSCB ile arası bozulan Yugoslavya’nın Batı Bloğuna çekilebilmesinde Türkiye ve Yunanistan’ın büyük etkisi olabilirdi. Çünkü bu devletler Balkanlardaki en güçlü devletlerdi. Bu doğrultuda ABD, Türkiye ve Yunanistan’ın NATO üyeliğini destekledi.

İngiltere ise Türkiye’nin NATO üyeliğini desteklemiyordu. İngiltere, Türkiye’nin Ortadoğu’da kurulacak özel bir kolektif güvenlik örgütünün lideri olmasını istiyordu. Norveç ve Danimarka’da Türkiye ve Yunanistan’ın

¹⁵ CNN Türk, Stalin’in Türkiye’den toprak talebi belgelendi,Erişim: 22.11.2020
<https://www.cnnturk.com/2007/dunya/12/01/stalinin.turkiyeden.toprak.talebi.belgelendi/408405.0/index.html>

NATO üyeliğine sıcak bakmıyorlardı. Onlara göre NATO sadece askeri bir birlik değildi. NATO, askeri birlik olmanın yanında siyasi ve kültürel bir birlikti. Fakat Türkiye ve Yunanistan kültürel anlamda Batı Avrupa ülkelerinden farklılardı. Bu yüzden Norveç ve Danimarka bu iki ülkenin üyeliğine sıcak bakmamıştır.

Fakat her şeye rağmen II. Dünya Savaşından dolayı Batı Avrupa ülkeleri ABD'ye bağımlı hale gelmişlerdi. ABD, ekonomik ve askeri anlamda Batı Avrupa ülkelerine destek verdiği için NATO'da en çok söz sahibi olan ülke konumundaydı. ABD'nin desteği Türkiye ve Yunanistan için yeterli olmuştu. Sonuç olarak 18 Şubat 1952'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üyeliği onaylandı.

3.1.2. NATO'nun Bulgaristan, Romanya ve Slovenya Genişlemesi (2004)

2004 yılı genişlemesi NATO'nun tek seferde en fazla sayıda ülkeyi üyeliğe kabul ettiği bir genişleme süreci olmuştur. 2004 yılında Romanya, Slovenya ve Bulgaristan ile birlikte Slovakya, Litvanya, Estonya ve Letonya'da NATO'ya dahil olmuştur. Fakat daha önce de belirtildiği gibi makalemizin konusu NATO'nun Balkan genişlemesi olduğu için sadece Balkan ülkelerinin NATO üyeliklerine değineceğiz. Bulgaristan ve Romanya 1955 yılında kurulan Varşova Paktı'nın en sadık üyeleriydi.¹⁶ Bu iki ülkenin NATO üyeliği çok stratejik öneme sahiptir. Bu iki ülkenin Karadeniz'e kıyılarının bulunması da önem arz etmektedir. 2004 genişlemesi ile NATO'nun üye sayısı 19'dan 26'ya yükseldi. Bu 7 ülkenin NATO'ya katılımı için ABD'de Beyaz Saray'da bir tören yapıldı. Bu törende ABD başkanı George Bush konuşmasında: *“Geçen yüzyılda yaşanan büyük katliamlara şahit olan yeni üyelerimiz, ittifakımızın amacına ahlaki bir belirginlik getirmiştir. Afganistan ve Irak'taki mücadelemizin gerekçelerini anlıyorlar. Çünkü zulüm hala onların hafızalarında taze”*¹⁷ diyerek ABD'nin NATO genişlemesindeki amacının yeni katılacak üyelerden destek beklemesi olduğunu gösteriyordu. Makalenin NATO'nun genişlemesine ABD'nin rolünün anlatıldığı bölümde de belirtildiği gibi ABD'nin Afganistan ve Irak işgallerini Fransa ve Almanya gibi büyük NATO üyeleri desteklemiyorken yeni katılan üyeler bu konuda ABD'ye destekte bulunuyorlardı. George Bush'un açıklamasını bu bağlamda değerlendirmek gerekmektedir.

2004 yılında NATO'ya katılan bu 7 devletin toplam asker sayısı 175 bindir. Ayrıca bu ülkelerin toplamda 3 bin tankı ve 350 savaş uçağı bulunmaktadır. Romanya'nın 87 bin askeri, 1250 eski tankı, 5 savaş gemisi ve 100 tane savaş uçağı bulunmaktadır. Bulgaristan'ın ise 42 bin askeri, 1470 tankı, 5 savaş gemisi, 1 denizaltısı ve 177 savaş uçağı bulunmaktadır. Az bir askeri güce sahip olan Slovenya'nın ise 6 bin 500 askeri, 70 tankı bulunmaktadır.¹⁸

3.1.3. NATO'nun Arnavutluk ve Hırvatistan Genişlemesi (2009)

NATO üyeliği açısından Arnavutluk'un ayrı bir yeri vardır. Çünkü Arnavutluk NATO ittifakına katılma arzunu dile getiren ilk Balkan ülkesidir. Arnavutluk NATO'ya katılma isteğini ilk olarak 1992 yılında dile getirdi. Arnavutluk'un İttifaka üyeliği sürecinde Arnavutluk eski başbakanı Alfred Moisiu'nun çalışmaları önem arz etmektedir. Alfred Moisiu NATO'ya verdiği bir demeçte şunları söylemektedir: *“Devlet Başkanlığı görevine gelmeden önce hem savunma bakanlığı yapmış olmam hem de sekiz yıl Arnavutluk Atlantik Derneği'nin başkanlığını yürütmüş olmam nedeniyle, NATO'ya entegrasyonun Arnavutluk için eskiden beri öncelikli bir konu olduğunu söyleyebilirim.”*¹⁹ Arnavutluk'u diğer Balkan ülkelerinden ayıran soğuk savaş boyunca Arnavutluk sadece Çin ile yakın ilişkilerde bulunmuştur. NATO'ya girdikten sonra da ittifak ile ilişkilerini hep ileriye taşıma noktasında gayret gösteren bir ülke olmuştur. 2018 yılında Arnavutluk savunma bakanı Olta Xhaçka NATO'ya Tiran hükümetinin Adriyatik Denizi kıyılarında bir NATO deniz üssü kurulmasını teklif etmiştir.²⁰ Bu tekliften de anlaşılacağı gibi Arnavutluk Balkan ülkeleri arasında NATO ile ilişkilerine en çok önem veren ülkelerin başında gelmektedir.

Hırvatistan'ın NATO üyeliği ise 2004 yılında NATO'ya üye olan Slovenya tarafından kara sınırı ve karasuları problemlerinden dolayı veto ediliyordu.²¹ Slovenya İtalya ile Hırvatistan'ın karasuları sebebiyle uluslararası sulara ulaşamıyordu. Bundan dolayı Hırvatistan ile sorun yaşamaktaydı. Slovenya bu durumu NATO'ya Hırvatistan'dan daha önce üye olduğu için kendi lehine koz olarak kullanıyordu. Slovenya'nın talebi

¹⁶ Milliyet, “Üyelik gerçekleşti. Bulgaristan'da NATO bayramı” Erişim: 1.11.2020 <https://www.milliyet.com.tr/gundem/uyelik-gerceklesti-bulgaristanda-nato-bayrami-5105673>

¹⁷ Deutsche Welle, “NATO'da tarihi genişleme”, Erişim: 05.11.2020 <https://www.dw.com/tr/natoda-tarihi-geni%C5%9Flleme/a-2526818>

¹⁸ Hürriyet, NATO'da tarihi genişleme, Erişim: 08.11.2020 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/natoda-tarihi-genisleme-38585969>

¹⁹ NATO, Arnavutluk'un Hayali, Erişim: 11.11.2020 <https://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/turkish/special.html>

²⁰ Sputniknews, Arnavutluk'tan NATO'ya üs kurma önerisi, Erişim: 12.11.2020 <https://tr.sputniknews.com/dunya/201805031033296478-arnavutluk-nato-us/>

²¹ Cumhuriyet, Slovenya, Hırvatistan'ın NATO'ya üyeliğini onayladı, Erişim: 08.11.2020 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/slovenya-hrvatistanin-natoya-uyeligini-onayladi-51860>

uluslararası sulara doğrudan giriş hakkı elde etmekte. Fakat tüm bu problemlere rağmen bir süre sonra Slovenya, Hırvatistan'ın NATO üyeliğini onaylamıştır.

Hırvatistan ve Arnavutluk'un 2009'da Kuzey Atlantik İttifakı'na katılması ile ittifakın üye sayısı 26'dan 28'e yükselmiştir. Kronolojik sıra göz önünde bulundurulduğunda Hırvatistan ve Arnavutluk'un üyeliği NATO'nun 7. genişlemesi kapsamında gerçekleşmiştir.

3.1.4. Karadağ'ın (Montenegro) NATO Üyeliği (2017)

Karadağ, 1945 yılında kurulan Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyetini oluşturan 6 federe devletten biriydi. Karadağ halkı Sırbistan'a ve Rusya'ya yakınlığı ile bilinir. 1991 yılında Hırvatistan ve Slovenya Yugoslavya'dan ayrıldı ve bağımsızlığını ilan etti. 1992 yılında Bosna Hersek ve Makedonya'da Yugoslavya'dan ayrılınca Karadağ ve Sırbistan kendi aralarında "Yugoslavya Federasyonu" kurdular. Fakat kurulan bu yeni Federasyon 3. Bir Yugoslavya Federasyonu olmaktan öte bir Sırp devletiydi.²² Bu federasyonun ömrü 14 yıl olacaktı. Karadağ'da 2006 yılında Sırbistan'dan bağımsızlığını alarak ayrı bir devlet oldu. Rusya'nın Karadağ'da güçlü yatırımları bulunmaktaydı. Rusya için Balkanlar'da faaliyet gösterebilmenin 3 anahtarı mevcuttu. Bunlardan ilki Sırbistan, ikincisi Karadağ ve üçüncüsü de Bosna Hersek Sırp yönetimi idi. Karadağ'da Rusya büyük enerji yatırımları yaptı.

Karadağ'da neredeyse tüm petrol istasyonları Lukoil'e yani bir Rus firmaya aittir. Rusya, NATO'yu Karadağ'ı ittifaka üye olması konusunda davet etmemesi için uyarıyordu. Rusya, Karadağ'ın NATO'ya üyeliğinin Balkanlar'daki istikrarı zedeleyeceğini söylüyordu. Fakat NATO bu uyarılara kulak asmadı ve 2015 yılında Karadağ'ı NATO ittifakına üye olması için davet etti.²³

2016 yılında Karadağ'da parlamento seçimleri vardı. Bu seçimler Karadağ'a NATO üyeliği daveti gelmesi sebebi ile NATO üyeliğini destekleyenler ve Rusya yanlıları arasında bir mücadeleye dönüştü. Demokratik Sosyalist Parti Karadağ'ın NATO ve AB üyeliğini destekliyordu. Rusya yanlısı Demokratik Cephe ise NATO üyeliğine karşı çıkıyordu. Seçimi NATO yanlısı Demokratik Sosyalist Parti kazandı.²⁴

Tüm bu gelişmeler sonucunda 2017 yılında 2000 askerden oluşan ordusu bulunan ve yıllık savunma harcaması 69 Milyon dolar olan Karadağ NATO'ya üye oldu. Karadağ'ın NATO üyeliğinin açıklandığı basın toplantısında NATO genel sekreteri Jen Stoltenberg NATO'ya üye olmak isteyen diğer tüm ülkelere şu çağrıda bulundu: "Eğer bir ülke gerekli reformları yapar, demokratik adımlar atar, güçlü bir hukuk yapısı kurarak ortak bir savunma mekanizması için ordusunu çağdaş dünyaya uydurursa işte o zaman bizim müttefikimiz olabilir."²⁵

NATO'ya üye olan Karadağ'da Rusya yanlısı muhalefet partisi meclis çalışmalarını boykot etti. Karadağ Cumhurbaşkanı Filip Vujanovic muhalefeti meclis çalışmalarına katılması için davet etti. Sonuç olarak Balkanlar genelinde bakıldığında Rusya'nın birer birer Balkanlar'daki faaliyet alanlarını kaybettiği görülmektedir. Günümüzde Rusya açısından Balkanlar'da Sırbistan ve Bosna Sırp yönetiminden başka yakın ilişki kurduğu devlet bulunmamaktadır. Karadağ ise 2017'deki üyeliği ile NATO'nun 29. Üyesi olarak ittifaka kabul edilmiştir.

3.1.5. Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği (27 Mart 2020)

Yugoslavya'nın dağılmaya başladığı 1991 yılında Sırp askerleri Makedonya'ya müdahalede bulunmak istediler. ABD başkanı Bill Clinton 2000 Amerikan deniz piyadesini Makedonya'ya yerleştirdi. Bunun sonucunda Sırbistan Makedonya'ya müdahalede bulunamadı ve Makedonya bağımsızlığını ilan etti. Fakat Makedonya ve Yunanistan arasında bir kriz vardı. Yunanistan, Makedonya devletinin ismi konusunda itirazda bulunuyordu. Çünkü Yunanlılar Makedonya'ya Üsküp Cumhuriyeti diyorlardı. Bunun sebebi Balkan Savaşlarında Yunanistan ve Bulgaristan, Makedonya'nın bazı topraklarını işgal etti. Yunan ve Bulgar toprakları içinde yaşayan Makedon azınlıklar oluştu. Özellikle Yunanistan'ın Selanik şehrinde Makedonların sayısı fazladır. Makedonya'nın bu topraklarda hak iddia etmesinin önüne geçmek için Yunanistan, Makedonya'ya Üsküp Cumhuriyeti demektir. Bu durum iki ülke arasında isim krizi ortaya çıkarttı. Yunanistan bu isim krizinden dolayı Makedonya'nın NATO, BM, AB gibi uluslararası kurumlara üyeliğinde sürekli sorun çıkarttı. Yunanistan, Makedonya'nın NATO ve AB üyeliğini uzun yıllar veto etti. 1992 yılında Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan eden Makedonya 1993 yılında Birleşmiş Milletlere üye oldu. Fakat

²² Ülger, a.g.e, s.139.

²³ Euronews, NATO'dan Rusya'ya 'Karadağ'darbesi, Erişim: 15.11.2020 <https://tr.euronews.com/2015/12/02/nato-rusya-ya-karadag-darbesi>

²⁴ Euronews, NATO-Rusya yol ayrımındaki Karadağ'da halk sandık başında, Erişim: 13.11.2020 <https://tr.euronews.com/2016/10/16/nato-rusya-yol-ayrimindaki-karadag-da-halk-sandik-basinda>

²⁵ Euronews, Karadağ NATO'nun 29. üyesi oldu, Erişim: 13.11.2020 <https://tr.euronews.com/2017/06/05/karadag-natonun-29-uyesi-oldu>

Makedonya'nın BM üyeliği Yunanistan ile isim krizi çözülemediği için "Eski Yugoslavya Makedon Cumhuriyeti" adı altında kabul edildi.²⁶

Makedonya aslında 2009 yılında Hırvatistan ve Arnavutluk gibi NATO'ya katılmak için gerekli askeri ve siyasi reformları tamamlamıştı. 2009 yılında Yunanistan ve Makedonya arasında isim krizi olmasaydı, Makedonya'da Arnavutluk ve Hırvatistan ile beraber NATO'nun 7. Genişlemesi kapsamında 2009 yılında Kuzey Atlantik ittifakına dahil olacaktı. Yunanistan 2009 yılında Makedonya'nın NATO üyeliğini "kendi topraklarına ve tarihine ait olan Makedonya" isminin başka bir ülkeye verilmesini kabul etmediği için veto etti.²⁷

2018 yılına gelindiğinde Yunanistan ve Makedonya arasında isim konusunda bir anlaşmaya varıldı. Makedonya devleti ismini "Kuzey Makedonya" olarak değiştirmeyi kabul etti. Bu antlaşma sonucunda Kuzey Makedonya 2019 yılında NATO'ya yeniden başvurdu. Yunanistan bu başvuruyu veto etmeyince 27 Mart 2020'de Kuzey Makedonya NATO'nun 30. üyesi oldu. Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği NATO'nun 9. ve son genişlemesi kapsamında gerçekleşti. Kuzey Makedonya'nın NATO'ya üye olması ile birlikte Balkanlar da NATO'ya üye olmayan sadece 3 ülke kaldı: Sırbistan, Bosna Hersek ve Kosova. Çalışmamızın son bölümünde bu 3 ülkenin NATO'ya neden üye olmadığını analiz edeceğiz.

3.2. Balkanlarda NATO'ya Üye Olmayan 3 Ülke

27 Mart 2020 yılında Kuzey Makedonya'nın NATO üyeliği ile birlikte, ittifak Balkanların %75'ini genişleme kapsamında bünyesine aldı. Balkanlarda bulunan toplam 12 ülkeden 9'u NATO'ya üye oldu. NATO'ya üye olan Balkan ülkeleri kronolojik sıraya göre: Türkiye, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Slovenya, Arnavutluk, Hırvatistan, Karadağ ve Kuzey Makedonya'dır. Balkanlarda NATO'ya üye olmayan 3 ülke ise: Sırbistan, Bosna Hersek ve Kosova'dır. Bu bölümde bu 3 ülkeyi ele alacağız.

3.2.1. Bosna Hersek ve NATO

Bosna Hersek 3 etnik gruptan oluşmaktadır. Bosnalı Sırlar, Bosnalı Hırvatlar ve Boşnak Müslümanlar bu ülkenin 3 temel grubudur. Bosna Hersek meclisi ve yönetimi de bu 3 etnik grup arasında paylaşılmaktadır. 1991 yılında Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya'nın Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Yugoslav Federal Ordusunun baskıcı tutumundan bunalan Bosna Hersek parlamentosu da bağımsızlık ilan etmeye karar verdi. Fakat Bosna Hersek Parlamentosu'nu oluşturan 3 gruptan biri yani Bosnalı Sırlar bu bağımsızlık kararını desteklemiyorlardı. 1991 yılında dönemin Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç Bosna Parlamentosu'nda bağımsızlık çağrısında bulundu. 15 Ekim 1991 yılında Bosnalı Sırların boykot ettiği parlamento oturumunda, Bosnalı Hırvatlar ve Müslümanlar Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan etti.²⁸ Bu bağımsızlığı tanımayan Yugoslavya Federal Ordusu ve Bosnalı Sırlar, Bosna Hersek'te Bosnalı Müslümanlara saldırılar düzenledi. Bu olaylar üzerine NATO ve BMGK'yi Bosna'ya askeri müdahalede bulundu ve bu müdahale neticesinde Bosnalı Sırlar, Müslümanlar ve Hırvatlar arasında 1995 yılında Dayton antlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Bosna Hersek'in yönetimi bu 3 etnik grubun iş birliği ile sağlanacaktı.

Rusya'nın Balkanlar'da en güçlü olduğu iki ülkeden biri olan Bosna Hersek Sırp yönetimi lideri Milorad Dodik Rusya lideri Vladimir Putin'den ciddi oranda destek almaktadır. Bu destek karşılığında Rusya, Bosna Hersek'in NATO üyeliğini engelleme konusunda Bosnalı Sırları kullanmaktadır. Rusya'nın Saraybosna büyükelçisi Petar İvancov 2014 yılında yaptığı bir açıklamada Rusya'nın Bosna Hersek'in NATO üyeliğine karşı olduğunu kamuoyu ile paylaşmıştır.²⁹ Ayrıca Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyinin Sırp üyesi Mladen İvanic verdiği bir röportajda Bosnalı Sırların Bosna Hersek'in NATO üyeliğini desteklemediğini ifade etmiştir. Bosnalı Sırlar, Bosna'nın NATO'ya girmesini Balkan Sırlarının bölünmesi olarak görmektedir. İvanic'e göre olası bir çatışma durumunda, aynı milletten olan insanlar iki farklı tarafta yer alabilirler.³⁰ Bundan dolayı Bosnalı Sırlar NATO üyeliğini onaylamamaktadır. Bosna'nın NATO üyeliği konusunda ülkenin 3 kurucu unsuru Boşnak, Sırp ve Hırvatlar arasında bir görüş birliği yoktur. Boşnaklar güvenlik ve istikrarın sağlanması açısından NATO üyeliğini desteklemektedirler. Hırvatistan'ın NATO üyesi olmasından dolayı Bosnalı Hırvatlar da Bosna'nın NATO üyeliğini desteklemektedir. Fakat Bosnalı Sırlar

²⁶ Ülger, a.g.e, s.134.

²⁷ Deutsche Welle, NATO genişlemesine Yunanistan engeli, Erişim: 23.11.2020 <https://www.dw.com/tr/nato-geni%C5%9Flemesine-yunanistan-engeli/a-3174920>

²⁸ Ülger, a.g.e, s.128

²⁹ Bosna Hersek.ba, Bosna Hersek'in AB ve NATO yolu Erişim: 24.11.2020 <https://www.bosnahersek.ba/bosna-hersekin-ab-ve-nato-yolu/>

³⁰ AA, İvanic: Bosna Hersek'in NATO üyeliği Sırlar arasında bölünme demek, Erişim: 23.11.2020 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ivanic-bosna-hersekin-nato-uyeligi-sirplar-arasinda-bolunme-demek/959566>

yani ülke yönetimindeki 3 etnik gruptan sadece 1 tanesi bu üyeliği onaylamadığı için Bosna Hersek NATO'ya üye olamamaktadır.

Bosna'nın NATO üyeliği ancak olası bir Sırbistan NATO üyeliği ile gerçekleşebilir. Bosnalı Sırp'ların hamisi konumunda olan Sırbistan'ın olası NATO üyeliği Bosnalı Sırp'ların bölgede yalnız kalmasına sebep olacağı için Sırp'lar da NATO üyeliğine yeşil ışık yakabilirler. Bu durumda 3 etnik grupta NATO üyeliğini onaylamış olacağı için Bosna Hersek'te NATO'ya üye olabilecektir.

3.2.2. Sırbistan ve NATO

Balkanların komşularıyla sürekli gergin ilişkilere sahip olan ülkesi Sırbistan'ın NATO ilişkileri çok boyutlu bir arka plana sahiptir. Sırbistan'ın Rusya ile çok yakın ilişkilere sahip olması bu ülkeyi NATO ve Rusya arasında ikilemde kalacağı bir konuma sürüklemektedir. Sırbistan halkı NATO üyeliğine pek sıcak bakmamaktadır. Bunun başlıca sebebi 1995'te Bosna'da, 1999'da Kosova savaşında NATO, Sırp askeri güçlerine müdahalede bulunmuş ve Sırbistan'a ağır kayıplar verdirmiştir. Daha 25 yıl önce olan bu olaylar Sırbistan kamuoyunda halen tazedir. Fakat Sırbistan'ın ekonomik ve siyasi anlamda kalkınmayı amaçlamasından dolayı Avrupa Birliği'ne üye olma hedefi, bu ülkenin Batı Avrupa ülkelerinin çoğunlukta olduğu NATO ile de münasebette bulunmasını zorunlu kılmaktadır.

2006 yılında Sırbistan NATO ile ilişkileri geliştirme yolunda bir adım attı ve Barış İçin Ortaklık programına resmi olarak katıldığını açıkladı. Fakat bu katılım çok kısa süreli oldu. 26 Aralık 2007'de Sırbistan meclisi NATO ile ilişkileri askıya aldığı açıklayan bir karar çıkartarak Kuzey Atlantik İttifakı ile ilişkilerini dondurdu. Sırbistan Parlamentosu bu kararın 6. Maddesinde 1999 yılında NATO'nun Sırbistan'ı yasal olmayan bir şekilde bombaladığını ve NATO ülkelerinin Kosova'nın bağımsızlığını desteklediğini bu sebeplerden ötürü Sırbistan'ın askeri ittifaklara karşı tarafsız kalacağını açıkladı. 2012 yılında yapılan bir ankette ise Sırbistan halkının %70'ten fazlasının NATO üyeliğine karşı olduğu ortaya çıktı.³¹

Sırbistan yöneticileri son yıllarda her ne kadar Sırbistan'ın askeri ittifaklara karşı tarafsız olduğunu söyleseler de Sırbistan 2017 yılı içerisinde NATO ile 13, Rusya ile ise sadece 2 ortak askeri tatbikat yaptı.³² 2017 yılında Sırbistan'ın Balkanlardaki kendisine en yakın hissettiği iki ülkeden biri olan Karadağ'ın da NATO üyesi olması Sırbistan'ın NATO üyeliğine sıcak bakmasına sebep olabilir. Rusya ise Balkanlar'daki faaliyet gösterebildiği son 2 ülke olan Sırbistan ve Bosna'nın NATO'ya üye olmamaları konusunda mücadele edecektir. Bu durum Sırbistan'ın NATO ve Rusya arasında sıkışmasına sebep olacaktır.

2019 yılında Sırbistan Savunma Bakanı Alexander Vulin, 24 Mart 1999 NATO'nun Yugoslavya bombardımanının 20. Yılında yapılan anma törenlerinde: “Sırbistan'ın Avrupa'daki tek NATO dışı ülke olarak kalması halinde bile İttifak'a üye olmayacaklarını” belirtti.³³ Bu açıklama Sırbistan'ın içine düştüğü ikilemi göstermesi açısından önem arz etmektedir. Sırbistan'ın NATO üyeliğine karşı en büyük çekincesi Rusya'nın Kosova konusunda Sırbistan'a verdiği desteği geri çekme olasılığıdır. Böyle bir durumda Sırbistan, Kosova konusunda yalnız kalacaktır ve belki de Kosova'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kalacaktır.

3.2.3. Kosova ve NATO

NATO'nun Kosova'daki ilk faaliyeti 23 Mart 1999'da Sırp kuvvetlerinin Kosovalı sivil halka saldırılarını durdurulmaması sonucu bu askeri hedeflere NATO uçaklarının bombardımanı ile oldu. Daha sonra KFOR (Kosova Barış Gücü) ve UNMIK (BM Kosova Misyonu) kuruldu. Bu sayede Kosova'nın güvenliği NATO güçleri tarafından sağlanacaktı. 2008 yılına gelindiğinde ise Kosova bağımsızlığını ilan etti. Kosova'yı 4 Eylül 2020'de İsrail'in de tanımasıyla Dünya genelinde Kosova'yı tanıyan ülke sayısı 117'ye ulaştı. Fakat Kosova açısından NATO üyeliğine engel oluşturan bir durum söz konusudur. AB'ye dahil 5 ülke kendi topraklarında da Kosova benzeri sorunların olması sebebiyle Kosova'yı devlet olarak tanımamaktadır. Bu 5 ülkenin 4'ü aynı zamanda NATO üyesidir. Bu ülkeler Romanya, Yunanistan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İspanya ve Slovakya'dır.

Romanya'nın Kosova'yı tanımama sebebi Romanya ve Moldova bölgesinde ufak bir Rus azınlığın Moldova içinde tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan ettiği De facto bir devlet olan Transdinyester Cumhuriyetidir. Romanya eğer Kosova'yı tanırsa Transdinyester'in de meşru olduğunu kabul etmiş olacaktır. Bundan dolayı

³¹ Avrasya İncelemeleri Merkezi, SIRBİSTAN'DAKİ NATO KARŞITLIĞI VE BOSNA-HERSEK'E YANSIMALARI, Erişim: 24.11.2020 <https://avim.org.tr/Blog/SIRBİSTAN-DAKI-NATO-KARŞITLIĞI-VE-BOSNA-HERSEK-E-YANSIMALARI>

³² Euronews, Sırbistan: Balkanların NATO ve Rusya arasında kalan ülkesi, Erişim: 22.11.2020 <https://tr.euronews.com/2017/11/17/sirbistan-nato-ve-rusya-arasinda>

³³ Sputniknews, Sırbistan Savunma Bakanı Vulin: Son ülke olarak kalsak bile NATO'ya üye olmayacağız, Erişim: 14.11.2020

<https://tr.sputniknews.com/avrupa/201903231038378593-sirbistan-savunma-bakani-vulin-son-ulke-kalsak-bile-nato-uye-olmayacagiz/>

Kosova'yı tanımamaktadır. Aynı şekilde İspanya'da Barcelona bölgesinde bağımsız bir devlet kurmak isteyen Katalonlar ile olan problemden dolayı Kosova'yı tanımamaktadır. Yunanistan ise Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nden dolayı Kosova'nın bağımsızlığını tanımamaktadır. Son olarak Slovakya da ülkesi içerisindeki Macar azınlık sorunundan dolayı Kosova'yı tanımamaktadır. Bu 4 NATO üyesi ülkenin Kosova'yı tanımayan olmasından dolayı Kosova'nın yakın bir gelecekte NATO üyesi olabilmesi pek olası görünmemektedir.

4. SONUÇ

NATO'nun Balkanlarda genişlemesi Balkan ülkelerinin istikrarı açısından önem arz etmektedir. Yugoslavya sonrası Balkanlarda yaşanan çatışmalar NATO müdahaleleri sonucunda bitmiştir. Sırbistan'ın saldırgan tutumu NATO ve AB sayesinde bastırıldı. Özellikle Rusya'nın Balkanlarda uyguladığı Slav temelli politikalar Balkanların istikrarına zarar verdi. Fakat Balkan ülkelerinin NATO'ya üye olmaları ile Rusya'nın Balkanlardaki faaliyet alanı ciddi ölçüde daraldı. NATO'nun Balkanlardaki genişlemesi Türkiye açısından da stratejik öneme sahiptir. Türkiye NATO sayesinde asırlar boyunca ortak bağları olduğu Balkanlarda NATO'nun askeri faaliyetlerine katılarak aktif rol aldı.

Kuzey Atlantik İttifakının Balkan genişlemesi NATO'nun Soğuk Savaş sonrasında genişleme ve dönüşüm stratejilerini benimsemesi sayesinde oldu. Peki NATO neden bu iki stratejiyi benimsedi? Bu sorunun iki cevabı bulunmaktadır. İlk olarak soğuk savaşın bitmesi ile Doğu Avrupa'da ve Balkanlarda bir güç boşluğu oluştu. NATO bu güç boşluğunu doldurma amacıyla genişledi. İkinci cevap ise küreselleşme sonucunda 1990'lı yıllardan sonra David Harvey'in "*Zaman-Mekân sıkışması*"³⁴ dediği ve dünya ölçeğinde sınırların bulanıklaşması, bölgesel sorunların kısa sürede küresel etkiler doğurması gibi sonuçlardan kaynaklı olarak ABD'nin de öncülüğü ile NATO, Dünya genelinde bir güç olmaya ve sadece Kuzey Atlantik bölgesinde değil, Dünya'da birçok sorunlu bölgede aktif rol almaya başladı. Özellikle NATO'nun Kosova, Bosna ve Makedonya müdahaleleri bölgesel sorunlara karşı kayıtsız kalmadığını göstermektedir. ABD'nin NATO stratejisi ise ittifakın "Dünya Jandarması" rolünü benimsemesini ve üstlenmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda NATO'nun genişleme stratejisinin hayata geçirilmesinde en büyük rolü ABD üstlendi. Batı Avrupa ülkeleri ise NATO'nun sadece bulunduğu sınırları koruması ve ittifaka daha fazla üye almaması gerektiğini savunuyorlardı. Fakat buna rağmen NATO'nun Balkanlar ve Doğu Avrupa genişlemeleri gerçekleşmiş ve bu durum NATO için önemli kazanımlar sağlamıştır.

Soğuk Savaş denilen olgunun 1991'de SSCB'nin dağılması ile bittiği akademi camiasında kabul gören bir görüştür. Fakat Soğuk Savaş bitmesine rağmen Batı ve Doğu arasındaki mücadele devam etmektedir. Dünya tarihinin her döneminde olduğu gibi günümüzde de güç mücadeleleri sürmektedir. NATO ve Rusya'nın Balkanlarda söz sahibi olmak için mücadele etmesi bu minvalde değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

AA, Ivanic: Bosna Hersek'in NATO üyeliği Sırlar arasında bölünme demek, Erişim: 23.11.2020 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ivanic-bosna-hersekin-nato-uyeligi-sirplar-arasinda-bolunme-demek/959566>

Avrasya İncelemeleri Merkezi, Sırbistan'daki NATO Karşıtlığı ve Bosna- Hersek'e Yansımaları, Erişim: 24.11.2020 <https://avim.org.tr/Blog/SIRBISTAN-DAKI-NATO-KARSITLIGI-VE-BOSNA-HERSEK-E-YANSIMALARI>

Bosna Hersek.ba, Bosna Hersek'in AB ve NATO yolu, Erişim: 24.11.2020 <https://www.bosnahersek.ba/bosna-hersekin-ab-ve-nato-yolu/>

CNN Türk, Stalin'in Türkiye'den toprak talebi belgelendi, Erişim: 22.11.2020 <https://www.cnnturk.com/2007/dunya/12/01/stalinin.turkiyeden.toprak.talebi.belgele-ndi/408405.0/index.html>

Cumhuriyet, Slovenya, Hırvatistan'ın NATO'ya üyeliğini onayladı, Erişim: 08.11.2020 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/slovenya-hirvatistanin-natoya-uyeligini-onayladi-51860>

Deutsche Welle, NATO genişlemesine Yunanistan engeli, Erişim: 23.11.2020 <https://www.dw.com/tr/nato-geni%C5%9Flemesine-yunanistan-engeli/a-3174920>

Deutsche Welle, NATO'da tarihi genişleme, Erişim: 05.11.2020 <https://www.dw.com/tr/natoda-tarihi-geni%C5%9Fleme/a-2526818>

³⁴ Füsün Kökalan Çımrın, "Küreselleşme Teorileri: Söylem ve İddialar", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 22, Sayı 3, (29.09.2020), s.1208.

- Euronews, Karadağ NATO'nun 29. üyesi oldu, Erişim: 13.11.2020
<https://tr.euronews.com/2017/06/05/karadag-natonun-29-uyesi-oldu>
- Euronews, NATO'dan Rusya'ya 'Karadağ' darbesi, Erişim: 15.11.2020
<https://tr.euronews.com/2015/12/02/nato-rusya-ya-karadag-darbesi>
- Euronews, NATO-Rusya yol ayrımındaki Karadağ'da halk sandık başında, Erişim: 13.11.2020
<https://tr.euronews.com/2016/10/16/nato-rusya-yol-ayrimindaki-karadag-da-halk-sandik-basinda>
- Euronews, Sırbistan: Balkanların NATO ve Rusya arasında kalan ülkesi, Erişim: 22.11.2020
<https://tr.euronews.com/2017/11/17/sirbistan-nato-ve-rusya-arasinda>
- Hürriyet, NATO'da tarihi genişleme, Erişim: 08.11.2020
<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/natoda-tarihi-genisleme-38585969>
- Karadağ, Haluk (2019). "NATO, Balkanlar ve Türkiye." Güvenlik Yazıları Serisi, No.49,
https://trguvenlikportali.com/wpcontent/uploads/2019/12/NATOBalkanlarTurkiye_HalukKaradag_v.1.pdf
- Kökalan Çımrın, Füsün (2020). "Küreselleşme Teorileri: Söylem ve İddialar." Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 22, Sayı 3, s.1205-1219.
- Milliyet, Üyelik gerçekleşti. Bulgaristan'da NATO bayramı Erişim: 01.11.2020
<https://www.milliyet.com.tr/gundem/uyelik-gerceklesti-bulgaristanda-nato-bayrami-5105673>
- NATO, Arnavutluk'un Hayali, Erişim: 11.11.2020
<https://www.nato.int/docu/review/2004/issue1/turkish/special.html>
- Oğuzlu, Tarık (2012). "NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği." Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt 4, Sayı 40, s.8-18.
- Purtaş, Fırat (2005). "Soğuk Savaş Sonrası Nato'nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askerî İlişkileri." Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 1, Sayı 2, s.0-30.
- Sander, Oral (2017). Siyasi Tarih 1918-1994. Ankara: İmge Kitabevi yayınları
- Sönmez, Sait (2016). "Soğuk Savaş Sonrası NATO'nun Dönüşümünün Türkiye'nin Balkanlar Politikasına Etkisi." Balkan Journal of Social Sciences (Balkan Sosyal Bilimler Dergisi), Cilt 5, Sayı 9, s.229-245.
- Sputniknews, Arnavutluk'tan NATO'ya üs kurma önerisi, Erişim: 12.11.2020
<https://tr.sputniknews.com/dunya/201805031033296478-arnavutluk-nato-us/>
- Ülger, İrfan Kaya (2016). Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Yılmaz, Eren Alper (2020). "Koronavirüs Sonrası Küreselleşme Hareketleri ve Ulus Devletlerin Konumu." Turkish Studies – Sociel Sciences, Volume 15, Issue 4, s.2219-2232.

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1078-1087

Article ID

68970

Arrival

19 January 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/ideas.68970>**How to Cite This Article**

Ali, A. O. A. & Assad, N. Z. (2023). "A Comparative Analysis of Local Administration: Examples France and Iraq", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1078-1087

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

A Comparative Analysis of Local Administration: Examples France and Iraq**Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Analizi: Fransa ve Irak Örnekleri**Adil Omar Ali Ali ¹ Nawroz Zrar Assad ² ¹ Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Institute of Social Sciences, Van, Turkey² Ph. D. Student., Van Yüzüncü Yıl University, Institute of Social Sciences, Van, Turkey**ÖZET**

Ademi merkezîyetçilik kavramı, doğrudan demokratik yönetim metodolojisi ile ilgilidir. Çünkü yerelleşmenin özü, yerel yönetim olarak kabul edildiğinde, yetkileri merkezden yerel düzeylere devretmek ve karar alma sürecine halkın katılımını sağlayarak demokratik yönetim açısından yereldeki tabanını genişletmektir. Bu kavram vatandaşların karar alma süreçlerine katılımına dayanan rasyonel yönetişimin en önemli ilkelerinden biridir. Modern devlet, kuruluşunun başlangıcındaki idari teşkilatlanma yöntemiyle ve içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasi şartlara göre idari merkezîyetçiliğe başvurmakta, şartları istikrara kavuşturduğunda görevleri artmakta, nüfusu artmakta ve bu da hizmetlerinin genişletilmesine neden olmaktadır. Bu konu bağlamında ele alınan çalışmada, Fransa ve Irak'ın yönetim sisteminin tarihine odaklanılmaktadır, çünkü her iki ülke de insanlara eşit temelde hizmet veren adil bir sistem sağlayabilecek reformlar yapmak için bir dizi değişiklik yapmışlardır. Bu doğrultuda çalışmada her iki sistemin yerinden yönetim sürecinde karşılaştığı engellere ek olarak, Federal sistem ve Üniter sistemde yerelleşmenin uygulama sürecine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetim, Yerinden yönetim, Federal devlet, Üniter Devlet**ABSTRACT**

The concept of decentralization is directly related to the methodology of democratic governance. Because the essence of decentralization, when accepted as local government, is to transfer the authorities from the center to the local levels and to expand the local base in terms of democratic management by ensuring the participation of the people in the decision-making process. This concept is one of the most important principles of rational governance based on the participation of citizens in decision-making processes. The modern state resorts to administrative centralism with the administrative organization method at the beginning of its establishment and according to the social, economic, and political conditions it is in, when the conditions stabilize, its duties increase, its population increases and this causes the expansion of its services. In the context of this topic, the study focuses on the history of the administrative system of France and Iraq, as both countries have made a number of changes to make reforms that can provide a fair system that serves people on an equal basis. In this direction, in addition to the obstacles faced by both systems in the decentralization process, the implementation process of decentralization in the Federal system and the Unitary system is also mentioned.

Keywords: Local government, Decentralization, Federal country, Unitary country**1. INTRODUCTION**

Decentralization is the transfer of decision-making and implementation authority to the administrations with a legal entity independent from the center, other than the central administration organization, in the fulfillment of public services. fulfillment through persons is called decentralization in terms of service (Ali, 2017: 14). Countries in the world do not have a single administrative system in terms of their function, as they depend on two methods of administration, namely, administrative centralization and administrative decentralization, and choosing either method is due to many factors, the most important of which are political factors. The system of administrative centralization accompanies the emergence of modern states, as it tends to restrict.

The details of the total and partial administrative position are in the hands of the supreme central authority residing in the country's capital, meaning that the head of state, the ministers, their agents, and the general managers who are subordinate to them are only competent in issuing administrative decisions. Given the complexity of the state's functions and the multiplicity of its administrative duties and work because of the continuous development in life, the state has responded to this It abandoned the central approach, which prompted its central authority to transfer part of its administrative function to local elected bodies to be carried out independently while ensuring some degree of control over them, and here administrative decentralization appeared.

This paper investigates the factors that determine administration local relations in both countries France and Iraq. The objective is to use decentralization in both systems of administration government (Federal and unitary).

2. A CONCEPT OF DECENTRALIZATION

The definition of the concept of decentralization according to the United Nations Development Program (UNDP) includes the concept of governance, as can be seen above. In this respect, to briefly define the concept of governance; "Governance is expressed as the structure or order formed by the results obtained by the joint efforts of all the relevant actors in a socio-political system". Governance is also seen as a process that coordinates different network structures formed by interdependent positions and actors with conflicting and opposing interests. Because governance looks at the actors in the society as social partners and is a direction and direction arising from the interaction of the economic, political, and social actors in the society. seen as a control model. Therefore, governance is a process that emerges from the interaction of different actors. The three dimensions of governance on the basis of actors are; state, private sector, and civil society, and each of them is said to have its own specific roles. In governance, unlike management, the hierarchical relationship has been replaced by a heterarchical relationship (Özer, 2006: 60-62).

Decentralization is a concept that should be evaluated within the unitary state model, described the unitary state model as a central and decentralized unitary state (Gözler, 2012). In this context, today's state models can be divided into three. These are the unitary state, the federal state, and the regionalized state. Accordingly, in political regimes in which the authority is concentrated in a single center, the legislative power is not shared, the political unity is ensured in a single legislative axis, the principle of one and equal law exists, and the state carries out the direction of an indivisible whole with its country and nation can be considered as unitary states (Turan, 2018).

3. A SIMILAR MODEL FOR LOCAL ADMINISTRATION

It is necessary to define some of the basic principles of the French model of government and apply them in both countries. France his model is a unified state. Unlike Iraq his model is a federal state, the central government in a unified state is the supreme authority, and its subordinate authorities exercise only the powers delegated to it by the central government. Unlike the federal state, the supreme authority Sharing in the two-level central and local, and the two powers each coexist in their particular area of competence and has different territorial scales. In Both models, there are two types of powers under the central authority: appointed and elected (Girardon, 2014: 10).

The designated authorities; Represent the central government at the local level. In France, the designated authorities are the local representatives of the central authority (municipalities, departments, and overseas territories). In Iraq, the designated authorities are executives in all local agencies: The provinces, governor, Districts, Counties, and the village chief. These designated powers represent the central government's arm at the local level, which we call the delegated authority. In both models delegated authority means is the transfer of power to the local organs associated with the central authority by means of the principle of hierarchical dependency. It is their responsibility to implement the policies and agenda of the central government (Girardon, 2014).

The elected local authority; Represents local influence. In France, they are called local units and in Iraq, they are called a council of representatives. Elected authorities at the local level represent decentralized influence. Decentralization is the process of transferring responsibilities and resources to elected local authorities. This is where the crucial difference between the Iraq and French states lies. France is a unified state, but Iraq is a federal state and both have a strong representation of central government at the local level, and neither government allows the representation of the legislature at the local level (CLGSC, 2009: 1-84).

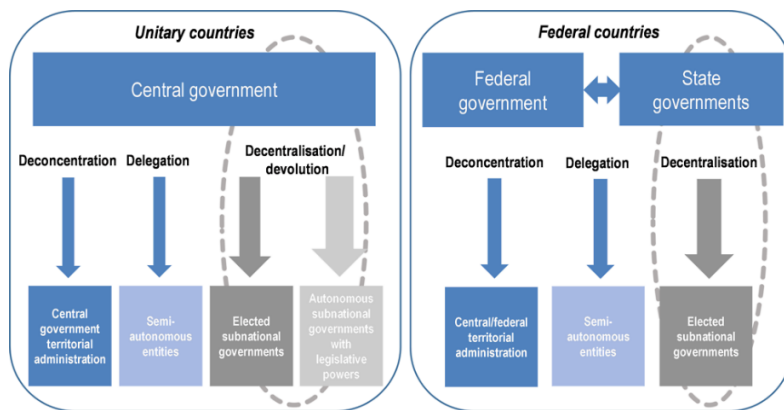

Figure 1. Defining decentralization in unitary and federal countries

Sources: <https://read.oecd-ilibrary.org>

4. THE DEVELOPMENT OF A NEW SYSTEM OF LOCAL ADMINISTRATION IN FRANCE

Historically the municipality was created by the law of July 18, 1837, and the department was created by the law of May 10, 1838, will be recognized as a moral personality, a legal translation of a local and social reality recognized and protected by the central power, by the law (Girardon, 2014: 11).

The municipalities are the oldest level and closest to the citizens within the territorial organization of France. They took over from the old parishes in 1789. The municipality is the local institution par excellence. The notion that centralization in France dates from the revolution or from Napoleon is far from correct. The name of *généralité* or province it is true was changed to the department during the Revolution (Young, 1898:24). The mayor, whatever the size of the municipality, is the best-identified public interlocutor surrounded by deputies who with him ensure the executive of the municipality he chairs the municipal council (Dominique and Bernard, 2003: 10). The mayor, who is elected by the municipal council, is both a representative of the State in the municipality (he has powers in matters of civil status and administrative police) and the holder of local executive power (he prepares and executes the decisions of the municipal council). In 2016, their regrouping within "new communes", initiated in 2010 and encouraged by the law of March 16, 2015, relating to the improvement of the regime of the new commune for strong and effective communes, made it possible to bring back their number below the symbolic nominal of 36, 000 municipalities (Christian and Françoise, 2016: 1-78).

The French departments as we know were created by Napoleon who wanted to put the prefecture and its administration within a day's riding of the most distant administration. administrative territories with sometimes surprising outlines, the departments have had time to include it in the automatisms of the French (Dominique and Bernard, 2003: 7) There are 101 of them, including 96 in metropolitan France. They were originally state action constituencies (which are represented there by the prefect) and it was not until 1871 that they became local authorities (Jacques, 1998: 36). In application of the law of March 17, 2013, relating to the election of departmental councilors, municipal councilors, and community councilors and modifying the electoral code, their deliberative assemblies have, as of the elections of March 2015, taking the name of councils departmental (instead of "general advice"). The voters of each canton now elect two members of the opposite sex (men and women). As we know, France has a unitary semi-presidential system. Semi-presidential means having the characteristics of both presidential and parliamentary systems. The departmental councils are elected every six years by a uninominal majority ballot in two rounds within the cantonal framework (Jacques, 1998: 25). The first of local authorities, at least in size, is the Region. France has 22 of them, created in 1966 in the form of public establishment and which become fully fledged local authorities with the first decentralization laws in 1982 (law of 2 March 1982) (Dominique and Bernard, 2003: 5-6), but it was not until 1986 that the first election of regional councils by universal suffrage took place.

The law of January 16, 2015, relating to the delimitation of regions, regional and departmental elections, and modifying the electoral calendar brought together certain regions, their total number thus increasing from 21 to 12 (excluding Corsica, a community with special status). These three levels constitute both local authorities and state action constituencies (whose representatives are respectively the mayor, the prefect, and the regional prefect). Neighborhood councils have been tried to be strengthened with the "démocratie de proximité" law enacted in 2002 in France. However, by law, broad powers have been given to the municipal council and the mayor regarding the formation and functioning of neighborhood councils (Alada, 2008: 5).

In practice, neighborhood councils generally operate under the control of the mayor. As a result, the organization of decentralized state services is based on the same territorial divisions. Within the department, there is also the *arrondissement*, where the state is traditionally represented by a deputy governor. The achievement of all these objectives has led to gradual fitting into the politico-administrative context, resulting from the inter-municipal regroupings, initiated by the law of 1999 (Claude Chaline, 2014: 4). Finally, In 2015, the law on the New Territorial Organization of the Republic (NOTRe) modified the number of regions and introduced modifications in the distribution of competencies to the French self-governments (Bluteau, 2015: 3).

5. PROSPECTS FOR DECENTRALIZATION IN IRAQ

The first time that Iraq has known local administration organizations by The two laws: the law of the states, and the law of municipalities, after being occupied Baghdad by British forces in 1917. After many trials, the English established a flexible administrative system in which control is not taken. For the political rulers, and their British collaborators, you've been gradually introducing them to secondary positions (Atiyyah, 1970: 36). The Basic Law (1925) in Chapter Seven devotes a reference to the issue of managing regions in Iraq, where Article (109) stipulates the designation of administrative regions, their types, names, and how to establish them) and Article 112 stipulates that every sect has the right to form councils in important administrative regions. There was a need for a legal text to establish regional administrative units and define their type. The purpose of its establishment, and the extent of its relationship with the central authority, therefore, a law for the management of the brigades was issued in the royal covenant (No. 58 of 1927) in which it authorized the creation of administrative units.

This law has tended to very centralize centralization in the organization of the administration and did not confer any powers on the important organizations of local administration, so the novelty of the state and its simplicity, and lack of institutions of administrative associated, has singled out the central authority alone against the development of units of the administrative, change gluteus centers or Districts and their boundaries, or dismantle. After the Iraqi legislature laid down the rules for organizing the local administration and the principles of focus Administrative Within the framework of administrative centralization, he returned and issued Municipalities Administration Law No. 58 years 1931. The municipality administration has become an administrative unit within the local administration, and as such, the sowing of the first seed in the field of administrative decentralization in Iraq. After the fall of the royal rule and the establishment of the republican ruling, the Interim Constitution was issued on (July 07, 1951). And the local, but the Constitution of the year (1951) did not mention the issue of centralization. After the revelation of 14 July 1958, they were the first time in article N. 3 indicated the first decentralization law (Atiyyah, 1973: 41).

The Provisional Constitution of (April 29, 1964) devoted two of its articles to the local administration. Article (83) states that "the Iraqi Republic is divided into administrative units that are organized and administered according to the law," 8 states (Aljada, 2004: 398). What matters to the units that represent and contribute to the implementation of the plan for the state, is that it has the right to establish and manage facilities and economic, social, health, and educational projects in the manner described in Law. After anticipating the political events and the republican authority carrying out radical reforms in the field of administrative organization, in both its central and decentralized parts, According to the Governorates Law No. 159 of 1969 was issued. The Municipal Council and the Village Council, and replaced them with the councils of the governorate administrative units, the judiciary, and the district. This law divided the Iraqi state into three degrees of administrative units, which are the governorates. And every distinct unit was called (the administrative unit). And with the promulgation of the 1970 constitution, the trend towards decentralized administration in Iraq was confirmed, as Article 8 Paragraph (b) stipulated: The division of the Republic of Iraq into administrative units organized based on decentralized administration. In response to the requirements of the decentralized administrative system, local people's councils were formed. Under Law No. 25 of 1995. laying down the rules that facilitate the work of these councils. One of the highlights of the decentralization of administration in the provinces is the text of Article (116) of the Constitution of Iraq of 2005, which stipulates that (The federal system in the Republic of Iraq is made up of a decentralized capital, regions, and governorates, as well as local administrations), this text explicitly refers to the adoption of a system of regional administrative decentralization in the provinces that have not been organized in the territory. At the same time that the 2005 Constitution recognized the provinces that were not regulated in the territory of the right to become territories under article (119) under the conditions of this article, it also recognized in the article (122) the right of those provinces to manage their affairs by the principle of administrative decentralization, subject to broad administrative and financial powers. In the 2005 Constitution, however, the constitutional legislator in Iraq went further when he gave the irregular provinces of the territory some equal constitutional powers to the states or

provinces of federal states, ignoring that the administration of those provinces would be by the principle of administrative decentralization stipulated in articles (116, 122) and there was a major confusion between the concepts of political decentralization and administrative decentralization since the recognition of the interests of those local provinces must be a customary law of the legislature (Aljada, 2004).

6. COMPARISON OF DECENTRALIZATION IN IRAQ AND FRANCE

There is usually a sharing of responsibilities between central and local governments. There may be a distribution of tasks within broad functions of government, for example, higher education going to the center, primary and secondary to the localities. There is bound to be a distribution of the whole Measurement of Decentralization. Since the states or regions in the federation are political units, while the regions that make up the unitary state (which follow the decentralized system) are merely administrative divisions, this situation results in an important matter related to the legal system in both countries, where we notice the multiplicity of laws according to the number of states or The regions that are members of the federation, so each region or state shall have its laws issued by its legislative authority within the limits of its constitution, while observing at the same time the provisions of the federal constitution (Smith, 1979: 214-222).

In the other words, these political units, as original organizations, have their founding powers and thus have the right to legislate primarily on matters that do not fall within the jurisdiction of the federal legislator, and then laws multiply according to the multiplicity of states or regions that are members of the union. As for the unified state, it is based on the unity of the law in all its parts, regardless of the number of independent administrative units in it. Decentralization is limited to administration, but to only a part of it. Unified form, to become a federal state, as the unified form of the state always requires the unity of legislation or at least the unity of the legislative apparatus, there are several types of decentralization;

Administrative devolution/decentralization: Administrative decentralization aims to provide the means, other than financial, to governments to ensure the provision of public services, such as education and health. It empowers governments to acquire the various inputs necessary for this service provision. In particular, governments can hire and fire staff, as well as set remuneration, without the need to refer to the top level of government (Girardon, 2014).

Tax devolution/decentralization: Fiscal decentralization refers to the set of policies created to increase the revenue and fiscal autonomy of governments. These policies are several types: self-financing, co-financing or co-production, and the implementation of property taxes, sales taxes, or indirect charges borrowing and mobilizing local or national resources for loan guarantees (Girardon, 2014: 16). Note however that in many developing countries, governments' local administrative units have the legal authority to tax or levy taxes, but the tax base is too small, and the dependence on government subsidies central so entrenched in political habits that local governments often do not exercise this authority.

Political devolution/decentralization: Political decentralization is based on the election, by residents of sub-national territorial entities, of decision-makers: councilors, mayors, governors, etc. This often involves replacing central government-appointed decision-makers with elected decision-makers. Being a decision-maker implies being able to make significant choices and, in particular, choices of expenditure and income. This may require constitutional amendments or even the strengthening of laws or electoral reforms. Advocates of political decentralization argue that decisions taken will be better informed and respond better to the diverse interests of society than those taken by central political authorities. Political decentralization enables citizens to get to know their political representatives better and allows elected officials to better understand the needs and desires of their constituents. Once the types of decentralization are well defined, it is necessary to find the one that best improves the quality of public services and increases the quantity offered. In this part, we will be a comparison between two systems of administration in the two different models of political organization (Girardon, 2014).

6. 1. Decentralization and Federalism (Iraq)

Decentralization is defined as the transfer of powers that belong to the state to local authorities and Federal decentralization provides normative relief to federalism and the separation of powers (Fontana, 2017: 1-49). They will then benefit from their funds and greater decision-making autonomy, under the supervision of a state representative. In the federal state, the "social pact" is based on a sharing of sovereignty between the two levels, central and local, and the two exist each in their particular area of competence and at different territorial scales. The Federal Constitution regulates the functioning and organization of the whole. The member or federated states administer themselves freely within the framework of their powers and the borders of their territory, while the federal state exercises powers of common interest, diplomacy, army, and currency (Girardon, 2014: 10).

Decentralization is one form of so-called "unitary" state, which is opposed by the so-called federal state. The decentralized unitary state is made up entirely of local authorities, while the federal state is made up of federated states. Thus, in Germany and the United States, the components of the federal state have the status of the state, that is to say, have the freedom to set their status both constitutionally, jurisdictional and administratively. While there is more than one theory of state administration, administrative decentralization is now more widespread in developed countries, and it has begun to appeal to many third-world countries, including Iraq, and indeed after the regime was changed in the country after the entry of the American forces in 2003, the system's method of decentralization began to emerge along with ideas to demand multiple federations and administrative decentralization, but the Constitution of 2005 resolved in favor of administrative decentralization in the provinces that did not organize a territory through the election of the governing councils of those provinces. By the terms of reference given to the Constitution and the ordinary law issued later, the Law on The Irregular Provinces of Territory No. 21 of 2008, where Iraq became the subject of the decentralized system in theory, applied and effective through the formation of provincial councils following the results of the legislative elections in 2008, thus ensuring the Iraqi Constitution of 2005, the decentralized administrative system, as well as the administration of these provinces, which were not organized in the territory of those provinces before. So much constitutional work remains to be done. The 2005 constitution is a gigantic work site; it sets out a magnificent work plan for future Iraqi legislatures and governments. A constitution or basic law cannot be expected to do everything, so it is perfectly appropriate that it should contemplate some future legislative action to flesh out its content and give effect to its general provisions (Cameron. 2006: 6).

Despite adopting a formally decentralized federal system in 2005, Iraq's state institutions have remained heavily centralized. Since 2013, the authorities endorsed a plan to push further decentralization reforms aimed at creating functioning federalism, along the lines of the constitution, while continuing to block full-fledged regionalism. The current government's reform package empowers local authorities to extend services while reserving oversight and supervision roles to the federal government (El Meehy, 2017: 1-45). What is being blamed for the Iraqi State Administration Law is that it did not differentiate between the regions that are members of the federal state and the governorates, but more than that, it made the provinces, municipalities, and local administrations at the level of the regions when it stipulated the sharing of powers between the federal government and the regional governments, governorates, municipalities and local administrations. The situation of the governorates and municipalities at the level of the regions is considered incorrect and different from the nature of the federal system. Therefore, at the head of a member state of a federal state, there is more than just local authorities: There is a truly completely differentiated government apparatus comprising a legislative power, an executive power, and a judicial power. Federalism does not appear to be a purely administrative phenomenon, unlike decentralization. In addition, the competencies of the territorial collectivities of the unitary state are determined by law. On the contrary, in federalism, the distribution of powers between the federal state and the federated states is the subject of provisions contained in the federal constitution: the powers of the federated states are thus guaranteed because the federal constitution can only be modified. " using a procedure in which the federated states themselves participate. (Al-Tamimi, 2016: 1)

Although this approach to decentralization is a step in the right direction, for the correct way out of the deteriorating reality that Iraq suffers, its organization in the constitutional and legal texts was neither easy nor integrated as it faced many obstacles that may be at the forefront of what has produced the transitional phase from the central administrative application to the applications of administrative and financial decentralization in its various forms and fields within the framework of the structure of state institutions itself, which have accompanied parallel transformations in all the aspects. reality proves that the application of decentralization in Iraq faces many difficulties and challenges in the domain (Constitutional and legal, Administrative, Political, and Security).

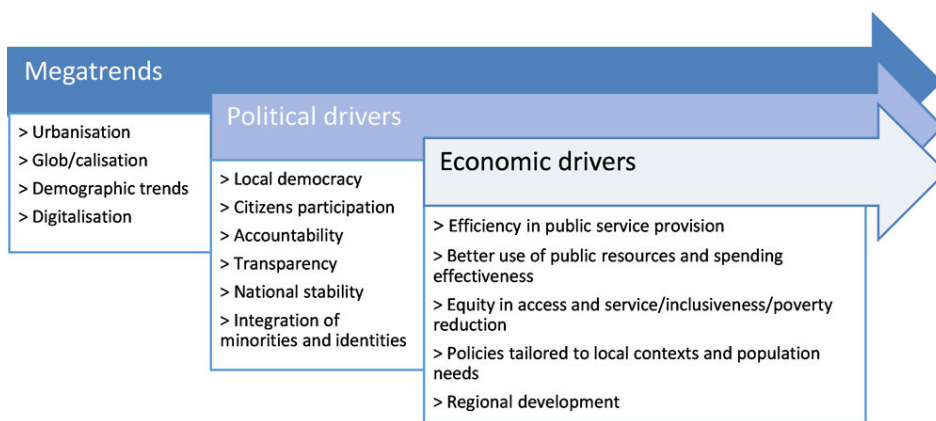

Figure 2. Drivers for decentralization
Sources: <https://read.oecd-ilibrary.org>

6.2. Decentralization and Unitary State (France)

In France, municipalities are constitutional entities. In Article 72 of the Constitution, the provincial local administration, the regional administration, and the municipalities are counted. Municipalities are subject to a single legal status (Şengül, 2012). France is a decentralized and deconcentrated state. Decentralization confers powers on local authorities. The latter is represented by the municipalities, departments, regions, communities with special status, and overseas communities covered by Article 72 of the Constitution. De-concentration involves strengthening the powers of local representatives of the State and more particularly of the prefects (Jacques, 1998: 12). The unitary state integrates and unifies territory, population, and culture. Concentrated at the head, in the capital, to decide, it needs local relays to act on all terrains and on all individuals or groups of individuals within its territorial limits, the borders, which physically separate it. Other sovereign powers (Girardon, 2014: 10). These relays, he can choose and send the site, they are dependent on him, he can change them at any time, and they are accountable only to him. First time in France the form of concentration. Formally initiated by the decrees of 1964 which made the prefects the direct representatives of each of the ministers in their department, the concentration of administrations was subsequently presented as the corollary of the decentralization laws of 1982-1983, as it appeared necessary to bring decision-making closer as often as possible to its point of application, whether it comes under the authority of the State or local communities. The limits of the changes recorded led to the orientation law of February 6, 1992, on the territorial administration of the Republic and the decree of July 1 of the same year on the "charter de la déconcentration" to lay down the principle of the limitation of powers. central administrations with only missions that are not likely to be entrusted to concentration levels. The decentralization laws passed in 1982 enabled France to equip itself with a new institutional landscape: the appearance of new actors, elected officials, and, at least legally, the disappearance of the all-powerful state. However, even today, this reform is seen as incomplete. Indeed, the desire to open democracy to as many people as possible, the ethical requirement of transparency which requires that users be granted the right to speak, this third part of the decentralization laws whose ambition was to bring the power of the citizens is regularly asserted so that the State is engaged in a difficult phase of "institutional transition" (Grosrichard, 2001: 61). The French administrative system. The term "territorial administration system" is understood here to mean all public institutions which contribute to the administration of the territory and the territorial implementation of public policies. This concept, therefore, includes both local authorities and their groups as well as prefects and decentralized state services, as well as the other bodies available to these institutions to carry out their missions. It highlights the interdependence between decentralization and centralization and the complementarity between the State and local authorities. In a system of administrative concentration of powers, only the organ located at the top of the hierarchy, essentially the chief executive and the ministers, has decision-making power. The hierarchically subordinate levels have only one role of transmission: seized of a concrete question, they send to the minister the files to be decided then, once the decision is taken, they execute the ministerial orders. France has retained a territorial organization that is more a reflection of the past than a vision of the future. The concentration of powers in the center and the crumbling of the local are akin to a real dislocation; the too-strong concentration being able to be regarded as the major cause of the accumulation of the mandates and the crisis of the policy (Grosrichard, 2001: 298).

Such a system has two major flaws. On the one hand, it is extremely cumbersome to manage. Indeed, the central authority, which takes all administrative decisions, risks being quickly overwhelmed. Decisions will then be taken late. On the other hand, the central authority is far from local concerns. Because of this contradiction in France, the government decided to undertake a general reform of all administrative systems. As we indicated in the bagging paragraph France has a system mix between decentralization and concatenation, so we prefer to indicate the difference between both administrative organization styles (Girardon, 2014: 10):

1. In an administrative concentration, decisions are issued in the name of the state. While in a decentralized system, decisions are issued in the name and the interest of a regional administrative personality and by a body that derives its existence from that personality.
2. Administrative decentralization presupposes the independence of the decentralized bodies and their workers vis-à-vis the central authority, while we do not find such independence in the manner of administrative concentration.
3. The workers of decentralized administration are not subject to the administrative ladder system, while the administrative staff in the various regions and units are subject to the administrative ladder in the absence of administrative concentration.
4. In administrative concentration does not require the multiplicity of administrative authorities. Rather, it is based on the distribution of responsibilities of the administrative position among the members of a single administrative authority, while in administrative decentralization, there is a multiplicity of administrative authorities, each of them being concerned with some of the functions of the administrative authority.
5. the difference between them lies in the extent of authorization to take decisions, where the administrative concentration focus is to grant the representative of the central authority a set of powers to take some decisions without referring to the main central authority, as for decentralization it gives absolute powers to the representative of the central authority to take all decision in all aspect.

7. CONCLUSION

In addition to seeing local services as more effective, faster, and cheaper, participation at the local level is an important tool in achieving goals such as improving democracy education of the people, raising the level of political culture, and strengthening local democracy. Especially after 2003, important steps have been taken to strengthen local participation in both Iraq and France. It is important for local democracy that these new participation mechanisms do not just stay on paper, but succeed in practice. Therefore, researching new participation mechanisms and examining the developments in France, which we take as an example of the management system, are important for Iraq.

Even though France and Iraq have different administrative systems, the two countries have faced several obstacles in the decentralization process. In 2003, Iraq became a Federal country, and its constitution mentioned decentralization but without clearly defining the process which is why some articles give power to administrative units and some other articles it does not. Similarly, France also has faced issues in the implementation of the decentralization process that has been pointed out in the constitution since the early eighties and nineties. Decentralization means the distribution of power and providing services to citizens in a rapid and equal way. The natural justification for the trend towards decentralization is the fact that people in their communities and regions know and know their needs, and therefore they needed to have the opportunity in the service and development decision-making process that affects their daily lives. Local participation in France is relatively high. However, in France, it is seen that citizens show more interest in general elections than in local elections. Some consider the local elections in France as a mid-term opportunity to express their discontent with the central government. Local elections, especially in big cities, constitute a miniature example of polarization in national politics (Larrue, Emelianoff, Di Pietro and Héland, 2001). Voters generally make their choices in local elections according to political parties and their leaders (Thoenig, 2005). This is also true for Iraq.

Significant decentralization requires strong support from the central government. This support can take various forms: granting of normative capacity, autonomous power in the delivery of services to the population, and collection of revenue for financing. In particular, effective decentralization requires a strong government. In addition, the capacity for local governance largely depends on the capacity to collect local tax revenues. Otherwise, the authorities will inevitably remain in a state of dependence and vulnerability, and decentralization

will make no sense. A strong local level requires the ability to set standards. Regional and local authorities must have the capacity to freely adopt the necessary texts.

REFERENCES

- Alada, A. B. (2008). "Neighborhood in Participation in Urban Governance", file 08, TMMOB Chamber of Architects Ankara, Bulletin 64/ December.
- Ali, A.O.A. (2017). "Türkiye'de yerel yönetimlerin yargısal ve idari denetim". Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Aljada, R. (2004). Constitutional developments in Iraq. *beat alhikma*, Baghdad, Iraq, 5.
- Al-Tamimi, I. A. (2016). Distribution of competencies in the federal state. *Al-Hiwar Al-Mutamadin*, Issue:5229. <https://www.ahewar.org>
- Arı, F. (2018). Yönetişim Yaklaşımı ve Yönetişimin Türkiye'deki Yansımaları Bağlamında Yasal Düzenlemelerin İncelenmesi. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 1 (1), 01-13.
- Atiyyah, G. (1973). Iraq 1908-1921. Beirut, Lebanon, 41.
- Bluteau, P. (2015). La loi NOTRe. La répartition des compétences, 1-26. Cairn, Cairn Édition Internationale, <http://www.cairn.info>.
- Cameron, D. (2006). Making Federalism Work in Iraq. published by a forum of the federation. 1-24.
- Chaline, C. (2014). Les politiques de la ville, Paris, France published by JOUVE, 4.
- Christian, M. & Françoise, G. (2016). Les communes nouvelles, histoire d'une révolution silencieuse: raisons et conditions d'une réussite, rapport d'information n° 563 (2015-2016) M. Christian Manable et Mme Françoise Gatel, fait au nom de la délégation aux collectivités territoriales du Sénat, 28 avril 2016.
- CLGF. Collectivités Locales Gouvernement France, <https://www.collectivites-locales.gouv.fr>.
- CLGSC. (2009). Communities and Local Government Select Committee The Balance of Power: Central and Local Government sixth report. 2008/9 session paragraph 132, London: HMSO, 2009, 1-84.
- Constitution of the Republic of Iraq for the year 2005.
- ConstitutionNet, <http://www.constitutionnet.org>.
- Dominique, M. & Bernard, D. P. (2003), La Communication des Collectivités Locales, LGDJ-EJA édition, Paris, France.
- El Meehy, A. (2017). Revisiting Decentralization in Iraq: Challenges and Policy Recommendations. 1-45, <https://www.unescwa.org>.
- Federal Court Decision Iraq No (16) for the year 2008.
- Fontana, D. (2017), Federal Decentralization, GW Law School Public Law and Legal Theory Paper No. 2017-69 GW Legal Studies Research Paper No. 2017-69. 1-49.
- Girardon, J. (2014), Les Collectivités territoriales. Ellipses edition, Paris, France.
- Gouv fr, Gouvernement de la France, <http://www.gouvernement.fr>.
- Gov iq, Government of Iraq, <http://www.gds.gov.iq>.
- Gözler, K. (2012). Devletin Genel Teorisi. Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.
- Grosrichard, F. (2001), Quelle Administration territoriale pour le XXI Siècle, L'Harmattan, Paris, France, 61-298.
- Hussein, F. (2013), The fall of the monarchy in Iraq. Dar Alfars, Beirut, Lebanon, 111.
- İLD, Iraqi Legal Database, <http://iraq-ild.org>.
- Iraqi State Council Law No (65) of 1979.
- Jacques, H. (1998). P36 Les Collectivités Locales, La Découverte edition, Paris, France

Kingdom of Morocco, The Minister of Economy and Finance, <http://www.finances.gov.ma>.

Larrue, C.; Emelianoff, C.; Di Pietro, F. & Héland, L. (2001). "France LA 21: A New Tool for Sustainable Policies?", William M. Lafferty (Ed.), Sustainable Communities in Europe, Earthscan.

Law Constitution of the Republic of France for the year 1837 (July Monarchy).

Law No (11) for the year 2010 The first amendment to the law of governorates not organized in a region No (21) for the year 2008.

Law No. 88-13 for the year 1988, Law of decentralization in France for the year 1982.

Law of 22 December 1789 and 8 January 1790 creation of departmental in France.

Newspaper Al-Waqi'a Al-Iraqiya number, numbered (4147).

Özer, M. A. (2006). "Yönetişim Üzerin Notlar", Sayıştay Dergisi, Sayı: 63, Ankara,60-62.

Refworld, <https://www.refworld.org>.

Şengül, R. (2012). "Fransa'da yerinden yönetim politikalarının belediye yönetimine etkileri", Mustafa Kemal Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler

Smith, B.C. (1979). The Measurement of Decentralisation. University of Bath, SAGE Journals, Volume 45, Issue 3. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/002085237904500302>

The Iraqi State Administration Law for the Transitional Period of 2004

The law of governorates not organized in region No (21) for the year 2008.

Thoenig, J. C. (2005). "Territorial Administration and Political Control: Decentralization in France", Public Administration, Vol. 83, No. 3.

Turan, M. (2018), "Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi", Social Sciences Research Journal (Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi), Cilt. 7, Sayı, 3, 42-91.

UMI, Université Moulay Ismail, <http://www.fsjes-umi.ac.ma>.

UNDP, United Nations Development Programme, <https://www.undp.org/iraq>.

WB, The World Bank, <http://www.worldbank.org>.

Young, J. T. (1898). Administrative Centralization and Decentralization in France, Published by: Sage Publications, Inc. in association with the American Academy of Political and Social Science, Volume 11, Issue 1, 1-24. <https://doi.org/10.1177/00027162980110010>.

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1088-1094

Article ID

67811

Arrival

21 January 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/ideas.67811>**How to Cite This Article**

Aydın, A. F. & Altuntaş, M. (2023). "Hasta Memnuniyeti Ve Etkileyen Faktörler", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1088-1094

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Hasta Memnuniyeti Ve Etkileyen Faktörler**Patient Satisfaction and Influencing Factors**Aşkı Fettah Aydın¹ Mehmet Altuntaş² ¹ Öğr. Gör., Nişantaşı Üniveristesi, Tubbi Dokümantasyon ve Sekreterlik, İstanbul, Türkiye² Doç.Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Yozgat, Türkiye**ÖZET**

Bu araştırmanın amacı hasta memnuniyeti algısının sosyodemografik özelliklere göre incelenmesidir. Araştırmanın evrenini İstanbul İli'nde ikamet eden ve sağlık hizmetlerinden en az bir kere faydalanmış olan 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada verilerin toplanmasında anket formu kullanılmıştır. Anket formu "Sosyodemografik Soru Formu"ndan ve "Hasta Memnuniyeti Ölçeği"nden oluşmaktadır. Araştırmada veri analizi SPSS 22 paket programında yapılmıştır. Hasta memnuniyeti algısına yönelik tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir. Ortamın genel özellikleri alt boyutuna yönelik ortalama puan 47,10±10,95; İletişim özellikleri alt boyutuna yönelik ortalama puan 35,56±7,80; Hemşirelik hizmetleri alt boyutuna yönelik ortalama puan 19,57±4,73; Tanı ve tedavi hizmetleri alt boyutuna yönelik ortalama puan 12,33±2,79; Hasta mahremiyeti alt boyutuna yönelik ortalama puan 20,01±4,33; Bekleme süreleri alt boyutuna yönelik ortalama puan 15,44±3,82; Toplam hasta memnuniyetine yönelik ortalama puan 149,65±33,01 olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasta Memnuniyeti, Hasta Deneyimi, Hasta Memnuniyeti Yönetimi, Hasta Memnuniyeti Ölçümü

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the perception of patient satisfaction according to sociodemographic characteristics. The population of the research consists of individuals over the age of 18 who reside in Istanbul and have benefited from health services at least once. A questionnaire form was used to collect data in the study. The questionnaire form consists of "Sociodemographic Questionnaire" and "Patient Satisfaction Scale". Data analysis in the research was done in SPSS 22 package program. Descriptive statistics for the perception of patient satisfaction were examined. The mean score for the general characteristics of the environment sub-dimension was 47.10±10.95; The mean score for the communication characteristics sub-dimension was 35.56±7.80; The mean score for the nursing services sub-dimension was 19.57±4.73; The mean score for the diagnosis and treatment services sub-dimension was 12.33±2.79; The mean score for the patient privacy sub-dimension was 20.01±4.33; The mean score for the waiting times sub-dimension was 15.44±3.82; The mean score for total patient satisfaction was determined as 149.65±33.01.

Keywords: Patient Satisfaction, Patient Experience, Patient Satisfaction Management, Patient Satisfaction Measurement

1. GİRİŞ

Hasta memnuniyeti kavramı sağlıkta çok önemli bir kavramdır. Aslında, birkaç çalışma hasta memnuniyetinin ne anlama geldiğine dair tanımlar sağlamıştır. Literatürün başına dönersek, "müşteri memnuniyeti" olarak karşımıza çıkan bu tanım, sağlık hizmetlerinde tedavi başarısının bir göstergesi olduğu gösterildiği için artık hasta memnuniyeti olarak adlandırılmaktadır (Sünter ve ark., 2003: 136).

Hasta memnuniyeti, hastaların aldıkları sağlık hizmetlerinden beklentileri karşılandığında ortaya çıkan olumlu durumdur. Diğer bir deyişle, sağlık hizmetinin hasta gözüyle değerlendirilmesidir (Yılmaz, 2001: 70-71; Coşkun, 2011: 25). Hasta memnuniyeti, sağlık sisteminde bir kalite göstergesi olarak kabul edilir ve hasta isteklerinin yerine getirilmesinden kaynaklanır. Günümüz koşullarında sağlık alanında yaşanan hızlı gelişme ile sağlık kurumları arasında rekabet ortamı ortaya çıkmıştır. Ayrıca Sağlık Bakanlığı'nın hasta memnuniyeti odaklı yaklaşımı ile hasta beklentilerinin karşılanması daha önemli hale gelmiştir. Bu pozisyon hastaların isteklerini belirleme ihtiyacını ortaya koymuş ve hasta memnuniyeti çalışmalarının önemini ortaya koymuştur (Yıldız, 2018: 63).

Bireylerin hasta olma sürecinin ve sağlık sistemleri ve sağlık hizmeti sunucularıyla nasıl bir ilişki geliştirdiklerinin oldukça değişken olduğu ve bireyin demografik özelliklerine, sosyoekonomik durumuna, ailesine, sağlık durumuna, ikametgahına, genetiğine, istihdamına ve sağlık durumuna bağlı olduğu açıktır. Bireyin aldığı sağlık hizmetiyle ilgili deneyimi eşit derecede değişken ve karmaşıktır. Bireyin bakımlarından memnuniyetini ölçmeye çalışırken, bunun çeşitli düzeylerde deneyimlediklerinin sonucu olduğunu bilinmektedir. Hastaların sağlık hizmeti deneyimlerini nasıl gördüklerini açıklayan literatürün çoğu hasta memnuniyetine odaklanmıştır. Bu araştırmanın amacı hasta memnuniyeti algısının sosyodemografik özelliklere göre incelenmesidir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Günümüzde sağlık hizmetlerinin çeşitleri her geçen gün artmaktadır. Bireyin beklentileri, istenen performansa göre değişiklik gösterdiğinden doyumları da farklı değerlendirilmektedir. Bazı durumlarda sağlık bakımı birey için gereklidir ve bazı durumlarda sağlık bakımı zorunlu değildir. Bu gönüllü veya sağlığı geliştirme performansı olabilir. Örneğin kalp hastalığı, beyin ve serebrovasküler hastalık, organ yetmezliği durumlarında sağlık bakımı önemli ve zorunludur. Ancak kişinin dış görünüşü ile ilgili estetik operasyonlar zorunlu olmayıp, kişinin kendi iradesi ile yaptığı hizmetlerdir. Bu hizmetlerin bir kısmı devlet hastanelerinde alınabilirken, çoğu özel kliniklerde ve özel hastanelerde ödenmektedir. Yani kişinin ekonomik durumu düzeldikçe kullandığı sağlık hizmetleri de artacaktır. Bu durumda bireyin almak istediği hizmetin yanı sıra hasta memnuniyeti de bireyin ekonomik durumunun belirleyicisi olabilmektedir (Çoban 2009: 55; Şahbaz. ve ark., 2018:348).

Hasta, tıbbi hizmetleri satın alma kararını verirken, bu hizmetlere katılımlarını motive eden veya sınırlayan çeşitli faktörlerden etkilenir. Sadece pazarlama türü satın alma davranışını etkilemez. Ayrıca psikolojik, kültürel, sosyal ve davranışsal etkiler de hastanın satın alma davranışını belirlemede önemli rol oynar. Sorunun hastaları veya sağlık hizmeti müşterilerini ilgilendirme derecesi, geleneksel tüketici satın alımlarını etkileyen aynı faktörlerden etkilenir, ancak aradaki fark, hastanın sağlık durumunun kalitesinde ve yaşamı tehdit edici olup olmamasında yatmaktadır (Yılmaz, 2001: 70; Büber, Başer 2012: 266-267).

Hasta ile ilgili faktörler, hasta memnuniyeti üzerinde en büyük etkiye sahip faktör olarak sayılabilir. Çünkü hastanın bireysel özellikleri, hastanın sağlık kuruluşu ile temasa geçtiği andan itibaren tesisten beklentilerini etkiler. Bu aşamadan sonra sağlık profesyonelleri hastaların beklentilerini anlamalı ve bu beklentileri karşılamaya çalışmalıdır (Şimşek Yüksel, 2015:62). Hastayla ilgili faktörler arasında yaş, eğitim düzeyi, sosyal güvenlik, sağlık durumu, alınan tedavi ve hastanede kalış süresi yer alır. Çeşitli araştırmalara bakıldığında, bazı araştırmalar hasta memnuniyetinin yaşla birlikte arttığını, bazı çalışmalarda ise yaşın sağlık hizmetlerinden memnuniyet üzerinde etkisinin olmadığını göstermiştir (Kartal, 2014:24). Sağlık sisteminde yaş faktörünün hasta memnuniyeti üzerinde değişen etkileri vardır.

Aile kültürü, değerleri ve yaşam tarzı gibi birçok faktör, bireylerin sağlık hizmeti aramadan önce doktor veya hastane seçmesi, ilaç kullanımı vb. kararlarında etkilidir (Atay 2019: 39) Ancak sağlık hizmetlerinden göreceli memnuniyet veya memnuniyetsizlik de hasta memnuniyetini etkiler. Aile üyeleri verilen hizmetten memnun kalırsa kişi bu durumdan etkilenecek ve hastanın memnuniyeti artacaktır. Bu nedenle hastane yönetimi sadece hastayı hedeflememeli, hasta üyelerinin beklentilerini de dikkate almalıdır. Bireyler bir hastalık için ilaç alıp almama, hastane veya doktor seçimi gibi kararlar alırken yaşam tarzı, kültür ve aile değerleri gibi birçok faktörden etkilenmektedir (Gözden Öner, 2009:62; Yalçın ve Koçak 2009: 24).

Hastanın, bakımının ve ailenin sağlık bakımı deneyiminin ölçülmesi ve anlaşılması, hemşirelik bakımının ve hasta sonuçlarının yansıtılması ve iyileştirilmesi için fırsat sağlar. Bununla birlikte, hasta deneyimi kavramı şaşırtıcı derecede karmaşıktır (Arslan, 2005:117).. Zamanla hasta memnuniyeti ve hasta deneyimi kavramına düzenleyici ve klinik bakım yanıtı olmuştur. Genellikle hasta memnuniyeti ölçülmekte, ancak memnuniyet puanı, bakım ortamının özellikleriyle birlikte bir hastanın bir bakım epizodundan önce, sırasında ve sonrasında yaşadığı birçok faktöre dayanmaktadır (Tanrıverdi ve Özmen 2011:89; Atilla 2012: 62).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın modeli kapsamında hipotezler şu şekildedir:

H1: Yaşa göre hasta memnuniyeti algısı farklılık göstermektedir.

H2: Cinsiyete göre hasta memnuniyeti algısı farklılık göstermektedir.

H3: Eğitim düzeyine göre hasta memnuniyeti algısı farklılık göstermektedir.

H4: Medeni duruma göre hasta memnuniyeti algısı farklılık göstermektedir.

H5: Çocuk durumuna göre hasta memnuniyeti algısı farklılık göstermektedir.

H6: Gelir düzeyine göre hasta memnuniyeti algısı farklılık göstermektedir.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul İli'nde ikamet eden ve sağlık hizmetlerinden en az bir kere faydalanmış olan 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Araştırmada kolayda örneklem yöntemi kapsamında 402 kişiye ulaşılmış ve

elde edilen veriler analiz edilmiştir. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2014) tarafından sonsuz evren için %95 güven seviyesinde en az 384 kişiye ulaşılmasının güvenilir sonuçlar verdiği belirtilmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada verilerin toplanmasında anket formu kullanılmıştır. Anket formu “Sosyodemografik Soru Formu”ndan ve “Hasta Memnuniyeti Ölçeği”nden oluşmaktadır. Ölçek Öksüz ve Malhan (2005) birinci basamak sağlık hizmetlerinde hasta memnuniyet ölçeği geliştirilmesi çalışmasından alınmıştır. Anket formunda yer alan hasta memnuniyetine ait soru sayısı 45 olup 38 madde 7 noktalı Likert ölçeği ve 7 madde Evet/Hayır cevaplama seçeneklerine sahiptir.

3.4. Veri Analizi

Araştırmada veri analizi SPSS 22 paket programında yapılmıştır. Verilerin analiz edilmesinde tanımlayıcı istatistikler, t testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Parametrik test tercihinde ölçek ve alt boyutların çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Test sonuçları kapsamında değerlerin +2 ile -2 arasında değişmesi nedeniyle normal dağılım koşullarının sağlandığı varsayılmış ve parametrik testler uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Tablo 1. Demografik Özelliklere Yönelik Bulgular

	Frekans	%
Yaş		
18-30	132	32,8
31-40	98	24,4
41-50	132	32,8
51 ve üzeri	40	10,0
Cinsiyet		
Kadın	235	58,5
Erkek	167	41,5
Eğitim Durumu		
İlköğretim	13	3,2
Lise	53	13,2
Lisans	261	64,9
Lisansüstü	75	18,7
Medeni Durum		
Bekar	126	31,4
Evli	244	60,6
Boşanmış/Dul	32	8,0
Çocuk Durumu		
Evet	242	60,2
Hayır	160	39,8
Gelir Düzeyi		
Düşük	62	15,4
Orta	300	74,6
Yüksek	40	10,0

Katılımcıların %32,8'i 18-30 yaş arasında, %24,4'ü 31-40 yaş arasında ve %32,8'i 41-50 yaş arasındadır. %58,5'i kadın ve %41,5'i erkektir. Katılımcıların %3,2'si ilköğretim mezunu, %13,2'si lise mezunu, %64,9'u lisans mezunu ve %18,7'si lisansüstü mezundur. %31,4'ü bekar, %60,6'sı evli ve %8'i boşanmış/duldur. Katılımcıların %60,2'sinin çocuğu varken, %39,8'inin çocuğu yoktur. Son olarak katılımcıların %15,4'ü düşük gelir düzeyine, %74,6'sı orta gelir düzeyine ve %10'u yüksek gelir düzeyine sahiptir.

Tablo 2. Hasta Memnuniyeti Algısına Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Sapma	Çarpıklık	Basıklık
Ortamın Genel Özellikleri	17,00	60,00	47,1049	10,95790	-,403	-,932
İletişim Özellikleri	13,00	45,00	35,5642	7,80649	-,365	-,852
Hemşirelik Hizmetleri	5,00	25,00	19,5706	4,73061	-,612	-,232
Tanı ve Tedavi Hizmetleri	3,00	15,00	12,3324	2,79668	-,988	,587
Hasta Mahremiyeti	6,00	25,00	20,0180	4,33252	-,674	,034
Bekleme Süreleri	4,00	20,00	15,4438	3,82913	-,441	-,707
Toplam Hasta Memnuniyeti	50,00	190,00	1,4965E2	33,01162	-,382	-,778

Hasta memnuniyeti algısına yönelik tanımlayıcı istatistikler incelenmiştir. Ortamın genel özellikleri alt boyutuna yönelik ortalama puan 47,10±10,95; İletişim özellikleri alt boyutuna yönelik ortalama puan 35,56±7,80;

Hemşirelik hizmetleri alt boyutuna yönelik ortalama puan $19,57 \pm 4,73$; Tanı ve tedavi hizmetleri alt boyutuna yönelik ortalama puan $12,33 \pm 2,79$; Hasta mahremiyeti alt boyutuna yönelik ortalama puan $20,01 \pm 4,33$; Bekleme süreleri alt boyutuna yönelik ortalama puan $15,44 \pm 3,82$; Toplam hasta memnuniyetine yönelik ortalama puan $149,65 \pm 33,01$ olarak tespit edilmiştir.

Ölçeklere yönelik tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde çarpıklık ve basıklık değerlerinin +2 ile -2 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durumda ölçeklerin normal dağılım sağladığı varsayılmış ve parametrik testlerin uygulanmasında karar verilmiştir.

Tablo 3. Yaşa Göre Hasta Memnuniyeti Algısı ANOVA Testi

		Ortalama	Std. Sapma	F	p
Ortamın Genel Özellikleri	18-30	51,06	10,23	7,007	0,000
	31-40	45,26	11,37		
	41-50	44,96	10,74		
	51 ve üzeri	46,39	9,89		
İletişim Özellikleri	18-30	38,53	7,40	8,463	0,000
	31-40	34,86	7,51		
	41-50	33,82	7,68		
	51 ve üzeri	33,60	7,72		
Hemşirelik Hizmetleri	18-30	20,93	4,75	5,515	0,001
	31-40	19,38	4,65		
	41-50	18,69	4,41		
	51 ve üzeri	18,37	4,94		
Tanı ve Tedavi Hizmetleri	18-30	13,04	2,61	4,757	0,003
	31-40	12,27	2,82		
	41-50	11,87	2,78		
	51 ve üzeri	11,51	2,93		
Hasta Mahremiyeti	18-30	21,16	4,37	4,164	0,006
	31-40	19,68	4,31		
	41-50	19,18	4,10		
	51 ve üzeri	19,90	4,38		
Bekleme Süreleri	18-30	16,90	3,54	9,225	0,000
	31-40	15,17	3,62		
	41-50	14,31	3,92		
	51 ve üzeri	15,06	3,54		
Toplam Ölçek Puan Aralığı	18-30	162,90	31,05	8,593	0,000
	31-40	145,41	32,24		
	41-50	141,97	32,48		
	51 ve üzeri	144,15	31,53		

Yaşa göre hasta memnuniyeti algısı ANOVA testi kapsamında incelenmiştir. Test sonuçları kapsamında yaşa göre hasta memnuniyeti algısının tüm alt boyutlarda farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Farklılığa neden olan değişkenin tespitine yönelik olarak Post Hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre tüm alt boyutlarda 18-30 yaşındaki bireylerin hasta memnuniyeti algısı en yüksektir. 30 yaş üzerindeki katılımcıların hasta memnuniyeti algıları 30 yaş altındaki katılımcılardan daha düşüktür.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Hasta Memnuniyeti Algısı t Testi

		Ortalama	Std. Sapma	t	p
Ortamın Genel Özellikleri	Kadın	47,62	10,91	1,010	0,313
	Erkek	46,38	11,01		
İletişim Özellikleri	Kadın	36,11	7,45	1,575	0,116
	Erkek	34,74	8,26		
Hemşirelik Hizmetleri	Kadın	19,92	4,64	1,714	0,087
	Erkek	19,04	4,82		
Tanı ve Tedavi Hizmetleri	Kadın	12,55	2,64	1,839	0,067
	Erkek	12,00	2,97		
Hasta Mahremiyeti	Kadın	20,30	4,35	1,427	0,155
	Erkek	19,61	4,28		
Bekleme Süreleri	Kadın	15,62	3,74	1,004	0,316
	Erkek	15,19	3,93		
Toplam Ölçek Puan Aralığı	Kadın	151,81	32,24	1,390	0,165
	Erkek	146,58	33,95		

Cinsiyete göre hasta memnuniyeti algısı t testi analizi ile incelenmiştir. Test sonuçlarına göre cinsiyete göre hasta memnuniyeti algısı farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$). Kadın ve erkeklerin hasta memnuniyeti algıları benzerdir.

Tablo 5. Eğitim Durumuna Göre Hasta Memnuniyeti Algısı ANOVA Testi

		Ortalama	Std. Sapma	F	p
Ortamın Genel Özellikleri	İlköğretim	43,20	9,49	5,207	0,002
	Lise	48,05	11,73		
	Lisans	48,61	10,77		
	Lisansüstü	42,98	9,65		
İletişim Özellikleri	İlköğretim	29,80	5,01	9,548	0,000
	Lise	35,82	9,02		
	Lisans	37,00	7,28		
	Lisansüstü	31,87	7,05		
Hemşirelik Hizmetleri	İlköğretim	19,33	4,17	5,295	0,001
	Lise	19,53	4,93		
	Lisans	20,21	4,65		
	Lisansüstü	17,70	4,45		
Tanı ve Tedavi Hizmetleri	İlköğretim	10,28	4,19	4,761	0,003
	Lise	12,43	3,24		
	Lisans	12,67	2,56		
	Lisansüstü	11,50	2,73		
Hasta Mahremiyeti	İlköğretim	17,40	5,02	5,900	0,001
	Lise	19,77	5,09		
	Lisans	20,69	4,08		
	Lisansüstü	18,40	4,12		
Bekleme Süreleri	İlköğretim	13,20	2,77	5,891	0,001
	Lise	15,70	4,33		
	Lisans	15,99	3,66		
	Lisansüstü	13,95	3,66		
Toplam Ölçek Puan Aralığı	İlköğretim	131,60	29,70	6,660	0,000
	Lise	151,37	38,04		
	Lisans	154,99	31,47		
	Lisansüstü	135,99	29,66		

Eğitim durumuna göre hasta memnuniyeti algısı ANOVA testi kapsamında incelenmiştir. Test sonuçları kapsamında eğitim durumuna göre hasta memnuniyeti algısının tüm alt boyutlarda farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Farklılığa neden olan değişkenin tespitine yönelik olarak Post Hoc testlerinden Tukey testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre tüm alt boyutlarda lisans ve lise mezunu bireylerin hasta memnuniyeti algılarının ilköğretim ve lisansüstü mezunu bireylerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İlköğretim ve lisansüstü mezunu bireylerin hasta memnuniyeti algıları düşüktür.

Tablo 6. Medeni Duruma Göre Hasta Memnuniyeti Algısı ANOVA Testi

		Ortalama	Std. Sapma	F	p
Ortamın Genel Özellikleri	Bekar	50,55	10,32	8,399	0,000
	Evli	45,14	11,08		
	Boşanmış/Dul	47,51	9,22		
İletişim Özellikleri	Bekar	38,16	7,57	10,055	0,000
	Evli	34,05	7,73		
	Boşanmış/Dul	35,90	6,58		
Hemşirelik Hizmetleri	Bekar	21,03	4,37	9,064	0,000
	Evli	18,72	4,75		
	Boşanmış/Dul	19,34	4,61		
Tanı ve Tedavi Hizmetleri	Bekar	13,70	2,86	3,856	0,008
	Evli	12,08	2,79		
	Boşanmış/Dul	12,38	2,45		
Hasta Mahremiyeti	Bekar	21,20	4,16	7,207	0,001
	Evli	19,27	4,30		
	Boşanmış/Dul	20,48	4,16		
Bekleme Süreleri	Bekar	16,56	3,64	7,641	0,001
	Evli	14,79	3,86		
	Boşanmış/Dul	15,51	3,26		
Toplam Ölçek Puan Aralığı	Bekar	161,45	31,47	10,172	0,000
	Evli	143,43	32,82		
	Boşanmış/Dul	148,50	27,83		

Medeni duruma göre hasta memnuniyeti algısı ANOVA testi kapsamında incelenmiştir. Test sonuçları kapsamında medeni duruma göre hasta memnuniyeti algısının tüm alt boyutlarda farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,05$). Farklılığa neden olan değişkenin tespitine yönelik olarak Post Hoc testlerinden Tukey testi

yapılmıştır. Test sonuçlarına göre tüm alt boyutlarda evli bireylerin hasta memnuniyeti algıları en düşükken, bekar bireylerin hasta memnuniyeti algıları en yüksektir.

Tablo 7. Çocuk Durumuna Göre Hasta Memnuniyeti Algısı t Testi

		Ortalama	Std. Sapma	t	p
Ortamın Genel Özellikleri	Evet	45,32	11,06	3,696	0,000
	Hayır	49,83	10,25		
İletişim Özellikleri	Evet	34,37	7,60	3,464	0,001
	Hayır	37,33	7,78		
Hemşirelik Hizmetleri	Evet	18,88	4,63	3,241	0,001
	Hayır	20,53	4,71		
Tanı ve Tedavi Hizmetleri	Evet	12,08	2,75	1,988	0,048
	Hayır	12,67	2,82		
Hasta Mahremiyeti	Evet	19,51	4,19	2,613	0,009
	Hayır	20,76	4,43		
Bekleme Süreleri	Evet	14,79	3,81	3,764	0,000
	Hayır	16,37	3,65		
Toplam Ölçek Puan Aralığı	Evet	143,98	32,34	3,868	0,000
	Hayır	158,34	32,24		

Çocuk durumuna göre hasta memnuniyeti algısı t testi kapsamında incelenmiştir. Test sonuçları kapsamında çocuk durumuna göre hasta memnuniyeti algısının tüm alt boyutlarda farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0,05$). Çocuk sahibi olan bireylerin hasta memnuniyeti algıları çocuk sahibi olmayanlara göre daha düşüktür. Çocuğu olan bireylerin sağlık hizmetlerine yönelik beklentilerinin yükselmesi, hasta memnuniyeti algılarını düşürüyor olabilir.

Tablo 8. Gelir Düzeyine Göre Hasta Memnuniyeti Algısı ANOVA Testi

		Ortalama	Std. Sapma	F	p
Ortamın Genel Özellikleri	Düşük	48,04	13,27	0,398	0,672
	Orta	46,79	10,69		
	Yüksek	48,09	9,28		
İletişim Özellikleri	Düşük	36,25	10,13	0,269	0,764
	Orta	35,39	7,55		
	Yüksek	35,85	5,89		
Hemşirelik Hizmetleri	Düşük	19,66	5,92	0,094	0,910
	Orta	19,59	4,46		
	Yüksek	19,26	4,84		
Tanı ve Tedavi Hizmetleri	Düşük	11,92	3,70	1,278	0,280
	Orta	12,33	2,67		
	Yüksek	12,86	1,91		
Hasta Mahremiyeti	Düşük	20,39	5,61	0,217	0,805
	Orta	19,96	4,07		
	Yüksek	19,88	4,18		
Bekleme Süreleri	Düşük	15,75	4,94	0,511	0,600
	Orta	15,32	3,66		
	Yüksek	15,88	3,21		
Toplam Ölçek Puan Aralığı	Düşük	152,36	42,74	0,387	0,679
	Orta	148,71	31,53		
	Yüksek	152,66	27,70		

Gelir durumuna göre hasta memnuniyeti algısı ANOVA testi analizi ile incelenmiştir. Test sonuçlarına göre gelir durumuna göre hasta memnuniyeti algısı farklılık göstermemektedir ($p > 0,05$). Farklı gelir düzeyine sahip katılımcıların hasta memnuniyeti algıları benzerdir.

5. SONUÇ

Hasta memnuniyeti, hastanın hizmet aldığı sağlık kurumlarında (hastanelerde) gerçekleşen bir eylemdir. Hastane çalışanlarının mesleki beceri ve eğitim düzeyi, çağımızda hızla değişen ve gelişen teknoloji, yükselen maliyetler, uzmanlaşma ve artan hizmet çeşitliliği, toplumdaki demografik değişimler, artan hasta beklenti ve talepleri gibi birçok faktör hasta memnuniyetini etkilemektedir.

Bu araştırmada sosyo-demografik özelliklere göre hasta memnuniyeti algısı incelenmiştir. Test sonuçlarına göre tüm alt boyutlarda 18-30 yaşındaki bireylerin hasta memnuniyeti algısı en yüksektir. 30 yaş üzerindeki katılımcıların hasta memnuniyeti algıları 30 yaş altındaki katılımcılardan daha düşüktür. Ayrıca tüm alt boyutlarda lisans ve lise mezunu bireylerin hasta memnuniyeti algılarının ilköğretim ve lisansüstü mezunu bireylerden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İlköğretim ve lisansüstü mezunu bireylerin hasta memnuniyeti

algıları düşüktür. Yine medeni duruma göre hasta memnuniyeti algısının tüm alt boyutlarda farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Test sonuçlarına göre tüm alt boyutlarda evli bireylerin hasta memnuniyeti algıları en düşükken, bekar bireylerin hasta memnuniyeti algıları en yüksektir. Çocuk sahibi olan bireylerin hasta memnuniyeti algıları çocuk sahibi olmayanlara göre daha düşüktür. Çocuğu olan bireylerin sağlık hizmetlerine yönelik beklentilerinin yükselmesi, hasta memnuniyeti algılarını düşürüyor olabilir.

KAYNAKÇA

- Arslan A. (2005). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi'nde Hekim- Hasta İletişimi, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi).
- Atay, İ. (2019). Sağlık Hizmetlerinde Algılanan Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti ile İlişkisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- Atilla, G. (2012). Hastanelerde Duygusal Zeka-Hasta Memnuniyeti İlişkisi: Isparta İl Merkezi Örneği, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Isparta.
- Büber, R. ve Başer, H. (2012). Sağlık İşletmelerinde Müşteri Memnuniyeti: Vakıf Üniversitesi Hastanesinde Bir Uygulama. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi. 4(1), 265-274.
- Coşkun N. (2011). Evde Sağlık Hizmetlerinde Yaşam Kalitesi Ve Hasta Memnuniyeti, (Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- Çoban, H. (2009). "Sağlık Ekonomisi ve Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Yeniden Yapılandırılması", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Gözden Öner F., (2009). Ankara Mevki Asker Hastanesi Ağız Sağlığı Ve Diş Tedavi Merkezi'nde Hasta Memnuniyeti, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Kartal, N. (2014). Diş Hekimliği Hizmetlerinde Hasta Memnuniyetinin Değerlendirilmesinde Hasta Hakları Biriminin Rolü(Bursa Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi Örneği), (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul,.
- Öksüz, E. ve Malhan, S. (2005). Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyet Ölçeği Geliştirilmesi. III. Ulusal Sağlık Kuruluşları Yöneticileri Kongresi, 26-28, Kuşadası.
- Sünter T., Dabak Ş., Canbaz S., Pekşen Y., (2003) "Samsun İl Merkezinde Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Hasta Memnuniyeti", O. M. Ü. Dergisi, S.20, C.3, Samsun
- Şahbaz N. A., Dural A. C., Ünsal M. G., Kabuli H. A., Binboğa S., Gümüşoğlu A. Y., Bozkurt M. A., Alış H., (2018). "Bir Eğitim Araştırma Hastanesinde Uygulanmakta Olan Branş Poliklinikleri Hizmetinin Hasta Memnuniyeti ve Hizmet Kalitesi Üzerine Etkisi". Med J Bakirkoy, C. 14, S.4, İstanbul.
- Şimşek Yüksel, S., Hizmet Kalitesinin Hasta Memnuniyeti Üzerine Etkileri, (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2015
- Tanrıverdi H. ve Özmen M.E. (2011), "Sağlık Çalışanlarının Hasta Haklarına İlişkin Bilgi Düzeylerinin Hasta Memnuniyetine Etkisi", Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 15(3): 85-109
- Yalçın İ. ve Koçak S. (2009), " Niğde Devlet Hastanesinde Müşteri Memnuniyeti Üzerine Bir Araştırma", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2): 19- 41.
- Yıldız Z. (2018). Şehir Hastanelerinde Hasta Memnuniyeti Ölçeğinin Geliştirilmesi Ve Yapısal Eşitlik Modeli İle Analizi, (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi), Sivas.
- Yılmaz M. (2001). Sağlık Bakım Kalitesinin Bir Ölçütü: Hasta Memnuniyeti, C. Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, C.5, S.2, Sivas, ss.69-70

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1095-1106

Article ID

68135

Arrival

01 February 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/ideas.68135>**How to Cite This Article**

Altıntaş, B. & Altıntaş, M. (2023). "Psikolojik Dayanıklılık ve İş Yaşam Dengesi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma",

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1095-1106

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Psikolojik Dayanıklılık ve İş Yaşam Dengesi İlişkisi Üzerine Bir Araştırma

A Research On The Relationship Between Psychological Resilience and Work-Life Balance

Burcu Altıntaş¹ Mustafa Altıntaş²

¹ Öğr. Gör. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Gazipaşa Meslek Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği, Antalya, Türkiye
² Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Bozkurt Meslek Yüksekokulu, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği, Denizli, Türkiye

ÖZET

Örgüt çalışanları hem iş hem özel hayatlarında bir çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlara karşı psikolojik dayanıklılık gücü yüksek çalışanların farklı, psikolojik dayanıklılık gücü düşük çalışanların farklı reaksiyonlar göstererek mücadele ettikleri bilinmektedir. Bu doğrultuda çalışanların psikolojik dayanıklılık seviyesinin iş yaşam dengeleri ile nasıl bir ilişki gösterdiği merak edilmektedir. Yapılan bu çalışmada psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesi ilişkisinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, bu çalışmada akademik personel örneklemini üzerinden bu ilişki incelenmiştir. Araştırma verileri anket yöntemiyle online olarak toplanmıştır. Anket psikolojik dayanıklılık ölçeği, iş yaşam dengesi ölçeği ve demografik sorular olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmaya katılım gösteren 114 akademik personel çalışmanın örneklemini oluşturmuş ve bu veriler değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen veriler öncelikle SPSS programına aktarılarak ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlikleri analiz edilmiştir. Daha sonra demografik farklılık testleri, korelasyon ve regresyon testi uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesi arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç literatürdeki diğer araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Ayrıca ankette yer alan demografik faktörler açısından bekar çalışanların evli çalışanlara göre iş yaşam dengesinin daha yüksek olduğu, diğer demografik faktörlerle hem iş yaşam dengesinin hem de psikolojik dayanıklılığın anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Dayanıklılık, İş Yaşam Dengesi, Psikolojik İyi Oluş

ABSTRACT

Employees of the organization face many problems both in their business and private lives. It is known that employees with high resilience struggle against these problems by showing different reactions to those with low resilience. In this direction, it is wondered how the psychological resilience level of the employees correlates with their work-life balance. In this study, it was aimed to reveal the relationship between psychological resilience and work-life balance. In this context, this relationship was examined through the sample of academic staff in this study. Research data were collected online by questionnaire method. The questionnaire consists of three parts: resilience scale, work-life balance scale and demographic questions. 114 academicians participating in the study formed the sample of the study and these data were evaluated. The obtained data were first transferred to the SPSS program and the validity and reliability of the scales were analyzed. Then, demographic difference tests, correlation and regression tests were applied. As a result of the research, it was found that there is a moderately positive and significant relationship between psychological resilience and work-life balance. This result supports other research results in the literature. In addition, in terms of demographic factors in the survey, it was determined that single workers had a higher work-life balance than married workers, and that both work-life balance and psychological resilience did not show a significant difference with other demographic factors.

Keywords: Psychological Resilience, Work-Life Balance, Psychological Well-Being

1. GİRİŞ

Psikolojik dayanıklılık üzerine yapılan çalışmalar da başlangıçta, tıpkı bir dönem psikoloji biliminde olduğu gibi yanlış olanın düzeltilmesi bakış açısında ele alınmaktaydı. Kavramın ilk olarak ortaya atılışı Suzanne C. Kobasa'nın (1979) çalışmasına dayanmaktadır. Kobasa, stres ve hastalık ilişkisini araştırmak amacıyla bir grup katılımcıdan son üç yıl içerisinde yaşadığı stresli olayları ve aynı dönem içerisinde yaşadıkları fiziksel rahatsızlıkları rapor etmelerini istemiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar incelendiğinde, yüksek stres düzeyi - yüksek fiziksel rahatsızlık ve yüksek stres düzeyi - düşük fiziksel rahatsızlık olarak gruplandırıldığı, bu iki grup arasındaki farklılığın ise kişilik özelliklerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Daha açık bir şekilde ifade edecek olursak, yüksek stres seviyesine maruz kalan bir grup katılımcıda yüksek seviye fiziksel rahatsızlık gözlemlenirken yine yüksek seviye stres düzeyine maruz kalan diğer grup katılımcıların düşük fiziksel rahatsızlık yaşadıkları veya yaşamadıkları gözlemlenmiştir. Farklılığı yaratan bu kişilik özelliği ise çalışmada 'hardiness' olarak tanımlanmıştır (Kobasa, 1979). Sonraki çalışmalarda da psikolojik dayanıklılık genellikle tükenmişlik ve stres kavramları ile ilişkilendirilmektedir. Özellikle iş yaşamında yaşanan stres ve tükenmişlik düzeyinin, bireylerdeki psikolojik dayanıklılık düzeyinin artması ile azaltılabileceği ve bu sayede kişisel performansın artırılacağı düşünülmektedir (Judkins ve Furlow, 2003). Hayatın her anında yaşanabilecek yoğun stres karşısında koruyucu bir faktör oluşturabilecek psikolojik dayanıklılığın geliştirilebilmesi de bu

hususla son derece önem arz etmektedir. Bireylerde çeşitli faktörlerin etkisiyle gelişen psikolojik dayanıklılığın artması ile bireyde umudun, zorlukların üstesinden gelebilecek gücün ve mücadele etme isteğinin de artacağı, bunun ise bireylerin sadece iş yaşamındaki başarısını değil, günlük yaşantısında da doğrudan olumlu sonuçlar doğuracağı ileri sürülmektedir (Masten, 2001).

Koşulları ve stres faktörleri sürekli olarak değişen bugünün iş dünyasında, çalışanın daha mutlu, stresten uzak ve verimli çalışmasını sağlayacak olan en önemli konulardan birisi de bireyin iş ve özel yaşamı arasındaki uyumu ifade eden iş yaşam dengesidir (Guest, 2002). İş yaşam dengesini bu denli önemli kılan, bu dengenin çalışanın yaşam kalitesini büyük ölçüde belirlemesidir. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse; iş yaşamında sık karşılaşılan çalışma saatlerinin düzensizliği, rol çatışması ve aşırı iş yükü ile birlikte iş yaşamı ile iş dışı zamanın iç içe geçmesi çalışanlar üzerinde yoğun stres yaratarak başta psikolojik rahatsızlıklar olmak üzere ciddi sağlık problemlerine sebep olmaktadır (Kılıç ve Sakallı, 2013).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Psikolojik Dayanıklılık

Psikolojik dayanıklılık; karşılaşılan zorluklar, sıkıntılar, travmatik olaylar gibi istenmeyen durumlar sonrasında verilen tepki olarak ifade edilmektedir (Youssef-Morgan ve Luthans, 2015). İçerisinde esneklik, değişim, uyum sağlama ve adaptasyon gibi kavramları da barındıran psikolojik dayanıklılık kişinin bu nitelikler ile zorlukların üstesinden gelebilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Fletcher ve Sarkar, 2013). Maddi ve arkadaşları (1998) psikolojik dayanıklılığı, kişinin ruhsal durumunu, genel sağlığını ve iş yaşamındaki performansını önemli ölçüde etkileyen bir kişilik özelliği olarak tanımlamıştır. Luthans ve arkadaşları (2007) ise, psikolojik dayanıklılığı kişiyi belirli bir akıştan uzaklaştıran durumlar karşısında kişinin tekrar yaşanan gerilim öncesi haline dönmesini kolaylaştıran bir nitelik olarak açıklamaktadır (Luthans vd., 2007). Bu açıklamadan yola çıkarak psikolojik dayanıklılığı sadece aşılması güç zorluklar, kriz durumları gibi olumsuz durumlar sonrasında oluşan bir tepki olarak ifade etmek eksik olacaktır. Psikolojik dayanıklılık sadece zorluk, belirsizlik veya çatışma durumuna karşı gösterilen pozitif bir tepkiyi değil, günlük yaşamda karşımıza çıkan beklenmedik durumlara adapte olmayı, esneklik gösterebilmeyi, uyum sağlayabilmeyi ve değişime açık olmayı sağlayan bir beceri olarak ifade edilmektedir (Çetin ve Basım, 2012).

Yakın zamanda psikolojik dayanıklılık üzerine yapılan çalışmalarda psikolojik dayanıklılığın bir durumun sonucu mu yoksa nedeni mi olduğu tartışma konusu olmaktadır. Bir grup araştırmacı psikolojik dayanıklılığın yoğun stres sonucunda ortaya çıkan bir durum olduğunu yanı psikolojik dayanıklılığın bir sonuç olduğunu savunurken, diğerleri psikolojik dayanıklılığın kişinin denge noktasından uzaklaştığında olumlu tepki vermesini ve tekrar denge noktasına gelmesini sağlayan bir karakter özelliği olduğunu ileri sürmektedir (Kaplan, 2002).

Bununla birlikte Psikolojik dayanıklılık kavramına ilişkin olarak yapılan çalışmalar nitelik ve kapsam bakımından da temelde iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Bunlardan ilki kavramın daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla yönelik olarak psikolojik dayanıklılık seviyesi yüksek olan bireylerin niteliklerinin incelenmesi üzerinde dururken, İkincisi ise; psikolojik dayanıklılığın bireyde nasıl geliştiğinin anlaşılması amacıyla sürece odaklanmaktadır (Çetin vd., 2015). Bu doğrultuda Psikolojik dayanıklılığı yüksek kişiler incelendiğinde, bu kişilerin sahip olduğu bir takım karakteristik özelliklerin etkisinin yanı sıra aile veya sosyal çevre ile oluşan koruyucu faktörlerin de psikolojik dayanıklılığın kazanılmasında ve gelişmesinde önemli rol oynadığı görülmektedir. Kişisel özelliklere dayanan koruyucuyu faktörler; özerklik, sakinlik, iletişim becerisi (Werner ve Smith, 1982), sosyal olma (Brooks, 1994) ve öz güven (Polk, 1997) olarak belirtilmektedir. Aile veya sosyal çevre ile oluşan koruyucu faktörler ise; kurulan yakın ilişkiler, aile yapısı, aile içi iletişim, duygusal destek olarak ifade edilmektedir (Çetin vd., 2015). Psikolojik dayanıklılığı yüksek kişilerin sahip olduğu bu özellikler psikolojik dayanıklılığın nasıl geliştiğini de açıklar niteliktedir.

Psikolojik dayanıklılığın nasıl oluştuğu ile ilgili olarak ise, alanyazında ortak bir görüş birliği olmasa da araştırmacılar bu kavramın 3 temel faktör ile oluştuğunu ve bu faktörler ile açıklanabileceği hususunda uzlaşmaktadır. Bunlar; dışsal destek sistemleri, aile uyumu-aile desteği ve kişisel özelliklerdir. (Çetin vd., 2015).

Psikolojik dayanıklılığı bu denli önemli kılan nedenlerden birisi de bu kavramın geliştirilebilir olmasıdır. Psikolojik dayanıklılık, yaşanan kişisel deneyimlerin, bireysel ve çevresel faktörlerin etkisi ile zaman içerisinde gelişebilir (Stewart vd., 1997). Masten ve Reed (2002), psikolojik dayanıklılığın geliştirilmesini 3 strateji ile açıklamaktadır. Bunlar; süreç odaklı stratejiler, varlık odaklı stratejiler ve risk odaklı stratejilerdir. Risk odaklı stratejiler; olumsuz deneyimlerden kaçınmak için istenmeyen durumlara yol açabilecek risk faktörlerini azaltmaya odaklanılır. Varlık odaklı stratejiler, kişinin bir eylem veya durum karşısında olumlu sonuç alma

ihtimalini arttıracak faktörlere odaklanır. Örneğin, etkin bir yönetim sistemi ve maddi imkanlar yaşanabilecek kriz durumlarının etkisini azaltabilir. Son olarak süreç odaklı stratejiler ise, değişimi ve değişime uyum sağlama kapasitesini geliştirme amacı taşıyan stratejiler olarak belirtilmektedir (Masten ve Reed, 2002).

Psikolojik dayanıklılık 3 alt boyuttan oluşur. Bunlar; kontrol, bağlılık ve meydan okuma olarak ifade edilmektedir (Maddi vd., 2006; Lambert ve Lambert, 1999). Kontrol, kişinin olaylara müdahale ettiğinde sonuçları etkileyebileceğine olan inancını temsil etmektedir. Kontrol algısı yüksel olan bireyler zor durumlarla karşılaştıklarında umutsuzluğa kapılmak yerine olayları etkileyebilecek ve değiştirebilecek gücün kendilerinde olduğu inancına sahip bireyler olarak tanımlanmaktadır (Maddi vd., 2006). Bağlılık, bireylerin günlük akış içerisinde meydana gelen olaylarda aktif bir şekilde var olmasını ve olan bitenle yakından ilgili olmanın öneminin idrak edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bağlılık düzeyi yüksek olan bireyler stresli durumlar karşısında yabancılaşmayı ve pasifize olmayı çözümsüzlük olarak görürler. Son olarak meydan okuma ise, karşılaşılan güçlükleri gelişme, büyüme ve değişme fırsatı olarak görme eğilimini ifade etmektedir. Bu kişiler genel kabulün aksine, değişimin doğal bir süreç olduğunu ve değişimin riskleri beraberinde getiren, güvenliği tehdit eden bir durum olarak görülmesi yerine gelişimi destekleyici bir kaldıraç olduğu inancına sahiptir (Maddi vd., 2006).

2.2. İş Yaşam Dengesi

İş yaşam dengesi, kişinin işi ile iş dışındaki sosyal yaşantısı arasındaki ilişkinin bir denge halinde yürütülmesidir (Marafi, 2013). Farklı araştırmacıların yapmış oldukları tanıma göre ise iş yaşam dengesi, aile ve çalışma hayatının getirdiği sorumlulukların uyumlu hale getirilmesi ve bu ikisinden doğan ihtiyaçların etkin bir şekilde yönetilmesidir (David vd., 2012; Chawla ve Sondhi, 2011).

İş yaşamı ve sosyal yaşamın talepleri birbirlerinden farklıdır. burada bahsedilen denge kavramı ile talepler arasındaki eşitliğin sağlanması ifade edilmektedir. İş yaşam dengesi temelde, iş yaşamındaki başarıyı, sadece iş odaklı yaşamın değil aynı zamanda talepleri karşılanmış bir sosyal yaşantının getireceğini varsaymaktadır Sree ve Jyotbi, 2012).

İş yaşam dengesinin kurulamamasının nedenlerinden birisi de rol çatışmasıdır. Rol çatışması, bireyin farklı beklenti ve talepler karşısında yaşadığı başa çıkamama durumudur (Rizzo, vd., 1970). Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse rol çatışması, bireyin üstlendiği roller neticesinde iki farklı baskı unsurunun aynı anda ortaya çıkması ve rollerden birisinin diğer rol ile olan uyumunu güçleştirmesi olarak ifade edilmektedir (Çarıkçı ve Çelikel, 2009).

İş yaşam dengesini kuramayan kişilerde iş yaşamı ve özel yaşamının gerektirdiği rollerin bir diğerinin alanına girmesi ve orantısız dağılımı roller arası çatışmalara neden olmaktadır (Vithanage ve Arachchige, 2017). Böyle bir durumda iş yaşamının yüksek beklentileri sosyal yaşamın zamanından çalmakta veya iş dışı yaşam bireyin hayatında diğer rollerini yerine getirmesini engelleyecek düzeyde yer kaplamaktadır. Yetersiz ya da fazla rol üstlenme her iki durumda da kişinin tatmin düzeyini etkileyecek ve huzursuzluğa yol açacaktır (Delecta, 2011). Hem özel hem de iş yaşamını önemli derecede etkileyen Rol çatışması bireyler üzerinde bedensel ve ruhsal olarak da yıpratıcı bir etkiye sahiptir. Ayrıca rol çatışmasının kişilerde yarattığı stres işe devamsızlığı azalttığı ve bu kişilerin iş yaşamında da sosyal hayatında da etkili ve verimli davranışlar sergileyemedikleri görülmektedir (Gür, 2016).

İş ve özel yaşantıda başarının anahtarı olarak görülen iş yaşam dengesi yaşanan rol çatışmalarını azaltırken kişinin daha az stresli ve mutlu bir yaşam sürmesine olanak sağlamaktadır (Erben ve Ötken, 2012).

İş yaşam dengesinin büyük oranda sınır teorisine dayanmaktadır. Bu teori, çalışma ve özel yaşantının farklı alanlar olduğu bu alanlarda yaşanan minimum çatışma ve yüksek tatmin düzeyi ile işlevselliğin artacağını ileri sürmektedir (Clark, 2000). Ayrıca teori, bireylerin iş yaşantısı ve aile hayatı arasındaki bu sınırı korumalarının veya bu iki yaşantıyı birbirine entegre etmenin farklı yollarını kavramsal bir çerçevede sunarak kişinin hayatı boyunca üstlendiği rollerin sınırlar ile ayırmasına odaklanmaktadır. Burada kişi ilgili alanlardaki sınırları ve ilişkileri bireysel tercihleri doğrultusunda şekillendirerek iş yaşam dengelerini sağlamaktadır (Yıldırım, 2017). Teori, iş ve iş dışı roller arasındaki sınırları zamansal, fiziksel ve psikolojik olmak üzere üçe ayırmaktadır. Zamansal sınırlar; çalışma saatleri ve aile ile geçirilen zaman gibi farklı rollere ayrılacak olan sınırları ifade etmektedir. Fiziksel sınırlar; daha somut nitelikte olup rollerin yerine getirileceği mekanları tanımlamaktadır. Fiziksel sınırların sağlanması ile iş ve iş dışı yaşantının mekân olarak iç içe geçmemesi, iş yaşam dengesinin kurulmasını kolaylaştıracaktır. Korunması belki de en zor olan psikolojik sınırlar ise, kişinin kendi kendine koyduğu kurallar ve davranış kalıpları ile oluşturabileceği sınırları kapsamaktadır (Akanni ve Oduaran, 2017) iş

yaşam dengesinin sağlanabilmesi sınır teorisinde de ifade edildiği gibi kişisel kaynakların iş ve iş dışı yaşamda etkin bir şekilde dağılımı ile mümkün olmaktadır (Greenhaus vd., 2003).

İş yaşam dengesi temelde üç unsuru içermektedir. Bunlar, tatmin olma dengesi, bağlılık dengesi ve zaman dengesidir. Zaman dengesi; zamanın iş ve iş dışındaki rollere dengeli bir şekilde paylaşılması olarak ifade edilmektedir. Bağlılık dengesi ile anlatılmak istenen; kişinin iş ve iş dışında üstlendiği tüm rollere olan uyum ve bağlılık derecesidir. Kişi bu rollerine psikolojik olarak da eşit düzeyde bağlılık göstermelidir. Son olarak tatmin olma dengesi ise, bireyin hem iş yaşamında hem de iş dışı faaliyetlerinde duyduğu tatmindir. Burada bireyin her iki alanda da üstlendiği rollerden eşit derecede tatmin olması gerekliliği vurgulanmaktadır (Ballica, 2010)

Guest (2002), iş yaşam dengesinin belirleyicilerini bireysel ve örgütsel faktörler olmak üzere iki grupta ele almaktadır. Burada örgütsel faktörleri, örgüt kültürü ve iş talepleri ile aile kültürü ve ailesel talepler olarak ifade ederken bireysel faktörleri, kişilik özellikleri, enerji düzeyi, iş ile olan uyum, başa çıkma becerisi, kontrol gücü, kariyer evresi, yaş ve cinsiyet olarak açıklamaktadır (Guest, 2002). İş yaşam dengesinin kurulmasının bireysel sonuçları, düşük stres düzeyi, psikolojik iyi oluş, etkin ilişki kurma ve yürütme, yaşam kalitesi, gibi pozitif çıktılar ile ifade edilirken örgütsel boyutta ise, örgütsel bağlılık, iş tatmini, verimlilik, yüksek motivasyon, iş bırakma niyetinde azalma, etkin takım çalışması gibi örgütsel performansı doğrudan arttıracak sonuçlara neden olmaktadır (Korkmaz ve Erdoğan, 2014; Kıcırcı, 2015).

İş yaşam dengesini olumsuz yönde etkileyen faktörler ise, esnek olmayan ve uzun çalışma saatleri, aşırı iş yükü, çocuk sayısı, eş tutumu ve aile içi olumsuz etkenler olarak ifade edilmektedir (Achour vd., 2004). Başka bir tutuma göre ise iş yaşam dengesini olumsuz etkileyen asıl sorun, işe olan aşırı bağlılığın çalışanın aile ve sosyal yaşantısının önüne geçmesidir (Marafi, 2013). İş yaşam dengesinin kurulamaması uzun vadede iş yaşamında verimsizliğe, iş tatmininde azalmaya, yaşam kalitesinde düşüşe ve mutsuzluğa neden olmaktadır (Kuru, 2014). Yapılan çalışmalar da, iş yaşam dengesinin kurulamamasının birey üzerinde olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir. Kıcırcı (2018), iş yaşam dengesinin sağlanamaması halinde, yaşanan yoğun stres ve kaygının baş, sırt ve mide ağrısını tetiklediğini ve kişinin genel sağlığını önemli ölçüde etkilediğini ifade etmektedir. Ayrıca bu durum bireyi psikolojik olarak da olumsuz anlamda etkilemekte ve depresyon ve anksiyete gibi ciddi psikolojik sorunlara yol açmaktadır (Taşdelen ve Bakalım, 2017).

Apaydın (2011), iş yaşam dengesini ölçmeye yönelik gerçekleştirdiği ölçek çalışmasında bu kavramın, iş-yaşam uyumu, kendine zaman ayırma, yaşamın işten ibaret olması ve yaşamın ihmal edilmesi olmak üzere dört alt boyuttan oluştuğunu ifade etmiştir (Apaydın, 2011).

2.3. Psikolojik Dayanıklılık ve İş Yaşam Dengesi İlişkisi

Psikolojik iyi oluş ve iş yaşam dengesi günümüz çalışma hayatında başarılı olabilmek için önemli bir hale gelmiştir. Baş edebilme becerisi (Guest, 2002,) ve psikolojik iyi oluş (Taşdelen ve Bakalım, 2017: 3) iş yaşam dengesini kurabilmeyi etkileyen psikolojik faktörler olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda psikolojik dayanıklılığın da iş yaşam dengesini kurmada etkili bir rol üstlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Alanyazın incelendiğinde iş yaşam dengesi konusu üzerine yapılan çalışmaların arttığı görülmekle birlikte doğrudan psikolojik dayanıklılık ile ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların oldukça az sayıda olduğu görülmektedir. Çelenk(2019) ve Girişken (2021) yaptıkları çalışma ile psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesi arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, doğrudan olmasa da bazı çalışmalar bu iki kavram arasında göz ardı edilemez bir etkileşim olduğunu destekler niteliktedir. Frone vd. (1992), Kofomidos (1993) ve Özdemir (2017) ise, iş yaşam dengesi ile stres arasındaki ilişkiyi incelemiş ve iş yaşam dengesi ile stres arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Ballica (2010), çalışmasında, öz güveni yüksek ve pozitif bakış açısına sahip çalışanların iş yaşam dengesini kurmada diğerlerine göre daha az zorlandıklarını ifade etmiştir.

3. GEREÇ ve YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Önemi, Amacı, Kapsamı ve Veri Toplama Araçları

Uzun çalışma saatlerinin iş yaşam dengesinin kurulmasını zorlaştırdığı bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında iş yaşam dengesinin kurulmasının en zor olduğu mesleklerden bir tanesi de şüphesiz akademisyenliktir. Wilton ve Ross (2017) özellikle akademisyenlik mesleğinin mesai saati diye bir kavram olmaması açısından zor ve çoğu zaman tam olarak bitmeyen bir iş olarak tanımlamışlardır (Wilton ve Ross, 2017). Her işin beraberinde getirdiği birtakım zorluklar ve stres faktörleri elbette ki vardır. Ancak yapılan çalışmalar akademisyenlerin diğer meslek gruplarına oranla tükenmişlik ile daha sık karşılaştıklarını göstermektedir (Bell vd., 2012). Özellikle yaşanan teknolojik gelişmeler akademisyenlerin zaman ve mekan sınırını ortadan kaldırarak her durumda akademik

faaliyetlerini (bilimsel araştırmalar yapmak, kongrelere katılmak vb.) yürütmelerini gerekli kılmaktadır (Bayramoğlu, 2018). Akanni ve Oduaran (2017), akademik çevrenin bu gibi nedenlerden dolayı iş yaşam dengesi için uygun bir araştırma evreni olacağını ifade etmişlerdir. Bayramoğlu (2018) da akademisyenlerde iş yaşam dengesinin sağlanmasının mavi yakalı çalışanlar gibi bazı meslek gruplarına göre daha zor olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle akademisyenlerin iş yaşam dengesinin kurulmasını sağlayacak faktörlerin bilinmesi ve iş yaşam dengesinde oluşacak herhangi bir przn yaratacağı stresin etkisini azaltacağı düşünülen psikolojik dayanıklılığın iş yaşam dengesi ile olan ilişkinin incelenmesi ayrıca bir öneme sahiptir. Bununla birlikte, meknsız ve zamansız çalışmanın bir sonucu olarak iş – yaşam sınırlarının keskin hatlarla ayrılamadığı, yoğun iş temposuna sahip akademik personelin yaşamında bu dengenin kurulamamasının nedenlerinin anlaşılmasına ve bu sebeple oluşan stres ve huzursuzluğun azaltılmasına ihtiyaç vardır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada akademisyenlerin psikolojik dayanıklılık ve iş yaşam dengesi incelenerek literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmanın evrenini Alanya Alaaddin Keykubat niversitesinde görev yapmakta olan 564 akademik personel oluşurmaktadır. Araştırma için kolayda örnekleme ile evreni temsil edecek düzeyde 114 örnekleme ulaşılmıştır. Veri toplama araçları katılımcılara online anket formu şeklinde uygulanmıştır.

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak; Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen, Doğan (2015) tarafından Türkçe'ye çevrilip uyarlanan tek boyutlu 6 ifadeden oluşan 'Psikolojik Sağamlık leği' ve Apaydın (2011) tarafından doktora tezi kapsamında geliştirilen 20 madde ve dört alt boyuttan (iş-yaşam uyumu, yaşamın işten ibaret olması, kendine zaman ayırma ve yaşamın ihmal edilmesi) oluşan 'İş-Yaşam Dengesi leği' kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan ölçekler 5'li Likert leği ile ölçülmüş olup elde edilen bilgiler SPSS istatistik programı ile analiz edilmiştir.

Bu araştırmanın temel amaı psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesi arasındaki ilişkinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda oluşturulan hipotezler şu şekildedir;

- ✓ H_1 Psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- ✓ H_{1a} psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutlarından yaşamı ihlal etme arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- ✓ H_{1b} psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutlarından iş yaşam doyumunu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- ✓ H_{1c} psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutlarından kendine zaman ayırma arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- ✓ H_{1d} psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutlarından yaşamın işten ibaret olması arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.
- ✓ H_2 psikolojik dayanıklılığın iş yaşam dengesi üzerinde pozitif yönlü istatistiksel etkisi vardır.

Çalışmada araştırmacılar tarafından sıkça yararlanılan anket tekniği ile veriler toplanmıştır. Toplanan datanın analizi için SPSS paket programı kullanılmıştır. Öncelikle demografik ifadelerin yer aldığı frekans tablosu ortaya konarak toplanan datanın geçerlilik ve güvenirlik analizleri incelenmiştir. Daha sonra ankette yer alan demografik ifadelerin farklılaşma düzeyleri ANOVA ve bağımsız örnekleme t testi ile incelenmiştir. Son olarak ise korelasyon ve regresyon analizi yapılarak çalışmanın hipotezleri test edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Demografik zelliklere İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan akademisyenlerin demografik dağılımlarına ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Demografik Değişkenler		Frekans	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	46	40,4
	Kadın	68	59,6
	Toplam	114	100,0
Yaş	25 ve altı	12	10,5
	26-35 yaş	36	31,6
	36-45 yaş	28	24,6
	46-55 yaş	22	19,3
	56 ve üstü	16	14,0
	Toplam	114	100,0
Medeni Durum	Evli	63	55,3
	Bekar	51	44,7
	Toplam	114	100,0
Çocuk Sayısı	Çocuğum yok	48	42,1
	1 çocuk	37	32,5
	2 çocuk	21	18,4
	3 ve üstü	8	7,0
	Toplam	114	100,0
Eğitim Durumu	Lisans	8	7,0
	Yüksek Lisans	51	36,0
	Doktora	65	57,0
	Toplam	114	100,0
Akademik Unvan	Arş Gör.	20	17,5
	Öğr. Gör.	35	30,7
	Dr. Öğr. Üy.	29	25,4
	Doç.	14	12,3
	Prof.	16	14,0
	Toplam	114	100,0
Mesleki Tecrübe	0-5 yıl	25	21,9
	6-10 yıl	35	30,7
	11-15 yıl	21	18,4
	16-20 yıl	23	20,2
	21 ve üstü	10	8,8
	Toplam	114	100,0

Araştırmaya katılan çalışanların demografik dağılımları en yüksek değerler açısından incelendiğinde; %56,6' sını kadın, %31,6'sını 26-35 yaş aralığında, %55,3'ü evli, %42,1'i çocuk sahibi değil, %57'si doktora mezunu, %30,7'si öğretim görevlisi, %30,7'si ise 6 ila 10 yıl arası meslekte çalıştığı saptanmıştır.

Tablo 2. Normal Dağılıma Uygunluk Testi

	İstatistik	Sd	P	Skewness	Kurtosis	Mean	Median
Psikolojik Dayanıklılık	0,085	114	0,043	-0,089	-1,003	3,16	3,17
İş Yaşam Dengesi	0,102	114	0,005	-0,311	-1,259	3,04	3,27

Tablo 2'de Shapiro-Wilk normal dağılım analizi sonucu yer almaktadır. Analiz neticesinde psikolojik dayanıklılık ve iş yaşam dengesi ölçeklerinin normal dağılımın varsayımlarından; ortalama ve medyanın yakın olması, basıklık ve çarpıklık değerlerinin $\pm 1,5$ değeri arasında olması dolayısıyla araştırma datasının normal dağıldığını söylemek mümkündür (Tabachnick ve Fidell, 2013).

4.2. Ölçeğin Güvenirlik ve Geçerliliğine İlişkin Bulgular

Psikolojik dayanıklılık ve iş yaşam dengesi ölçeklerindeki sorulara katılımcıların verdikleri yanıtlar güvenilirlik analizine tabi tutulmuştur. Bu analizde güvenilirlik katsayısının 0,70 ve üzerinde çıkması durumunda güvenilirliğin sağlanmış olduğu söylenebilir (Büyüköztürk, 2004).

Tablo 3. Ölçeklerin Güvenirlik Test Sonuçları

Ölçekler	n	Cronbach's Alpha (α)
Psikolojik Dayanıklılık	20	0,959
İş Yaşam Dengesi	6	0,919

Tablo 3'te görüleceği üzere, kullanılan psikolojik dayanıklılık ölçeğinin güvenilirliği (Cronbach's alpha) $\alpha=0,959$ oranına, iş yaşam dengesi ölçeğinin güvenilirliği ise (Cronbach's alpha) $\alpha=0,919$ oranına sahiptir.

Ölçeklerin geçerliliği keşfedici faktör analizi ile test edilerek, faktör yük dağılımları incelenmiştir. KMO değerinin 0,5'ün üzerinde ve Barlett küresellik testinin anlamlı çıkması beklenmektedir. Faktör yüklerinin

0,40'ın üzerinde olması ve ölçeklerin kaç faktörden meydana geldiğinin anlaşılması için ise özdeğer istatistiği 1'den büyük olan değerler dikkate alınmıştır.

Tablo 4. Psikolojik Dayanıklılık Faktör Analizi

KMO Değeri		0,894
Küresellik Testi	Ki-kare Değeri	486,293
	Df	15
	p	0,000
Toplam Varyans		71,420
Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği		Faktör Yükleri
PD1		0,950
PD2		0,787
PD3		0,832
PD4		0,860
PD5		0,809
PD6		0,822

Tablo 4'teki faktör analizi sonucunda 'Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği'nin KMO oranının 0,894 Barlett testinin ($p=0,000 / \chi^2=486,293$; $p<0,01$) anlamlı olduğu görülmüştür. Faktör yüklerinin hepsi 0,40 ve üzerinde olduğundan ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Analize göre toplam varyansın % 71,420'si ortaya çıkan yapı tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 5. İş Yaşam Dengesi Faktör Analizi

KMO Değeri		0,894		
Küresellik Testi	Ki-kare Değeri	2528,634		
	Df	190		
	p	0,000		
Toplam Varyans		79,226		
İş Yaşam Dengesi Ölçeği		Faktör Yükleri		
	Yaşamı İhmal Etme	İş Yaşam Doyumunu	Yaşamın İşten İbaret Olması	Kendine Zaman Ayırma
İYD1	0,943			
İYD2	0,931			
İYD3	0,684			
İYD4	0,644			
İYD5	0,545			
İYD6	0,545			
İYD7		0,899		
İYD8		0,880		
İYD9		0,840		
İYD10		0,826		
İYD11		0,824		
İYD12		0,753		
İYD13			0,947	
İYD14			0,906	
İYD15			0,855	
İYD16			0,847	
İYD17				-0,954
İYD18				-0,733
İYD19				-0,659
İYD20				-0,614

Tablo 5'teki faktör analizi sonucunda 'İş Yaşam Dengesi Ölçeği'nin KMO oranının 0,894 Barlett testinin ($p=0,000 / \chi^2=2528,634$; $p<0,01$) anlamlı olduğu görülmüştür. olarak hesaplanmıştır. Faktör yüklerinin hepsi 0,40 ve üzerinde olduğundan ölçekten herhangi bir madde çıkarılmamıştır. Analize göre toplam varyansın % 79,226'sı ortaya çıkan yapı tarafından açıklanmaktadır.

4.3. Temel Bulgular

Psikolojik dayanıklılık ve iş yaşam dengesi ölçeklerine ilişkin katılımcıların demografik sorulara verdiği yanıtlar arasında farklılıklar ANOVA ve bağımsız örneklem t testi ile incelenmiştir. Analizler sonucunda psikolojik dayanıklılık değişkeninin ankette yer alan demografik sorulara ilişkin farklılığının %95 güven düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). İş yaşam dengesi değişkeninin ise ankette yer alan demografik sorulardan medeni durum haricinde farklılığının yine %95 güven düzeyinde anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0,05$). Aşağıdaki tabloda iş yaşam dengesinin medeni duruma göre farklılık incelemesi yer almaktadır.

Tablo 6. Psikolojik Dayanıklılık Ve İş Yaşam Dengesinin Medeni Durum Etmeni İle Arasındaki İlişki

	Medeni Durum	N	\bar{x}	s.s.	Levene Testi		t	P
					F	p		
İş Yaşam Dengesi	Evli	63	2,7353	1,00051	1,773	0,186	3,065	0,003*
	Bekar	51	3,2897	0,92676				
*P<0,05								

Tablo 6'da araştırmaya katılanların iş yaşam dengesinin medeni durum etmenine göre %95 güven düzeyinde istatistiksel açıdan farklılaştığı tespit edilmiştir ($p<0,05$). Bekar katılımcıların ($\bar{x}=3,2897$) iş yaşam dengesi algısı evli katılımcılara ($\bar{x}=2,7353$) göre daha yüksektir.

4.4. Psikolojik Dayanıklılık ile İş Yaşam Dengesi İlişkisi ve Araştırma Hipotezleri Bulguları

Çalışmanın bu bölümünde psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesi ve iş yaşam dengesinin alt boyutları arasındaki ilişkiyi ifade eden korelasyon analizi ile psikolojik dayanıklılık değişkeninin çalışmanın diğer değişkeni olan iş yaşam dengesine etkisinin sınanması amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon sonuçlarına ait bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 7. Psikolojik Dayanıklılık İle İş Yaşam Dengesi Arasındaki Korelasyon Analizi Sonuçları

	r	Psikolojik Dayanıklılık	İş Yaşam Dengesi	Yaşamı İhlal Etme	İş Yaşam Doyumu	Kendine Zaman Ayırma	Yaşamın İşten İbarete Olması
Psikolojik Dayanıklılık	r	1					
İş Yaşam Dengesi	r	0,529**	1				
Yaşamı İhlal Etme	r	0,487**	0,894**	1			
İş Yaşam Doyumu	r	0,403**	0,838**	0,623**	1		
Kendine Zaman Ayırma	r	0,434**	0,865*	0,721**	0,642**	1	
Yaşamın İşten İbarete Olması	r	0,484**	0,802**	0,676**	0,510**	0,623*	1
**. Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır (2 - uçlu).							

Tablo 7'de psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesi arasında orta düzeyde pozitif yönlü ($r=0,529$) istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Bu sonucun araştırmanın birinci hipotezi olan **H₁** Psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesi arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır hipotezini desteklediğini söylemek mümkündür.

Psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutlarının ilişkisi ele alındığında ise psikolojik dayanıklılık ile yaşamı ihlal etme boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönlü ($r=0,487$) istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Bu sonuç **H_{1a}** psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutlarından yaşamı ihlal etme arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır alt hipotezini desteklemektedir. Psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam doyumu boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönlü ($r=0,403$) istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Bu sonuç **H_{1b}** psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutlarından iş yaşam doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır alt hipotezini desteklemektedir. Psikolojik dayanıklılık ile kendine zaman ayırma boyutu arasında orta düzeyde pozitif yönlü ($r=0,434$) istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Bu sonuç **H_{1c}** psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutlarından kendine zaman ayırma arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır alt hipotezini desteklemektedir. Psikolojik dayanıklılık ile yaşamın işten ibaret olması boyutu ile orta düzeyde pozitif yönlü ($r=0,484$) istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<0,01$). Bu sonuç **H_{1d}** psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutlarından yaşamın işten ibaret olması arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır alt hipotezini desteklemektedir. Bu doğrultuda psikolojik dayanıklılık değişkeninin, iş yaşam dengesinin alt boyutlarından en yüksek ilişkinin yaşamın işten ibaret olması boyutu ile en düşük ilişkinin ise iş yaşam doyumu boyutu ile olduğu söylenebilir.

Tablo 8'de psikolojik dayanıklılık bağımsız değişken, iş yaşam dengesi bağımlı değişken olduğu doğrusal regresyon analizi sonuçları gösterilmiştir. Psikolojik dayanıklılık değişkeninin, iş yaşam dengesi değişkeninin yaklaşık %27,9'unu açıkladığı görülmektedir.

Tablo 8. Psikolojik Dayanıklılık Bağımsız İş Yaşam Dengesi Bağımlı Değişken Olduğu Doğrusal Regresyon Analizi

Bağımsız Değişkenler	B	S.H.	β	t	p	R ²	F
Sabit	1,377	0,265		5,200	<0,01	0,279	43,426
Psikolojik Dayanıklılık	0,526	0,080	0,529	6,590	<0,01		
B: Standardize edilmemiş regresyon katsayısı, S.H.: Standardize edilmemiş regresyon katsayısının standart hatası, β : Standardize edilmiş regresyon katsayısı, t: t istatistiği, p: anlamlılık değeri, R ² : Belirlilik katsayısı, F: F istatistiği							

Tablo 8'de algılanan psikolojik dayanıklılığın iş yaşam dengesini pozitif etkilediği saptanmıştır (Direkt Etki: 0,526). Psikolojik dayanıklılıktaki 1 birimlik değişim iş yaşam dengesinde 0,526 birimlik bir değişime karşılık

olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda bulgular, araştırmanın ikinci hipotezi olan **H₂ psikolojik dayanıklılığın iş yaşam dengesi üzerinde pozitif yönlü istatistiksel etkisi vardır** hipotezini destekler niteliktedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bireylerin çalışma hayatı ve özel yaşamları arasındaki dengeyi sağlayabilmesi olarak tanımlanan iş yaşam dengesi, bireysel ve örgütsel boyutta olmak üzere önemli çıktıları olan ve üzerinde çalışılması gereken bir konu olarak görülmektedir. İş yaşam dengesinin kurulmasının bireysel sonuçları; düşük stres düzeyi, psikolojik iyi oluş, etkin ilişki kurma ve yürütme, yaşam kalitesi, gibi pozitif çıktılar ile ifade edilirken örgütsel boyutta ise; örgütsel bağlılık, iş tatmini, verimlilik, yüksek motivasyon, iş bırakma niyetinde azalma, etkin takım çalışması gibi örgütsel performansı doğrudan arttıracak sonuçlara neden olmaktadır (Korkmaz ve Erdoğan, 2014; Kıcı, 2015). Bu hususta iş yaşam dengesinin sağlanmasını etkileyecek faktörlerin belirlenmesi ayrıca önem arz etmektedir. Bireysel faktörlere baktığımızda iş yaşam dengesinin sağlanmasında en önemli etkenlerden birisi olduğu ifade edilen psikolojik iyi oluşu etkileyecek etmenler üzerinde durmak faydalı olacaktır. İçerisinde esneklik, değişim, psikolojik iyi oluş, uyum sağlama ve adaptasyon gibi kavramları da barındıran psikolojik dayanıklılık kişinin bu nitelikler ile zorlukların üstesinden gelebilme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır (Fletcher ve Sarkar, 2013). Bu çalışmada psikolojik dayanıklılığın iş yaşam dengesi üzerindeki etkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda psikolojik dayanıklılık iş yaşam dengesini anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir. İlgili literatür incelendiğinde psikolojik dayanıklılık ve iş yaşam dengesi arasındaki ilişkiyi araştıran oldukça az sayıda çalışma olduğu görülmekle birlikte yapılan bu çalışmalar araştırma bulgularını desteklemektedir (H1, H2 KABUL). Çelenk (2019), konaklama işletmelerinde çalışanlar üzerinde yaptığı araştırmada psikolojik dayanıklılığın iş yaşam dengesini pozitif yönde etkilediği ve psikolojik dayanıklılığı yüksek çalışanların iş yaşam dengesini sağlamada daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Girişken (2021), araştırmasında demografik faktörlerin iş yaşam dengesi ve psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma bulguları demografik faktörlerin iş yaşam dengesi ve psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisinin yanı sıra, psikolojik dayanıklılığın da iş performansını ve iş yaşam dengesi üzerinde pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmadan elde edilen diğer bir bulguya göre, psikolojik dayanıklılık ile iş yaşam dengesinin alt boyutları (iş yaşam doyumu, yaşamın işten ibaret olması, yaşamı ihmal etme, kendine zaman ayırma) arasında orta düzeyde pozitif yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Son olarak araştırmaya katılan 114 akademik personelin demografik özelliklerinin psikolojik dayanıklılık ve iş yaşam dengesi düzeylerinde yarattığı farklılığı tespit etmek amacıyla t testi ve tek yönlü ANOVA'dan faydalanılmış olup, cinsiyet, medeni durum, eğitim, mesleki deneyim, çocuk sayısı ve unvanın akademisyenlerin psikolojik dayanıklılık düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Demografik farklılıkların iş yaşam dengesi düzeylerine olan ilişkisi incelendiğinde ise, sadece medeni durumun iş yaşam dengesi düzeyinde anlamlı bir farklılık yarattığı görülmüştür. Bu bulguya göre, bekar akademik personellerin iş yaşam dengesi düzeyinin diğerlerine göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özetle, çalışanın mental ve fiziksel sağlığını etkileyen iş yaşam dengenin sağlanması gerek birey gerek örgüt için hayati bir öneme sahiptir. Özellikle iş yaşam dengesinin kurulmasının diğer meslek gruplarına göre daha zor olduğu akademisyenlerin yaşamlarındaki stres faktörlerinin azaltılmasına ve özel yaşam ile çalışma hayatı arasında bir uyumun yakalanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırmada elde edilen bulgular neticesinde psikolojik dayanıklılığı yüksek akademik personellerin iş yaşam dengesini kurmakta daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmanın teorik katkısı, iş yaşam dengesi ve psikolojik dayanıklılık ilişkisini ele alan sınırlı sayıda çalışma olması ve bu çalışmanın az sayıda olan iş yaşam dengesi literatürüne katkıda bulunması ayrıca kavramın başka bir kavramla olan ilişkisini ortaya koyarak daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Araştırmanın uygulamaya olan katkısı ise, psikolojik dayanıklılığın uygulanabilecek birtakım stratejilerle geliştirilebilir olmasıdır. Bireylerin psikolojik dayanıklılıklarının gelişmesi iş yaşam dengesinin kurulmasına önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Achour, M., Grine, F., & Roslan Mohd Nor, M. (2014). Work–Family Conflict and Coping Strategies: Qualitative Study Of Muslim Female Academicians in Malaysia. *Mental Health, Religion & Culture*, 17(10), 1002-1014.

Akanni, A. A., & Oduaran, C. A. (2017). Work-Life Balance Among Academics: Do Gender and Personality Traits Really Matter?. *Gender and Behaviour*, 15(4), 10143-10154.

Apaydın, Ç. (2011). Öğretim Üyelerinin İşe Bağımlılık Düzeyi İle İş-Yaşam Dengesi ve İş-Aile Yaşam Dengesi

Arasındaki İlişki, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Balıca, S. (2010). İş Görenlerin İş Yaşam Dengesi Algılamaları ile Cinsiyet Roller ve Bireysel Özelliklerinin İlişkisi: Büyük Ölçekli Bir İşletmede İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Bayramoğlu, G. (2018). İş/Aile Sınırı Teorisi Bağlamında Kadın Akademisyenlerin İş/Yaşam Dengesinin Sağlanmasına Yönelik Bir Araştırma. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(68), 1722-1744.

Bell, A. S., Rajendran, D. & Theiler, S. (2012). Job Stress, Wellbeing, Work-Life Balance And Work-Life Conflict Among Australian Academics. *Sensoria: A Journal of Mind, Brain & Culture*, 8(1), 25-37.

Brooks, R. (1994). Children at risk: Fostering resilience and hope. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 64, 545- 553.

Büyüköztürk, Ş. (2004). Veri analizi el kitabı. Pegem Yayıncılık: Ankara.

Chawla, D., & Sondhi, N. (2011). Assessing Work-Life Balance Among Indian Women Professionals. *Indian Journal Of Industrial Relations*, 341-352.

Clark, S. C. (2000). Work/Family Border Theory: A New Theory of Work/Family Balance. *Human Relations*, 53(6), 747-770.

Çarıkçı, İ.H., & Çelikkol, Ö. (2009). İş – Aile Çatışmasının Örgütsel Bağlılık ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9, 153-170.

Çelenk, M. (2019). Konaklama İşletmeleri Çalışanlarında Psikolojik Dayanıklılığın İş Yaşam Dengesine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Çetin, F., & Basım, H. N. (2012). Örgütsel Psikolojik Sermaye: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45(1), 121-137.

Çetin, F., Yeloğlu, H. O., & Basım, H. N. (2015). Psikolojik Dayanıklılığın Açıklanmasında Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü: Bir Kanonik İlişki Analizi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30(75), 81-92.

David, M. P., Harikrishnan, R. & Monickam, S. (2012). Perspectives On The Study Of Work-Life Balance. *International Journal of Innovative Research in Commerce & Management*, 3(3), 1-8.

Delecta, P., (2011) Work Life Balance, *International Journal of Current Research*, 3(4), 186-189.

Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışması. *The Journal Of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.

Erben, G. S. & Ötken, A. B. (2014). Paternalist Liderlik ve İşe Bağlı Mutluluk İlişkisinde İş-Yaşam Dengesinin Rolü, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 12(22), 103-121.

Fletcher, D., & Sarkar, M. (2013). Psychological Resilience: A Review and Critique of Definitions, Concepts and Theory. *European Psychologist*, 18(1), 12-23.

Frone, M. R. (2003). Work-Family Balance. *Handbook Of Occupational Health Psychology*, 7, 143-162.

Girişken, A. (2021). Understanding Work-Life Balance, Resilience and Emotional Endurance of Single Working Mothers in the Workplace: A Qualitative Study. *Journal of Management Marketing and Logistics*, 8 (1), 64-75.

Greenhaus, J. H., Collins, K. M., & Shaw, J. D. (2003). The Relation Between Work-Family Balance and Quality of Life, *Journal of Vocational Behavior*, 63(3), 510-531.

Guest, D.E. (2002). Perspectives On The Study of Work-Life Balance, *Social Science Information*, 41(2), 255-279.

Gür, Ö. (2016). İş-Yaşam Dengesinin Mersin'de Otomotiv Sektöründe Araştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Toros Üniversitesi, Mersin.

Judkins, S. K., & Furlow, L. (2003). Creating A Hardy Work Environment: Can Organizational Policies Help. *Texas Journal Of Rural Health*, 21(4), 11-17.

Kalaycı, Ş. (2006). Faktör Analizi. İçinde: Şeref Kalaycı (Editör), SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım

- Kaplan, H. B. (2002). *Toward an Understanding of Resilience. Resilience and Development: Positive Life Adaptations*, 17-83. Kluwer Academic Publishers.
- Kıcır, B. (2015). *Evden Çalışmanın İş-Yaşam Dengesine Etkisi: Çevirmenler Üzerinde Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Kılıç, R., & Sakallı, S. Ö. (2013) *Örgütlerde Stres Kaynaklarının Çalışanların İş-Aile Çatışması Üzerine Etkisi*, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 208-237.
- Kobasa, S. (1979). *Stressful life events, personality, and health: an inquiry into hardiness*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1-11.
- Korkmaz, O. & Erdoğan, E. (2014). *İş Yaşam Dengesinin Örgütsel Bağlılık ve Çalışan Memnuniyetine Etkisi*, *Ege Akademik Bakış*, 14(4), 541-557.
- Kuru, İ. (2014). *Y Kuşağı ve İş Yaşam Dengesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Lambert Jr, C. E., & Lambert Jr, V. A. (1999). *Psychological hardiness: State of The Science*. *Holistic Nursing Practice*, 13(3), 11-19.
- Luthans, F., Youssef, C. M. & Avolio, B.J. (2007). *Psychological Capital: Developing the Human Competitive Edge*, New York: Oxford University Press.
- Maddi, S. R., Kahn, S., & Maddi, K. L. (1998). *The Effectiveness of Hardiness Training*. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 50(2), 78.
- Maddi, S. R., Harvey, R. H., Khoshaba, D. M., Lu, J. L., Persico, M., & Brow, M. (2006). *The personality construct of hardiness, III: Relationships with repression, innovativeness, authoritarianism, and performance*. *Journal of Personality*, 74(2), 575-598.
- Marafı, H. (2013), "Perception of Work-Life Balance-An Investigation of Education Sector of East and West", *Asian Journal of Business Management*, 5(1), 174-180.
- Masten, A. S. (2001). *Ordinary magic: Resilience processes in development*. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.
- Masten, A. S. & Reed, M.J. (2002). *Resilience in development*. In C. R. Snyder, & S. J. Lopez (Eds.). *The Handbook of Positive Psychology*. Oxford University Press.
- Özdemir, İ. (2017). *İş Stresi ile İş-Yaşam Dengesi Arasındaki İlişkide İşe Bağlılığın Rolü: Gemi Adamları Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Polk, L. V. (1997). *Toward a middle range theory or resilience*. *Advances in Nursing Science*, 1(3), 1-13.
- Rizzo, J. R., House, R. J., & Lirtzman, S. I. (1970). *Role Conflict and Ambiguity in Complex Organizations*, *Administrative Science Quarterly*, 15(2), 150-163.
- Sree, J. V., & Jyotbi P., (2012), *Assessing Work-Life Balance: From Emotional Intelligence and Role Efficacy of Career Women*, *Advances in Management*, 5(6), 35-43.
- Stewart, M., Reid, G. & Mangham, C. (1997). *Fostering children's resilience*. *Journal of Pediatric Nursing*, 12, 21-31.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics (Sixth Edition)*. USA: Pearson Education Limited.
- Taşdelen-Karçkay, A., & Bakalım, O. (2017). *The Mediating Effect of Work-Life Balance on the Relationship Between Work-Family Conflict and Life Satisfaction*, *Australian Council for Educational Research*, 26 (1), 3-13.
- Vithanage, V., & Arachchige, B. J. (2017). *A Study On The Work-Family Balance and Job Performance of Academics in Sri Lanka*. *IUP Journal of Management Research*, 16(2), 7-28.
- Werner, E. E. & Smith, R. S. (1982). *Vulnerable but invincible: a study of resilient children*. New York: McGraw-Hill.
- Wilton, S., & Ross, L. (2017). *Flexibility, Sacrifice and Insecurity: A Canadian Study Assessing The*

- Challenges of Balancing Work and Family in Academia. *Journal of Feminist Family Therapy*, 29(1-2), 66-87.
- Yıldırım, B. (2017). The Relationship Between Principals' Leadership Practices and Teachers' Work-Life Balance, *International Online Journal of Educational Sciences*, 9(3), 755-767.
- Youssef-Morgan, C. M. & Luthans, F. (2015). Psychological Capital and Well-Being. *Stress And Health*: 31(3), 180-188.

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1107-1121

Article ID

68540

Arrival

24 January 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/ideas.68540>**How to Cite This Article**

Sipahi, Ş., Turgut, M. & Özbaş, H. (2023). "Yeşil Lojistik: Uluslararası Projelerin ve Sektörel Uygulamaların İncelenmesi", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1107-1121

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Yeşil Lojistik: Uluslararası Projelerin ve Sektörel Uygulamaların İncelenmesi

Green Logistics: Examination of International Projects and Sectoral Applications

Şule Sipahi¹ Muhammed Turgut² Hakkı Özbaş³ ¹ Öğr. Gör., Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, Mersin, Türkiye² Arş. Gör., Tarsus Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Gümrük İşletme Bölümü, Mersin, Türkiye³ Dr. Öğr. Üyesi, Tarsus Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü, Mersin, Türkiye

ÖZET

Üretim ve lojistik süreçlerinde çevreye verilen zararlar ve oluşan atıklar, ömrü tamamlanan veya tüketici tarafından artık tercih edilmeyen ürünlerin atık olarak değerlendirilmesi, doğada kendi başına çözünmesinin beklenmesi doğa ve toplum için zarar verici faaliyetler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan da işletmelerin üretimlerinde, lojistik süreçlerinde ve ömrü tamamlanmış ürünleri ele almalarında çevreyi düşünerek "yeşil" felsefesine bağlı hareket etmeleri; yeşil uygulamaları benimsemeleri ve toplumları bu konuda bilinçlendirerek, toplumdaki gelecek talepleri de en üst seviyede uygulayabiliyor olmaları gerekmektedir. Yeşil uygulamaların temelini oluşturan yeşil lojistik çevreyi koruma ve doğada kayıp olarak değerlendirilen unsurların geri kazanımı veya kayıpların azaltılması için çabaları tanımlama ve organize etmede yüksek oranda önemlidir. Özellikle ürün taşıması aşamasında çevreye verilen zararın bertaraf edilmesine odaklanmasıyla büyük bir katkı sağladığı bilinen yeşil lojistik, devlet politikaları ile işletmeler ve tüketiciler nezdinde de dikkat çekmektedir. Devlet politikaları söz konusu olduğunda işletmeler de üretim ve taşıma süreçlerini buna göre yönlendirmektedir. Ayrıca tüketicinin her geçen gün bilinçlenmesi ve tüketimini yaptığı ürünlerin çevreye duyarlı bir süreçle gerçekleştiğinden emin şekilde tüketici ürünün kendisine ulaştırılmasını beklemektedir. Bu çalışma yeşil lojistik kavramını detayları ile ele alarak ülkeler açısından yürütülen projeleri, sürelerini ve bütçe miktarlarını ele almış; yeşil lojistik kavramını alt başlıkları ile beraber vurgulamayı amaçlamıştır. Ayrıca sektörel uygulamalarda ele alınarak mevcut durumun ortaya konulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Lojistik, Sürdürülebilir Lojistik, Yeşil Lojistik Faaliyetleri, Sektörel Uygulamalar, Uluslararası Projeler

ABSTRACT

Damages to the environment and wastes generated in production and logistics processes, the evaluation of products whose lifespan or no longer preferred by the consumer as waste, and waiting for their own dissolution in nature appear as harmful activities for nature and society. In this respect, businesses should act in accordance with the "green" philosophy in their production, logistics processes and handling of products whose lifespan has expired; they need to adopt green practices and raise awareness of the society in this regard, and be able to implement the demands from the society at the highest level. Green logistics, which is the basis of green practices, is highly important in defining and organizing efforts to protect the environment and to recover or reduce losses of elements considered to be lost in nature. Green logistics, which is known to make a great contribution with its focus on eliminating the damage caused to the environment especially during the product transportation phase, draws attention in the eyes of enterprises and consumers with government policies. When it comes to government policies, businesses also direct their production and transportation processes accordingly. In addition, the consumer expects the product to be delivered to him, making sure that the products he consumes are made with an environmentally friendly process. This study dealt with the concept of green logistics in detail and discussed the projects carried out in terms of countries, their duration and budget amounts; aimed to emphasize the concept of green logistics together with its sub-titles. In addition, it is aimed to reveal the current situation by considering sectoral applications.

Keywords: Green Logistics, Sustainable Logistics, Green Logistics Activities, Sectoral Practices, International Projects

1. GİRİŞ

Ticaretin küreselleşmesinin etkisiyle ürün ve malzeme sevkiyatının organize edilmesi kompleks bir yapı haline gelmiş ve zaman içinde lojistik kavramını ortaya çıkarmıştır. Mal, hizmet veya ihtiyaç halindeki bilginin köken bölgeden tüketim noktalarına akışı, planlanması, organize edilmesi, denetlenmesi ve müşteri taleplerinin etkili bir şekilde yanıtlanması için sarf edilen emek lojistik yönetimi kapsamında ele alınmaktadır (Scholz-Reiter ve El-Berishy, 2012). Diğer yandan tedarik zinciri yönetimi; kaynağa ulaşma, temin, işleme ve devamındaki lojistik süreçlere dahil olan faaliyetlerin tamamının planlanmasını ve koordine edilmesini içermektedir. Tedarik zinciri yönetimi, fonksiyonlar ve kanal üyeleri arasında ürün akış süreçlerinin entegre yönetimi ve fırsatların gerçekleştirilmesiyle ilgilenirken, lojistik; fiziksel dağıtımın yerini alarak tedarik zinciri yönetiminin alt kümesi olarak ifade edilmektedir (Ballou, 2007). Tedarik Zinciri Yönetimi Profesyonelleri Konseyi tarafından yapılan tanımlamalarda tedarik zinciri yönetiminin temin etme ve üretme kapsamında açık bir şekilde malzeme akışlarının yönetilmesi üzerinde durulduğu; lojistik yönetiminde ise eksik olan kanal üyeleri arasında koordinasyon, iş birliği ve ilişki kurulmasına önem verildiği belirtilmektedir. Tedarik zinciri yönetimi birden fazla işletmeyi ele alarak ürün akışlarını yönetmektedir. Lojistik ise sadece işletme içinde ürün akışı faaliyetlerini yönetmek şeklinde tanımlanabilmektedir (Ballou, 2007).

Artan tüketim ve üretim paralelinde doğal kaynakların azaldığı ve tükenme ile karşı karşıya kalındığı dönemde kurumsal ve bireysel farkındalık düzeyi yaratmak ve çevreye karşı duyarlı hareket etmek oldukça önem kazanmıştır. Doğal çevrenin bozulması halihazırdaki dönemde ciddi bir uygarlık sorunu olarak değerlendirilmektedir. 1940'lı yılların başında insan faaliyetlerinin doğal çevreye etkileri küresel bir özellik kazanmış ve dolaylı da olsa etkisi tüm dünyayı kapsayacak bir hale gelmiştir (Pawłowska, 2013). Çevreyi koruma bilinci; asit yağmurları, ozon tabakasının incilmesi ve toprağın bozulması ile ilgili artan sorunlar ve daha pek çok acil çevre sorunu nedeniyle hayati bir öneme sahiptir (Cherian ve Jacob, 2012). Toplumsal örgütler ve ticari işletmeler dünyayı korumak adına doğal düzeni bozmamayı benimsemiş ve hayati bir misyon olarak benimsenenin bilincine ulaşmıştır. İşletmelerin ekolojik davranışın iş başarısına katkı sağladığını giderek daha net bir şekilde fark etmelerinin yanı sıra küresel pazarda süreçlerini yürütürken faaliyetleri için toplumsal kabul görme de etkisi göz ardı edilemeyecek bir faktör haline gelmiştir. Bu doğrultuda araç emisyonlarından kaynaklı çevreye verilen olumsuz etkilerden üst sıralarda kendine yer bulan lojistik sektörü ve sektör içindeki paydaşlar söz konusu olumsuzluğu bertaraf etmek veya varlığını azaltmak için çevreci uygulamalara yönelerek iş süreçlerini icra ederken ortaya çıkabilecek riskleri gözlemlemekte, gerekli durumlarda çözümler üretmekte, yasal mevzuatlara en üst seviyede uyum sağlamakta ve toplumda farkındalık yaratmaya yönelik büyük gayret ortaya koymaktadır.

1960'lı yılların sonlarından itibaren insan faktörünün etkisi olarak doğaya yönelik tehditlerin ve yıkımın küresel boyutu giderek yaygınlaşmıştır. Sosyo-ekonomik gereksinimlerin doğal çevreyi koruması adına Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development-OECD) tarafından 2011 yılında yeşil ekonomi üzerine yapılan tanımlamada yeşil ekonomi, doğal servete ve insan refahının tabii olduğu ekosistem hizmetlerine ulaşımı muhafaza ederek büyümeyi ve ekonomik kalkınmayı desteklemektedir (OECD, 2011). Fakat üretim ve hizmet sunma aşamasını da kapsayacak şekilde ekolojik sistemi ifade eden ve ağırlıklı bir şekilde doğal çevreyi merkezine alan yeşillendirme kavramı, ekonomik ve sosyal dizilerin beraberinde bilimin her alanında dikkat çekmeye başlamış ve çevre sorunlarını gündeme alan kuruluşların doğayı korumak adına girişimlerinin etkisiyle önemli bir kavram olan yeşil kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram, toplumu geliştirmek amacıyla çevresel düşüncüyü lojistik faaliyetlerle bütünleştirmektedir (Malviya ve Kant, 2015). Ayrıca tedarikçi, iç paydaşlar ve müşteri açısından maliyetlerin azaltılması, rekabet edebilirliğin güçlendirilmesi, müşteri ilişkilerinin iyileştirilmesi, bu gelişmelerin etkisiyle gelirin ve sektör içindeki pazar payının genişletilmesi işletmelerin yeşil uygulamaları içselleştirerek sergilemelerinde güdülemeyi sağlayan önemli etkilere sahiptir. Yeşil lojistiğin mevzu olduğu durumda ana ilgi alanları yeşil tasarım, yeşil taşımacılık, yeşil üretim, yeşil envanter yönetimi veya tersine lojistik halini almaktadır (Motowidlak, 2019). Yeşil lojistik, yeşil taşımacılık ve yeşil tedarik zincirinin de esas odak noktasıdır.

Yeşil bakış açısının lojistik sektörü tarafından idrak edilmesinin etkisiyle kâr maksimizasyonu ve maliyet minimizasyonu gibi ekonomik hedefleri merkezine alan sektör, faaliyetlerinin yürütülmesinde çevresel, ekonomik ve sosyal dengeyi sağlamayı hedef haline getirmiştir. Söz konusu durumla ortaya çıkan yeşil lojistik ifadesi çevre ve doğa üstünde var olan olumsuz etkileri en düşük seviyeye çekebilecek veya tamamen bertaraf edecek faaliyetlere odaklanan, toplumu ve ekonomik seviyeyi mevcut halinden sürekli olarak en iyi düzeye çıkarmaya katkı sağlayan bir araçtır (El-Berishy vd., 2013). Bu çalışmada yeşil lojistik kavramına odaklanarak yeşil lojistiği oluşturan alt başlıklar açıklanmıştır. Ayrıca yeşil lojistik uygulanabilirliğinin tespiti açısından sektörel uygulamalarla birlikte uluslararası projeler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde yeşil lojistik ve alt başlıklarını içeren literatür taramasına yer verilmiş, ikinci bölümünde sektörel uygulamalar, politikalar ile projelerin ilişkisi araştırılmış ve sonuç aktarılmıştır.

2. YEŞİL LOJİSTİK

Yeşil uygulamaların faydaları kuşaklar veya ülkeler arasında var olan sınırları aşmakta, muhtemel engelleri kaldırabildiği alanlarda var olmaktadır. Yeşil lojistik, lojistiğe taraf olan kullanıcıların tamamının sistemlerini ve faaliyetlerini çevreyi ne yönde etkilediği irdelemeye yönlendirerek çevresel farkındalığı artırmaktadır (El-Berishy vd., 2013). Bu noktada esas amaç çevresel, ekonomik ve sosyal faktörler arasında denge sağlayarak faaliyetleri en verimli şekilde organize etmektir.

Lojistiğin temel ilkelerini kullanan yeşil lojistik sosyal alanla beraber çevre üzerindeki etkiyi de önemsemektedir. Bu sebeple çevresel kapsama ve geri dönüşüme özen gösterilmekte, atılan adımlarda çevreye zarar vermeden süreçlerin yürütülmesi üzerine odaklanılmaktadır. Bu düşünce ile malzeme taşıma süreci çevre ihtiyaçlarını gözetererek modellenmekte, çevreye yönelik olumsuz etkiler en aza indirilmektedir. Fakat işletme kapsamında birtakım engeller de söz konusudur. Yeşil uygulamalar ve yeşil lojistik açısından devletler tarafından yapılan destek faaliyetleri ve yönlendirmelerin sınırlı olması, işletmelerin ortaya koymaları gereken

yüksek yatırım ve uygulama maliyetleri, bireysel yetkinlik ve bilgi eksikliği, paydaşların alaka düzeyinin ve desteğinin noksan olması, sektörel rekabetler, ihtiyaç olunan teknolojiye kısıtlı ulaşım bahse konu engeller arasında sayılabilmektedir.

Ürün ortaya koyabilmek için ihtiyaç duyulan ham maddenin sağlanması, üretimin tamamlanmasının ardından ilgili ürünün ambalajlanması ve paketlenmesi, talep edilen noktaya taşınması, gerekli görülen durumlarda depolamasının yapılması ve nihai tüketiciye ulaştırılması süreçleri geleneksel lojistik aşamaları iken, yeşil lojistik söz konusu olduğunda sıralanmış faaliyetlerin tamamı çevreye verilmesi muhtemel zararı minimize edecek şekilde dizayn edilmekte, her bir faaliyet adımının çevreye yönelik ortaya çıkan etkileri ele alınmakta ve bu etkiler sürekli olarak azaltılmaya çalışılmaktadır. Bu şekilde yeşil lojistiğin bileşenlerine ulaşılmaktadır (Liu ve Ma, 2022). Yeşil lojistik, uygulama açısından bakıldığında müşterilere doğa dostu/çevreci ürün ve hizmet temin etmekle sınırlanmamaktadır. Yeşil lojistik tersine lojistiği de kapsamına alarak ürünün doğumundan nihai tüketimine kadarki genel lojistik akışın tamamını içermektedir. Bu aşamalar işletmelerin bireysel olarak yürütebileceği süreçlerde tamamlanamayıp; işletmeler ve lojistik süreçlerdeki tarafların en azından büyük çoğunluğu arasında iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır (Zhou vd., 2000). Ayrıca işletmeler, yeşil izlenimin dikkat çeken bir pazar etiketi olması, ekonomik etkenler, müşteri memnuniyeti ve devlet politikalarının etkisinde kalarak yeşil lojistiğe önem verme konusunda hızlı bir şekilde yol almaktadır (Acar ve Köseoğlu, 2014).

Enerji tüketimini en aza indirmek, çevreyi gözeterek süreçleri yönetmek, işleme, taşıma, depolama, paketleme, boşaltma ve geri dönüşü sağlama gibi faaliyetleri yürütürken sosyal ve ekonomik faydalarla yeşil sistemi destekleyen teknolojilerden eksiksiz yararlanmaya temellenmiş olan yeşil lojistikte taşıma sıklığı, mesafe, taşımayı sağlayan araç motoru ve yakıtı ile paketleme için kullanılan envanterin niteliği önemli faktörlerdir. Bu açıdan yeşil lojistik paketleme, nakliye, taşıma, atık yönetimi ve dağıtım aşamalarında karbon ayak izini azaltmaya yönelik birtakım tedarik zinciri stratejileri ve uygulamalarıdır. Yeşil lojistiğin en önemli unsurlarından biri olan tersine lojistik, atık geri dönüşümü, tehlikeli atıkların yönetimi ve atıkların bertaraf edilmesiyle sınırlanmışken, yeşil lojistiğin kapsamının ve uygulama alanlarının genişlemesi ile malzemelerin geri dönüşü, yeniden kullanımı ve atıkların bertarafını içeren bir niteliğe bürünmüştür (Seroka-Stolka ve Ociepa-Kubicka, 2019).

Yük ve yolcu taşımacılığı kapsamındaki lojistik süreçleri ve bu süreçlerde ortaya çıkan çevresel olumsuzlukları tamamen ortadan kaldırmayı veya minimize etmeyi amaçlayan yeşil lojistik; yeşil tedarik, ekonomik tasarım, çevre yönetimi ve paydaşlarla iş birliği gibi konularda da yürüttüğü eylemlerle tedarik zincirinin başladığı noktadan ürün geri dönüşleri ile bitmiş ürünün yeniden üretime dahil edilmesi aşamasına kadar var olan döngülerin tamamını çevreyi ve doğal kaynakları gözeterek organize etmektedir. Tedarik zinciri adımları süresince tüketicinin talebini elverişli olmakla beraber çevreye zarar vermeyecek şekilde planlamak, yükü ulaştırmak, geri dönüşünü organize etmek ve diğer aşamaların da doğayı merkeze alarak ilerletmek, yeşil lojistiğin temel amaçlarından biridir (Abduaziz vd., 2015). Bu şekilde de yeşil lojistik açısından ele alınması gereken alt başlıklar ortaya çıkmaktadır. Bunlar yeşil tasarım, yeşil üretim, yeşil satın alma, yeşil pazarlama, yeşil ulaşım, yeşil depolama, yeşil ambalajlama ve eko-etiketleme ile tersine lojistikdir (Zhu ve Sarkis, 2007). İlgili başlıklar aşağıdaki şekilde detaylandırılmıştır.

2.1. Yeşil Tasarım

Aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler arasında rekabetin güçlenmesi, tüketici tercihlerinin devamlı değişiklik göstermesi ve çevreye yönelik hassasiyetin her geçen gün artması gibi sebepler işletmeleri yeni stratejiler geliştirmeye yöneltmektedir. Bununla beraber bir ürünün tasarım aşamasında, üretimde kullanılacak ham madde ve yardımcı kaynakların seçimi, ilgili ürünün yaşam döngüsü boyunca işletme çevresel performansını oldukça ciddi seviyede etkileme potansiyelindedir (Zhu vd., 2007). Doğal kaynaklar ve çevresel sorunlardan yola çıkarak yeşil lojistik ve etkisinde işletmeler tarafından geliştirilmiş olan yeşil tasarım, üretilen ürünün yaşam döngüsünü dikkate alarak çevre, sağlık ve sürdürülebilirlik kavramlarına göre ürün tasarlamayı ifade etmektedir (D'Agostini vd., 2017).

Yeşil tasarım ile üretilen ürünlerin fonksiyonelliğinin yanı sıra ürün yaşam döngüsünden kaynaklanması muhtemel çevresel etkilerin minimize edilmesi, sonuç olarak işletmelerin çevresel performansının olumlu düzeylere taşınması mümkündür. Bu düşünce ile hareket eden işletmeler, rakiplerine kıyasla daha az kaynakla yüksek verim sağlayan üretim gerçekleştirebilmektedir (Liu vd., 2018). Bu açıdan sadece ürün satışı üzerinden yüksek gelir sağlamayı ve rekabet avantajı yaratmayı amaçlayan girişimci verimsiz faaliyetleri bertaraf ederek üretim maliyetlerini düşürecek ve üretim süreçlerini iyileştirecektir (Sutanto vd., 2015). Yeşil tasarım ile beklenen olumlu etkiyi görebilmek için üretimin başladığı andan itibaren işletmeler nezdinde dikkat edilmesi gereken birtakım hususlar vardır. Bunlar aşağıdaki şekilde açıklanabilmektedir (Türkyay, 2015):

- ✓ Zehirli veya zararlı olarak ifade edilmeyen ve üretim süreci boyunca daha az enerjiye ihtiyaç duyan geri dönüştürülmüş ham maddenin kullanılması,
- ✓ Üretim aşamalarının tamamında ve son kullanıcının ürünü kullanımı esnasında düşük seviyede enerji gerektiren ürünlerin tasarlanarak enerji verimliliğinin sağlanması,
- ✓ Uzun ömürlü ve işlevsel ürünlerin tasarlanmasında ürün kalitesinin ve ürün direncinin gözetilerek ürün kullanım süresi uzatılırken tüketimin de azaltılmasının mümkün olması,
- ✓ Üretilen ürünün tasarlanmasında tüketim sonrasında yeniden değerlendirilebilir ve geri dönüştürülebilir ham maddenin tercih edilmesi,
- ✓ Üretim veya ürünü kullanma süresince ortaya çıkması muhtemel karbon salınımının değerlendirilerek en aza indirilecek şekilde üretim ve süreç tasarımı.

2.2. Yeşil Üretim

Dördüncü Sanayi Devrimi olarak açıklanan Endüstri 4.0, küresel boyuttaki ekonominin hızlı gelişimine katkı sağlarken aynı zamanda öngörülenden fazla kaynak tüketimine ve sürdürülebilir ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkileyen ciddi ekolojik istikrarsızlıklara sebep olmuştur (Wang vd., 2022). Bu açıdan ülkeler yeşil faaliyetleri desteklemekte ve yeşil yatırımları artırmaktadır. Çevresel sorunları bertaraf etmenin temel yönü olarak yeşil üretim ve yeşil tüketim kavramlarına ilgi her geçen gün artmaktadır. Böylece üretim endüstrisi için Endüstri 4.0 etkisinde yoğun bir üretim döngüsünün var olmasına rağmen düşük karbon emisyonu sağlamak ve çevreyi korumak temel amaçlardan biri olmuştur. Fakat süreç sadece taşıma boyunca çevreyi gözetmekle sınırla kalmamaktadır. Üretim öncesinde ürün ve süreç tasarlarken çevreye verilmesi muhtemel zararları gözetilen işletmelerin üretim süreçlerini de oldukça önemseyerek benzer şekilde yürütmeleri gerekmektedir. Çünkü doğaya ve çevreye bağlı problemler uzun vadede varlıklarını göstermeye devam eden küresel düzeye ulaşmış sorunlardır. Diğer yandan üretim sürecinde birden fazla ham madde veya yarı mamul kullanarak üretimini yürüten işletmeler ilgili malzemeleri kendilerine sağlayan tedarikçilerine zaman içinde yüksek bağımlılık göstermektedir. Bu sebeple de tedarikçinin çevresel performansı işletmelerin üretim faaliyetlerini doğrudan etkileme yeteneğine sahiptir (Liou vd., 2019).

Temiz üretim olarak ifade edilebilen yeşil üretimde kullanılan kaynakların verimli kullanılması ve kirliliği azaltıcı politikaların geliştirilmesi önemlidir (Cheng ve Jin, 2020). Yeşil ürün, daha az doğal kaynak kullanımını hedefleyen yöntemlerle üretilen, daha az olumsuz çevresel etki yaratan ve daha az atık üreten üründür (Policarpo ve Aguiar, 2020). Sosyal ve ekonomik kalkınma modelinde faaliyet göstermek isteyen ülkeler için yeşil üretim ve ticaret sistemlerini kurmak ve atılacak adımları hızlandırmak dikkat çeken hususların başındadır (Jänicke, 2012). Bu açıdan dünya üzerinde herhangi bir bölgede üretim ve ticaret sistemini geliştirecek bir atılımın gerçekleşmesi küresel boyutta ele alınmasını gerektirecek kadar elzemdir. Dolayısıyla yeşil satın alma kavramı da işletmelerin her türlü iş süreçleri açısından önem kazanmaktadır.

2.3. Yeşil Satın Alma

Üretici açısından yürütülmesi gereken çabaların tüketicinin de dikkatini çekecek boyuta ulaşması ile son dönemlerde tüketiciler çevre sorunları karşısında daha duyarlı bir tutum sergilemeye başlamıştır ve bu tutum her geçen gün daha geniş kitlelere yayılarak üretici işletmeler üzerinde bir baskı mekanizması oluşturmaktadır. İmalat ve hizmet endüstrilerinin kayıtsız çevre politikalarının tüketiciden giderek daha yoğun bir şekilde eleştiriye maruz kalması, işletmelerin çevre programları ve yeşil üretim felsefesini taşıyan ürün geliştirmesini sağlamaktadır (Min ve Galle, 1997). Tüketicinin yanı sıra hükümet politikalarının da işletmeler üzerinden benzer baskılar kurması, işletmelerin gerek üretim sürecinde ortaya çıkardıkları atığın oranını azaltmaya yönelik çabalarının artmasını gerekse de ürün ambalajlama konusunda çevreye zarar vermemeye veya en az şekilde zarar verme potansiyeli olan tasarımlarla organize olmalarını mümkün hale getirmiştir. Bu şekilde çevre sorunları ile mücadele konusunda yeşil satın alma kavramı doğmakta; atık önleme ve kaynağını kontrol altına alma yönünde faaliyetler güçlenmektedir.

Gelecek nesilleri güvence altına almak adına daha sağlıklı ve emin bir hayat biçimi devam ettirmek için bireylerin tüketim alışkanlıklarını değiştirmesi şeklinde bir gereklilik vardır (Ramkissoon, 2022). Bu açıdan Birleşmiş Milletler (2015) tarafından yayınlanmış olan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri olumsuz çevresel etkilerden kaçınmayı, çevre dostu bir yaşam tarzı benimsemeyi, atık üretimini minimize etmeyi ve sürdürülebilirliği desteklemeyi içeren amaçlar arasında esas olan sürdürülebilir tüketimdir. Söz konusu noktadan çıkarak tüketicinin giderek yeşil ürünlere yönelmesi rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Ayrıca tüketici, tüketim alışkanlıklarından ve seçimlerinden kaynaklı olarak olumsuz sonuçların daha yüksek seviyede olduğunu bildiği

için çevresel mevzulara dair yaklaşımını değiştirme eğilimi gösterebilmekte; bu şekilde çevreci bilinç sergilemektedir (White vd., 2019). Tüketiciyi etkilemek adına işletmeler de üretimde kullanacakları ham madde ve diğer malzemeleri geri dönüştürülebilir, yeniden değerlendirilebilir veya halihazırda geri dönüştürülmüş materyal içeren kaynaklardan temin etmeyi tercih etmektedir. Böylece işletmelerin yeşil üretimi besleyebilmesi adına tedarikçi seçiminde bahsedilmiş olan özelliklere sahip malzeme sağlayabilecek tedarikçiden satın alma faaliyetini gerçekleştirilmesi beklenmektedir.

2.4. Yeşil Pazarlama

Tüketicilerin çevre bilincinin artması, işletmelerin çevresel performans kaygısı içinde olması ve hükümetlerin çevreyi korumaya yönelik birtakım tedbirler içinde bulunması işletmelerin yeşil operasyonlara yönelmesinin gerekliliğini göstermektedir. Ürünler ve yaşam döngüleri hakkında tüketicinin ihtiyaç duyduğu bilgiye sahip olması yeşil pazarlama olarak ifade edilmekte; yeşil pazarlama faaliyetlerinin genişlemeye başlaması, yeşil pazarlama kavramının ortaya çıktığı 1980'lere dayanmaktadır. Tüketicinin ilgi alanına giren bir ürünle alakalı yeşil performansı hakkında bilgilendirilmesi yeşil pazarlama faaliyetidir. Bu şekilde söz konusu ürüne yönelik talebin artırılması da mümkündür (Rahbar ve Wahid, 2011).

Yeşil ürünü cazip kılmak adına ürünlerin çevresel performansı hakkında tüketiciyi bilgiyle donatmak önemlidir; bu sebeple yeşil ürün olma özelliğine sahip ürünlerin talebini artırmak adına yeşil pazarlama faaliyetlerini yürütmek zaruridir (Hong ve Guo, 2019). Yeşil pazarlama adına eylemler gerçekleştirilebilir için en önemli mekanizma olan reklam da yeşil pazarlama kapsamında değerlendirilmektedir. Geniş bakış açısıyla ele alındığında yeşil pazarlama, bir işletmenin ürünlerini çevre dostu yaklaşımla tasarlaması, üretmesi, tanıtımını yürütmesi, fiyatlandırması ve dağıtım çabasıdır. Yeşil pazarlama insanların talep ve arzularını, çevreye en az zararı verecek yöntemlerle tatmin etmek amacıyla satın alma niyeti oluşturmak ve bunu kolaylaştırmak için tasarlanan faaliyetlerin tümüdür (Polonsky, 2011).

Yeşil reklam olarak ifade edilen ve yeşil bir ürünle ilgili bilgi sağlayıp tüketicinin sosyal sorumluluğunu artıran pratikler yeşil pazarlamada önemsenmektedir. Üretici, çevreye duyarlı tüketicinin talebini yerine getirmek amacıyla yeşil ürün tasarlayıp bunun üretimini gerçekleştirirken; perakendecinin de hitap ettiği pazarda bahse konu yeşil ürünün tüketimini teşvik etmek için yeşil pazarlamayı kullanması gerekmektedir (Hong ve Guo, 2019). Ürünün yeşil performansı hakkında bilgi veren yeşil reklam; ürünü tüketiciyeye tanıtırken tüketiciyi de eğitmektedir. Diğer yandan yeşil pazarlama ve yeşil reklam faaliyetlerini dikkate alarak ürünlerinin tanıtımını bu şekilde yürüten işletmeler ele alındığında hibrit araç modelleri ile sektörde öncü pozisyonunda yer alma potansiyelindeki Toyota ile net sıfır karbondioksit CO_2 emisyonu ortaya koyan L'Oréal'in yürüttükleri tanıtım faaliyetleri ile gelir artışı sağladıkları da bilinmektedir (Nath ve Siepong, 2022).

2.5. Yeşil Ambalajlama ve Eko-Etiketleme

Ambalaj, iletişim aracı olarak tüketiciyeye bir ürünün içeriği, raf ömrü ve saklama koşulları hakkında bilgi veren etkisi yadsınamayacak bir malzemedir. Bir ambalajın üretimi, kullanımı ve bertaraf edilmesi de çevreye doğrudan etki taşıma potansiyelinde olduğu için ilgili malzemenin sürdürülebilir özelliğe sahip olması önemlidir (Pongrácz, 2007). Bu açıdan çevresel faaliyetlerin yürütülmesinde ve tüketiciyi etkilemede süreç yeşil tasarım ve üretimin devamında yeşil ambalaja da yönelebilmekle bütün olmaktadır. Yeşil ambalaj, ürünlerin ambalajlanmasında çevre dostu veya yeniden değerlendirilebilir tasarımlar ve malzemelerle ambalajlamanın yapılmasıdır. Yeşil ambalajlama, ambalajlama amacıyla ekolojik malzemenin kullanıldığı, insan sağlığı ve çevre bilincinin farkında olarak ürünlerin etkili ve güvenli olmasının sağlandığı bir faaliyettir (Pauer vd., 2019).

Yeşil reklamcılık faaliyetleri yeşil ürünleri satın almaya istekli önemli sayıda tüketici ve ürün ve hizmetlerini yeşil olarak ifade etmeye istekli artan sayıda pazarlama uzmanı ile giderek artan bir eğilim göstermektedir (Atkinson, Rosenthal, 2014). Bu açıdan tüketiciyi etkileyebilmek için ürün ve hizmetin yeşil olduğunu aktarmak, fayda sağlayacak bir adımdır. Tüketici tarafından güvenilir bir imaj yaratmak ve tanınmak amacıyla çevresel etkisi yadsınamayacak kavramlardan bir diğeri de eko-etiketlemedir. Eko-etiketler, reklamcılarının "alıcıların rutin satın alma kararının bir parçası olarak insan sağlığı ve çevresel hususları dahil etmelerine olanak sağlamak için ilgili, doğru ve anlamlı bilgiler sağlama" girişiminin bir yoludur (Case, 2004). Çevre dostu ürün veya hizmet satın almayı planlayan tüketicinin ürün seçiminde bilinçli karar vermesini sağlayan bir tanıtım aracıdır. Eko-etiketleme Uluslararası Standardizasyon Örgütü (ISO)'ne göre birtakım sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. İlgili sınıflandırma aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (Henninger, 2015; OECD, 1997):

Tip I: Devlet destekli veya ticari olmayan kuruluşlar tarafından verilmektedir ve gönüllüdür. Yaygın olarak kamu alanlarında kullanılmaktadır.

Tip II: Üretici, ithalatçı ve dağıtıcı tarafından çevresel bilgilerle ilgili iddialara dayanmaktadır. İddialar üretici gibi tek taraftan yapılmaktadır ve özünde, ürün ambalajı üzerinde, kendi kendini beyan ettiği anlamı taşımaktadır.

Tip III: Yaşam döngüsü etiketlerine dayanan nicel ürün bilgilerinden oluşmaktadır.

Kullanım açısından eko-etiket ilk olarak Çevre Koruma Ajansı (Environmental Protection Agency - EPA) tarafından enerji tasarruflu ürünleri tanımlamak ve teşvik etmek için geliştirilen Energy Star üzerinde yer almıştır (EPA, 2010).

2.6. Yeşil Taşımacılık

Son yıllarda ortaya çıkan sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi işletmelerin üzerinde durduğu konuların başındadır. Tedarik zinciri faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması noktasında önemli faaliyetlerin başında ise taşımacılık gelmektedir. Taşımacılık genel anlamda, ürünlerin taşınmasıyla ilgili süreçleri kapsayan tedarik zincirinin bir parçasıdır. Günümüz tedarik zinciri faaliyetlerinin küresel bir ölçekte ve tam zamanında çalışması gerekliliği taşıma yönetiminin önemini artırmaktadır (Kamakaté ve Schipper, 2009).

Milyonlarca ton yükün ve yolcu sayısının günlük taşıyıcısı olan lojistik sektörü, ekonomik ve endüstriyel gelişmenin vazgeçilmez ve yadsınamaz temelidir. Fiziksel ulaşımı azaltmayı uman sanal bir dünya kurma konusundaki gelişmeler dahi, dünya çapında sektöre olan bağımlılığı azaltmakla kalmayıp aynı zamanda hızlı bir büyümeye de tanık olmaktadır. Bununla birlikte, dünya yaşamı için önemini yanı sıra, petrol ürünlerinin en büyük tüketicilerinden biri olması ve dolayısıyla havadaki mevcut kirletici parçacıklara büyük bir katkısı olması nedeniyle dünya yaşamı için bir tehlikedir. Ulaşım sektöründen kaynaklanan tehlikeli ve ölümcül emisyonlar, küresel sağlığa ciddi şekilde zarar vermektedir. Sektör, tüm sera gazı (GHG) emisyonlarının yaklaşık %15'ini ve tüm sera gazı emisyonlarının en yaygını olan toplam CO_2 emisyonlarının %23'ünü oluşturmaktadır. Ulaşım sektöründen kaynaklanan bu küresel CO_2 emisyonları 1990 yılından 2007 yılına kadar %45 artmış ve 2007 yılından 2030 yılına kadar yaklaşık %40 artmaya devam edecektir. Karayolu taşımacılığı tek başına sektörün toplam CO_2 emisyonlarının %30 ila %40'ını oluşturmaktadır. Bu nedenle "yeşilleştirme" karayolu taşımacılığının üst sıralarında yer alan zorunlu bir görev haline gelmiştir. (Salimifard vd., 2012).

Küresel mal hareketindeki büyüme, taşıma faaliyetleri akışında da büyüme anlamına gelmektedir. Bu akışlar ve süreçler hem sosyal hem de çevresel birtakım yüklere sebebiyet vermektedir. Doğaya verilen zararlı gazlar içerisinde taşımacılık faaliyetlerinden kaynaklı emisyon salınımı ciddi bir pay almaktadır (Piecyk ve McKinnon 2010). Taşımacılık operasyonlarının yeşilleştirilmesi, lojistik ve dağıtım ağlarını tasarlarlarken ve temel teşkil eden nakliye ve depolama operasyonlarını yönetirken çevresel önlemlerin dâhil edilmesini içermektedir. Yeşil taşımacılık dağıtım stratejilerinin belirlenmesinin yanı sıra sürdürülebilir lojistik sağlayıcıların ve nakliye filolarının değerlendirilmesini ve seçimini de içermektedir (Fahimnia vd., 2015).

Yeşil taşımacılık kavramı, taşımacılık faaliyetinden kaynaklanan çevresel zararı en aza indirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca yeşil taşımacılıkta, çevresel kaygılar ön planda tutulurken ekonomik getiriler de göz ardı edilemez. Bu yönüyle hedeflenen amaç, sosyal ve ekonomik tüm süreçleri içerisinde barındırmaktadır. Devlet politikaları ve uluslararası kuruluşlar son dönemlerde çevresel zararın azaltılmasına yönelik yeşil taşımacılığa ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda yeşil taşımacılık stratejileri giderek yükselmekte ve işletmeler için zorunlu bir hale gelmektedir (Ping, 2009).

2.7. Yeşil Depolama

Depo yönetimi, her tedarik zincirinde ve hemen her sektörde önemli düğüm noktalarıdır. Genişleyen e-ticaret sektörü ve diğer sektörel gelişmeler işletmeden tüketiciye kesintisiz müşteri talebine hizmet etmek için depo alanı ve bina ihtiyacına olan ihtiyacın artmasına yol açmıştır. Depolama faaliyetleri sera gazı ve küresel ısınma üzerinde önemli etkileri olan lojistik faaliyetlerden birisidir (Bartolini vd., 2019). Sürdürülebilir depo yönetiminin odak noktası, enerji ve arazi kullanımınıdır. Dünya Ekonomik Forumuna göre lojistik faaliyetlerden kaynaklanan sera gazı emisyonunun yaklaşık %10'u lojistik tesislerden kaynaklanmaktadır (Deckert, 2018). Yeşil depolama yönetiminin kapsadığı konular ise aşağıda sıralanmıştır (Emmet ve Sood, 2010; Akandere, 2019):

- ✓ Depolama süreçlerinde enerji kullanımını azaltıcı politikalar uygulamak.
- ✓ Depolarda kullanılan aydınlatma sistemlerini zaman ayarlı, sensörleri harekete duyarlı ve armatürleri enerji verimliliği sağlayacak ekipmanlardan seçmek.
- ✓ Mümkün olan noktalarda doğal ışıktan yararlanmak.

- ✓ Isıtma ve soğutma işlemlerinde verimli sistemler kurmak.
- ✓ Elleçleme faaliyetlerinde araç gereç seçimini yaparken verimli ekipmanları seçmek.
- ✓ Satış ve operasyon süreçlerini de dikkate alarak depoların tasarımını gerçekleştirmek.
- ✓ Depo yönetim sistemlerini kullanarak gerçek zamanlı stok ve sipariş takibi yapmak.
- ✓ Dijital teknolojilerden yararlanarak israftan kaçınmak.
- ✓ Yenilebilir enerji çeşitlerini tesislere entegre ederek çevreci bir politika izlemek.
- ✓ Yeşil depolama yeşil tedarik zincirinin önemli bir parçasıdır. Bu açıdan önemle ele alınması gereken bir kavram olan yeşil depo oluşturmak için sürdürülebilir çözümler üç gruba ayrılmaktadır (Rahayu vd., 2019):
- ✓ Doğrudan ve dolaylı olarak zararlı emisyonların azaltılması,
- ✓ Tüketimi en aza indirerek veya alternatif enerji kaynakları kullanarak kaynak tüketiminin azaltılması,
- ✓ Tesislerin ekolojik değerlerinin artırılması.

Yeşil depolama faaliyetleri kurulum yeri seçimi ile başlayan, operasyonel faaliyetlerin gerçekleştirilmesine ve atık yönetimine kadar geçen tüm süreçleri içerisine alan geniş bir faaliyetler bütünüdür. Bu kapsamda tesislerin kurulumu, ekipmanların seçimi, ambalajlama-paketleme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve atıkların imha edilmesi gibi süreçlerin tamamında çevreci bir politika izlenmesi ve doğaya verilen zararın minimuma indirilmesi yeşil depolamanın ana hedefidir. İşletmelerin çevreci politikalarının yanında devletlerin Paris İklim Anlaşması gibi uluslararası metinlerde imzalamış oldukları yasal anlaşmalar, bütün paydaşların yeşil depolamaya yönelmelerini zorunlu hale getirmiştir.

2.8. Tersine Lojistik

Sürdürülebilir bir çevre, döngüsel ekonomi ve geri dönüşümü desteklemek için kamu kuruluşları ve işletmeler arasında önemli bir stratejik kavram olarak ifade edilen tersine lojistik (Dutta vd., 2021), ürünlerin tüketim noktasından kaynak noktasına akışını ilgilendiren bir faaliyettir (Zhang ve Guo, 2014). Tersine lojistik süreci, standart şekilde kullanılmış malzemelerin toplanması, incelenmesi, yeniden kullanımı, onarımı, yenilenmesi, geri dönüşümü, depolanması ve zaruri halde ise bertarafından oluşmaktadır. Geleneksel lojistikte ham maddeden nihai ürüne akış ele alınırken; tersine lojistikte atık azaltmaya yönelik işletme performansı ve gelir artışı için kullanılmış ürünün geri dönüştürülmesi odak noktası haline gelmiştir (Zhang vd., 2015).

Tersine lojistiği desteklemek ve beslemek adına yeşil tasarım süreci oldukça büyük bir öneme sahiptir. Yeşil tasarım kapsamında ortaya koyulmuş bir ürünün yeniden kullanımı ve geri dönüşümünü kolaylaştıracak tasarımın dikkate alınması ve ürünü daha iyi durumda iade etmek için yeniden üretimi hızlandıracak tasarımın benimsenmesi tersine lojistiğin yürütülebilmesini kolaylaştırmaktadır (Eltayeb vd., 2011). Tersine lojistiğin amacı; kullanılmış ürünün kalan değerinden tam anlamıyla yararlanmak ve çevreye yönelik olumsuz etkilerin önüne geçmektir (Zhang vd., 2015). Fakat tersine lojistik rahatlıkla destek alanı bulunabilen bir kavram olamayıp; işletmeler tarafından uygulama bilgisinin söz konusu olması ve ekonomik kaygılar nedeniyle kavrama dair uygulamalar engellenebilmektedir. İşletmelerin ileri lojistiğe odaklanırken tersine lojistiğin maliyet unsuru olarak değerlendirmeleri sorun oluşturmaktadır (Lamba vd., 2019).

Tersine lojistiğin sağlandığı akış içinde fazla sayıda taraf yer alacağı için bir işletmenin tersine lojistik kavramını benimsemesi ve faaliyetlerini buna göre organize etmesi halinde taraflar arasında da sağlıklı bir koordinasyonu yürütmesi temel unsurdur. Aynı zamanda tüketicinin de bilgilendirilmesi, mümkün olan noktalarda tüketici ile iş birliği önemlidir. Bu şekilde maliyetler düşerken tüketicinin taşıdığı kaygı giderilebilecektir (Azevedo vd., 2011).

3. 3. YEŞİL LOJİSTİK UYGULAMALARI

Küresel ısınma, doğanın bozulması ve hükümet düzenlemeleri endüstriyel uygulayıcıların lojistik endüstrisindeki “yeşil” stratejileri dikkate alma konusunda farkındalığını artırmaktadır. Yeşil lojistik gerek hükümet politikaları gerekse işletmelerin çevre duyarlılığının artmasıyla birlikte son dönemlerde oldukça ilgi çeken konuların başında gelmektedir. Sera gazı emisyonlarının %16'sı nakliye ve lojistik endüstrisinden kaynaklanmaktadır (DHL, 2022). Doğaya salınan gazlarda böylesine yüksek bir paya sahip olan sektörün yeşil stratejilere geçmesi ve faaliyetlerinde uygulaması elzem konuların başında gelmektedir.

Yeşilin organizasyonlar tarafından benimsenmesi, organizasyonların çevreye verdiği zararı azaltacak, çevreyi koruyacak, pazar paylarının artmasını sağlayacak ve pazarda rekabet üstünlüğü kazandıracaktır (Rao ve Holt,

2005). Şirketlerin yeşile yapmış oldukları yatırımlar kısa vadede maliyet artırıcı olarak algılanmakta; uzun vadede ise işletmenin performansını, rekabet gücünü ve kârını artırıcı etkisi görülmektedir (Chang ve Fong, 2010).

Yeşil lojistik, birden fazla boyutu içerisinde bulunduran faaliyetler bütünüdür. Fakat işletmeler tek bir boyutu ile birlikte bu sürece ciddi katkılar sağlayabilmektedir. Örneğin, bir işletme ambalajlama ve paketleme süreçlerinde yeşil faaliyetlere yönelirken bir diğer işletme taşıma süreçlerinde yeşil faaliyetlere yönelebilmektedir (Zengin, 2017). Yeşil lojistik konusunda işletmelerin mevcut durumunu ve gelecek stratejilerini akademisyenlere ve uygulayıcılara yol göstermesi açısından örneklerle incelemek oldukça önemlidir. Küresel ölçekte faaliyet gösteren işletmelerin uyguladıkları ve gelecekte uygulayacakları bazı yeşil lojistik stratejileri şunlardır:

Alman merkezli DHL International GmbH işletmesi ise yeşil lojistik alanında faaliyet yürüten kuruluşlardan biridir. İşletme, sürdürülebilirliği desteklemek adına dünya çapında bir çevre koruma programı olan GoGreen'i kurmuştur. Ana hedefi sera gazı emisyonlarını ve hava kirliliğini azaltmak ve önlemektir. Ayrıca DHL, açıklamış olduğu Misyon 2050 raporuyla birlikte lojistikle ilgili tüm emisyonları sıfıra indirme taahhüdü sunmuştur. Bu raporda yer alan birtakım hedefler aşağıda sıralanmıştır (DHL, 2022):

- ✓ 2025 yılına kadar karbon verimliliğini 2007 seviyelerine göre %50 artırmak,
- ✓ Hava kargo taşımacılığında filolarını yenileme stratejileri sayesinde eski uçakları yakıt açısından verimli modern alternatiflerle değiştirerek emisyon verimliliğini %18'e kadar artırmak ve 2030 yılına kadar %30'un üzerine çıkarmak,
- ✓ Birleşik Krallık genelinde elektrikli kurye minibüslerinin piyasaya sürülmesiyle birlikte 2022 sonuna kadar 337 araçla 2030 yılına kadar %100 elektrikli kurye araç filosu çalıştırmak,
- ✓ Tüm yeni servis merkezleri yeşil elektrik, LED gün ışığı kontrollü aydınlatma ve emisyonuz klima içeren çevre standartlarına göre inşa etmek hedeflenmiştir.

Dünyanın denizcilik alanında küresel boyutta faaliyette bulunan işletmelerinden biri olan Maersk Line, Maersk ECO Delivery (Ekolojik Teslimat Sistemi) kurarak taşımacılık operasyonlarında fosil yakıt yerine çevreci yakıtları kullanarak müşterilerine sıfır emisyonu yakın bir hizmet sunmaya başlamıştır. Bu sistem sayesinde sürdürülebilirliğe ve çevreye büyük katkılar sunması amaçlanmıştır. Bu sistem ayrıca dünyanın önde gelen çevre ve emisyon kuruluşlarından da akreditasyon alan tescilli bir sistem olmuştur (Maersk Line, 2022).

ABD'li lojistik firması UPS ise, 110.000 adet kara aracından oluşan filosunda fazla kilometreyi ortadan kaldırmak ve emisyonlarda azalma sağlamak için teknoloji destekli rota planlaması kullanmaktadır. Ayrıca bünyesine dahil ettiği 7.000 düşük emisyonlu araç ve yakıt tasarruflu uçaklarla filosunu düzenlemelere uyumlu hale getirmektedir. Başta ABD merkezi olmak üzere 2.700 tesisinde yenilenebilir enerji çözümleri kullanarak sera gazı azaltma stratejilerini desteklemektedirler (UPS, 2022).

Walmart, perakende ve tüketim malları endüstrisindeki ürün tedarik zincirlerinin yanı sıra kendi ürün yelpazesinde de sürdürülebilirliği hızlandırmaya başlamıştır. Project Gigaton projesiyle birlikte tedarikçilerinden kaynaklı CO^2 emisyonlarının 2030 yılına kadar bir milyar metrik ton (MT) azaltılması için çaba harcamaktadır. 2017 yılından başlayarak söz konusu projeye 4.500'den fazla tedarikçi katılmıştır; 2021 yılı itibarıyla 574 milyon MT'den fazla CO^2 ve geri dönüştürülmüş plastik ambalajların yüzdesini 2025 yılına kadar %20 seviyelerine yükseltmek adına çalışmalarını sürdürmektedir (Walmart, 2022).

ABD merkezli teslimat şirketi FedEx Corporation, EarthSmart adıyla bir program oluşturarak tamamen elektrikli ve hibrit araçlarla teslimat gerçekleştirmektedir. FedEx bünyesinde 364 hibrit ticari kamyon ve 118 tamamen elektrikli kamyon bulunmaktadır. Ayrıca bünyesinde 658 uçaklık bir filo bulunduran şirket uçak emisyonlarını %30 azaltmayı hedeflemiştir (FedEx, 2017).

İspanyol dağıtım şirketi Alimerka, sıvılaştırılmış doğal gazla çalışan kamyon filosunun dönüştürülmesi sayesinde CO^2 emisyonlarını %20 oranında azaltmıştır. Ayrıca süpermarket zincirinde çok sayıda elektrikli minibüs bulunmaktadır. Bununla beraber Alimerka, lojistik merkezine kuracağı 7.500 adet fotovoltaik panel sayesinde CO^2 emisyonlarını yılda 1.000 ton azaltmayı planlamaktadır (Perez, 2021).

Port de Barcelona, beş yıl içinde CO^2 emisyonlarını %20 oranında azaltan dünyadaki ilk liman olmuştur. Bu azalmayı sağlamak için Liman %100 elektrikli araçlarla kendi filosunu yenilemiş, kamu aydınlatması LED teknolojisine dönüştürülmüştür. Bu şekilde Port de Barcelona da %100 yenilenebilir enerji kaynaklarına geçiş yapmıştır (Perez, 2021).

Çin merkezli SF Express, 2017 yılında sürdürülebilir ambalaj çözümleri için bir araştırma merkezi kurmuş; 2018 yılında geleneksel karton kutu veya plastik poşetin yerini alabilen ve yüzlerce kez tekrar kullanılabilen ilk geri dönüştürülebilir ambalaj kutusunu piyasaya sürmüştür (Wu, 2022). Çin'in teslimat devi olan şirketin yeşil hedeflerinde sera gazı emisyonunu 60.000 ton azaltmak ve 8.000 temiz enerji tüketen araca sahip olmak bulunmaktadır (SF Express, 2020).

Çin merkezli e-ticaret şirketi olan Alibaba Group'un bir lojistik kolu olan Cainiao Smart Logistics Network dünyanın ilk "yeşil deposunu" ve piyasaya süreceği ve sürdürülebilir kalkınma girişimlerini içeren bir "yeşil lojistik" ana planını açıklamıştır. Cainiao'nun Pekin, Şanghay, Guangzhou, Shenzhen ve Hangzhou gibi büyük şehirlerdeki teslimat noktalarının karton kutular için geri dönüşüm istasyonları olarak kullanılması da planın bir parçası durumundadır. Geri dönüşüm programı kapsamında, müşteriler istenmeyen nakliye kutularını teslimat noktalarına bilmekte; işletme de kutuları yeniden kullanmakta veya geri dönüşüm yoluyla yenilerini üretmektedir. Cainiao şirketi ortak bir lojistik ağ kurarak karbon emisyonu azaltmayı hedeflerken benzer girişimlere yaklaşık 40 milyon ABD Doları yatıracağını duyurmuştur (Alizila, 2017). Ayrıca işletme, satın almadan teslimata kadar kağıtsız nakliye etiketleri, akıllı rota planlama, geri dönüşüm ve güneş enerjisiyle çalışan depolar dahil olmak üzere uçtan uca bir yeşil lojistik sistemi geliştirmiştir. Bu sistem aracılığıyla 2030 yılına kadar Alibaba'nın tedarik zinciri süreçlerinde sıfır emisyon hedefine ulaşacağı belirtilmiştir (Alizila, 2022).

Rhenus Group ise nakliye süreçlerinde çevre dostu seçeneklere odaklanmaktadır. Deniz yolunda konvansiyonel gemilerden daha az yakıt üreten gemi Hanse Eco'ları geliştiren ve kullanmaya başlayan işletme bu şekilde %20 tasarruf ve daha az emisyon salınımı sağlamıştır. Diğer yandan hava taşımacılığı sektöründe Rhenus Group, dünyanın ilk CO² tasarruf programı olan RHEGREEN'i geliştirmiştir. Böylece müşterilerin rotaları için en çevre dostu teklifi ilave ücret ödemedi bulmalarını ve böylece %40'a kadar emisyon tasarrufu yapmalarını sağlamaktadır (Rhenus, 2022).

Türkiye merkezli faaliyet gösteren işletmelerin yeşil lojistik alanında yaptıkları çalışmalar incelendiğinde birçok örnek görülmektedir. Türkiye'de lojistik sektöründe faaliyet gösteren İzmir merkezli Arkas Holding, kara taşımacılığında kullanılmaya üzere Euro 5 araçlara yatırım yaparak emisyon oranını azaltmaya hedeflemiştir. Ayrıca kara yolu taşımacılığında doğalgazı yakıt olarak tüketen araçları tercih ederek emisyon oranlarında %25'lik bir düşüş sağlamıştır (Çetin ve Sain, 2018). Deniz yolu taşımacılığında da faaliyette bulunan işletme, Gemi Enerji Verimliliği Yönetim Planı hazırlamıştır. Trim optimizasyon programını kullanarak gemi tiplerine göre yakıt optimizasyonu gerçekleştirmiş ve gemileri ekonomik hız modunda kullanarak tasarruf sağlamıştır (UTİKAD, 2013).

Netlog Lojistik 2011 yılında ilk olarak Sürdürülebilirlik Raporu hazırlayarak şubelerini yeşil lojistik faaliyetlerine hazırlamıştır. İşletmenin özellikle elektrikli ve CNG araçlarla ilgili çalışmaları bulunmaktadır. Uygulamış olduğu alternatif taşıma uygulamaları sayesinde yıllık 26 milyon CO² gazının doğaya salınımı engellenmiştir. Ayrıca atık pil üzerine yaptıkları geri dönüşüm çalışmalarında 26.000 ton toprak ve 2,6 milyar litre suyun kirlenmesinin önüne geçilmiştir. 3.000'i aşkın ağır vasıta aracı bulunan işletme, araç filosunun %70'ten fazlasını Euro 5 araçlarla değiştirerek çevreye salınan gaz miktarını düşürmüştür (Zengin, 2017).

Ekol Lojistik 2008 yılından itibaren multimodal taşımacılık faaliyetlerine hız vererek yeşil lojistiğe katkı sunmaya başlamıştır. Bu taşıma türü ile ortalama her ay 365.000 ağacı kurtarıırken kara yolu ile yapılan 2.429 km yolu diğer türlerle gerçekleştirerek karbon salınımını azaltmaktadır. Aynı zamanda yeşil ofis diplomasına da sahip olan Ekol Lojistik atık yönetimi, elektrik tüketimi ve kâğıt tüketimi konularında da tasarruf yapmaktadır. Depolarında ve ofislerinde yürütülen projelerle her yıl %20 oranında elektrik tasarrufu sağlanmaktadır (Çetin ve Sain, 2018).

Türkiye'de lojistik sektöründeki firmalarından Mars Lojistik, yeşil lojistiğe katkılarını intermodal taşımacılığı geliştirerek sunmaktadır. İşletme yatırımlarını ağırlıklı şekilde demir yolu taşımacılığına kaydırarak kara yolu taşımacılığı ile gerçekleştirilen karbon salınımını ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Mars Lojistik 2022 yılında 10 milyon Euro değerinde demir yolu vagonuna yatırım yaparak 90 adet vagonu bünyesine dahil etmiş; çevreci politikaları bu ölçüde sürdürmüştür (Mars Lojistik, 2022).

Türkiye'de yeşil lojistik alanında çalışmalar yürüten Omsan Lojistik hazırlamış olduğu Omsan Sürdürülebilirlik Modeli ile yeşil lojistiğe katkı sunmaktadır. Yakıt tüketimini ve karbon salınımı azaltmak için Emniyetli ve Ekonomi Sürüş Simülatörü geliştirmiştir. Bu proje kapsamında ortaya koyulan simülatör ile şoförlerin yetkinlikleri artırılarak yakıt tüketiminin azaltılması, tecrübesizlikten kaynaklı kaza ve hasarların minimuma indirilmesi, doğaya ciddi zararlar veren karbon miktarının düşürülmesi ve sürüşten kaynaklı araç ve

ekipmanlarda oluşan yıpranma ve aşınmaların en aza indirilmesi hedeflenmiştir (UTİKAD, 2016). Ayrıca işletme, yeşil taşımacılıkta önemli gördüğü demir yolu taşımacılığına da her geçen gün yatırımlarını kaydırarak çevreci bir politika izlemektedir. 2021 yılında demir yolu taşımacılığında gerçekleştirdiği faaliyetlerle birlikte Omsan Lojistik 2.220.154 ağacın dengeleyebileceği miktarda karbon salımına eş değer avantaj sağladığı bilinmektedir (Omsan, 2022).

Reysaş Lojistik, özellikle güneş enerjisine önemli yatırımlar yaparak ciddi bir elektrik tasarrufu elde etmektedir. Depo ve ofislerinin çatılarına kurmuş olduğu güneş panelleri aracılığıyla elektrik tüketiminde çevreci yakıt kullanmış ve zarar en aza indirilmiştir. Ayrıca kara yolu filosunda güçlü bir yere sahip olan işletme, kullandığı araçlarda doğalgazlı araçlara yönelerek karbon salımının azaltılması adına yatırımlar yapmaktadır (Çetin ve Sain, 2018). Gerçekleştirmiş oldukları Green Project başlıklı projeye birlikte güneş enerji panellerinden aylık 1.133.677 kWh elektrik üretmiş ve bu üretimde engellenen karbon salımına karşılık 56.069 ağaç kurtarılmış, yıllık 23.044 ton sera gazı salımının önüne geçilmiştir (Reysaş, 2022).

4. YEŞİL LOJİSTİK POLİTİKALARI KAPSAMINDA ULUSLARARASI PROJELER

Yeşil lojistik operasyonlarının uygulanmasında devletlerin uygulamış oldukları strateji ve politikaları önem arz etmektedir. Yeşil lojistik süreçlerinde ülkelerin ve uluslararası kuruluşların yasal mevzuatları yol gösterici durumdadır. Çalışmanın bu kısmında bazı ülkelerin ve kuruluşların uygulamaya koymuş oldukları politikalar ele alınarak bir çerçeve çizilecektir. Bu kapsamda öne çıkan strateji ve politikalar şunlardır:

2011 yılında dünyadaki ilk kez Dünya Bankası ve Kore Cumhuriyeti, the Korea Green Growth Trust Fund (KGGTF) adı altında bir proje ve ortaklık gerçekleştirmişlerdir. Projenin ana hedefi teknoloji odaklı yenilikçi ve sürdürülebilir yatırımları desteklemektir. Bu projeyi önemli yapan husus ise “YEŞİL BÜYÜME” ye ayrılmış tek Dünya Bankası fonu olmasıdır. Bu projeye birlikte Kore Cumhuriyeti ekonomilerini çevreye duyarlı ve sürdürülebilir bir şekilde büyütmek isteyen ülkeler için önemli bir ilham kaynağı olmuştur. Proje kapsamında önemli olan sektörler belirlenerek destek miktarları açıklanmış ve yeşil büyüme bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Desteklenen sektörlerin başında ise lojistik sektörü yer almıştır. Dünya Bankası'nın kapsayıcı yeşil büyüme hedeflerini önceleyen, uygulama odaklı bir vakıf fonu olarak bu ortaklık, ülkeleri sürdürülebilir büyüme stratejilerinde ve yatırımlarında desteklemektedir (Dünya Bankası, 2020). Bu destek kapsamında yeşil lojistik fonu ayrılan ülkeler ve destek miktarları aşağıda detaylandırılmıştır:

Tablo 1: Kore Yeşil Büyüme Fonu Kapsamında Desteklenen Yeşil Lojistik Projeleri

Ülke	Proje Adı	Proje Süresi	Destek Miktarı
Afrika	Afrika Sürdürülebilir Ulaşım Forumu	4 Yıl	1.000.000 ABD Doları
Butan	Yeşil Taşımacılık Girişimi	2 Yıl	300.000 ABD Doları
Ekvador, Kolombiya	Latin Amerika Şehirlerinde Sürdürülebilir Kentsel Hareketlilik için Akıllı Şehir Dijital Yaklaşımları	2 Yıl	600.000 ABD Doları
Endonezya	Doğu Endonezya'da Denizcilik Sektörünün Yeşillendirilmesi		550.000 ABD Doları
Endonezya ve Filipinler	Büyük Veri Analitiğini Kullanarak Kentsel Hareketliliği İyileştirme	2 Yıl	500.000 ABD Doları
Etiyopya	Etiyopya Karayolları Ağı Dayanıklılığı	3 Yıl	700.000 ABD Doları
Fas	Karayolu Sektöründe İklim Değişikliğine Uyum	1 Yıl	200.000 ABD Doları
Gürcistan	Gürcistan Yeşil Yük Taşımacılığı ve Lojistik	2 Yıl	250.000 ABD Doları
Hindistan	Kolkata Büyükşehir Ulaşım Verimliliği İyileştirmesi	2 Yıl	400.000 ABD Doları
Hindistan	Hindistan Şehirleri için Şehir Otobüs Sistemlerinde Akıllı Ulaşım Sistemleri ve PPP	3 Yıl	350.000 ABD Doları
Hindistan, Bangladeş	Daha İyi Bağlantılı Toplu Taşıma Sistemi için Akıllı Kart Entegrasyonu	3 Yıl	400.000 ABD Doları
Kolombiya	Bogota'da Toplu Taşımayı ve Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınmayı İyileştirme	2 Yıl	650.000 ABD Doları
Kolombiya	Abura Vadisi'nin Entegre Taşımacılık Sisteminde Elektromobilité Pilot Uygulaması	3 Yıl	870.000 ABD Doları
Uganda	Taşımacılık ve Lojistiği Desteklemeye Yönelik Becerilerin Geliştirilmesi	2 Yıl	400.000 ABD Doları
Uganda	Uganda için Yeşil Lojistik Politikası ve Stratejisi	2 Yıl	500.000 ABD Doları
Ukrayna	Ukrayna'da Daha Yeşil ve Daha Verimli Lojistiğe Doğru: Bütünleştirici Bir Yaklaşım	2 Yıl	700.000 ABD Doları
Küresel	Eğitim Merkezi “Yeşil Büyüme İçin Taşımacılık”	4 Yıl	500.000 ABD Doları
Küresel	Enerji Verimli Kentsel Ulaşım Planlamasında Liderler için Kapasite Geliştirme	3 Yıl	500.000 ABD Doları
Küresel	Demiryolu Taşımacılığında Sera Gazı Azaltımını Yaygınlaştırma ve Sürdürülebilir Ulaşım Altyapısı için Stratejiler Geliştirme	2 Yıl	500.000 ABD Doları
Küresel	Yeşil ve Esnek İyileşmeyi Desteklemek için Kentsel Ulaşımı		500.000 ABD Doları

Avrupa Komisyonu 2019 yılında tüm ülkelere yol göstermesi açısından Avrupa Yeşil Mutabakatını dünya kamuoyu ile paylaşmıştır. Bu raporda çevreci ve köklü değişiklikler yer alarak küresel iklim değişikliğini azaltıcı ülkeler üstü politikalar yer almaktadır. Raporda 2030'a kadar emisyon oranının %55 oranında azaltılması ve 2050 yılına kadar emisyon oranının sıfırlanması hedeflenmiştir. Bu raporda öne çıkan yeşil lojistik kapsamındaki maddeler ise aşağıdaki gibidir (UTİKAD, 2020):

- ✓ Sürdürülebilir ve yenilenebilir yakıtların kullanımıyla lojistik sektörü içerisinde yenilenebilir enerji payının %24'lere yükseltilmesi.
- ✓ Denizyolu ve havayolu operasyonlarında kullanılan enerji türlerinin yenilebilir enerjiye dönüştürülmesi.
- ✓ Karayolu operasyonlarında Avrupa Birliği Emisyon Ticaret Sisteminin (Emissions Trading System - ETS) genişletilmesi.
- ✓ Havacılık ve Denizyolu için ETS sisteminin devam etmesi ve geliştirilmesi.
- ✓ Araçlarda CO^2 emisyon performanslarının iyileştirilmesi.
- ✓ Araçlarda içten yanmalı motorların kademeli olarak kaldırılması.

Ayrıca Paris İklim Anlaşması, KYOTO protokolü, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi gibi düzenlemelerde Avrupa Yeşil Mutabakatı kapsamında yenilebilir enerjiye geçmeyi destekleyen ve CO^2 emisyon oranını ortadan kaldırmayı hedefleyen önemli yeşil lojistik maddeleri içerisinde barındıran birtakım uluslararası metinler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Avrupa Komisyonu, Avrupa'da yer alan ülkelerin yeşil lojistik faaliyetlerini desteklemek için birçok projeyi finanse etmektedir. Bu komisyonun ana hedefi Yeşil Mutabakat kapsamında temiz ve yenilenebilir enerji sınırlarını genişletmek ve kullanımını artırmaktır. Bu nedenle Komisyon, Avrupa Alternatif Yakıtlar Gözlemevi (European Alternative Fuels Observatory - EAFO)'ni kurmuştur. 2015 yılında kurulan bu kuruluş yıllar içerisinde gelişerek küresel ölçekte önemli bir referans noktası olmuştur. İlgili tarafların tamamı araçlar, altyapı, kamu teşvikleri ve mevzuatlar hakkında tüm bilgileri bulabilmektedir. EAFO, Avrupa Komisyonu için önemli bir bilgi destek aracıdır. Avrupa Birliğine üye olan tüm ülkelerin alternatif yakıt altyapısının konuşlandırılması ve yol haritası bu gözlemevi tarafından belirlenmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinin yanı sıra Avrupa Serbest Ticaret Birliği (The European Free Trade Association - EFTA) üye ülkelerini (İzlanda, Lihtenştayn, Norveç ve İsviçre), Büyük Britanya, Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ve Türkiye'yi kapsamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2022). Avrupa Birliği tarafından alternatif yakıtlar alanındaki teknolojik gelişmeleri uygulamak için finanse edilen projeler aşağıda sıralanmıştır (Avrupa Komisyonu, 2022):

Tablo 2: Avrupa Komisyonu Tarafından Finanse Edilen Yeşil Lojistik Projeleri

Ülke	Proje Adı	Proje Süresi	Destek Miktarı
Almanya	Clean Mobil Energy – Şehirler için Temiz Ulaşım ve Enerji	5 Yıl	4.290.000 Euro
Almanya	SOLUTIONSplus - Paris Anlaşması, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve Yeni Kentsel Gündem Bağlamında Entegre Kentsel Elektrikli Ulaşım Çözümleri	3 Yıl	17.996.080 Euro
Hollanda	eHUBS – Akıllı Paylaşımlı Yeşil Mobilite Merkezleri	3 Yıl	5.314.551,92 Euro
İspanya	Temiz Kentsel Ulaşım Filosu Yenileme	2 Yıl	9.213.515 Euro
İtalya	AMBRA- Elektrikli Araçlar İçin Şarj İstasyonu	4 Yıl	14,150,935 Euro
Yunanistan	eCharge4Drivers - Gelişmiş Kullanıcı Deneyimi için Elektrikli Araç Şarj Altyapısı	4 Yıl	14.424.526 Euro

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca endüstriyel alanında değişimler ve dönüşümler yaşanmış; bu durum birtakım etkiler ortaya çıkarmıştır. Yaşanan dönüşümlerin sonuncusu olan ve içinde bulunulan dönemi kapsayan Dördüncü Sanayi Devrimi teknolojik gelişmeleri temeline alarak seri üretimi ve seri üretim ekseninde yoğun tüketimi beraberinde getirmiştir. Üretimle beraber yüksek talebin de görüldüğü ürünlerin profesyonel bir şekilde lojistik sürecinin sağlanması önemli hususlardan biridir. Bu açıdan ürün taşınması sağlanırken tüketiciye memnuniyet sağlayacak şekilde ulaşım önemlidir. Bununla beraber ham madde temini, üretim, pazarlama, satış ve satış

sonrası süreçlerin yürütülmesi de müşteri memnuniyetini yüksek seviyede önemsemektedir. Fakat artan üretim ve artan tüketimin etkisiyle doğayı ve çevreyi önemseme de geçmiş yıllara kıyasla ciddi şekilde dikkat çekmeye başlamıştır. Üretim ve tüketim arasında köprü görevi sağlayan lojistik faaliyetler ise çevreye verilen zararlar içerisinde yüksek bir orana sahiptir. Bu kapsamda lojistik faaliyetlerin yeşil bir anlayışla gerçekleştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada yeşil lojistik kavramı irdelenerek sektörel uygulamalar ve uluslararası projeler ele alınmaktadır. Mevcut yeşil lojistik uygulamalarını görmek ve uluslararası kuruluşların yeşil lojistiğe bakış açılarını ele alabilmek açısından çalışma önem arz etmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda özellikle uluslararası kuruluşların az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere ciddi finansman kaynağı sağladıkları görülmüştür. Uluslararası kuruluşların bu konuda geride olan ülkeleri desteklemeleri yeşil lojistiğe bütüncül bir yaklaşımla bakılabilmesi ve bu ülkelerde yeşil lojistiğin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir.

Sektörel uygulamalar incelediğinde özellikle küresel boyutta olan işletmelerin yeşil lojistiğe yönelik çalışmalarının yoğun olduğu tespit edilmiştir. Küresel olmayan veya daha küçük ölçekteki işletmelerin bu konudaki politikalarının küresel işletmelere kıyasla daha az seviyede olduğu; hatta birçoğunda bu konuyla ilgili bir çalışma bulunmadığı görülmüştür. Öneri olarak gelecek çalışmalarda işletmelerin ve yöneticilerin yeşil lojistiğe dair algı düzeylerinin tespiti ele alınabilecek konuların başında gelmektedir. Ayrıca uluslararası projelerin ülke bazlı analiz edilmesi ve ülkelerin yeşil lojistik politikalarının detaylı bir şekilde incelenmesi ve KOBİ'lerin yeşil lojistiğe karşı tutumlarının araştırılması da mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abduaziz, O., Cheng, J K., Tahar, R. M., Varma, R. (2015). A Hybrid Simulation Model for Green Logistics Assessment in Automotive Industry. *Procedia Engineering*, 100, 960–969.
- Acar A.Z., Köseoğlu A.M. (2014) Lojistik Yaklaşımıyla Tedarik Zinciri Yönetimi, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Akandere, G. (2019). Yeşil Depo Yönetimi Uygulamalarının İşletme Performansına Etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(3) 737-754.
- Alizila (2017). Cainiao Unveils 'Green Logistics' Master Plan, <https://www.alizila.com/cainiao-unveils-green-logistics-master-plan/>, Erişim Tarihi: 30.11.2022
- Alizila (2022). Alibaba's Cainiao Delivers Change Ahead of World Environment Day, <https://www.alizila.com/alibabas-cainiao-delivers-change-ahead-of-world-environment-day/>, Erişim Tarihi: 30.11.2022
- Atkinson, L., Rosenthal, S. (2014). Signaling the Green Sell: the Influence of Eco-Label Source, Argument Specificity and Product Involvement on Consumer Trust. *Journal of Advertising*, 43(1), 33-45.
- Avrupa Komisyonu (2022). About the European Alternative Fuels Observatory, <https://alternative-fuels-observatory.ec.europa.eu/general-information/about-european-alternative-fuels-observatory>. Erişim Tarihi: 30.12.2022
- Avrupa Komisyonu (2022). European Funded Projects, <https://alternative-fuels-observatory.ec.europa.eu/policymakers-and-public-authorities/european-funded-projects>. Erişim Tarihi: 30.12.2022
- Azevedo, S. G., Carvalho, H., Machado, V.C. (2011). The Influence of Green Practices on Supply Chain Performance: A Case Study Approach. *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 47(6), 850-871.
- Ballou, R. H. (2007). The Evolution and Future of Logistics and Supply Chain Management. *European Business Review*, 19(4), 332-348.
- Bartolini, M., Bottani, E., & Grosse, E. H. (2019). Green Warehousing: Systematic Literature Review and Bibliometric Analysis. *Journal of Cleaner Production* 226, 242-258.
- Birleşmiş Milletler. (2015). Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development, <https://undocs.org/A/RES/70/1>. Erişim Tarihi: 16.12.2022.
- Case, S. (2004). Ecolabels: Making Environmental Purchases Easier, *Green Procurement*, 12, 32-36.
- Chang, N. J. ve Fong, C. M. (2010). Green Product Quality, Green Corporate Image, Green Customer Satisfaction, and Green Customer Loyalty, *African Journal of Business Management*, 4(13), 2836-2844.

- Cheng, Z.H., Jin, W., 2020. Agglomeration Economy and the Growth of Green Total Factor Productivity In Chinese Industry. *Socio-Economic Planning Sciences*, 101003.
- Cherian, J., Jacob, J. (2012). Green Marketing: A Study of Consumers' Attitude Towards Environment Friendly Products. *Asian Social Science*, 8(12), 117-126.
- Çavdar, E. (2021). Yeşil Lojistik: WoS Verilerine Dayalı Bibliyometrik Bir Analiz (2000-2021), *Econder International Academic Journal*, 5(2), 359-373.
- Çetin, Ö. Ü. O., & Sain, A. D. (2018). Lojistik Sektöründe Sürdürülebilirlik Uygulamaları. IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress, 7-8 Eylül, 910-921, Aydın.
- D'Agostini, M., Tondolo, V.A.G., Camargo, M.E., Dullius, A. I.S., Tondolo, R.R.P., Russo, S.L. (2017). Relationship Between Sustainable Operations Practices and Performance: A Meta-Analysis, *International Journal of Productivity and Performance Management*, 66(8), 1020-1042.
- Deckert, C. (2018). Sustainable Logistics: A Framework for Green Logistics and City Logistics. Building new bridges between business and society Springer Cham, 53-70.
- DHL (2022). Introducing Gogreen, <https://dhlguide.co.uk/sustainability/gogreen/>, Erişim Tarihi: 28.11.2022
- Dutta, P., Talaulikar, S., Xavier, V., Kapoor, S. (2021). Fostering Reverse Logistics In India By Prominent Barrier Identification and Strategy Implementation to Promote Circular Economy. *Journal of Cleaner Production*, 294, 126241.
- Dünya Bankası (2020). World Bank Group Korea Green Growth Trust Fund, Annual Report 2020.
- El-Berishy, N., Rügge, I., Scholz-Reiter, B. (2013). The Interrelation Between Sustainability and Green Logistics, 6th IFAC Conference on Management and Control of Production and Logistics Proceedings, Brazil, 46(24), 527-531.
- Eltayeb, T. K., Zailani, S., Ramayah, T. (2011). Green Supply Chain Initiatives Among Certified Companies in Malaysia and Environmental Sustainability: Investigating the Outcomes. *Resources, conservation and recycling*, 55(5), 495-506.
- Emmet, S., & Sood, V. (2010). *Green Supply Chains: An Action Manifesto*. U.K: Wiley Publishing.
- Environmental Protection Agency (2010), *Energy Star and Other Climate Protection Partnerships: 2009 Annual Report*. Washington, USA.
- Fahimnia, B., Bell, G.H.M., Hensher A.D., & Sarkis, J. (2015). Green Logistics & Transportation: A Sustainable Supply Chain Perspective, 1-12.
- FedEx (2017). Going for Green: Making Logistics More Eco-Friendly, <http://www.fedex.com/gb/enews/2017/holidays/going-for-green.html>, Erişim Tarihi: 30.11.2022
- Guo, K., Zhang, Q. (2017). A Discrete Artificial Bee Colony Algorithm for the Reverse Logistics Location and Routing Problem. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 16(05), 1339-1357.
- Henninger, C.E. (2015). Traceability the New Eco-Label In the Slow-Fashion Industry-Consumer Perceptions and Micro-Organisations Responses. *Sustainability*, 7(5), 6011-6032.
- Hong, Z., Guo, X. (2019). Green Product Supply Chain Contracts Considering Environmental Responsibilities. *Omega*, 83, 155-166.
- Jänicke, M. (2012). "Green Growth": From A Growing Eco-Industry to Economic Sustainability. *Energy policy*, 48, 13-21.
- Kamakaté, F., & Schipper, L. (2009). Trends in Truck Freight Energy Use and Carbon Emissions in Selected OECD Countries From 1973 to 2005. *Energy Policy*, 37(10), 3743-3751.
- Lamba, D., Yadav, D. K., Barve, A., Panda, G. (2020). Prioritizing Barriers in Reverse Logistics of E-Commerce Supply Chain Using Fuzzy-Analytic Hierarchy Process. *Electronic Commerce Research*, 20(2), 381-403.
- Lin, P.C., Huang, Y.H., 2012. The Influence Factors on Choice Behavior Regarding Green Products Based on the Theory of Consumption Values. *Journal of Cleaner Production*. 22(1), 11-18.
- Liou, J.J.H., Chuang, Y.-C., Zavadskas, E.K., Tzeng, G.H. (2019). Data-Driven Hybrid Multiple Attribute Decision-Making Model for Green Supplier Evaluation and Performance Improvement. *Journal of Cleaner Production*. 241, 118321.

- Liu, C., Ma, T. (2022). Green Logistics Management and Supply Chain System Construction Based on Internet of Things Technology. *Sustainable Computing: Informatics and Systems*, 100773.
- Liu, Y., Blome, C., Sanderson, J., Paulraj, A. (2018) Supply Chain Integration Capabilities, Green Design Strategy and Performance: A Comparative Study in the Auto Industry. *Supply Chain Management*, 23(5), 431-443.
- Maersk Line (2022). Maersk ECO Delivery, <https://www.maersk.com/transportation-services/eco-delivery>, Erişim Tarihi: 28.11.2022
- Malviya, R.K., Kant, R. (2015). Green Supply Chain Management (GSCM): A Structured Literature Review and Research Implications. *Benchmarking: An International Journal* 22(7), 1360-1394.
- Mars Lojistik (2022). Mars'tan Yeşil Lojistik İçin 10 Milyon Euro Değerinde Vagon Yatırımı, <https://www.marslogistics.com/tr/basin-bultenleri/marstan-yesil-lojistik-icin-10-milyon-euro-degerinde-vagon-yatirimi>, Erişim Tarihi: 27.11.2022
- Min, H., Galle, W.P. (1997). Green Purchasing Strategies: Trends and Implications. *International Journal of Purchasing and Materials Management*, 33(2), 10-17.
- Motowidlak, U. (2019). Assessment of Factors Affecting the Implementation of Projects in the Field of Green Logistics in Poland in the Perspective of the Sustainable Development Concept. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica*, 3(342), 151-165.
- Nath, P., Siepong, A. (2022). Green marketing capability: A Configuration Approach Towards Sustainable Development. *Journal of Cleaner Production*, 354, 1-12, 131727.
- OECD (2011). Towards Green Growth: Monitoring Progress OECD Indicators, OECD Green Growth Studies. OECD, (1997). [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=ocde/gd\(97\)105](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=ocde/gd(97)105). Erişim Tarihi: 13.12.2022.
- Omsan (2022). Omsan Logistics'ten Avrupa'ya yeni 'yeşil hat', <https://www.omsan.com/omsan-logisticsten-avrupaya-yeni-yesil-hat/>, Erişim Tarihi: 30.11.2022
- Pauer, E., Wohner, B., Heinrich, V., Tacker, M. (2019). Assessing the Environmental Sustainability of Food Packaging: An Extended Life Cycle Assessment Including Packaging-Related Food Losses and Waste and Circularity Assessment. *Sustainability*, 11(3), 925, 1-21.
- Pawłowska B. (2013). Sustainable Transport Development Against the Background of Contemporary Socio-Economic Processes, University of Gdansk Publishers, Gdansk.
- Perez, R. (2021). 7 Companies That Perform Sustainable Logistics, <https://hedyla.com/en/sustainable-logistics-companies/>, Erişim Tarihi: 29.11.2022
- Piecyk, M. I., & McKinnon, A. C. (2010). Forecasting the Carbon Footprint of Road Freight Transport in 2020. *International Journal of Production Economics*, 128(1), 31–42.
- Ping, L. (2009). Strategy of Green Logistics and Sustainable Development. In 2009 International Conference on Information Management, Innovation Management and Industrial Engineering 1, 339-342. IEEE.
- Policarpo, M. C., Aguiar, E. C. (2020). How Self-Expressive Benefits Relate to Buying A Hybrid Car As A Green Product. *Journal of Cleaner Production*, 252, 1-10, 119859.
- Polonsky, M.J. (2011). Transformative green marketing: Impediments and Opportunities. *Journal of Business Research*, 64(12), 1311-1319.
- Pongrácz, E. (2007). The Environmental Impacts of Packaging. *Environmentally conscious materials and chemicals processing*, 3, 237-278.
- Rahayu, S., Ridwan, A. Y., & Saputra, M. (2019). Designing Green Warehouse Systems Based on Enterprise Resource Planning for the Leather Tanning Industry. 2019 International Conference on Electrical Engineering and Informatics (ICEEI) 602-607. Bandung: IEEE Xplore.
- Rahbar, E., Wahid, N.A. (2011). Investigation of Green Marketing Tools' Effect on Consumers' Purchase Behavior. *Business strategy series*. 12(2),73-83
- Ramkissoon, H. (2022). Behaviour Change in Tourism. In *Encyclopedia of Tourism Management and Marketing*. Edward Elgar Publishing, 271–274.

- Rao, P. ve Holt, D. (2005). Do Green Supply Chains Lead to Competitiveness and Economic Performance, *International Journal of Operations and Production Management*, 25(9) 898-916
- Reysaş (2022). Green Project, <http://www.reysasgyo.com.tr/green-project>, Erişim Tarihi: 30.11.2022
- Rhenus (2022). Sustainability in View: Rhenus on the Way to Green Logistics, <https://www.rhenus.group/news-media/detail/sustainability-in-view-rhenus-on-the-way-to-green-logistics/>, Erişim Tarihi: 29.11.2022
- Salimifard, K., Shahbandarzadeh, H., & Raeesi, R. (2012). Green transportation and the role of operation research. *International Journal of Application or Innovation in Engineering & Management (IJAIEM)*. (ICTTE 2012) 26, 74-79. IACSIT Press.
- Scholz-Reiter, B., El-Berishy, N. (2012). Green Logistics Oriented Framework for Integrated Production and Distribution Planning: Related Issues. 1-6. the 10th Global Conference on Sustainable Manufacturing, Istanbul
- Seroka-Stolka, O., Ociepa-Kubicka, A. (2019). Green Logistics and Circular Economy, *Transportation Research Procedia*, 39, 471-479.
- SF (2020). Deliver Green & Innovations, <https://www.sf-express.com/cn/en/sustainable/#greenInnovation>, Erişim Tarihi: 26.11.2022
- Sutanto, A., Yuliandra, B., Tjahjono, B., Hadiguna, R. A. (2015). Product-Service System Design Concept Development Based on Product and Service Integration. *Journal of Design Research*, 13(1), 1-19.
- Türkay, A.B. (2015). Yeşil satın alma ve yeşil tedarikçi seçimi. İstanbul Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- UPS (2022). Green Logistics and Environmental Responsibility, <https://www.ups.com/tr/en/services/sustainability/environmental-responsibility.page>, Erişim Tarihi: 29.11.2022
- UTİKAD (2013). Arkas Yeşilleniyor, <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/11412/arkas-yesilleniyor>, Erişim Tarihi: 30.11.2022
- UTİKAD (2016). Omsan, Yeşil Lojistiğin Başrolü Olmaya Aday, <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/13217/omsan-yesil-lojistigin-basrolu-olmaya-aday>, Erişim Tarihi: 30.11.2022
- UTİKAD (2020). 2030 İklim Hedefleri Kapsamında Lojistik Sektörü, <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/30220/2030-iklim-hedefleri-kapsaminda-lojistik-sektoru>, Erişim Tarihi: 29.12.2022
- Walmart (2022). Product Supply Chain Sustainability, <https://corporate.walmart.com/esgreport/environmental/product-supply-chains-sustainability-overview>, Erişim Tarihi: 30.11.2022
- Wang, Z., Jv, Y., Shou, M., Peng, G. (2022). Quantitative Evaluation of the Green Production and Consumption Policies in China. *Chinese Journal of Population, Resources and Environment*, 20(2), 199-208.
- White, K., Habib, R., Hardisty, D.J. (2019). How to SHIFT Consumer Behaviors to Be More Sustainable: A Literature Review and Guiding Framework. *Journal of Marketing*. 83(3), 22-49.
- Wu (2022). Green Logistics' Development, Progress, and Future Trends in China, <https://www.senecaesg.com/insights/green-logistics-development-progress-and-future-trends-in-china/>, Erişim Tarihi: 30.11.2022
- Zengin, E. (2017). Yeşil Lojistik Göstergeleri ve Türkiye'de Yeşil Lojistik Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Zhou, Z., Cheng, S., Hua, B. (2000). Supply Chain Optimization of Continuous Process Industries With Sustainability Considerations. *Computers & Chemical Engineering*, 24(2-7), 1151-1158.
- Zhu, Q., J., Sarkis. (2007). The Moderating Effects of Institutional Pressures on Emergent Green Supply Chain Practices and Performance, *International Journal of Production Research*, 45: 4333-4355.
- Zhu, Q., Sarkis, J., Lai, K. (2007). Green Supply Chain Management: Pressures, Practices and Performance Within the Chinese Automobile Industry. *Journal of Cleaner Production*, 15(11-12), 1041-1052.

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1122-1130

Article ID

68768

Arrival

07 February 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/ideas.68768>**How to Cite This Article**

Muğan Ertuğral, S. (2023). "Kırsal Kalkınma Bakımından Boş Zaman Değerlendirmenin Önemi", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1122-1130

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Kırsal Kalkınma Bakımından Boş Zaman Değerlendirmenin Önemi

The Importance of Leisure in Rural Development

Suna Muğan Ertuğral¹ ¹ Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Kırsal bölgelerde nüfusun azalması ve bölgesel eşitsizlikler kırsal kalkınma sorununun önemini gündeme taşımaktadır. Kırsal alanlarda yeterince sosyal yaşamın içinde yer almayan ve eğitimden de faydalanamayan toplulukların atıl olarak kalması ekonomik ve sosyal bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle cinsiyete dayalı bir değerlendirme yapılacak olursa kadın nüfusunun bundan son derece olumsuz olarak etkilendiği, erkek nüfusun ise yeterince sosyal ve kültürel etkinliklere katılımının sağlanamadığı görülmektedir. Ayrıca genç ve çocuklar için de eğitim başta olmak üzere birçok sosyal, kültürel, spor-eğlence ve eğitici etkinliklerden yararlanma durumu yeterli olmamaktadır. Bu durum genel olarak kişisel ve ruhsal gelişme imkân sağlayabilecek ve aynı zamanda eğitici becerilerle desteklenen işgücü toplamı olarak beşeri sermayeyi oluşturabilecek öncelikli çabaları zorunlu kılmaktadır. Özellikle kırsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik çalışmalar çalışma süresi dışında kalan boş zamanın değerlendirilmesini de gerektirmektedir. Kırsal alanda aynı zamanda mevsimlik çalışma durumu ve gizli işsizliğin yaygınlığı kırsal kalkınmanın sağlanmasında boş zaman değerlendirme faaliyetlerini zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple bu çalışma kapsamında kırsal alanda düşük verim ve düşük gelir düzeyi ile çalışan ve mevsimlik çalışan işgücünün çalışma süreleri dışında farklı faaliyetlerle meşgul edilmeleri toplumsal gelişme bakımından önemli olacaktır. Aynı şekilde kadın nüfusun üretken ve sosyal yaşamda yer alması, çocukların ve gençlerin eğitimleri ile yürütülen ve kişisel gelişimine katkı sağlayan faaliyetlere katılarak kişisel ve ruhsal gelişimlerinin sağlanması toplumsal ve kırsal kalkınmanın temelidir. Bu sebeple kırsal kalkınma konusunda kırsal alandaki boş zaman değerlendirme faaliyetleri önemli bir konu olarak değerlendirilmelidir. Bu kapsamda gerçekleştirilecek çalışmada kırsal alanda gerçekleştirilecek boş zaman etkinliklerine yönelik çalışmaların önemi ele alınacaktır. Çalışma literatür ve kişisel değerlendirme içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Kalkınma, Boş Zaman Değerlendirme, Mevsimlik İşsizlik, İşsizlik

ABSTRACT

There is a decrease in population and regional inequalities in rural areas. For this reason, the problem of rural development in rural areas is important. There are communities in rural areas that are not sufficiently involved in social life and cannot benefit from education. These idle communities become an economic and social problem. In particular, when a gender-based assessment is made, the female population is adversely affected. It is seen that the male population does not participate sufficiently in social and cultural activities. In addition, it is not enough for young people and children to benefit from education, social, cultural, sports entertainment, and educational activities. These activities are necessary efforts that can enable personal and spiritual development. At the same time, it will be able to create human capital by being supported with educational skills. In particular, it is important to evaluate the spare time outside the working time to ensure rural development. In rural areas, seasonal work and disguised unemployment necessitate leisure activities. For this reason, within the scope of this study, the importance of low productivity and low-income level in rural areas and different activities of the seasonal workforce outside working hours in terms of social development are evaluated. Likewise, the participation of the female population in productive and social life is evaluated in terms of rural development. In addition, participation in activities that contribute to the education and personal development of children and young people is evaluated in terms of rural development. For this reason, leisure activities in rural areas should be considered as an important issue in rural development. In the study to be carried out in this context, the importance of studies on leisure activities to be carried out in rural areas will be discussed. The study includes literature and personal evaluation.

Keywords: Rural Development, Leisure, Seasonal Unemployment, Unemployment

1. GİRİŞ

Ekonomik kalkınma çok boyutlu bir kavram olarak yapısal değişimler ve niceliksel ilerlemeleri kapsayan insani ve çevresel boyutlarıyla geniş bir etki yaratmaktadır. Hem ekonomik büyüme yani niceliksel ilerleme hem de yapısal değişimler döngüsel bir biçimde gerçekleşmektedir. Büyüme ve yapısal değişiklikler belli bir süreyi kapsayan yani zaman faktörünün de etkisiyle toplumun sosyo-ekonomik gelişimine sebep olarak kalkınmanın sağlanmasında önem arz etmektedir. Konuya ekonominin mekansal gelişimi açısından baktığımızda bölgesel kalkınma konusu önem arz etmektedir. Bazı bölgelerin ekonomik gelişiminin farklı aşamalarına sahip olmaları bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının belirginleşmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu olumsuzluğun ortada kaldırılmasında sadece büyümeyi sağlayan ekonomik göstergelerin iyileştirilmesi yeterli olmamaktadır. Özellikle kalkınmayı sağlayacak yapısal değişim ve genel yaşam ve üretim düzeyini etkileyecek bir dönüşüm gereklidir. Bu gelişmişlik farklılıkları ülkeler itibariyle olduğu gibi, bölge içinde veya kent-kır ayırımında da söz konusu olabilmektedir. En belirgin gelişmişlik farklılıkları sanayileşme sonrası başlayan kırsaldan kente olan iş ve daha iyi yaşam koşulları arayışı ile süre gelen göç olgusu sebebiyle oluşmuş kent ve kırsal arasındaki gelişmişlik farklılıklarıdır. Bu olumsuz koşullar kırsal alanların zaman içinde nüfusunu kaybetmesiyle kırsal için sosyal ve ekonomik bir gerilemeye evrilmiştir. Bu sebeple kırsal kalkınma konusu zaman içinde öncelikli ve

önemli bir konu olarak ekonomik kalkınmanın sağlanmasında yer almıştır. Ekonomik kalkınmanın sağlanması kırsal gelişmeyle doğrudan ilişkilidir. Özellikle sürdürülebilir kırsal kalkınma ancak ekonomik, sosyal ve çevresel tüm yönleri dikkate alan ve bütünleştiren bütüncül bir yaklaşımla gerçekleştirilebilir. Kırsal kalkınma, ekonomik ve sosyal ilerlemeyi sağlayacak kişisel içsel gücün yanı sıra beceriler ve liderliğin birleşiminde de farklılık oluşmasını gerektirir.

Tarımsal üretimin ağırlıklı olduğu kırsal kesimde tarım sektörünün belirli bir plan çerçevesinde geliştirmesi ve çiftçinin, girişimin, kooperatifin ve yerel halkın yaşam ve soruna yaklaşım biçimini değiştirmeyi amaçlayan ortak bir strateji kırsal kalkınmanın sağlanabilmesinin bir zorunluluğu olmaktadır.

Kırsal kalkınma, kent merkezleri ile kırsal alanlar arasındaki fırsat ve yaşam standartları farklılıklarını azaltarak, kırsal alanlarda gelir getirici ve refah düzeyini artırıcı fırsatları çeşitlendirmeyi de amaçlamaktadır. Ancak sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması beklentilerin karşılanması ve hedeflere ulaşmakla mümkün olacaktır. Bu ise sadece üretkenlik, verim artışı, gelir ve iş imkânı sağlamakla sınırlı olmayan sosyal yaşamı ve eğlence sektörünü de geliştirmeyi gerektirmektedir. Bu kapsamda Kuran (2022) ve Muğan Ertuğral vd. (2022)'ye göre çeşitli ülkelerde kırsal kalkınmanın sağlanmasında başarılı sonuçlar elde edilen kitle fonlama finansman yöntemi, taşıdığı potansiyel açısından mevcut bölgesel kalkınma araçları ile birlikte kullanılabilir güçlü bir araçtır. Bu amaca yönelik olarak kitle fonlamanın bölgesel/yerel kalkınma projelerinde kullanımının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Zira kitle fonlama yöntemi sermaye temininde coğrafi sınır algısını ortadan kaldırarak, yerelin ihtiyaç duyduğu yatırımları finanse etmede büyük avantajlar sağlamaktadır.

Kırsal kalkınmanın sağlanmasında sosyal yaşamında geliştirilmesi konusu kırsalda geçen boş zamanın daha verimli ve etkin kullanımı ve kişisel gelişme destek sağlaması bakımından ele alınmalıdır. Kırsal nüfusun istihdam imkânlarının geliştirilmesi ve kırsal yaşam koşullarının iyileştirilerek sosyal yaşamın canlandırılması kente olan göçünde azalmasına sebep olacaktır (Kıratoğlu ve Dinçel, 2021: 533-534).

Türkiye'de yıllar itibariyle il ve ilçe nüfusu sürekli bir değişim göstermekte olup 2020 yılında bu oran %93 olurken, il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı 2021 yılında ise % 93,2 olmuştur. Diğer taraftan il ve ilçe dışında belde ve köylerde yaşayanların oranı ise, % 7'den % 6,8'e düşmüştür (<https://data.tuik.gov.tr/>, erişim 27.01.2023). Kentleşme, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki uçurumu şiddetlendirerek eşitsiz gelişimin kaynağını oluşturmaktadır (Li ve Kou, 2022; 2). Kente olan göçün artışı tarımsal üretim ağırlıklı bir yapının da bozulmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kentte daha iyi yaşam ve iş imkânı aramak için kente göçen işgücünün kent yaşamında da birçok sorun ile karşılaşması söz konudur. Herhangi bir nitelik kazanmayan işgücünün hizmet sektöründe yoğunlaşması tarım ve sanayi sektörlerinin zayıf gelişimi ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak kırsaldaki % 6,8 oranındaki nüfusun yerinde tutulması ve tersine göçün gerçekleşmesi kırsalda daha cazip yaşam ve iş koşullarını gerektirmektedir. Ayrıca mevcut kırsal nüfusun dahi boş geçen zamanlarının iş hacmi bakımından değerlendirilmesi hem göç açısından hem de oradaki üretkenlik açısından önemli bir büyüklükte olmasına neden olmaktadır.

Kırsal alanlardaki boş zamanın ortaya çıkmasında küçük çaplı işletmeler ve küçük ölçekli tarımsal üretim kaynaklı olmaktadır. Aynı zamanda tarımsal üretimin mevsimlik özelliği sebebiyle mevsimlik çalışma süresi ve koşulları boş zaman oluşmasında önemli bir etkidir. Ancak kırsal kesimde tarımsal üretim ağırlıklı üretim biçimi de mevsimlik işsizliğe sebep olmaktadır.

Türkiye'nin tarımsal üretiminin % 48'inin bitkisel üretim ve bu bitkisel üretim içerisinde en büyük payın da tarla ürünlerinin oluşturduğu bilinmektedir. Tarla ürünleri arasında üretim bakımından buğday, şeker pancarı ve arpa ilk sıralarda sebze üretimi içinde de domates ve karpuz, meyve üretiminde ise üzüm, elma, portakal ve zeytin ilk sıralarda yer almaktadır (Tuğay, 2012: 3). Bu üretim çeşitliliği belli mevsimsel dönemlerde aktif çalışmayı gerektirmektedir. Bu sebeple bu zaman dışında kalınan süre mevsimlik işsizliğe sebep olabilmektedir. Mevsimlik çalışma koşulları kırsal kesimde tarımsal faaliyette bulunanlar için sürekli bir gelir ve daha iyi yaşam koşullarına ulaşmayı engellemektedir. Konuyu bu bakımdan değerlendirdiğimizde kırsal kalkınmada farklı üretim ve iş kollarının halkın geçim ve yaşamı için destekleyici bir çözüm olabileceği düşünülmektedir. Yerel halkın refahının yükseltilmesi için mevsimlik tarımsal işsizlik sorunu önemlidir. Bunun yanında tarımsal faaliyetlerin aile bireyleri arasında bölünerek yapılması daha düşük verimle ve daha az gelir düzeyinde kazanarak yaşamını sürdürmeye çalışan bir gizli işsizlik sorununu da oluşturmaktadır. Özellikle gizli işsizlik ve eksik istihdam önemli sorun olmakla birlikte son yıllarda kırsaldan kente göç olgusunun hızlanmasıyla gizli işsizler açık işsiz haline dönüşmüştür. Ancak eğitim veya niteliğinden farklı alanlarda çalışanların yarattığı eksik istihdam işgücünün verimi konusunda önemli bir sorun olmaktadır. Bu sebeple kent-kır nüfus dağılımı bakımından dengenin kırsal aleyhine bozulması yani kırsaldan kente olan yoğun göçün kırsal nüfusu azaltması kırsalda tarımsal üretimde bulunacak kesimi olumsuz yönde etkilemektedir.

Tarımsal üretim ağırlıklı kırsal kesimdeki %6,8 oranındaki nüfus tarımsal üretimde başarılı olabilmek bakımından yetersizdir. Bu sebeple kırsal kesime yönelik tersine göç için kırsal yaşamı canlandırıcı ve üretim imkânlarını geliştirici çabalar önemlidir. Kırsal kalkınmanın sağlanmasında bu konu önemli bir planlamayı gerektirmektedir. Bu bakımdan da boş zaman değerlendirme faaliyetleri aynı zamanda yenileyici özelliği olan rekreasyon yani eğlenilen diye de ifade edilen faaliyetlerle birlikte uygulanmalıdır. Kırsal alanlarda sosyal yaşamı destekleyici boş zaman etkinliklerine yönelik faaliyetler kentten kırsala olan tersine göç içinde önemlilik arz etmektedir. Özellikle eksik istihdam koşullarında ve düşük gelir düzeyinde yaşamaya çalışan nüfusun kırsalda daha iyi yaşam koşulları bulmasına sebep olacaktır. Aynı zamanda tarımsal üretimin de olumlu etkilenmesine katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında önemli bir unsur olarak kırsal kesimde sosyal yaşamın geliştirilmesi önemli bir unsur olmaktadır.

2. KIRSAL KALKINMA VE BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRME İLİŞKİSİ

Ekonomik kalkınmanın sağlanmasında kırsal kalkınma önemli bir unsurdur. Kırsal kalkınma bu bakımdan bir zorunluluktur. Kırsal kalkınmayı sağlayabilecek tüm çabalar ekonomik kalkınmanın sağlanması ve refah toplumuna ulaşılması bakımından mutlak yapılması gereken ve ekonomik, sosyal ve kültürel bir gelişimi sağlayacak boyutta olmalıdır. Özellikle son yıllarda üzerinde önemle durulan sürdürülebilir kırsal kalkınma yaklaşımı da sürdürülebilir kalkınmanın bir parçası olarak normatif bir kavram olarak önemli olmaktadır. Birbiri ile ilişkili bu kavramların özünde ekonomik ve toplumsal gelişmenin sağlanmasında kalkınmanın bir zorunluk olduğu ve bunun sürdürülebilir olmasının da gerekliliği çok yönlü olarak ele alınan çok yaygın bir çalışma alanı olmaktadır.

Kırsal alanlar, ekonomisi tarımsal üretim ağırlıklı, yüz yüze ilişkilerin ağırlıklı olduğu, işbölümü ve uzmanlaşmanın gelişmemiş olduğu toplumsal ortamlarda yaşayan insan topluluklarını içeren, kültürel desenin ve doğal değerlerin korunması açısından önem taşıyan çok yönlü mekânlardır (Özhancı ve Yılmaz, 2017; Güneş vd., 2018: 480).

Kırsal kalkınmanın sağlanmasında kırsal alanlarda tarımsal üretim dışında kalan boş zamanların değerlendirilmesi sosyal yaşamın gelişmesi ve güçlendirilmesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda tarımsal üretim dışında yapılması ve geliştirilmesi mümkün yeni üretim teknikleri ve iş alanları için de bir eğitim ve kişisel gelişim süreci olarak boş zamanlar değerlendirilebilir. Burada iki konu son derece önemli olmaktadır. Öncelikle sadece tarımla uğraşan yerel halkın kişisel gelişimi, sosyalleşmesi ve fiziksel, ruhsal ve kültürel gelişimin sağlanması bakımından boş zaman değerlendirmenin önemli olması ilk olarak değerlendirilmelidir. İkinci olarak atıl kalan zamanın boş zaman etkinliklerinin eğitici ve geliştirici imkânlar içermesi sebebiyle yeni iş imkânları ve iş modeli için bir alternatif sunmasıdır. Her iki şekilde de gerçekleştirilen faaliyetler bölgede yaşayanların refah düzeyini arttıracak gibi, bölgeye olan tersine göçü de etkilemesi bakımından önemlidir. Bu sebeple bu durum kırdan kente göçen ve açık işsiz veya eksik istihdam şartlarını yani eğitim ve niteliği dışında gerçekleşen istihdamın azaltılarak daha üretken ve verimli bir yapının oluşmasında önemli etki edecektir. Özellikle gelir düzeyinin zayıf olması ve niteliği dışında bir iş ile uğraşılıyor olunması ve tembellik refah düzeyini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu süreç boş veya serbest çalışılmayan zamanın verimli değerlendirilmesiyle önemlidir.

Boş zaman, biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçlar ve çalışma hayatı için ayrılan süre dışında kalan tamamen kişinin kendisine ayrılan süre iken serbest zaman boş zamanın bir parçasını oluşturmaktadır (Mieczkowski, 1990, Uğurlu, 2017: 32).

Serbest zaman, iş ve yaşamla ilgili zorunlu sorumluluk ve görevlerin yerine getirilmesinden sonra, geri kalmış olan zaman olarak tanımlanmaktadır. Bu süreyi kişinin kendi adına özgürce kullanmak hakkı vardır (Köybaşı, 2006: 13). Boş zamanı etkin kullanma kişinin kendisine, çalışma ve sosyal yaşamına, dinlenme, eğlenme, biyolojik ve fizyolojik ihtiyaçların karşılanmasına ayırdığı zaman birimleri arasında dengeyi iyi kurabilmesine bağlı (Karaküçük, 1999: 15) olmakla birlikte tamamen kişisel isteğiyle şekillenmektedir. Güncel verilere göre ortalama bir insan 640.000 saat yaşamaktadır. Yaşam süresinin 60.000 saatini çalışarak, 280.000 saati de boş zamana sahip olması olarak hesaplanmıştır. Ancak gelecekte çalışma günü uzunluğunun azalmasıyla ortalama olarak insanın sadece 40.000 saat çalışması ve 300.000 saatin de boş zaman ve seyahat için ayrılacak olması (Apostolopoulos, v.d., 1996: 8, Köybaşı, 2006: 14.) bu sürecin boş zaman süresinde artış lehine değişeceğini göstermektedir. Bu sebeple boş zaman değerlendirmenin gelecekte çok daha önemli olduğu ve boş zaman aktivitelerinin kişisel gelişime ve toplumsal kalkınmaya çok önemli katkı sağlayacağı dikkat çekmektedir. Özellikle tarımsal üretimin sınırlı zaman ve mevsimsel özelliği sebebiyle kırsal kesimdeki boş zaman süresinin kent yaşamına kıyasla daha fazla bir zamanı insan yaşamında oluşturması kırsalda boş zaman etkinliklerini gerekli kılmaktadır.

Kırsal kalkınma, kent merkezleri ile kırsal alanlar arasındaki fırsat ve yaşam standartları farklılıklarının azaltılması bakımından önemlilik arz etmektedir. Tarım, tarımsal ürünlerin üretimi ve pazarlanması için beklentiler, kırsal kalkınmada önemli konu olmakla birlikte, kırsal kalkınma aynı zamanda kırsal alanlarda gelir getirici fırsatları da çeşitlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun yanında konunun diğer bir yanı olarak sosyal yaşamın canlanması sosyal, kültürel, eğitici faaliyetleri içeren ve eğlence sektörünü geliştirerek ve yatırım yaparak kırsal kalkınmanın sağlanması mümkün olmaktadır. Özellikle Kırsalda yaşayanların boş zaman hizmetlerine olan talebi ile kırsal kültürel kurumların sağladığı gerçek fırsatlar arasında bir tutarsızlık olmadan bu yönde uygulamalar sağlanmalıdır. Kırsaldaki boş zaman etkinliklerini ayrıca mevsimlik işsizlik bakımından ve kırsala tersine göçü hızlandırmak açısından değerlendirdiğimizde konu daha da önemli olmaktadır.

3. KIRSAL ALANLARDA BOŞ ZAMAN DEĞERLENDİRME FAALİYETLERİ UYGULAMALARI

Boş zaman etkinlikleri toplumsal yapıya göre farklılıklar göstermektedir. Modern toplumlarda ve kentsel alanlarda boş zaman fırsatları önemli ölçüde artmakta ve boş zaman aktivitelerinin seçiminde kararsızlıklar söz konusu olmaktadır. Ancak kırsal alanlarda boş zaman aktivitelerinin aile veya küçük topluluklar içinde ve sınırlı doğa faaliyetleri ile sınırlı olduğu görülmektedir.

Kırsal toplulukların boş zaman değerlendirme faaliyetleri karmaşık ve çeşitliliği olmayan ve sınırlı bir özelliğe sahiptir. Bir küçük ölçekli kırsal yerleşimin yerinin faaliyetlerinin doğası ve türü, ekonomik ve sosyal gelişimine bağlıdır. Bu sebeple ticari faaliyetler yapılmamaktadır. Sohbet etmek, akrabaları ziyaret etmek, arkadaşlar ve akrabalar için akşam yemeği partileri düzenlemek, dini törenler ve ayinler düzenlemek, bayramları gözlemlemek, bir grup içinde şarkı söylemek ve dans etmek, birlikte ibadet etmek, tapınaklarda birlikte dua etmek, toplu olarak avlanmak, panayır ve benzeri topluluk faaliyetlerine katılmak, festivaller, içeride ve dışarıda bazı oyunlar oynamak vb. geleneksel eğlence etkinliklerinden bazılarıdır (Dua, erişim 28.01.2023). Boş zaman fiziksel aktivitelerinin tüm yıl boyunca kentte yaşayanlar tarafından gerçekleştirilirken, kırsal alanlarda daha çok sonbahar, sonbahar sonu ve ilkbahara aylarında yapılmaktadır (Shirin, vd., 2019: 1). Boş zaman faaliyetlerinin belirli mevsimsel dönemi kapsamındaki en önemli etki tarımsal üretim sonrası yaşanan boşluk yani atıl kalan süre ve atıl insan gücü ve kırsaldaki coğrafi ve iklimsel koşullar olmaktadır. Ancak isteğe bağlı boş zaman süresinde herhangi bir aktiviteyle uğraşamıyor durumu olabilmektedir. Bunun sebebi ilgi alanı, yaşı, bulunduğu yerde herhangi bir katılacak aktivite olmaması ve ekonomik durumunun uygun olmaması yanında tembellikte çok rastlanılan bir durumdur. Bu sebeplerle çalışma süresi dışında kalan zaman içinde ya bir atıl işgücü durumu ya da mevsimlik işsizlik sebebiyle iş gücünün veriminin değerlendirilememesi söz konusu olmaktadır. Bu konudaki durum tespitinin yapılması amacıyla kırsalın özellikleri ve kırsal bölgede yaşayanların beklentileri ve kırsalda yapılabilecek aktivitelerin uygulanabilmesi için bölgeye yönelik anket çalışmaları önemli olacaktır. Bu tespitler doğrultusunda boş zaman değerlendirmeye yönelik yatırım yapılması kırsal kalkınmanın sağlanmasında önemlilik arz etmektedir.

Toplumsal kalkınmanın sağlanmasında kırsal kalkınmanın önemi çerçevesinde kırsalda yaşayanların refah düzeyini yükseltmeye yönelik yatırımlar ve uygulamalar işgücünü beşeri sermaye olmasına katkı sağlayacaktır. Tarımsal üretime bağlı ve sınırlı sayıda iş kolunda üretim yapan ve istihdam imkânı sağlayabilen işgücünün bir nitelik kazanması ve çok yönlü kimliğinin gelişmesinde etkili olacaktır. Bu ise ülkenin topyekün beşeri sermaye stokunun artması yönünde değerlendirilmesi gereken önemli bir konudur. Bu yöndeki olumlu gelişmeler sonrasında tembellik veya isteksizlik durumunun kırılması ve yaşamsal beklentilerin yükselerek yaşam mutluluk düzeyi de artacaktır. Bu yöndeki yatırımların başlangıç düzeyinde yerel el sanatlarının geliştirilmesi veya bölgede bulunan doğal kaynaklar içinde sayılan bölgenin yapısal kaynaklarının düşük maliyetle değerlendirilmesi ve buna uygun önce aile işletmeleri ve daha sonra organizasyonu yapılmış kurumsal çalışmalara dönüşmesi kırsal kalkınmanın sağlanmasında önemli girişimler olacaktır. Muğan Ertuğral vd., (2022)'ye göre kırsal kalkınmanın sağlanması için bölgenin ve bölgeye has ürünlerin pazarlanmasını sağlayabilecek önemli bir unsur ise dijitalleşmedir. Zira dijitalleşme sayesinde araçlar olmaksızın potansiyel müşterilere ulaşmak artık daha kolay bir hale gelmiştir.

Kırsal alanların tarım yanında küçük veya büyükbaş hayvancılığı ve arıcılık gibi faaliyetlerinin boş zaman faaliyetleri içinde de önemli bir yeri vardır. Bu kırsal alan faaliyetlerinin hepsi emek-yoğun üretim tekniğine dayanan faaliyetler olması sebebiyle işgücünün zamanın büyük kısmını oluşturmaktadır. Kırsal kesimde bu faaliyet alanları adeta tamamlayıcı bir faaliyet olarak ana üretim faaliyeti yanında farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bu sebeple boş zaman etkinliklerinde bu üretim faaliyetlerini geliştirmeye yönelik beceri-eğitim veya eğlence-dinlenme-spor temelli faaliyetler önemli bir kazanım sağlayacaktır. Bu yöndeki boş zaman etkinlikleri hem mevcut üretim faaliyetine katkı yapacak hem de alternatif üretim ve iş imkânı sağlayabilecektir.

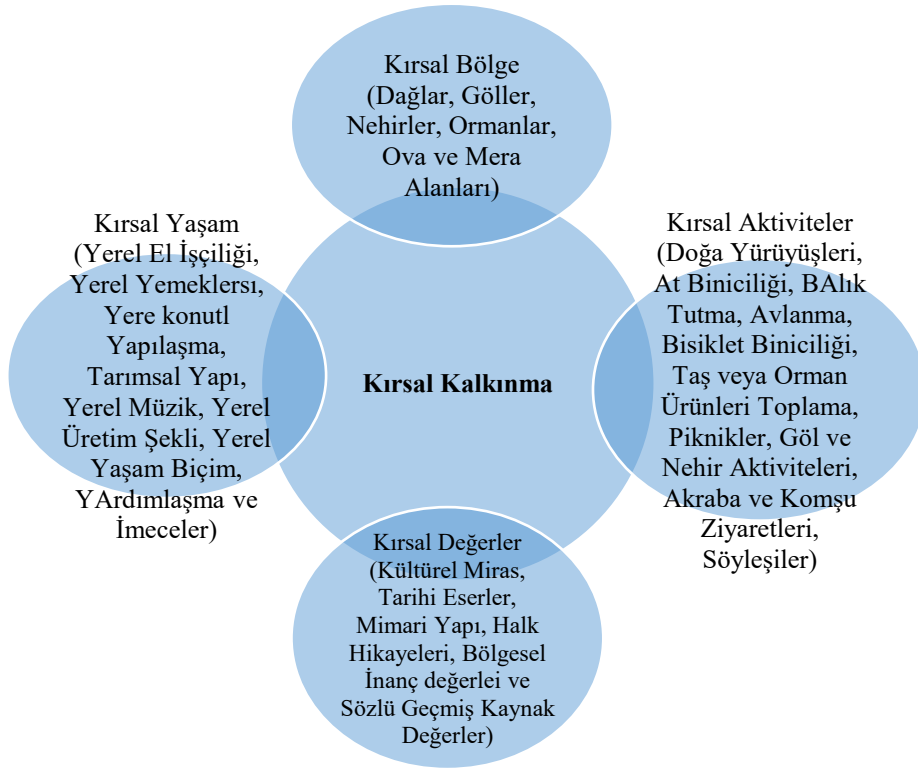
Çünkü kırsal kalkınmanın sağlanmasında gelir yaratılması ve yeni iş kolları ve iş imkânları yaratılması önemlidir.

Dünya çapında cinsiyete bağlı olarak erkeklerin ve kadınların refahla ilgili zaman kullanımı ve boş zaman etkinliklerindeki tercihleri ile ilgili çok yönlü oldukça fazla çalışma mevcuttur. Ancak kırsal toplulukların cinsiyete dayalı zaman kullanımı hakkında sınırlı araştırma mevcuttur. Özellikle kırsal nüfus tarafından zaman kullanımının nasıl gerçekleştiği ve yaşam mutluluğunun kırsal kesimde yaşayanların zamanlarını nasıl geçirdikleri ile ilişkisi yönünde çalışmalar çok zayıftır (Musingarabwi, 2016: 2). Ancak kırsal kesimde cinsiyete dayalı boş zaman aktivitelerinin dikkate alınması mevsimlik çalışma koşullarına yeni bir uğraşı alanı katılmasıyla ek gelir şeklinde katkı sağlayacaktır. Genellikle kırsalda çocukların da aile işletmelerinde yardımcı olması sebebiyle çocukların da yetişme ve gelişme dönemlerinde boş zaman etkinliklerine katılımı sürdürülebilir kırsal kalkınma bakımından önemlidir. Ancak bu yöndeki çalışmaların daha çok teknik ağırlıklı olması, değişen ve gelişen koşullara yönelik olması ve geleneksel yöntemlerden daha farklı bir bakış içermesi önemli olacaktır. Bu konu hem eğitim hem de kişisel ve sosyal gelişimin sağlanması bakımından önemlidir. Aynı zamanla gelecekte oluşabilecek potansiyel mevsimlik işsizliğin azaltılması bakımından da önemli olacaktır.

Kadınların ve erkeklerin boş zamanları ele alma biçimlerinde farklılıkların olduğu, son zamanlardaki boş zaman araştırmalarında açıkça ortaya çıkmıştır (Henderson 1990; Fontenelle, vd., 1993: 534). Dünya genelinde işgücü piyasasında aktif yer alan kadınların dahi hane içinde cinsiyete dayalı iş bölümünün sonucu olarak eşlerinden daha fazla ücretsiz emek sundukları bir gerçektir (Gökmen, 2017: 1953). Kadınlar geleneksel olarak ücretsiz emek gücü olarak erkeklerin aksine, sağlık ve mesleki eğitim gibi sosyal hizmetlere erişimleri de sınırlı olan grubu oluşturmaktadırlar (Swirski, 2002: 3-5). Bu sebeple kadınlara yönelik kadınların kişisel gelişimlerini ve sosyal yaşamlarını güçlendirecek çalışmalar kırsal kalkınmanın sağlanmasında önemlidir. Özellikle boş zaman ihtiyaçlarının karşılanması ve farklı kültürel değerlerle tanışmaları için boş zamanlar için düzenlenen etkinlikler zorunludur. Boş zaman kültürünün ana türleri arasında yenilenme-canlanma, dinlenme, rahatlama, tatiller, eğlence, yaratıcılık, kişisel gelişime yönelik eğitim yer alır. Bu etkinlikler kadın işgücü için hem iş alanı hem de bireysel seçim, sosyal statü ve aile yapısının gelişmesi bakımından olumlu katkı sağlamaktadır. Bu sebeple cinsiyete dayalı, yaş ve diğer özelliklere göre bir boş zaman etkinliği geliştirmek her grubun ihtiyacını giderecektir. Bu ise toplumsal kalkınmanın ve kırsal kalkınmanın sağlanmasında önemli bir faktördür.

Boş zaman olarak kabul edilen şey, erkeklerin ve kadınların nasıl sosyalleştiklerine ve toplumda kendilerine verilen rollere ne ölçüde katıldıklarına bağlı olabilir. Boş zaman davranışındaki cinsiyet farklılıklarının etkileri ve bu farklılıkların öncelikle boş zaman olarak kabul edilen şeyleri nasıl etkilediği incelenmeden tam olarak tespiti mümkün değildir (Fontenelle, vd., 1993: 534). Boş zaman değerlendirmelerinde etkili olan faktörler içinde geçmiş deneyimlerin ve cinsiyete bağlı yüklenilmiş sorumluluklarında etkisi olduğu düşünülmektedir. Özellikle kırsal kesimde kadının boş zaman değerlendirme aktiviteleri bulunduğu ortamdan, geçmiş deneyimlerinden ve yüklenmiş olduğu sorumlulardan yoğun olarak etkilenmektedir. Genel olarak kadınların toplumdaki değişen rollerinin boş zaman tercihlerinde etkili olduğu gibi kırsal kesimde yaşayan kadınlar içinde aynı yönde etki söz konusu olmaktadır.

Pascual vd. (2018), tarafından yapılan nitel verilere dayalı analizde, çoğu kadının aile üyelerine, çoğunlukla ebeveynlere ve torunlara baktığını ve bunun boş zaman etkinliklerine katılımlarını oldukça sınırladığı ve erkeklerin aile sorumluluklarının boş zamanları için bir kısıtlamaya sebep olmadığı yönündeki tespit hem cinsiyete hem de yaşa bağlı bir değerlendirme için önemlidir. Bu durum kırsal kesimde yaşayan kadın ve erkek nüfus için de benzer sonuçlar verebilmektedir. Çünkü aile ilişkilerinin yapısı ve aktif işgücünde olmayan yaşlı nüfusu oluşturan kadınlarında boş zaman etkinliklerine katılımı sınırlanmaktadır. Oysa boş zaman etkinliklerine katılım bedensel ve ruhsal sağlık için son derece önemlidir. Özellikle yaşlı nüfusun sağlıklı yaşam sürmesinde boş zaman aktivitelerine katılımları yaşam memnuniyeti ve sağlık açısından önem arz etmektedir.

Şekil 1: Kırsal Yaşamın Kırsal Kalkınmanın Sağlanmasındaki İtici Güçleri

Kaynak: Wellbrock, W., Roep, D. and Wiskerke, J.S.C. (2012) 'An integrated perspective on rural regional learning', European Countryside, No. 1, 1–16. Ve Doğan, S., Özasan, Y. (2017).

Kırsal Alan Gelişimi Açısından Kırsal Turizm Ve Kırsal Turizmin Dünyadaki Durumu, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ulusal Alternatif Turizm Kongresi Özel Sayısı Ös [Iv], 61-78, yararlanılarak bu çalışmanın yazarı tarafından düzenlenerek oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekil incelendiğinde görüldüğü gibi, kırsal kalkınmanın sağlanmasında kırsal yaşam ve kırsal alanın özellikleri çerçevesinde kalkınmada itici güç olacak faktörler yer almaktadır. Buna göre kırsal yaşamın gerekleri ve mevcut yapısı çerçevesinde bir boş zaman etkinliği kırsal kalkınmanın sağlanmasında önemli olmaktadır. Kırsal alanın özelliklerinin dikkate alındığında kırsal aktivitelerin doğal yaşamın içinden kaynaklandığı görülmektedir. Buna göre boş zaman etkinlikleri daha çok yüksek maliyetli yatırım gerektirmeyen kırsal bölgenin doğal yapısına dayanabilecektir. Bu boş zaman etkinliklerinin düzenlenmesinde önemli bir özellik içermektedir. Aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma ve doğa-çevre ilişkilerinde çevre dostu etkinlikler önemlilik arz etmektedir. Buna göre bu durum çevresel değerlerin korunması ve çevre bilincinin gelişmesi bakımından da önemli olmaktadır. Ancak burada çevre bilincinin gelişmesinde çocuklar ve genç kuşakların boş zaman etkinliklerinin planlanmasında dikkat edilmesi önemlidir.

3.1. Kırsal Alan Boş zaman Faaliyetleri İçinde Yerel Değerler ve Kırsal Kalkınma

Kırsal alanlarda yaşam ve üretim temel olarak çiftçilik ve tarımla bağlantılı olsa da, kırsal ekonominin temel dayanakları olan, genellikle birbiriyle ilişkili olan bir dizi başka faaliyetler de kırsal kalkınmanın sağlanması bakımından önemlidir. Aynı zamanda bu özgün bölgenin temel kaynaklarına dayanarak gerçekleştirilen faaliyetler yıllar boyunca bölgede yaşayanların kişisel gelişimlerine de çok büyük katkı sağlamıştır. Hem beceri ve el sanatlarının yaşatılması hem de kırsal kesimde yaşayanların geleneksel ve modern yaşamı birleştirmesine katkı sağlayan faaliyetlerin yapılabilmesi önemli kazanımdır.

Kırsalın özünü oluşturan küçük yerleşim yerleri, kabul edilmesi ve korunması gereken büyüleyici mirası barındırmaktadır. Kırsal alanların geçmişi, yaratıcılığı ve potansiyeli olan, küreselleşme ve kentleşme süreçlerinin baskısı altında gerilememesi gerekmektedir (Guerrieri, vd., 2021: 185-188). Özellikle kırsal kalkınmanın sağlanması bakımından sosyal yaşam ve üretim biçimi bu değerler ile şekillenmelidir. Yerel değerlerin boş zaman değerlendirme faaliyetleri içinde kullanılması alternatif istihdam ve gelir fırsatları sağlayacak bir ekonomik katkı olmanın yanında, belirli bir bölge için genel kalkınma çabalarının bir parçası olarak düşünülmelidir. Sosyal yaşamın güçlenmesi ekonomik kalkınmayı da etkilemektedir. Kırsalda

gerçekleştirilen birçok faaliyetin aynı zamanda kırsal turizm aktiviteleriyle ağırlıklı olarak bütünleşmesi turizm faaliyetlerinin sonucunda ekonomik, sosyal ve psikolojik bakımdan önemli katkı sağlamaktadır. Kıratoglu (2021)'ye göre turizm sektörünün bölgesel kalkınmada itici güç olması bölgenin turizm potansiyelinin doğru kullanımı ile yakından bağlantılıdır. Bu sebeple turistik çekicilik ve cazibe unsurunu barındıran bütün doğal, kültürel ve tarihi değeri olan eserlerin ve kaynakların sürdürülebilir turizm anlayışına uygun bir şekilde değerlendirilmesi bölge için faydalı olacaktır (Muğan vd. 2022, 23).

Kırsal turizmde uygulanan başlıca aktiviteleri (Kiper, 2006; Soykan, 1999; Ongun, vd., 2015: 122-123) boş zaman etkinlikleri bakımından da değerlendirmek mümkündür. Bunlar;

- ✓ Tarımsal çiftlik veya köylerde; tarıma ve hayvancılığa dayalı etkinlikler (meyvecilik, sebzeçilik, çiçekçilik, hayvancılık, peynir veya yoğurt yapımı, yün işlemciliği).
- ✓ Yerel el sanatları (dokuma, dikiş-nakış-örgü işleri, seramik, bakır, demir, ağaç, cam işleri).
- ✓ Müzecilik (doğa tarihi, arkeoloji, etnografi...), tarihsel- kültürel yerlerin gezilmesi.
- ✓ Milli park, doğal anıt, hayvanat bahçesi, ilginç alanlar ve bunlara dayalı etkinlikler
- ✓ Yürüyüş, atlı veya bisiklet ile yapılan çevre keşif gezinmeleri.
- ✓ Piknikler.
- ✓ Sportif etkinlikler (Tüm açık hava etkinlikleri ve kırsalda yapılabilecek kapalı ortam etkinlikleri).
- ✓ Hobi etkinliklerine etkinlik katılımı veya öğrenme (fotoğraf çekme, resim yapma, koleksiyon...).
- ✓ Animasyon gösterileri (köy düğünü, halk dansları...).
- ✓ Çeşitli kurslar (geleneksel el sanatları, yemek, spor, müzik, halk dansı, yerel üretim teknikleri, şifalı doğal bitkiler, turizm-çevre-koruma...).
- ✓ Bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalar.
- ✓ Yarışmalar(sportif, kültürel).
- ✓ Fuar, şenlik, özel kutlama günleri, panayır, festival, eğlence, konser vb.
- ✓ Okuma salonlarında kitap, dergi, gazete gibi şeyleri okuma.
- ✓ Çay bahçesi, kafe vb. yerlerde buluşma, sohbet etme.
- ✓ Güneşlenme ve manzara seyretmek.
- ✓ Çocuklar, gençler ve yaşlılar için düşünülmüş özel etkinlikler.
- ✓ Sosyal medya takibi.
- ✓ İnternet kullanımı (Kişisel veya Köyün ortak toplanma alanları ortamında)

İnsanların stres ve olumsuz çevresel etkilerden tehlikeye giren beden-ruh sağlığına kavuşmak, sağlığını korumak ve aynı zamanda zevk ve mutlu olmak amacıyla yaptığı, zorunlu ihtiyaçlarının dışında kalan boş zamanları içinde gönüllü olarak yaptığı etkinlikler ekonomik ve sosyal katkı sağlamaktadır (Koçyiğit, Yıldız, 2014, Karaşah, 2017: 59). Özellikle bu alanlardaki faaliyetler ek iş imkânının hem üreticisi hem de bunları talep eden tüketicisi bakımından önemli olmaktadır. Aynı zamanda verimli ve etkin bir nüfus bölgesel kalkınma bakımından da katkı sağlamaktadır. Kırsal alanda bu etkinlikler kırsal alanın gelişmesinde önemli faktör olmaktadır.

Kırsal alanın rekabet edebilirliği ve yenilikçiliği kişilerin ve kuruluşların öğrenme becerilerinin kazanılmasında kilit faktördür. Bölgesel kalkınma bağlamında, bu süreçleri destekleyen kurumların rolü ise çok önemlidir. Değişim hızı ve gelişme hem sosyal hem de ekonomik olarak büyük ölçüde bu kurumlara bağlı olacaktır (Ziemiańczyk, v.d., 2017: 20). Bu kurumların rekabet edilebilirlik ve yenilikçilik bakımından boş zaman etkinliklerini çeşitlendirmesi ve kırsal alanda etkin uygulamaların başlatılması kırsal kalkınmanın sağlanması bakımından önemlidir.

Özellikle teknolojik gelişmenin coğrafi sınırları kaldırması az gelişmiş bir bölgenin sınırlı imkânlarla dünyaya açılması içi bir fırsat olmuştur. Dijitalleşmenin sağladığı kolaylıklar olarak yenilikçi fikirlerin uygulanması ve kişisel gelişim için internet kullanımından yararlanmanın önemi giderek artmaktadır (Muğan Ertuğral vd., 2022: 21-23). Dijital yetkinliklere sahip olma internet üzerinden kitap vb. yayınları okumak ve yeni yayınların ve

bilimsel-teknolojik gelişmelerin takip edilerek kişinin niteliksel gelişimine katkı sağlayacaktır. Kırsal alanda yaşayan insanların dijitalleşmenin avantajlarından yararlanmaları önemli bir kazanımdır. Bu sebeple kırsal alanlarda boş zaman değerlendirmesi kırsal alan faaliyetleri ve bunula birlikte dijitalleşme sayesinde çok daha geniş yayımlı uygulama imkânını sunmaktadır.

4. SONUÇ

Kırsal kalkınmanın sağlanması toplumsal kalkınmanın sağlanmasının temel unsuru olarak son derece önemli bir konudur. Bu sebeple gelişen koşullara uyum sağlamak ve çağın gerekleri doğrultusunda kırsal nüfus için rahat yaşam ve çalışma koşulları sağlamayı amaçlayan sürdürülebilir önlemler kırsal alanlarda sağlanmalıdır. Bu gelişimi etkileyen faktörler olarak öncelikle kırsal nüfusun, boş zaman kültürünün optimal şekilde düzenlenmesi zorunluluktur. Özellikle son yıllarda Türkiye’de kırsal nüfusun azalmakta olduğu, tarım alanları ve uygulamalarının göç, iklimsel faktörler, arazinin yanlış kullanımı ve tarımsal ürün verimliliğinde azalma gibi sebeplerle kırsal alanlar aleyhine gelişen durumun sosyo-ekonomik bir sorun olması ciddi bir tehdittir. Bu olumsuzluklar mevsimlik işsizlik, gizli işsizlik ve açık işsizlik şeklinde toplumsal ve ekonomik bir sorun olarak gelişmektedir. Kente doğru yaşanan yoğun göç olgusu kırsalın demografik, sosyal yapı ve ekonomik olarak gerilemesine sebep olmaktadır. Bu sebeple ekonomik ve toplumsal kalkınmanın sağlanmasında kırsal kalkınma konusu giderek önem kazanmaktadır. Nüfusun kırsalda tutulması ve kırsalda yaşayanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve sosyal yaşamın gelişmesi tarımsal üretim ve onun yanında gerçekleştirilen tamamlayıcı üretim dışındaki boş zamanların değerlendirilmesi konusu önemlidir. Bu sebeple eğitim etkinlikleri ve kültürel ve sportif faaliyetler yaşam ve sağlık güvenliği bakımından önemlidir. Kırsal alanlarda boş zaman değerlendirme faaliyetleri tarım dışı istihdam imkânlarını artırmak için eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve refah düzeyinin yükseltilmesine önemli katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda boş zaman değerlendirme faaliyetlerine teknolojinin gelişmesi de önemli etki yapmaktadır. Ancak halen gelişmiş ülkelerde dahi kırsal bölgelerde internet kullanımına erişimde sorunlar yaşanabilmektedir. Fakat kırsal bölgedeki tüm yaş grupları ve kadın-erkek nüfus için, bölge içinde yeni girişim modellerini hayata geçirmek ve kişisel ve sosyal gelişimleri amacıyla internete ulaşımının sağlanması bir zorunluluktur. Bu sebeple uydudan internet sağlanabilmesi çabaları önemlilik arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Apostolopoulos, Y., Leivadi, S. & Yiannakis, A., (1996), *The Sociology of Tourism: Theoretical and Empirical Investigations*, Routledge Publishing.
- Doğan, S. & Özasan, Y. (2017). “Kırsal Alan Gelişimi Açısından Kırsal Turizm ve Kırsal Turizmin Dünyadaki Durumu”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Ulusal Alternatif Turizm Kongresi Özel Sayısı Ös [Iv]*, 61-78
- Dua, P. (2023). *Short Essay on Rural Recreational Activities*, <https://www.shareyouressays.com/essays/short-essay-on-rural-recreational-activities/86511> Erişim Tarihi 28.01.2023.
- Fontenelle, S. M. & Zinkhan G., M., (1993), "Gender Differences in the Perception of Leisure: a Conceptual Model", in *NA - Advances in Consumer Research Volume 20*, Eds. Leigh McAlister and Michael L. Rothschild, Provo, UT : Association for Consumer Research, 534-540.
- Gökmen, Ç., E., (2017). “Toplumsal Cinsiyet ve Zaman Yoksulluğu: Hane İçi Ücretli ve Ücretsiz Emek Sunumu”, *Çalışma ve Toplum*, 4, 1953-1988.
- Guerrieri, PM., Comai, S. & Fugini, F., (2021), "WECRAFT: A Platform for Rural Craftsmen in Co-Production of Artisanal Crafts," *2021 IEEE 30th International Conference on Enabling Technologies: Infrastructure for Collaborative Enterprises (WETICE)*, France, s. 183-188.
- Güneş, S.G. & Dülger, A., S., (2018). “Kırsal Rekreasyonda Eğitici Aktivitelerin Tarımın Sürdürülebilirliği Açısından Önemi: Ankara-Güdül Tahtacı Förencik Örneği”, *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018, 20, 477-503.
- Henderson, K. (1990), "Anatomy is Not Destiny: A Feminist Approach of the Scholarship on Women's Leisure," *Leisure Sciences*, 12, 229-239.
- Karaküçük, S. (1999), *Rekreasyon: Boş Zamanları Değerlendirme*, Bağırhan Yayınevi, Kocaeli.
- Karışah, B. (2017). “Kentsel Ve Kırsal Rekreasyon Alanlarına Yönelik Kullanıcı Tercihlerinin Belirlenmesi ‘Artvin Kenti Örneği’”, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 58-69

- Kıratoğlu, E. & Dinçel, İ. Y. (2021). “Türkiye’de İç Göç Olgusunun Todaro Paradoksu Çerçevesinde Analizi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı”, İstanbul İktisat Dergisi, Cilt 71, Sayı 2, ss.527-548.
- Kıratoğlu, E. (2021). “The Locomotive Role of Tourism in Regional Development: The Effect of 2019 Göbeklitepe Year on Şanlıurfa Economy”, Journal of Current Researches on Social Sciences, 11 (3), 331-342.
- Kiper, T., (2006). “Safranbolu Yörüköyü Perzaj Potansiyelinin Kırsal Turizm Açısından Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Ankara.
- Koçyiğit M. & Yıldız M (2014). “Yerel Yönetimlerde Rekreasyon Uygulamaları: Konya Örneği”, International Journal of Science Culture and Sport, 2, 211-223.
- Köybaşı, N. (2006). “Boş Zaman Sosyolojisi ve Boş Zamanları Değerlendirme Aracı Olarak Dinlence Turizmi Ve Kültür Turizmine Katılan Yerli Turistlerin Karşılaştırmalı Sosyolojik Analizi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisan Tezi, Eskişehir.
- Kuran, İ. (2022). “Bölgesel Kalkınma Sürecinde Kitle Fonlama Sisteminin Rolü: SWOT Analizi”, Ekonomi Politik Araştırmalar Dergisi, 2(5), 1-13.
- Li, W., Li, Z. & Kou, H. (2022). “Design For Poverty Alleviation and Craft Revitalization in Rural China from an Actor-Network Perspective: The Case of Bamboo-Weaving in Shengzhou”, Herit Sci, 10(2), 1-18.
- Mieczkowski, Z. (1990). World Trends in Tourism and Recreation, Peter Lang Publishing, New York.
- Muğan Ertuğral, S., Kuran, İ. & Tekeli, H. N. (2022). “Dijitalleşmenin Turizm Sektörüne Yansımaları ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi”, Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi, 7(2), 14-25.
- Muğan Ertuğral, S., Toprak, M. & Kuran, İ. (2022). “API Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Olan Etkisinin Değerlendirilmesi”, International Academic Social Resources Journal, 7(4), 1829- 1836.
- Mumu, S. J., Fahey, P., Ali, L., Rahman, A.K. & Merom, D. (2019). "Seasonal Variations in Physical Activity Domains among Rural and Urban Bangladeshis Using a Culturally Relevant Past Year Physical Activity Questionnaire (PYPAQ)", Journal of Environmental and Public Health.
- Musingarabwi, S., (2016), “Time-Use And Wellbeing In Onesi”, Faculty Of Science Department Of Environment And Geographical Science (Egs), University Of Cape Town.
- Ongun, U. Gövdere, B. ve Kaygısız Durgun, A. (2015). Burdur İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi: Sorunları ve Çözüm Önerileri, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(12), 99-116.
- Özhancı, E. & Yılmaz, H. (2017). “Köy Ölçeğinde Yerel Değerler ve Kırsal Alan Kimliği Analizi: Bayburt Örneği”, Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 13(7), 927-965.
- Pascual, N., J., Monteagudo, M., J., Kleiber, D., A. & Cuenca, J., (2018). “Gender Differences in Meaningful Leisure Among Older Adults: Joint Displays of Four Phenomena” Front Psychol, 9, 1-11.
- Soykan, F. (1999), “Doğal Çevre ve Kırsal Kültürle Bütünleşen Bir Turizm Türü: Kırsal Turizm”, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 10(Mart-Haziran), 67-75.
- Tuğay, M., E. (2012), “Türk Tarımında Bitkisel Üretimi Artırma Yolları”, Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi 5 (1), 1-8.
- TUİK (2022). Haber Bülteni, <https://data.tuik.gov.tr/>, Yayın Tarihi :04 Şubat 2022, Sayı: 45500, erişim 27.01.2023.
- Uğurlu, A., Erman, K. A., Turan, E.B., Öksüz T. & Güngör A. (2017). “Investigation of Meaning Of Leisure Activities And The Satisfaction With Life of Students in The Faculty of Sport Sciences: An Example Of Akdeniz University”, Journal of Education and Training Studies. 5(13), 32-36.
- Wellbrock, W., Roep, D. & Wiskerke, J.S.C. (2012). “An Integrated Perspective on Rural Regional Learning”, European Countryside, 1, 1–16.
- Ziemiańczyk, U., & Krakowiak-Bal, A. (2017). Learning Organisations As A Part of The Process of Building The Competitiveness And innovativeness in Rural Areas”, International Journal of Business and Emerging Markets, 9(1), 19-32.

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1131-1142

Article ID

68830

Arrival

11 February 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/ideas.68830>**How to Cite This Article**

Bozacı, İ. & İşcan, R. V. (2023). "Enflasyonist Ortamda Tüketicilerin Temel İhtiyaç Ürünlerine Yönelik Panik Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler: Kırıkkale İlinde Bir Araştırma", *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1131-1142

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Enflasyonist Ortamda Tüketicilerin Temel İhtiyaç Ürünlerine Yönelik Panik Satın Alma Davranışını Etkileyen Faktörler: Kırıkkale İlinde Bir Araştırma

Factors Affecting Consumers' Panic Buying Behavior for Basic Necessity Products in Inflationary Environment: A Study in Kırıkkale Province

İbrahim Bozacı¹ Rabia Vildan İşcan² ¹ Doç.Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Keskin MYO, Pazarlama ve Reklamcılık Bölümü, Kırıkkale, Türkiye² Doç.Dr., Bingöl Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Zootekni Bölümü, Biyometri Ve Genetik Anabilim Dalı, Bingöl, Türkiye

ÖZET

Panik satın alma davranışı tüketicilerin beklenmedik durumlara gösterdiği bir tepki veya savunma şeklidir. İlgili literatür incelendiğinde bu alanda yapılan araştırmaların salgın hastalık gibi sıra dışı dönemlere yönelik yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak afet gibi olağan dışı durumların yanında, enflasyonun yaşandığı piyasa ortamı da panik satın almaya neden olabilmektedir. Çünkü bu piyasa şartlarında, fiyatların artacağına, talebin aşırı olacağına veya ürün kıtlığı yaşanacağına yönelik algılamalar oluşmakta ve bunlar tüketicilerin yaşamlarında önlemler almasına neden olmaktadır. Dolayısıyla insanların refahını olumsuz etkileyen ve piyasa dengesini bozabilen panik satın alma davranışının, enflasyonist ortam bakımından da incelenmesine ihtiyaç vardır.

Bu çalışmada, düzenli ve yüksek fiyat artışlarının yaşandığı piyasa şartlarında panik satın alma davranışını etkileyen başlıca faktörleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda; öz yeterlilik, çıktı değeri, algılanan kıtlık ve öngörülen pişmanlık değişkenlerinin bu davranışa etkisini test etmek üzere Kırıkkale ilinde online anket yöntemi ile birincil veriler toplanarak, SPSS paket programında analiz edilmiştir. Araştırmanın veri analizi kapsamında; soru formundaki ifadeleri test etmek üzere güvenilirlik ve faktör analizi; hipotezleri test etmek üzere ise çoklu regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Buna göre; enflasyonist ortamda öz yeterlilik, çıktı değeri ve algılanan kıtlık değişkenlerinin panik satın almayı etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, algılanan kıtlık ve çıktı değerinin panik satın almaya etkisinde öngörülen pişmanlığın aracı rol üstlendiği anlaşılmıştır. Son olarak araştırmacılara öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Panik satın alma, Enflasyon, Tüketici, Temel İhtiyaç Ürünleri

ABSTRACT

Panic buying behavior is a reaction or defense form of consumers to unexpected situations. When the relevant literature is examined, it is seen that the researches in this field concentrate on extraordinary periods such as pandemics. However, in addition to extraordinary situations such as disasters, the market environment with inflation can also cause panic buying. Because, in these market conditions, perceptions arise that prices will increase, demand will be excessive, or there will be product shortages, and these cause consumers to take precautions in their lives. Therefore, panic buying behavior, which can negatively affect people's well-being and disrupt market balances, needs to be examined in terms of inflationary environment.

In this study, it is aimed to reveal the main factors affecting panic buying behavior in market conditions where regular and high price increases are experienced. In this direction; in order to test the effect of self-efficacy, output value, perceived scarcity and anticipated regret on this behavior, primary data were collected by online questionnaire method in Kırıkkale province and analyzed in SPSS package program. Within the scope of data analysis of the research; reliability and factor analysis to test the statements in the questionnaire and multiple regression analyzes were performed to test the hypotheses. According to this; it has been determined that self-efficacy, output value and perceived scarcity variables affect panic buying in an inflationary environment. In addition, it was understood that the anticipated regret played a mediating role in the effect of perceived scarcity and output value on panic buying. Finally, suggestions have been developed for researchers.

Keywords: Panic buying, Inflation, Consumer, Basic Need Products

1. GİRİŞ

Doğal afet, salgın hastalık gibi sosyal ve ekonomik yaşamı bozabilecek olaylar, davranış değişikliklerine neden olabilmektedir (Yoon, Narasimhan ve Kim, 2018: 3615; Loxton, Truskett, Scarf, Sindone, Baldry ve Zhao, 2020: 3-4). Bu davranış değişikliklerinden biri de; tüketicinin alışılmadık derecede çok miktarda ürün satın alması anlamına gelen panik satın almadır. Panik satın alma; belirli bir felaket veya kriz dolayısıyla özellikle tedarik sorunu olacağına tahmin edilmesine bağlı olarak oluşan, tüketicinin olağan dışı şekilde çok miktarda satın alma davranışında bulunması olarak ifade edilir (Tsao, Raj ve Yu, 2018: 209). Örneğin yakın zamanda meydana gelen COVID 19 salgınında belirli ürünlerin geçici kıtlığı; insanların temel ihtiyaçlarını karşılamasıyla ilgili stres ve kaygı yaşamalarına ve bunun sonucunda panik satın alma davranışında bulunmalarına neden olmuştur (Kassas ve Nayga, 2021: 1-5). Zira küresel salgında her ne kadar dayanıklı ürün satın alımları çarpıcı şekilde düşse de, dayanıksız mal ve hizmetlerin tüketimi hızla artmıştır (Loxton vd., 2020).

Panik satın alma, karşılaşılan zorlu koşullara karşı bir savunma mekanizmasıdır. Özellikle küresel salgınla birlikte araştırmacıların daha fazla dikkatini çeken panik satın alma; salgınla ilişkili tehlikeler karşısında bireyin

kendini korumak üzere oluşturduğu davranış olarak ifade edilmektedir (Billore ve Anisimova, 2021: 777, Rajkumar, 2021: 1). Bu noktada panik satın alma davranışı; bu davranışları etkileyen faktörler, tedarik zinciri, felakete hazırlık, pazarlama, psikoloji, önleme stratejileri, iktisat, mühendislik ve tüketici davranışları bakış açılarıyla incelenen bir konu olmuştur (Arafat, Hussain, Kar, Menon ve Yuen, 2020: 447).

Bunların yanında panik satın alma, salgın gibi makro düzeyde sıra dışı sorunlu dönemlerin yanında; indirim, kampanya, seri sonu satışlar ve festival gibi durumlarda da oluşabilmekte ve insanlar ihtiyaçlarından fazla ürünleri bu gibi durumlarda satın alabilmektedir (Sharma, Kar, Menon, Ravi, Mukherjee, Alradie-Mohamed ve Arafat, 2020: 271). Dolayısıyla panik satın alma; genelde tüketicilerin beklenmedik durumlara gösterdiği bir tepki olarak değerlendirildiğinde, bu davranışın fiyatların öngörülemez olduğu, sık sık arttığı veya yüksek enflasyonun olduğu ekonomik durumlarda da gerçekleşebildiği gözlemlenmektedir. Zira fiyatların artacağı, kıtlığın olacağı ve ödeme gücünün azalacağı beklentisi bu davranışta etkili olmaktadır. Algı ve duygulara dayalı olarak talebin aşırı artması, fiyatların daha da artmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla insanların refahını olumsuz etkileyebilen bu davranışın anlaşılmasının değerli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı; yüksek enflasyonist ortamda oluşan panik satın alma davranışı ve öncüllerini incelemektir.

Panik satın alma ekonomi ve toplum için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır (Prentice, Chen ve Stantic, 2020). Öyle ki, panik satın almanın iktisadi bakımdan neden olduğu temel sorun, tedarik ve talep dengesinin bozulmasıdır (Chen, Jin, Yang ve Cong, 2022). En son yaşanan küresel salgın krizi göstermiştir ki, küreselleşmeye de bağlı olarak panik satın almaları karşı en optimize edilmiş ve etkili tedarik zincirleri dahi savunmasız kalabilmektedir (Dulam, Furuta ve Kanno, 2021: 1). Araştırmalar da panik satın alma davranışı sonrasında stokların tükenmesi, tedarik zinciri kesintileri, sosyal huzursuzluk vb. durumlar ile karşılaşabildiğini göstermektedir (Loxton vd., 2020: 3-4; Yuen vd., 2000: 3513). Özellikle krizler karşısında yaygın şekilde karşılaşılan zaruri ihtiyaç ürünlerinin hızla ve aşırı şekilde satın alınıp istiflenmesi, algılanan kıtlığı gerçek kıtlığa dönüştürebilmekte veya kıtlık durumunu ve etkilerini artırabilmektedir. Neticede bu davranış; ekonomik kaynakların olumsuz etkilenmesi ve rafların boşalması gibi durumlarla daha fazla karşılaşılmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla günlük hayatta etkileri yoğun şekilde hissedilen bu davranışın farklı teorik bakış açılarıyla incelenmesi, sorunun çözümüne yönelik önlemler alınmasına katkı sağlayacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Panik Satın Alma Davranışı ve Öncülleri

Panik satın alma; belirli bir krizden kaynaklı arz kesintisi olacağını düşünmeye bağlı, olağan dışı şekilde çok miktarda ürün satın alma (Tsao, Raj ve Yu, 2019: 209), felaket durumlarına yönelik hazırlık, sadece ihtiyaç olduğunda satın alma ile istifleme arasında bir geçiş (Sharma vd., 2020: 271), belirli krizin belirsizlik düzeyine bağlı olarak kişinin bireysel arzının uzun bir süre dayanması niyetiyle ürünleri satın alma ve stoklama (Prentice vd., 2022: 141-142), sosyal olarak istenmeyen bir sürü davranışı (Steven, O'Brien ve Jones, 2014: 195; Loxton vd., 2020: 2-4) gibi şekillerde tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla sıra dışı belirli durumlara karşı gösterilen tepki olarak panik satın alma, patolojik davranışlar olarak ifade edilen istifleme bozukluğu ve zorlayıcı satın alma davranışlarından farklılaşmaktadır (Rajkumar, 2021).

Araştırmalar panik satın alma davranışının; belirsizlik veya risk algısı (Lins ve Auino, 2020; Lehberger, Kleih ve Sparke, 2021; Rajkumar, 2021), kıtlık algısı, kriz durumu veya ürünlerin mevcudiyetiyle ilgili yaşanan olumsuz duygular (korku, endişe, stres, kaçırma korkusu vb.) (Przybylski vd., 2013: 1841; Chen vd., 2016; Yuen vd., 2020; Lins ve Auino, 2020; Loxton vd., 2020: 3; Rajkumar, 2021; Sharma vd., 2020; Lins vd., 2021; Lehberger, Kleih ve Sparke, 2021; Sherman, Arthur ve Thomas, 2021;), bulaşma teorisi bakış açısıyla salgın gibi krizle ilgili kaygı, korku gibi duyguları içeren iletişimler veya bu gibi uyarıcılara maruz kalma (Schoenewolf, 1990: 50; Christakis ve Fowler, 2013; Roy ve diğerleri, 2020; Li, Chen, Yang ve Cong, 2020; Sherman vd., 2021; Putri, Retsan, Andika ve Hendriana, 2021: 1821; Li, Zhang, Wang ve Dou, 2021; Prentice, Quach ve Thaichon, 2022: 135), görece norm, tutum (Tan, Sia ve Tang, 2021), yaşanan bölge (şehirde daha fazla), gelir, evde çocuk olması, diğerlerine güvensizlik (Bental, Lloyd, Bennett, McKay, Mason, Murphy ve Sheylin, 2021) gibi çok farklı faktörlerle ilişkili olduğunu göstermektedir.

Panik satın almada genel olarak satın alma kararları, korku ve kaygı benzeri olumsuz duygular, sosyal etkiler, sosyal norm ve gözlemsel öğrenme tarafından bozulmaktadır (Yuen, Wang, Ma ve Li, 2020; Yuen vd., 2022). Salgın hastalık ve doğal afet benzeri belirsizlik durumlarında ortaya çıkabilen panik satın alma davranışları, ekonomik ve özellikle fiyatla ilgili belirsizlik durumlarında da ortaya çıkabilmektedir. Tüketiciler kriz anında algıladıkları riski en aza indirmek, rahatsız edici durumun üstesinden gelmek, kendilerini korumak ve kontrolü

sağlamak üzere panik satın almaya yönelebilmektedir. Örneğin yakın dönemde küresel çapta etkili olan salgın döneminde insanlar korku hissine kapılarak, sağlıkla ilgili korunma ve temel ihtiyaç ürünlerinde panik satın alma davranışı sergilemişlerdir (Prentice, Chan ve Stantic, 2020).

2.2. Hipotez Geliştirme

Bu araştırmada, yüksek ve sık fiyat artışlarının yaşandığı ortamda panik satın alma davranışı, sosyal bilişsel teori, beklenti teorisi ve tepki modeli gibi farklı teorik bakış açılarıyla incelenmektedir. Buna göre; öz yeterlilik, çıktı değeri, algılanan kıtlık ve öngörülen pişmanlığın panik satın alma davranışına olası etkisine yönelik hipotezler ileri sürülmektedir.

Öz Yeterliliğin Etkisi

Sosyal bilişsel teoride (SBT); bireyin yetenek ve bilgilerinin (örneğin: göreceli finansal bilgi), kendine yönelik yeterlilikle ilgili inanışlar aracılığıyla davranışları etkilediği ileri sürülmektedir (Bandura, 1986). Zira bireyin yaşamının doğası ve kalitesi üzerinde kontrol uygulayabilmesi, olgusal ve işlevsel bilinçlilikten dolayı insan olmasının gereğidir (Bandura, 2001). SBT, davranışları etkileyen tüketim ve yatırım kararları gibi öz yeterliliğe konu olan etki veya potansiyelle ilgili çalışmalarda yaygınlıkla kullanılır. Öz yeterlilik; insanların hedeflere ulaşmak için düşüncelerini, duygularını, davranışlarını organize ettiği ve yönettiği proaktif bir süreç, bireysel bir içsel durum olarak tanımlanmaktadır (Zimmerman, 2000).

Tüketici bakış açısıyla ele alındığında; bir tüketicinin herhangi bir kriz durumunda kendisini koruma yeteneği ve bireyin öz yönetim düzeyi olarak ifade edilmektedir (Blachnio ve Przepiorka, 2016). Örneğin Chung ve Park (2019) finansal bilginin emeklilik yatırım kararına etkisinde, finansal bilgi bakımından kendine inanmanın kısmi aracılık ettiği, dolayısıyla kendine inanma veya öz yeterlilik algısının yatırım kararlarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Bandura'nın (1977) Öz Yeterlilik Değişkeninin, Davranış Değişikliği Teorisinde de dikkat çekilen öz yeterlilik değişkeni, insanların bir konuda harcayacağı çaba veya başa çıkma davranışlarını açıkladığı görülmekte, ve bu değişken kişinin işlevselliğini veya olaylar üzerindeki kontrolünü etkileyen becerilerle ilgili inanışları olarak ifade edilmektedir (Bandura, 1991). Buna göre öz yeterlilik; engelleyici, sorunlu veya caydırıcı durumlar karşısında başa çıkma davranışlarında bulunmayı etkiler (Bandura, 1977; Bandura, Adams, Hardy ve Howells, 1980).

Bunların yanında öz yeterlilik, kişinin kendi davranışı üzerinde kontrolü olduğuna veya belirli davranışı gerçekleştirme becerilerinin olduğuna yönelik inanışı olup, korunma motivasyonu ile ilgili bakış açılarında da temel bir değişken olarak ele alınmıştır (Cismaru, Cismaru, Ono ve Nelson, 2011). Son olarak öz yeterlilik Deci ve Ryan'ın (1985) Öz Belirleme Teorisi'nde beceri olarak ifade edilmekte ve becerinin (yeterlilik veya etkililik algısının) evrensel bir ihtiyaç olduğu ve içsel motivasyon için bunun önemli bir değişken olduğu ileri sürülmektedir (Deci ve Ryan, 1985).

Öz yeterlilik değişkeni, panik satın alma davranışını açıklamada da kullanılabilir (Chua, Yuen, Wang ve Wong, 2021; Patiro, Budiyaniti ve Hendarto, 2022). Örneğin, Patiro vd.'nin (2022) salgın döneminde gerçekleştirdiği araştırmasında öz yeterliliğin, panik satın alma niyetini etkilediği sonucuna varılmıştır (Patiro vd., 2022). Bu açıklamalar bağlamında, tüketicinin kendini enflasyonist ortamda koruma ve başa çıkma konusundaki öz yeterliliğinin, panik satın alma davranışını etkilemesi beklenebilir.

H₁: Enflasyonist ortamda öz yeterlilik, panik satın almayı etkiler.

Çıktı değerinin etkisi

Beklenti teorisi; kişinin davranışlarının sonuçlarına yönelik çıkarımda bulunması esasına dayanır. Bu çıkarımların oluşumu, kişisel deneyim ve olguların/olayların gözlemlenmesi gibi faktörlerden etkilenir (Bandura, 1977). Birey bu çıkarımlara göre bir davranışın olumlu şekilde sonuçlanma olasılığını yüksek görüyorsa o davranışta bulunur (Vroom, 1964). Bu teoride, davranışın gerçekleşmesinin istenen bir sonucu üretmedeki etkinliği referans alınmaktadır (Maddux, Sherer ve Rogers, 1982; Williams, 2010). Çıktı değeri, bireyin belirli bir davranışın sonucuna verdiği önem, yüklediği anlam veya değeri ifade eder. Birey, sonucu olumsuz görüyorsa davranıştan kaçınacak veya olumlu görüyorsa davranışa motive olacaktır (Reiss, 1991).

Tüketimle ilgili davranışlara motive olmada, çıktı değerinin önemli bir değişken olduğu görülmektedir (Folkes, 1984). Çıktı değeri tüketicinin belirli bir teknolojiyi kullanması (Ratten ve Ratten, 2007), belirli bir işletmeyi düzenli tercih etmesi (Cai ve Xu, 2006), işletmeye bağlılık (Başkentli, Sen, Du ve Bhattacharya, 2019), sürdürülebilir faaliyetlere bağlı olarak satın alma (Magnier ve Schoorman, 2015) gibi kararları etkileyebilmektedir. Benzer şekilde, çıktı değerinin panik satın alma üzerinde de etkisinin olduğu görülmektedir.

(Chua, Yuen, Wang ve Wong, 2021; Li, Zhou, Wong, Wang ve Yuen, 2021). Tüketicilerin ürüne yönelik algıladıkları çıktı değeri olumlu olduğunda satın alma davranışı oluşabilecektir. Enflasyonist ortamda ele alındığında, fiyatların artacağına dair oluşan beklenti ve fiyatlar artmadan ürünün satın alınmasının önemli olması, bireyin panik satın alma davranışı göstermesine sebep olabilecektir. Dolayısıyla çıktı değeri değişkeninin tüketicilerin panik satın alma davranışını etkilemesi mümkündür.

H₂: Enflasyonist ortamda çıktı değeri, panik satın almayı etkiler.

Algılanan Kıtlığın Etkisi

Tepki modeli, bireylerin kendilerini tehdit altında veya kısıtlanmış hissettiklerinde davranışsal özgürlüklerini korumakla ilgili motivasyonel durumu açıklar (Gupta ve Gentry, 2016). Tüketici davranışlarının, öngörülemez bir kriz olayına tepki olarak gelişebildiği bilinmektedir. Tüketiciler vazgeçilen özgürlüklerini yeniden inşa etmek ve algılanan kıtlığa hızlı bir şekilde tepki vermek için panik satın alma davranışı gösterebilmektedir. Bu kapsamda algılanan kıtlığın panik satın alma davranışı üzerinde etkisi bu bakış açısıyla açıklanabilmektedir (Gupta ve Gentry, 2016; Yuen, Wang, Ma ve Li, 2020; Wu, Xin, Li, Yu ve Guo, 2021).

Algılanan kıtlık, bireyin bir ürüne sınırlı erişim veya kullanılabilirlik anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Tüketicilerin ürüne ulaşma özgürlüğünün kısıtlanması tehdidi, psikolojik tepkilerin tetiklenmesine ve koruma güdüsü ile istifleme ve satın alma gibi acil önlemler almaya teşvik edebilmektedir (Gupta, 2013). Öyle ki panik satın alma; gıda ve hijyen başta olmak üzere, belirli ürünlerin beklenen bir kıtlık öngörüsü karşısında aşırı düzeyde satın alınması şeklinde ifade edilebilmektedir (Rajkumar, 2021).

Ürünlerin yalnızca belirli bir süre içerisinde ve miktarda tedarik edilebilmesinin, tüketicilerde ürünü diğerlerinden önce elde etmek için rekabetçi uyarılmaya neden olduğu bilinmektedir (Guo, Xin ve Wu, 2017). Bununla birlikte algılanan kıtlığın, panik satın almayı etkilediğini gösteren bulgularla da karşılaşılmaktadır (Teubner ve Graul, 2020; Omar, Nazri, Ali ve Alam, 2021; Yuen vd. 2022). Örneğin Yuen vd.'nin (2022) çalışmasında, salgın sürecinde panik satın alma davranışının kıtlık algısından etkilendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla enflasyonist ortamda da diğer insanların fazla satın almalarından kaynaklı ortaya çıkan kıtlık algısının panik satın alma davranışını etkilemesi mümkündür.

H₃: Enflasyonist ortamda algılanan kıtlık, panik satın almayı etkiler.

Öngörülen Pişmanlığın Etkisi

Pişmanlık, insanların kaçınmaya çalıştıkları bir duygudur (Sandberg ve Conner, 2008). Öngörülen pişmanlık ise; davranışsal olarak pişmanlık duygusunun önceden tahmin edilmesidir (Baumeister, Vohs, Nathan, DeWall ve Zhang, 2007). Bu duygu istenmeyen sonuçtan kaçınmak için bir seçim yaparken dikkate alınabilmektedir (Klasko-Foster ve Kiviniemi, Jandorf ve Erwin, 2020). Araştırmalar karar vermede öngörülen pişmanlık değişkeninin önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir (Abraham ve Sheeran, 2003; Baumeister vd., 2007).

Öngörülen pişmanlık tüketim ile ilgili kararlarda da sıklıkla yaşanmaktadır. Özellikle yüksek belirsizlik durumlarında; tüketiciler hala yapabilecekken panik satın almayı başaramazlarsa, pişman olmayı bekler (Gupta ve Gentry, 2019). Bu noktada panik satın alma davranışı, tüketicinin öngördükleri pişmanlıklarından etkilenebilmektedir. Bu bağlamda tüketiciler, gerekli ürünleri şimdi almazlarsa daha sonra bu durumdan pişman olabileceklerini tahmin ettiklerinden, bu davranışı gerçekleştirebilir (Chua vd., 2021). Bu açıklamalara bağlı olarak, öngörülen pişmanlığın enflasyonist ortamda panik satın almayı etkilediği ileri sürülmektedir.

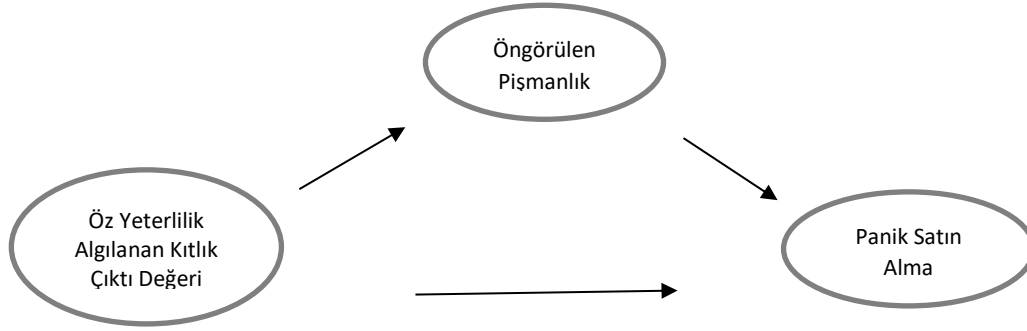
H₄: Enflasyonist ortamda öngörülen pişmanlık panik satın almayı etkiler

Bunların yanında öngörülen pişmanlığın, algılanan kıtlığın panik satın almaya etkisinde aracı rol üstlendiğini gösteren araştırmalarla karşılaşılmaktadır (Yuen vd., 2022; Chua vd., 2021). Benzer şekilde öngörülen pişmanlığın, araştırmanın diğer bağımsız değişkenlerinin panik satın almaya etkisinde aracı rolü olup olmadığının incelemeye değer olduğu düşünülmektedir. Bu açıklamalara bağlı olarak araştırmanın izleyen hipotezleri ileri sürülmektedir:

H₅: Enflasyonist ortamda algılanan kıtlığın panik satın almaya etkisinde, öngörülen pişmanlık aracı rol üstlenmektedir

H₆: Enflasyonist ortamda öz yeterliliğin panik satın almaya etkisinde, öngörülen pişmanlık aracı rol üstlenmektedir.

H₇: Enflasyonist ortamda çıktı değerinin panik satın almaya etkisinde, öngörülen pişmanlık aracı rol üstlenmektedir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı enflasyonist ortamda; öz yeterlilik, çıktı değeri ve algılanan kıtlık değişkenlerinin panik satın alma davranışına olası etkisi ve öngörülen pişmanlığın bu etkilerdeki aracı rolünü incelemektir. Bu doğrultuda, Kırıkkale ilinde kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 305 kişi ile online anket gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler SPSS paket programında analiz edilerek yorumlanmıştır.

Araştırmada, ilgili literatürde yer alan ölçüm araçlarından faydalanılarak soru formu geliştirilmiştir. Soru formundaki maddelerin yanıt seçenekleri 5’li Likert formundadır. (1. Kesinlikle katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle katılıyorum). Soru formunda katılımcıların demografik özellikleri ile birlikte; panik satın alma, öz yeterlilik, çıktı değeri, algılanan kıtlık ve öngörülen pişmanlık değişkenlerine ilişkin ifadeler vardır.

Katılımcıların panik satın alma davranışlarını ölçmek için oluşturulan ifadelerde Yuen vd. (2022), Byun ve Sternquist, (2008); öz yeterliliklerini ölçmek için Patiro vd., (2022), Young vd., (2005); çıktı değerini ölçmek için McQuarrie ve Munson, (1992), Ratten ve Ratten, (2007); algılanan kıtlığı ölçmek için Yuen vd. (2022), Byun ve Sternquist, (2008) ve son olarak öngörülen pişmanlığı ölçmek için Yuen vd., (2022), Khan vd., (2019), Bonifield ve Cole’un (2007) araştırmalarındaki ölçek ifadeleri incelenerek çalışmaya uyarlanmıştır.

Araştırmanın veri analizi kapsamında öncelikle demografik faktörler incelenmiştir. Ardından normallik analizi yapılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği görülmüştür. Ayrıca kayıp veri ve uç değer analizi yapılmış ve herhangi bir sorunlu veriye rastlanmamıştır. Daha sonra araştırma değişkenlerine yönelik açıklayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi ve hipotezleri test etmek üzere çoklu regresyon analizleri yapılmıştır.

3.1. Katılımcıların Özellikleri

Katılımcıların demografik özellikleri incelendiğinde; cinsiyet bakımından yanıt verenlerin % 61,6’sı kadın ve %38,4’ü erkektir. Yaş bakımından incelendiğinde; %51,8’inin 20-27 yaş, %20’sinin 28-35 yaş aralığı ve %28,2’sinin 36-43 yaş ve üstü aralığında olduğu görülmektedir. Eğitim bakımından incelendiğinde katılımcıların %54,1’inin yüksekokul ve altı ve %45,9’unun lisans ve üstü eğitim düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Son olarak gelir durumları incelendiğinde katılımcıların %65,2’sinin 10.000 TL ve altında, %34,7’sinin ise 10.000 TL üstünde geliri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla enflasyon karşısında satın alma gücü bakımından gelir değişkeninin önemli olduğu düşünüldüğünde, katılımcıların panik satın almaya daha yatkın bireylerden oluştuğu değerlendirilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Miktar	Yüzde	Geçerli Yüzde	Birikimli Yüzde
Cinsiyet				
Kadın	188	61,6	61,6	61,6
Erkek	117	38,4	38,4	100,0
Toplam	305	100,0	100,0	
Yaş				
20-27	158	51,8	51,8	51,8
28-35	61	20,0	20,0	71,8
36-43	43	14,1	14,1	85,9
44 ve üstü	43	14,1	14,1	100,0
Toplam	305	100	100	100
Eğitim				
İlkokul	11	3,6	3,6	3,6
Lise	73	23,9	23,9	27,5
Yüksekokul	81	26,6	26,6	54,1
Lisans	95	31,1	31,1	85,2
Yüksek lisans ve üstü	45	14,8	14,8	100,0
Toplam	305	100,0	100,0	
Çalışma durumu				
Çalışmıyor	32	10,5	10,5	10,5
Kamu çalışanı	91	29,8	29,8	40,3
Özel sektör çalışanı	80	26,2	26,2	66,6
Öğrenci	78	25,6	25,6	92,1
Diğer	24	7,9	7,9	100,0
Toplam	305	100,0	100,0	
Gelir				
0-5500	104	34,1	34,1	34,1
5501-10000	95	31,1	31,1	65,2
10001-15000	66	21,6	21,6	86,9
15000 ve üstü	40	13,1	13,1	100,0
Toplam	305	100,0	100,0	

3.2. Güvenirlilik ve Faktör Analizi

Araştırma değişkenleri ve soru formunun güvenilirliğini test etmek üzere Alfa (Cronbach's Alpha) katsayıları hesaplanmıştır. Genel anket formuna yönelik Cronbach Alpha katsayısı 0,953 olarak saptanmış ve bu değer verilerin güvenilir olduğunu göstermiştir. Ayrıca kullanılan ölçeklerin yapısal geçerliliğini test etmek üzere açıklayıcı faktör analizleri gerçekleştirilmiştir. Faktör analizinin uygunluğunu değerlendirmek üzere KMO örneklem yeterlilik değerleri incelenmiştir. Değişkenlere yönelik KMO katsayıları minimum değer olan 0,70'ten büyüktür ve bu değerler verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte açıklanan varyans değerleri tavsiye edilen 0.50 değerinden yüksektir. Bu durum ölçeklerin yapısal geçerliliğinin olduğunu göstermektedir. Tablo 2.'de panik satın alma değişkenine yönelik gerçekleştirilen faktör analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 2. Panik Satın Alma Değişkenine Yönelik Faktör Analizi

FAKTÖR: PANİK SATIN ALMA	ORTALAMALAR	FAKTÖR YÜKLERİ
Fiyatlar daha fazla artmadan satın alma dürtüsü hissettim	3,4754	,861
Alışveriş listemde olmamasına rağmen hemen satın alma isteğim olan bazı ürünler oldu	2,9508	,827
Fiyatlar daha fazla artmadan hızlıca satın aldığım ürünler oldu	3,4295	,919
Normalde olduğundan daha hızlı ve fazla satın aldığım ürünler oldu	3,1607	,884
KMO: 0,774. Öz değer: 3,052. Açıklanan Varyans: 76,309. Toplam Varyans: 76,309. α : 0,896		

Panik satın alma değişkenine yönelik gerçekleştirilen faktör analizine göre; ölçek maddeleri toplam varyansın %76,3'ünü açıklayan tek faktör etrafında toplanmıştır. Ölçek maddelerinin faktör yüklerinin 0,827 ile 0,919 arasında değer aldığı ve dolayısıyla yeterli olduğu görülmektedir. Ayrıca Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının 0,896 olduğu görülmüştür. Tablo 3.'de ise öz yeterlilik değişkenine yönelik faktör analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 3. Öz Yeterlilik Değişkenine Yönelik Faktör Analizi

FAKTÖR: ÖZ YETERLİLİK	ORTALAMALAR	FAKTÖR YÜKLERİ
Fiyat artışlarını yakından takip etme becerimden eminim	3,0492	,857
Fiyatı artacak ürünleri tespit etmede becerili olduğumdan eminim	2,9410	,909
Piyasada kıtlasacak ürünleri satın almayla ilgili becerimden eminim	2,8951	,892
Fiyatları artacak ürünleri satın alıp krizden korunabilme becerimden eminim	2,9541	,856
KMO: 0,815 Öz değer: 3,087 Açıklanan Varyans: 77,184	Toplam Varyans: 77,184	α : 0,909

Özyeterlilik değişkenine yönelik faktör analizine göre ölçek maddeleri toplam varyansın %77,1'ini açıklayan tek faktör etrafında toplanmıştır. Ölçek ifadelerine yönelik faktör yüklerinin 0,856 ile 0,909 arasında değer aldığı tespit edilmiştir. Cronbach Alpha katsayısının 0,901 olduğu görülmektedir. Tablo 4.'de çıktı değerine yönelik faktör analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 4. Çıktı Değeri Değişkenine Yönelik Faktör Analizi

FAKTÖR: ÇIKTI DEĞERİ	ORTALAMALAR	FAKTÖR YÜKLERİ
Benim için önemlidir	3,5738	,864
Benim ilgimi çeker	3,3967	,885
Benim için çok şey ifade eder	3,2000	,918
Bana heyecan verir	2,7934	,785
Benim hakkında diğerlerine fikir verir	2,8361	,779
KMO: 0,810. Öz değer: 3,597. Açıklanan Varyans: 71,946. Toplam Varyans: 71,946. α : 0,902		

Çıktı değeri değişkenine yönelik faktör analizine göre ölçek maddeleri toplam varyansın %71,9'unu açıklayan tek faktör etrafında toplanmış ve Cronbach Alpha katsayısının 0,902 olduğu görülmüştür. Ölçek ifadelerine yönelik faktör yüklerinin 0,779 ile 0,885 arasında olduğu görülmektedir. Tablo 5.'de algılanan kıtlık değişkenine yönelik açıklayıcı faktör analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Algılanan Kıtlık Değişkenine Yönelik Faktör Analizi

FAKTÖR: ALGILANAN KİTLİK	ORTALAMALAR	FAKTÖR YÜKLERİ
Piyasadaki arzının/mevcudiyetinin yetersiz olacağını düşünürüm	2,7607	,936
Piyasadaki türlerinin yetersiz olacağını düşünürüm	2,7279	,945
Piyasadaki kıtlığın uzun süre devam edeceğini düşünürüm	2,8787	,868
KMO: 0,714. Öz değer: 2,523. Açıklanan Varyans: 84,091. Toplam Varyans: 84,091. α : 0,902		

Algılanan kıtlık değişkenine yönelik faktör analizine göre ölçek maddeleri toplam varyansın %84'ünü açıklamış ve Cronbach Alpha katsayısının 0,902 olduğu görülmüştür. Faktör yüklerinin ise 0,868 ve 0,936 aralığında olduğu ve bu yüklerin ölçek ifadeleri için yeterli olduğu tespit edilmiştir. Son olarak Tablo 6.'da öngörülen pişmanlık değişkenine yönelik gerçekleştirilen faktör analizi sonuçları görülmektedir.

Tablo 6. Öngörülen Pişmanlık Değişkenine Yönelik Faktör Analizi

FAKTÖR: ÖNGÖRÜLEN PİŞMANLIK	ORTALAMALAR	FAKTÖR YÜKLERİ
Daha sonra pişman olmuş hissedeceğim	3,2754	,910
Daha sonra üzgün hissedeceğimi düşünürüm	3,2295	,912
Salgın için yeterince hazırlık yapmadığımı için kendimi kötü hissederim	3,2098	,911
Fiyatı artacağından dolayı almadığım için üzgün hissedeceğim	3,2590	,919
Daha iyi bir karar alabilirdim diye düşünürüm	3,2426	,893
Tekrar karar imkanım olsa, daha fazla alırdım şeklinde düşünüp üzüleceğimi düşünürüm	3,1115	,845
KMO: 0,910. Öz değer: 4,845. Açıklanan Varyans: 80,749. Toplam Varyans: 80,749. α : 0,936		

Öngörülen pişmanlık değişkenine yönelik faktör analizine göre ölçek maddeleri toplam varyansın % 80,7'sini açıklamış ve Cronbach Alpha katsayısının 0,936 olduğu görülmektedir. Ölçek maddelerinin faktör yüklerinin 0,845 ile 0,910 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör analizleri, değişkenlerin yapısal olarak geçerliliğini göstermekte ve alfa değerleri güvenilirliği hakkında fikir vermektedir.

3.3. Çoklu Regresyon Analizi

Araştırma hipotezleri, çoklu regresyon analizleri ile test edilmiştir. Bir bağımlı değişkenin tahmin edilmesinde kullanılan bağımsız değişken sayısı birden çok olduğunda çoklu regresyon analizi kullanılır. Çoklu regresyon analizinin değerlendirilmesinde bazı değerlerin tespiti önemlidir. Modelin açıklama gücü için R^2 , çoklu doğrusal bağıntıyı tespit etmek için VIF (VIF<10 olması çoklu doğrusallık sorunu olmadığını gösterir) değeri, bağımsız değişkenler arasında hata terimlerinin bağımsızlığı ön koşulunun (değişkenler arası otokorelasyon) kontrol edilmesi için Durbin Watson değeri kullanılmıştır. Durbin Watson 0-4 arasında bir değer alabilmekte ve hata terimleri arasındaki korelasyon ilişkisi hakkında bilgi vermektedir. Bu değer; 0' a yaklaştıkça araştırma modelindeki değişkenlerin hata terimleri arasında pozitif bir korelasyon olduğunu, 4'e yaklaştıkça ise negatif bir

korelasyon olduğunu ifade etmektedir. Genellikle birden küçük (<1) veya üçten büyük (>3) olduğu durumlar sorunlu görülürken, iki değerine yakın olduğu durumlarda hata terimlerinin bağımsızlığı ön koşulunu sağladığı kabul edilir (Field, 2013).

Araştırma kapsamında; bağımlı değişken olan panik satın alma ile öz yeterlilik, çıktı değeri ve algılanan kıtlık olmak üzere üç farklı bağımsız değişken bulunmaktadır. Ayrıca bu değişkenlerin panik satın almaya etkisinde aracılık etkisi olduğu düşünülen öngörülen pişmanlık aracı değişkeni vardır.

Çoklu regresyon analizi öncelikle tüm bağımsız değişkenler dahil edilerek yapılmıştır. Yapılan regresyon analizi sonuçlarında öz yeterlilik, çıktı değeri ve algılanan kıtlık değişkenlerinin panik satın almaya anlamlı düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. Bu değer istatistiğin anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu değişkenlerin beta değerlerinin hepsinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir. Bu kapsamda; öz yeterlilik, çıktı değeri ve algılanan kıtlık değişkenlerinin panik satın alma davranışı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu görülmektedir. Buna göre H_1 , H_2 ve H_3 hipotezlerin kabul edildiği görülmektedir.

Tablo 7. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene etkisine yönelik regresyon analizi

Bağımlı değişken: Panik satın alma	BETA	STANDART BETA	T	VIF	SİG
Öz Yeterlilik	,224	,194	3,651	1,478	,000
Çıktı Değeri	,517	,452	8,034	1,656	,000
Algılanan Kıtlık	,126	,118	2,327	1,348	,021

R: 0,651. R²:0,424. F:73,749. Sig: ,000. Durbin Watson: 2,035

Kısmi veya tam aracı olarak ifade edilebilen aracılık modelleri (Yılmaz ve Dalbudak, 2018), istatistiksel açıdan regresyon analizi veya yapısal eşitlik modeli ile test edilebilmektedir. Araştırma kapsamında aracılık testinde regresyon analizinden yararlanılmıştır. Aracılık etkisinin test edilmesinde üç aşamalı bir regresyon analizinin yapılması önerilmektedir. Bu bağlamda; bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin incelenmesinin yanında, bağımsız değişken ile aracılık etkisi olduğu ileri sürülen değişken arasında regresyon analizi yapılır ve aralarındaki ilişkinin anlamlılık derecesine bakılır. Daha sonra aracı değişken ile bağımlı değişken arasında, bağımsız değişken kontrol edilerek regresyon analizi tekrarlanır. Bu analizler neticesinde aracılık etkisinin var olup olmadığını ifade edebilmek için bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisindeki değişim incelenir. Bu kapsamda bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinde azalma olmakla birlikte halen bir etki varsa kısmi aracılık, bu etki anlamsız hale geliyorsa tam aracılık vardır (Baron ve Kenny, 1986).

Buna göre öncelikle bağımsız değişkenlerin (özyeterlilik, çıktı değeri ve algılanan kıtlık değişkenleri), aracı değişkene (öngörülen pişmanlık) etkisine yönelik regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, bağımsız değişkenlerden çıktı değeri ve algılanan kıtlık değerinin öngörülen pişmanlığı etkilediği, öz yeterlilik değişkeninin ise etkilemediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla öz yeterlilik bağımsız değişkeni bakımından öngörülen pişmanlığın aracı rolü olduğuna ilişkin iddia desteklenmemektedir. Diğer bir ifadeyle “ H_6 : Enflasyonist ortamda öz yeterliliğin panik satın almaya etkisinde, öngörülen pişmanlık aracı rol üstlenmektedir.” hipotezi desteklenmemektedir.

Tablo 8. Bağımsız değişkenlerin aracı değişkene etkisine yönelik regresyon analizi

Bağımlı (Aracı) Değişken: Öngörülen Pişmanlık	BETA	STANDART BETA	T	VIF	SİG
Öz Yeterlilik	,060	,047	1,218	1,478	,201
Çıktı Değeri	,693	,049	14,062	1,656	,000
Algılanan Kıtlık	,143	,041	3,467	1,348	,001

R: 0,775. R²:0,601. F:151,125. Sig: ,000. Durbin Watson: 2,067

Bu aşamadan sonra çıktı değeri ve algılanan kıtlığın panik satın almaya etkisinde öngörülen pişmanlığın olası aracılık rolüne ilişkin bağımsız değişkenlerle birlikte aracı değişkenin dahil edildiği bir regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları; algılanan kıtlığın panik satın alma üzerindeki etkisinde ($\beta= 0,126$) öngörülen pişmanlığın tam aracı rol üstlendiğini göstermektedir (aracı değişken dahil edildiğinde $\beta= 0,072$). Ayrıca çıktı değeri değişkeninin panik satın alma üzerindeki etkisinde ($\beta= 0,517$) de öngörülen pişmanlığın kısmi aracı rol üstlendiği anlaşılmaktadır (aracı değişken dahil edildiğinde $\beta= 0,259$). Zira öngörülen pişmanlık, çıktı değerinin etkisini orta düzeyden, düşük düzeye inmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, çıktı değeri ve algılanan kıtlığın panik satın alma davranışını öngörülen pişmanlık aracılığıyla etkilediğine ilişkin “ H_5 : Enflasyonist ortamda algılanan kıtlığın panik satın almaya etkisinde, öngörülen pişmanlık aracı rol üstlenmektedir.” ve “ H_7 : Enflasyonist ortamda çıktı değerinin panik satın almaya etkisinde, öngörülen pişmanlık aracı rol üstlenmektedir.” şeklinde ileri sürülen araştırma hipotezleri desteklenmektedir.

Tablo 9. Aracı değişkenin dahil edildiği regresyon analizi

	BETA	STANDART BETA	T	VIF	SIG
Öz Yeterlilik (yok)	,201	,175	3,413	1,486	,001
Çıktı Değeri (kısmi)	,259	,227	3,260	2,744	,001
Algılanan Kıtık (tam)	,072	,068	1,368	1,402	,172
Öngörülen Pişmanlık	,372	,342	5,146	2,506	,000

R: 0,686. R²: 0,470. F: 66,616. Sig: ,000. Durbin Watson: 1,953.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma kapsamında; Türkiye’de yaşanan enflasyonist ortamda öz yeterlilik, çıktı değeri/önemi ve algılanan kıtlık değişkenlerinin temel ihtiyaç ürünlerine yönelik panik satın alma davranışına etkisi incelenmiş ve öngörülen pişmanlığın bu etkilerdeki olası aracılık rolü sorgulanmıştır. Bu davranışlarla tüketiciler, kendilerini korumaya çalışmaktadır. Ancak panik satın alma davranışları, piyasada yaşanan sorunları daha da derinleştirmekte; fiyatların daha da artması ve arz sorunlarının yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu noktada enflasyonist ortamda insanların yaşam standardını ve refahını olumsuz etkileyebilen, piyasa dengelerinin daha da kötüleşmesine neden olan panik satın alma davranışlarının yönetilmesi oldukça zordur. Dolayısıyla insanların bu şartlarda hangi saik veya faktörlere bağlı olarak bu davranışı gerçekleştirdiğine ilişkin bilgi birikimimizin artması, bu sorunlu sürecin yönetilmesi bakımından önemlidir.

Araştırmada ulaşılan bulgular, literatürdeki araştırma bulguları ve açıklamalarla genel olarak benzerlik göstermektedir. Ancak araştırma bulgularının, enflasyonist ortamda panik satın alma davranışında öz yeterlilik, çıktı değeri, algılanan kıtlık değişkenlerinin etkisini ve bu etkilerde öngörülen pişmanlığın aracı rolünü incelemesi bakımından özgün ve değerli olduğu düşünülmektedir. Nitekim algılanan kıtlık, çıktı değeri, öz yeterlilik değişkenlerinin enflasyonist ortamda panik satın almayı etkilediği araştırmada saptanmış ve çıktı değeri ve algılanan kıtlığın bu davranışa etkisinde öngörülen pişmanlığın aracı rol üstlendiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla, enflasyonist ortamda panik satın alma davranışının, bu davranışın sonucuna değer verme, kıtlığı yüksek algılama ve satın alımlarla sorunu azaltabileceğini değerlendirmenin yanında, öngörülen pişmanlıkla da ilişkili olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmada, öngörülen pişmanlığın aracı ve en fazla etkileyici değişken olduğunun tespit edilmesi, duygusal yoğun bir davranış türü olarak panik satın almanın, yine duygularla ilgili tahmini olarak öngörülen pişmanlıktan önemli düzeyde etkilendiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bu davranışın yönetilmesi ve kontrolsüz satın alımların azaltılmasını amaçlayan kurum ve kuruluşların (eğitim kurumları, kamu kurumları vb.) öngörülen pişmanlık ve bunun sonuçlarına yönelik mesajları tüketiciyle paylaşmasının yararlı olması beklenebilir. Bununla birlikte panik satın alma davranışının, bu davranışın sonucuna verilen değerle ilgili algılamalardan etkilenebildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, temel ihtiyaç ürünlerinin kıtlığının olmayacağı ve aşırı satın alım yapılsa da bunun temel ihtiyaçların karşılanmasını etkilemeyeceği mesajları, ilgili işletme, ticari birlik veya kamu kuruluşları tarafından yayılabilir.

Araştırmanın, daha çok salgın benzeri durumlarda incelenen panik satın alma davranışını farklı bir bağlam olarak enflasyonist ortamda incelemesi bakımından özgün olduğu düşünülmekte ve yararlı olması beklenmektedir. Araştırmanın söz gelimi enflasyonist ortamda otomobil veya konut gibi farklı ürün ve sektörler için gerçekleştirilecek panik satın almayla ilgili araştırmalar için yöntem, temel değişkenler ve bulgular bakımından katkı sağlaması beklenebilir.

KAYNAKÇA

Abraham, C., & Sheeran, P. (2003). Acting on intentions: The role of anticipated regret. *British Journal of Social Psychology*, 42(4), 495-511.

Arafat, S. Y., Hussain, F., Kar, S. K., Menon, V., & Yuen, K. F. (2020). How far has panic buying been studied?. *World Journal of Meta-Analysis*, 8(6), 447-461.

Bandura, A. (1991). Social cognitive theory of self-regulation. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50,248-287.

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.

- Bandura, A., Adams, N. E., Hardy, A. B., & Howells, G. N. (1980). Tests of the generality of self-efficacy theory. *Cognitive Therapy and Research*, 4(1), 39-66.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator–mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51(6), 1173.
- Baskentli, S., Sen, S., Du, S., & Bhattacharya, C. B. (2019). Consumer reactions to corporate social responsibility: The role of CSR domains. *Journal of Business Research*, 95, 502-513.
- Baumeister, R. F., Vohs, K. D., Nathan DeWall, C., & Zhang, L. (2007). How emotion shapes behavior: Feedback, anticipation, and reflection, rather than direct causation. *Personality and Social Psychology Review*, 11(2), 167-203.
- Bentall, R. P., Lloyd, A., Bennett, K., McKay, R., Mason, L., Murphy, J., ... & Shevlin, M. (2021). Pandemic buying: Testing a psychological model of over-purchasing and panic buying using data from the United Kingdom and the Republic of Ireland during the early phase of the COVID-19 pandemic. *Plos One*, 16(1), e0246339.
- Billore, S., & Anisimova, T. (2021). Panic buying research: A systematic literature review and future research agenda. *International Journal of Consumer Studies*, 45(4), 777-804.
- Błachnio, A., & Przepiorka, A. (2016). Dysfunction of self-regulation and self-control in Facebook addiction. *Psychiatric Quarterly*, 87(3), 493-500.
- Cai, S., & Xu, Y. (2006). Effects of outcome, process and shopping enjoyment on online consumer behaviour. *Electronic Commerce Research and Applications*, 5(4), 272-281.
- Chen, T., Jin, Y., Yang, J., & Cong, G. (2022). Identifying emergence process of group panic buying behavior under the COVID-19 pandemic. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 67, 102970.
- Christakis, N. A., & Fowler, J. H. (2013). Social contagion theory: examining dynamic social networks and human behavior. *Statistics in Medicine*, 32(4), 556-577.
- Chua, G., Yuen, K. F., Wang, X., & Wong, Y. D. (2021). The determinants of panic buying during COVID-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(6), 3247.
- Chung, Yunhyung & Park, Youngkyun, (2019), What I Know, What I Think I Know, and Whom I Know, *The Journal of Consumer Affairs*, 53(3), 1312-1349.
- Cismaru, M., Cismaru, R., Ono, T., & Nelson, K.(2011). “Act on Climate Change”: An Application of Protection Motivation Theory. *Social Marketing Quarterly*, 17(3), 62-84.
- Deci, E. L.,& Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic motivation and self-determination in human behavior*. New York: Plenum.
- Dulam, R., Furuta, K., & Kanno, T. (2021). Consumer panic buying: Realizing its consequences and repercussions on the supply chain. *Sustainability*, 13(8), 4370.
- Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics*. Sage.
- Folkes, V. (1984). Consumer reactions to product failure: an attributional approach. *Journal of Consumer Research*, 10(3), 398-409.
- Guo, J., Xin, L., & Wu, Y. (2017, July). Arousal or not? The effects of scarcity messages on online impulsive purchase. *International Conference on HCI in Business, Government, and Organizations* (29-40). Springer, Cham.
- Gupta, S. (2013). *The psychological effects of perceived scarcity on consumers’ buying behavior*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Nebraska Üniversitesi.
- Gupta, S., & Gentry, J. W. (2016). The behavioral responses to perceived scarcity—the case of fast fashion. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 26(3), 260-271.

- Gupta, S., & Gentry, J. W. (2019). 'Should I Buy, Hoard, or Hide?'-Consumers' responses to perceived scarcity. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 29(2), 178-197.
- Kassas, B., & Nayga Jr, R. M. (2021). Understanding the importance and timing of panic buying among US Households during the COVID-19 pandemic. *Food Quality and Preference*, 93, 104240, 1-10.
- Klasko-Foster, L. B., Kiviniemi, M. T., Jandorf, L. H., & Erwin, D. O. (2020). Affective components of perceived risk mediate the relation between cognitively-based perceived risk and colonoscopy screening. *Journal of Behavioral Medicine*, 43(1), 121-130.
- Lehberger, M., Kleih, A. K., & Sparke, K. (2021). Panic buying in times of coronavirus (COVID-19): Extending the theory of planned behavior to understand the stockpiling of nonperishable food in Germany. *Appetite*, 161, 105118.
- Li, J. B., Zhang, R., Wang, L. X., & Dou, K. (2021). Chinese public's panic buying at the beginning of COVID-19 outbreak: The contribution of perceived risk, social media use, and connection with close others. *Current Psychology*, 41, 8157-8166.
- Li, Q., Chen, T., Yang, J., & Cong, G. (2020). Based on computational communication paradigm: Simulation of public opinion communication process of panic buying during the COVID-19 pandemic. *Psychology Research and Behavior Management*, 13, 1027-1045.
- Li, X., Zhou, Y., Wong, Y. D., Wang, X., & Yuen, K. F. (2021). What influences panic buying behaviour? A model based on dual-system theory and stimulus-organism-response framework. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 64, 102484.
- Lins, S., & Aquino, S. (2020). Development and initial psychometric properties of a panic buying scale during COVID-19 pandemic. *Heliyon*, 6(9), e04746.
- Lins, S., Koch, R., Aquino, S., de Freitas Melo, C., & Costa, I. M. (2021). Anxiety, depression, and stress: Can mental health variables predict panic buying?. *Journal of Psychiatric Research*, 144, 434-440.
- Loxton, M., Truskett, R., Scarf, B., Sindone, L., Baldry, G., & Zhao, Y. (2020). Consumer behaviour during crises: Preliminary research on how coronavirus has manifested consumer panic buying, herd mentality, changing discretionary spending and the role of the media in influencing behaviour. *Journal of Risk and Financial Management*, 13(8), 166.
- Maddux, J. E., Sherer, M., & Rogers, R. W. (1982). Self-efficacy expectancy and outcome expectancy: Their relationship and their effects on behavioral intentions. *Cognitive Therapy and Research*, 6(2), 207-211.
- Magnier, L., & Schoormans, J. (2015). Consumer reactions to sustainable packaging: The interplay of visual appearance, verbal claim and environmental concern. *Journal of Environmental Psychology*, 44, 53-62.
- Omar, N. A., Nazri, M. A., Ali, M. H., & Alam, S. S. (2021). The panic buying behavior of consumers during the COVID-19 pandemic: Examining the influences of uncertainty, perceptions of severity, perceptions of scarcity, and anxiety. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 62, 102600.
- Patiro, S. P. S., Budiayanti, H., & Hendarto, K. A. H. (2022). Panic-buying behavior during the Covid-19 Pandemic in Indonesia: A social cognitive theoretical model. *Gadjah Mada International Journal of Business*, 24(1), 25-55.
- Prentice, C., Chen, J., & Stantic, B. (2020). Timed intervention in COVID- 19 and panic buying. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 57, 102203.
- Prentice, C., Quach, S., & Thaichon, P. (2022). Antecedents and consequences of panic buying: The case of COVID-19. *International Journal of Consumer Studies*, 46(1), 132-146.
- Putri, A., Retsan, A., Andika, H., & Hendriana, E. (2021). Antecedents of panic buying behavior during the COVID-19 pandemic. *Management Science Letters*, 11(6), 1821-1832.
- Rajkumar, R. P. (2021). A Biopsychosocial Approach to Understanding Panic Buying: Integrating Neurobiological, Attachment-Based, and Social-Anthropological Perspectives. *Frontiers in Psychiatry*, 12, 652353.
- Ratten, V., & Ratten, H. (2007). Social cognitive theory in technological innovations. *European Journal of Innovation Management*. *European Journal of Innovation Management*, 10(1), 90-108.

- Reiss, S. (1991). Expectancy model of fear, anxiety, and panic. *Clinical Psychology Review*, 11(2), 141-153.
- Roy, D., Tripathy, S., Kar, S. K., Sharma, N., Verma, S. K., & Kaushal, V. (2020). Study of knowledge, attitude, anxiety & perceived mental healthcare need in Indian population during COVID-19 pandemic. *Asian Journal of Psychiatry*, 51, 102083.
- Sandberg, T., & Conner, M. (2008). Anticipated regret as an additional predictor in the theory of planned behaviour: A meta-analysis. *British Journal of Social Psychology*, 47(4), 589-606.
- Schoenewolf, G. (1990). Emotional contagion: Behavioral induction in individuals and groups. *Modern Psychoanalysis*, 15(1), 49-61.
- Sharma, P., Kar, S., Menon, V., Ravi, C., Mukherjee, S., Alradie-Mohamed, A., ... & Arafat, S. Y. (2020). Panic buying: is it a normal social construct?. *The Anatolian Journal of Family Medicine*, 3(3), 270-271.
- Sherman, C. E., Arthur, D., & Thomas, J. (2021). Panic buying or preparedness? The effect of information, anxiety and resilience on stockpiling by Muslim consumers during the COVID-19 pandemic. *Journal of Islamic Marketing*, 12(3), 479-497.
- Steven, D., O'Brien, E., & Jones, B. D. (Eds.). (2014). *The new politics of strategic resources: Energy and Food Security Challenges in the 21st century*. Brookings Institution Press.
- Tan, K. L., Sia, J. K. M., & Tang, D. K. H. (2021). To verify or not to verify: using partial least squares to predict effect of online news on panic buying during pandemic. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics*, 34(4), 647-668.
- Teubner, T., & Graul, A. (2020). Only one room left! How scarcity cues affect booking intentions on hospitality platforms. *Electronic Commerce Research and Applications*, 39, 100910.
- Tsao, Y. C., Raj, P. V. R. P., & Yu, V. (2019). Product substitution in different weights and brands considering customer segmentation and panic buying behavior. *Industrial Marketing Management*, 77, 209-220.
- Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation*. Wiley.
- Williams, D. M. (2010). Outcome expectancy and self-efficacy: Theoretical implications of an unresolved contradiction. *Personality and Social Psychology Review*, 14(4), 417-425.
- Wu, Y., Xin, L., Li, D., Yu, J., & Guo, J. (2021). How does scarcity promotion lead to impulse purchase in the online market? A field experiment. *Information & Management*, 58(1), 103283.
- Yilmaz, V., & Dalbudak, Z. İ. (2018). Aracı Değişken Etkisinin İncelenmesi: Yüksek Hızlı Tren İşletmeciliği Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 14(2), 517-534.
- Yoon, J., Narasimhan, R., & Kim, M. K. (2018). Retailer's sourcing strategy under consumer stockpiling in anticipation of supply disruptions. *International Journal of Production Research*, 56(10), 3615-3635.
- Yuen, K. F., Tan, L. S., Wong, Y. D., & Wang, X. (2022). Social determinants of panic buying behaviour amidst COVID-19 pandemic: The role of perceived scarcity and anticipated regret. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 66, 102948, 1-12.
- Yuen, K. F., Wang, X., Ma, F., & Li, K. X. (2020). The psychological causes of panic buying following a health crisis. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(10), 3513.
- Zimmerman, B. J. (2000). *Attaining self-regulation: A social cognitive perspective*. içinde *Handbook of self-regulation* (13-39). Academic Press.

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1143-1155

Article ID

68994

Arrival

19 February 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/8/ideas.68994>**How to Cite This Article**

Kuran, İ. (2023). "Bireysel Emeklilik Sistemine Dâhil Olma ve Ayrılma Davranışlarında Algı ve Bilgi Düzeyinin Etkisi Üzerine Analiz",

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1143-1155

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bireysel Emeklilik Sistemine Dâhil Olma ve Ayrılma Davranışlarında Algı ve Bilgi Düzeyinin Etkisi Üzerine Analiz

Analysis of the Effect of Perception and Knowledge Level on Behaviors of Involving and Leaving the Private Pension System

İhsan Kuran¹ ¹Dr., Harran Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Şanlıurfa Türkiye

ÖZET

Türkiye’de 2003 yılında faaliyete geçen Bireysel Emeklilik Sistemi’ne yönelik algı ve bireylerin sistemle ilgili temel bilgi düzeylerinin ölçülmesi, bu çalışmanın amacıdır. Çalışmada anket soruları için frekans analizleri yapılmış ve anketteki ilgili sorular arasında istatistiksel anlamda ilişki olup olmadığı ki-kare testleri ile incelenmiştir. Çalışmanın bulguları şu şekildedir: I) Sisteme katılımın en önemli nedenleri gelecek için güvence sağlamak, emeklilikte ek gelir elde etmek ve otomatik katılımdır. II) Sisteme katılmamanın en önemli gerekçeleri, sistemin olumlu yanları ile ilgili yeterince bilgi sahibi olmamak ve tasarruf yapma imkânının olmamasıdır. III) Sistemden ayrılmanın en önemli nedenleri ise katılımcıların paraya ihtiyaç duyması ve otomatik katılım ile kendi istekleri dışında sisteme dâhil edilmiş olmasıdır. IV) Sistemin büyümesinin önündeki en önemli engel emeklilik sistemine ve şirketlerine güvenilmemesidir. Çalışma sonucunda emeklilik sisteminin büyüebilmesi için sistemin kapsamlı bir tanıtımının yapılarak güven sorunun ortadan kaldırılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Böylece tasarruflar ekonomiye kazandırılmış olacaktır.

Anahtar kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, Otomatik Katılım Sistemi, Sosyal Güvenlik Sistemi

ABSTRACT

This study aims to measure the perception of the Individual Pension System, which became operational in Türkiye in 2003, and the basic knowledge level of individuals about the system. In the study, frequency analyses were made for the survey and, whether there was a statistical relationship between the related questions in the questionnaire was examined by chi-square tests. The findings are as follows: I) The most important reasons for participation in the system are providing security for the future, obtaining additional income in retirement, and automatic participation. II) The most important reasons for not participating in the system are not having enough information about the positive aspects of the system and not being able to make savings. III) The most important reasons for leaving the system are that the participants need money and are automatically included in the system without their request. IV) The most important obstacle to the growth of the system is the lack of trust in the pension system and its companies. As a result of the study, it was concluded that for the pension system to grow, a comprehensive introduction of the system should be made and the problem of trust should be eliminated. Thus, savings will be brought into the economy.

Key Words: Private Pension System, Automatic Enrollment System, Social Security System

1. GİRİŞ

Bireysel Emeklilik Sistemi (BES), kişilerin aktif çalışma yaşamları süresince yaptıkları tasarrufları uzun vadeli yatırıma yönlendirerek emeklilik dönemlerinde elde edecekleri ek gelirle yaşam standartlarını koruyabilecekleri gelir elde etmelerini sağlayan gönüllü katılım esasına dayalı bir özel emeklilik sistemidir (EGM, 2022). Nüfusun yaşlanması ve sağlık harcamalarının artması nedeni ile emeklilik maaş alma sürelerinin uzaması gibi faktörlerin sosyal güvenlik sistemini aşındırmaya başlaması, 1980’li yıllardan itibaren sosyal güvenlik sistemlerinde aktüeryal denge problemini gündeme getirmiştir (İTO, 2007: 19-154 ; Yaman ve Emir, 2012: 56; Alper, 2011: 9; Apak vd. 2010:1; Akgeyik, 2006: 55-62; Gutierrez, 2001:1).

Dünya Bankası, ILO, OECD ve Avrupa Komisyonu, sosyal güvenlik sistemlerinde görülen bu bozulmanın önüne geçmek için reform çalışmalarına başlamıştır (Casey, 2004: 111). Böylece dağıtım esaslı zorunlu emeklilik, zorunlu özel emeklilik sistemi ve gönüllü özel emeklilik programları olarak bilinen üç basamaklı bir sosyal güvenlik sistemi tasarlanmıştır (Boulier vd., 2001: 173). Tasarlanan bu sosyal güvenlik sistemleri birbirinin tamamlayıcısı olarak birlikte uygulanabildikleri gibi, birbirlerinin alternatifi olarak da uygulanabildikleri farklı ülke uygulama örnekleri mevcuttur (İnan, 2019: 94).

1980’li yıllardan itibaren birçok ülke sosyal güvenlik sistemlerinde ortaya çıkan sorunları çözmeye çalışırken Türkiye, siyasi ve iktisadi alanlarda yaşanan problemlerden dolayı sosyal güvenlik alanındaki sorunlara gereken önemi veremediği için sosyal güvenlik sisteminin sorunları artmıştır (Oktayer ve Oktayer, 2007: 62). Sosyal güvenlik sisteminde yaşanan sorunlara çözüm bulmak amacıyla Türkiye’de 1999 yılında iki aşamalı bir reform girişimi başlatılmıştır. İlk aşamasında kayıt dışı istihdamla mücadele edilmesi, emeklilik aylıklarının hesaplanmasında ödenen prim miktarının etkisinin artırılması, emeklilik yaşının kademeli olarak yükseltilmesi,

işsizlik sigortası sisteminin kurulması, meslek edindirme ve geliştirme eğitiminin verilmesi gibi konular düzenlenmiştir. İkinci aşamada ise sosyal sigorta kurumlarının etkinlik ve verimliliklerini arttırmaya yönelik teknolojik ve kurumsal çalışmaların yapılması ve daha kapsamlı bir sosyal yardım sisteminin kurulmasına yönelik çalışmalar ele alınmıştır. 2003 yılında bireysel emeklilik alanında yapılan düzenlemeler, bahsedilen bu reform çalışmalarının önemli unsurlarını oluşturmuştur (İTO, 2007: 158, Apak ve Taşçıyan, 2010: 122).

4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu'nun 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmesiyle hukuki altyapısı oluşturulan bireysel emeklilik sistemi ile;

- ✓ Sosyal güvenlik sisteminin kapsamının genişlemesi,
- ✓ Kamunun sosyal güvenlik yükünün azaltılması,
- ✓ Katılımcıların emekli olduklarında elde edecekleri gelir ile refah düzeylerinin artması,
- ✓ Kamu kesimi ve özel sektöre sağlanacak düşük faizli ve uzun vadeli kaynaklarla alt yapı yatırımları ve uzun vadeli yatırımların gerçekleştirilmesine olanak sağlaması,
- ✓ Yapılacak yeni yatırımlar ile yeni üretim ve istihdam olanakları yaratması,
- ✓ Yeni kaynaklar ve kapasite artışı sağlamak suretiyle istikrarlı büyümeye katkı sağlanması,
- ✓ Enflasyonla mücadele sürecinde destek olunması,
- ✓ Mali piyasaların derinleşmesi, piyasalardaki dalgalanmalar ve spekülasyonların azaltılması hedeflenmiştir.

Bireysel emeklilik sistemi, bireylerin emeklilik döneminde refah düzeylerinin artmasına yardımcı olurken, sisteme daha geniş bir perspektiften bakıldığında ülkenin kalkınma sürecinde önemli bir katalizör işlevi görme imkânına sahiptir. Bu kapsamda, sistemin hem katılımcıların emeklilik dönemlerinde refah düzeylerine katkı sunması hem de ülkenin ekonomik yönden gelişmesinde sağlayacağı faydalar birlikte dikkate alındığında, 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu'nun 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe girmesi ve 27 Ekim 2003 tarihinde ilk emeklilik planlarının düzenlenerek sistemin faaliyete geçmesi ile önemli bir adım atılmıştır.

Türkiye'de gönüllü katılım ve otomatik katılım esasına dayanan Bireysel Emeklilik Sistemi uygulanmaktadır. Gönüllülük esasında bireyler kendi istekleri ile sisteme katılırken otomatik katılım sisteminde 5 kişinin üzerinde çalışanı olan kamu ve özel sektör işletmelerinde istihdam edilenler işverenleri tarafından sisteme alınmaktadır. Otomatik katılım sisteminde dikkate alınan bir diğer kriter ise 45 yaşını doldurmamış olmaktır. Ayrıca otomatik katılım sistemi ile sisteme girişleri yapılanlara isterlerse 3 ay içinde herhangi bir cayma bedeli ödemediği sistemden çıkış hakkı tanınmıştır. İlk başlarda katılımcılara verilen vergi teşviki daha sonra her iki katılım türünde de yatırılan prim tutarının % 30 oranında devlet katkısının emekli planı hesaplarına yatırılması şeklinde değiştirilmiştir. 2021 yılında yapılan düzenleme ile de bireysel emeklilik sistemine katılmak için katılımcının fiil ehliyeteye sahip olma şartı kaldırılmıştır. Böylece 18 yaşından küçüklerin de kendi adlarına emeklilik planına sahip olmasının önü açılmıştır.

Bireysel Emeklilik Sistemi'nin mikro ve makro ölçekte hem katılımcılara hem de ülke ekonomisine sağlayacağı faydaların önemine istinaden sistemin yaygınlaşip gelişmesinin önündeki engeller zaman içerisinde yapılan düzenlemeler ile iyileştirilmeye çalışılmaktadır. Bu kapsamda 5 Haziran 2020 tarihinde çıkarılan 47 No'lu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur.

12 Mart 2021 tarihinde ilan edilen Ekonomik Reform Paketinde Bireysel Emeklilik Sistemi ile ilgili yapılması planlanan dört maddelik düzenleme sistemin gelişmesi açısından önemli maddeleri içermektedir. Bu düzenlemeler ile 6 Mayıs 2021 tarihinde yayınlanan Resmi Gazetede; katılımcıların sadece prim ödedikleri şirketin fonları üzerinden yatırım yapmak yerine birikimlerinin Bireysel Emeklilik Fon Alım Satım Platformu (BEFAS) üzerinden diğer emeklilik şirketlerinin fonlarında da değerlendirilmesine olanak tanınmıştır. Böylece artan rekabetle birlikte katılımcılar daha iyi performans göstereceğini tahmin ettikleri fonlara yatırım yapma olanağına kavuşmuşlardır. 25 Mayıs 2021 tarihli Resmi Gazetede bireysel emekliliğe katılma yaş sınırı kaldırılmış, 18 yaşını doldurmamış bireylerin de BES'e katılabilmesinin önü açılmıştır. Bu düzenleme ile birlikte küçük yaşlardan itibaren sisteme katılanlar sistemde daha uzun süre kalarak tasarruf yapma olanağına kavuşmuşlardır. Ayrıca BES dışında özel emeklilik hizmeti veren kuruluşlarındaki (sandık, vakıf vb.) birikimlerin, 2023 yılı sonuna kadar BES'e aktarımına imkân tanınmıştır.

Ekonomik Reform Paketinde Bireysel Emeklilik Sistemi'nde yapılacak ilan edilen diğer düzenleme ise Bireysel Emeklilik Sistemi ile sağlık, hayat, eğitim sigortası gibi diğer güvencelerin cazip olanaklarla birbirini tamamlayan bir sigorta paketi şeklinde sunulabilmesidir. Bu düzenlemenin gerçekleşmesi ile katılımcılar, birden çok sigorta primi ödemek yerine daha geniş kapsamlı bir sigorta yaptırma imkânına kavuşacaklardır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Munnell vd. (2002), Huberman vd. (2007), ABD için yaptıkları çalışmalarda gelir düzeyi arttıkça emeklilik sistemine katılımın arttığını belirlemişlerdir. Lusardi ve Mitchell (2011), Amerika; Boisclair vd. (2014), Kanada; Fornero ve Monticone (2011) İtalya için yaptıkları çalışmalarda finansal okuryazarlık düzeyi ile bireysel emeklilik sistemine katılma arasında pozitif yönlü ilişki bulurken, Zanghieri (2013) gelir, eğitim ve finansal okuryazarlığın sisteme katılımı olumlu etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Clark ve Schieber (1998), Clark vd. (2006), Lusardi (2008), Lusardi ve Mitchell (2007), Prawitz ve Cohart, (2014) çalışmalarında bireylere verilen finansal eğitim seminerleri sonucunda, bireylerin emeklilik hedefleri ve/veya emeklilikle ilgili tasarruf davranışlarında önemli değişimlerin gözlemlendiği bulgularına erişmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında işverenlerin çalışanlarının emeklilik planlamasında yardımcı olmada daha fazla çaba sarf etmesi gerektiği söylenebilmektedir. Browning ve Lusardi (1996), finansal okuryazarlığın etkisinin önemini kabul etmekle birlikte bunun yeterli olmayacağını, bireylere sadece finansal eğitim vermek yerine davranışlarını değiştirmeye de yardımcı olunması gerektiğini belirtmektedirler. Bu kapsamda, Benartzi ve Thaler (2007), Benartzi vd. (2017), devlet katkısı, vergi teşvikleri ve finansal eğitim gibi geleneksel politika araçlarına kıyasla davranışsal (dürtme etkisi) politika araçlarının kamu için uygulama maliyetinin daha düşük olması yanında tasarrufları artırıcı etkisinin daha fazla olduğunu gösteren çalışmalar yapmıştır. Kaya ve Tanış (2019), Kamilçelebi ve Gül (2020) çalışmalarında Türkiye'de ekonomi politikalarında tasarruflarla ilgili davranışsal ekonominin getirdiği çözümlerden biri olan dürtme uygulaması örneği olarak görülen Otomatik Katılım Sistemine geçişle birlikte sisteme katılımın arttığını göstermişlerdir. Sistem oluşturulurken insan davranışlarının belirli önyargılara sahip olduğu ve bu önyargılara müdahale edilerek istenilen amaçlara ulaşma yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

Akgeyik (2006) ve İstanbul Ticaret Odası (2007), sosyal güvenlik sisteminin tarihçesini, dünya uygulamalarını ve özel emeklilik sistemine geçiş sürecini; Kar ve Elveren (2008) cinsiyete dayalı gelir farkını; Bayar ve Kılıç (2014), küresel finansal krizin Türkiye'deki bireysel emeklilik sistemine etkilerini; Doğan (2016), bankacıların yatırım fon tercihleri ile davranışsal finans eğilimleri arasındaki ilişkiyi; Hanağası (2015), Ege (2002), Acuner (2018), Aydın ve Kaplan (2014), Çolak (2012), Erdem (2013), Rakıcı ve Ela (2016), Kara ve Yıldız (2016) bireysel emeklilik sisteminin hukuki dayanağı ve vergilendirme boyutunu; Kuran (2022a), Türkiye'de bireysel emeklilik sisteminin tarihsel gelişimini; Can ve Eyidiker (2019), otomatik katılım sisteminin Türkiye'deki gelişimini; Oktayer ve Oktayer (2007) özel emeklilik fonlarının finansal piyasaların gelişimine etkilerini incelerken, İşverenöğlü ve Hatunoğlu (2012) ise emeklilik sistemi ile ilgili SWOT analizi yapmıştır.

Gökgöz (2007), Ayaydın (2013), Korkmaz ve Uygurtürk (2007a), Korkmaz ve Uygurtürk (2007b) Apak ve Taşçıyan (2009), Uygurtürk ve Korkmaz (2015), Göktolga ve Karakış (2018), Dağlı vd. (2007) emeklilik yatırım fonlarının performanslarını, Sezgin ve Yıldırım (2015), bireysel emeklilik sisteminin etkinlik durumunu, Karakaya, Kurtaran ve Dağlı (2014) ise Türkiye'de faaliyet gösteren bireysel emeklilik şirketlerinin etkinliklerini veri zarflama yöntemi ile analiz etmiştir. Meral ve Arıcan (2020) otomatik katılımı bulundurma süresi ile BES fon büyüklüğü/GSYH oranı arasındaki ilişki Türkiye ve diğer bazı ülkeler ile karşılaştıran çalışmalar yapmışlardır.

Ertuğrul ve Öztaş (2016), emeklilik sistemine dâhil olması muhtemel kişilerin kendileri için en uygun emeklilik planı seçiminin nasıl tespit edilebileceğini; Ceylan vd. (2017), emeklilik şirketlerinin satış stratejileri oluştururken dikkat etmeleri gereken hususlarının neler olabileceğini, Eken ve Gaygısız (2010) ise emeklilik şirketlerinin organizasyon yapısı açısından karşılaşılabilecekleri riskleri tanımlayarak etkin ve verimli bir risk yönetiminin oluşturulma sürecini araştırmışlardır. Görüldüğü gibi bireysel emeklilik sistemi ile ilgili yapılan çalışmalar çok yönlü olup sistem hukuki, fon performansı, etkinlik, algı vb. açılardan incelenmiştir. Ancak kişilerin bireysel emeklilik sistemi ile ilgili temel bilgi düzeyini ölçmeyi amaçlayan sınırlı çalışma söz konusudur.

İşbilen (2008), Şener ve Akın (2010), Özer ve Çınar (2012), Güneş (2015), Gülay vd. (2017), Şataf ve Yıldırım (2019), Uluçay vd. (2020) Türkiye için yaptıkları çalışmalarda gelir durumunun bireysel emeklilik sistemine katılımı olumlu yönde etkilediği sonucuna varmıştır. Altıntaş (2009), Yazıcı (2015), Aydın ve Selçuk (2017), Çömlekçi ve Gökmen (2017), Canöz ve Baş (2020) çalışmalarında finansal okuryazarlık düzeyi ile sisteme katılma ve sistemde kalma açısından pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Kayam, Parkın ve Çeliktopuz (2013), eğitim düzeyi, meslek, toplam birikim, yaşanan bölgenin geri kalmışlığı, emeklilik satış kanalı ve

ödeme araçları ile sistemde kalma süresinin uzunluğu arasında ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kuran (2022b), Bireysel Emeklilik Sistemi'ne katılım durumunu "sisteme katılan ve sisteme hiç katılmayan olmak üzere kategorik şekilde tanımlamış ve bağımlı değişkenin kategorik olması durumunda sıklıkla kullanılan lojistik regresyon modeli ile "bireysel emekliliğe katılım durumu, meslek, gelir, bireysel emeklilik sistemine güvenme ve bireysel emeklilik sistemi ile ilgili bilgi düzeyleri" bağımsız değişkenleri için tahminler yapılmıştır. Çalışmanın bulguları daha düzenli gelirin olduğu bir meslekte çalışmanın, gelir seviyesinin yüksek olmasının, BES'e güven ve sistemle ilgili temel bilgi düzeyi artışının BES'e katılım oranlarını artıracığı yönündedir.

Sonuç olarak bireysel emeklilik sistemi ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde konunun uluslararası ve yerli literatürde birçok yönü ile ele alındığı görülmektedir. Bu çalışma ise Türkiye'de sisteme katılım, katılmama ve ayrılma nedenleri üzerine odaklanmaktadır. Sisteme katılımın hem tasarruf sahibi hem de ülke ekonomisi açısından önemi dikkate alındığında bu soruların cevabı politika yapıcıya ışık tutacaktır.

3. METODOLOJİ

Soruların analizinde frekans dağılımları ve ki-kare bağımsızlık testlerinden yararlanılmıştır. Gözlenen frekanslarla beklenen frekanslar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığı temeline dayanan ki-kare testi (χ^2) nitel veri analizlerinde sıklıkla kullanılmaktadır (Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu, 2007, 157).

$$\chi^2_{hesap} = \sum \frac{(G - B)^2}{B}$$

G; gözlenen değerler, B; beklenen değerleri göstermek üzere χ^2_{hesap} değeri denklemde gösterildiği gibi hesaplanır. Çapraz tabloda yer alan satır sayısı (r) ve sütun sayısına (c) göre serbestlik derecesi değişkenlik göstermekle birlikte $sd = (r - 1)(c - 1)$ olarak hesaplanır ve kritik χ^2 değeri bulunarak test sonucu değerlendirilir.

Çalışma, katılımcıların bireysel emeklilik sistemine yönelik algılarını ölçmek amacıyla yapılmış olan tanımlayıcı, kesitsel bir araştırmadır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemi salgını nedeniyle veri toplama aracı olarak elektronik anket tercih edilmiştir. Anket dağıtımından önce katılımcılara çalışmanın amacı açıklanarak katılımcıların izinleri ve etik kurul onayı alınmıştır. Katılımcılardan gönüllülük esas alınarak 586 öğrenciye ulaşılmıştır. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına dayalı, tesadüfi olmayan keyfi örnekleme yöntemiyle yapıldığı için, araştırma sonuçlarının genelleme yapılmasında kısıtlılık oluşmaktadır.

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak 2 bölümden oluşan anket formu kullanılmıştır. Birinci bölüm katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, meslek, aylık gelir) içeren 7 ifadeden oluşurken, ikinci bölümde bireysel emeklilik sistemine yönelik algısını ölçmek amacıyla oluşturulmuş ölçek yer almaktadır.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde IBM SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 26.0 paket programı kullanılmıştır. Elde edilen verilerden tanımlayıcı istatistikler (yüzde, ortalama, standart sapma) hesaplanmıştır. $p < 0,05$ * değeri ve $p < 0,01$ ** değeri istatistiksel anlamlılık sınırı olarak kabul edilmiştir. Normal dağılım için Skewness (-1,467) ve Kurtosis (-1,998) değerleri George ve Mallery'nin normal dağılım aralıkları olarak -2 ve +2 arasında bulunmuş olup, dağılım normaldir.

3.1.Faktör Analizi ve Güvenirlilik Analizi

Katılımcıların bireysel emeklilik sistemine yönelik algılarını ölçmek amacıyla yapılan anketler sonucu elde edilen veri setine güvenilirlik analizi ve faktör analizi uygulanmıştır. Elde edilen veri setinin faktör analizine uygunluğunu belirleyebilmek için öncelikle KMO ve Barlett Testi uygulanmıştır.

Bireysel emeklilik sistemi algısına yönelik ölçeğin KMO testi sonucu 0,950 ve Barlett testi sonucu 0,000 olduğundan ($p < 0.05$) verilerin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. Ölçekteki maddelerin tamamının faktör yükü 0,5'ten büyüktür ve açıklayıcılık oranı %65,117'dir. Ölçekteki maddelerin Cronbach Alpha Değeri 0,5'ten büyük çıkmıştır ve toplam Cronbach Alpha Değeri 0,907'dir.

4. BULGULAR

Çalışmada analiz edilen ilgili sorular arasında istatistiksel anlamda ilişki olup olmadığı araştırılmasında ki-kare testi kullanılmıştır.

Tablo 1: Demografik Özellikler

	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	232	39,6
Erkek	354	60,4
Yaş Aralığı		
18-29	139	23,7
30-41	217	37,0
42-53	201	34,3
54+	29	4,9
Medeni Durum		
Evli	370	63,1
Bekar	216	36,9
Eğitim Durumu		
Orta Öğretim	95	16,2
Ön Lisans	71	12,1
Lisans	302	51,5
Y. Lisans ve Doktora	118	20,1
Meslek		
Özel Sektör Çalışanı	171	29,2
Kamu Sektörü Çalışanı	247	42,2
Diğer (Öğrenci, Emekli, Serbest Meslek, İş yeri Sahibi vb.)	168	28,7
Aylık Gelir		
0-6500	122	20,8
6501-13.001	171	29,2
13.002-19.502	179	30,5
19.503	114	19,5
Emeklilik Sistemine dâhilseniz aylık ödediğiniz tutar?		
50-350 TL	51	25,6
351-651 TL	59	29,6
652-952 TL	27	13,6
953+ TL	62	31,2

Tablo 1’de ankete katılanların demografik özellikleri yer almaktadır. Katılımcıların % 39,6’sı kadın, % 60,4’ü erkeklerden oluşmaktadır. Lisans mezunu ve evli olan katılımcıların oranı diğer gruplara göre daha fazladır. Ankete katılanların meslek olarak dağılımında ise kamu çalışanları % 42,2 ile ilk sırada gelmektedir. Aylık elde edilen gelir bakımından ise katılımcılardan 6501-19.502 arasında gelir elde ettiğini beyan edenlerin oranı diğer gelir seçeneklerine göre daha yüksektir. Halen sistemde olanların % 31,2’si aylık 953 TL ve üzeri ödeme yaparken, % 25,6’sı 50-350 TL, % 29,6’ı 351-651 TL ve % 13,6’sı da 652-952 TL arasında ödeme yaptıklarını beyan etmişlerdir.

Tablo 2: Bireysel Emeklilik Sistemine dâhil misiniz?

İfadeler	Frekans	Yüzde
Evet	198	33,8
Sisteme Hiç Katılmadım	171	29,2
Bir süre katkı payı ödedikten sonra sistemden ayrıldım	142	24,2
Cayma hakkı dönemi içerisinde sistemden ayrıldım	75	12,8

Tablo 2’de katılımcıların “Bireysel Emeklilik Sistemine dâhil misiniz?” ifadesine verdikleri yanıtlar yer almaktadır. Tablodan da görüleceği gibi anket katılanların % 33,8’ü halen bireysel emeklilik sisteminde olduğunu beyan ederken, sırasıyla katılımcıların % 29,2’si sisteme hiç katılmadığını, % 24,2’si bir süre katkı payı ödedikten sonra ve % 12,8’i ise cayma hakkı dönemi içerisinde sistemden ayrıldığını beyan etmiştir.

Tablo 3: Sistemde Olanların Bireysel Emeklilik Sistemine Katılma Nedenleri

İfadeler	Frekans	Yüzde
Geleceğim için güvence	79	35,59
Emeklilik döneminde ek gelir elde etmek	65	29,28
Otomatik katılım	55	24,77
Miras bırakmak	14	6,31
Bireysel Emek Sistemini pazarlayan kişinin (bankacı, sigortacı) yoğun ısrarı	9	4,05

Tablo 3’te halen sistemde olan katılımcıların emeklilik sistemine katılma nedenlerine verdikleri yanıtlar yer almaktadır. Katılımcıların % 35,59’u gelecekte güvence olması için, % 29,28’i emeklilik döneminde ek gelir elde etmek, % 24,77’i otomatik katılım, % 6,31’i miras bırakmak ve son olarak % 4,05’i ise emek sistemini pazarlayan kişinin (bankacı, sigortacı) ısrarı nedeniyle sisteme katıldığını belirtmiştir. Görüldüğü gibi

katılımcıların büyük çoğunluğu gelecek için güvence sağlamak ve emeklilikte ek gelir etmek nedeniyle sisteme katıldığını beyan etmiştir. Bu durum emeklilik sisteminin ortaya çıkma mantığı ile uyumludur. Katılımcılara “Bireysel Emek Sistemini pazarlayan kişinin (bankacı, sigortacı) yoğun ısrarı” seçeneğinin sunulması nedeni ise finans sektörü çalışanlarına kurumlarının, müşterilere emeklilik sözleşmeleri yaptırmaları için hedef koymalarıdır. Tablodan da görüldüğü gibi katılımcıların % 4,05’i bu nedenden ötürü sisteme dâhil olduğunu ve halen prim ödemediğini belirtmiştir. Otomatik katılımın sisteme katılmakta önemi bir etken olduğu Kaya ve Tanış (2019), Kamilçelebi ve Gül’ün (2020) Türkiye için yaptıkları çalışmaların bulguları ile de desteklenmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi miras bırakmak ve emeklilik poliçelerini pazarlayan kişilerin yoğun ısrarı nedenleri ile sisteme katıldığını beyan edenlerin oranı oldukça azdır.

Tablo 4: Sisteme Hiç Dâhil Olmayanların Bireysel Emeklilik Sistemine Katılmama Nedenleri

İfadeler	Frekans	Yüzde
Sistemin olumlu yanları ile ilgili yeterince bilgi sahibi değilim	102	26,4
Uzun vadeli yatırımı mantıklı bulmuyorum	32	8,3
Emekli olma yaşının yüksek olması	65	16,8
Aylık birikim yapacak imkânının olmaması	96	24,8
Getiriyi yeterli bulmuyorum	54	14,0
Bireysel Emeklilik sistemine güvenmiyorum	38	9,8
Bireysel Emeklilik şirketlerine güvenmiyorum	0	0

Tablo 4’te bireysel emeklilik sistemine hiç dâhil olmayanların sisteme katılmama nedenleri yer almaktadır. Katılımcılardan % 26,4’ü sistemin olumlu yanları ile ilgili yeterince bilgi sahibi olmadığı için, % 24,8’i ise aylık birikim yapacak imkânının olmaması nedeniyle sisteme katılmadığını beyan etmiştir. Emekli yaşını yüksek bulduğu ve getiriyi yeterli bulmayanların oranı ise sırasıyla %16,8 ve %14’tür. Burada dikkat çeken bir husus ise katılımcıların % 9,8’i emeklilik sistemine güvenmediği için sisteme katılmadığını belirtirken emeklilik şirketlerine güvenmediğini beyan eden hiçbir katılımcının olmamasıdır. Son olarak katılımcıların % 8,3’ü uzun vadeli yatırımı mantıklı görmediği için sisteme katılmadığını beyan etmiştir. Önceki çalışmamızda (Kuran, 2022b) lojistik regresyon analizinde gelir değişkeni önemli bir değişken olarak bulunmuştu. Bu soruya verilen cevaplarda da gelir değişkeninin etkisi görülmektedir. Ayrıca kişilerin sistemle ilgili bilgileri artıka BES’e katılım oranlarının arttığı sonucuna da varılmıştı. Yine bu soruya verilen cevaplardan bilgi seviyesinin de BES’e katılımda önemli bir faktör olduğu görülmektedir. Bu iki bulgu literatür kısmında belirtilen gelir ve finansal okuryazarlığın sisteme katılımı önemli faktörler olduğunu sonucuna varan çalışmaların bulgularını desteklemektedir. Özetle, önceki çalışmamızda elde edilen lojistik regresyon sonuçlarını destekleyen bilgilerle uyumlu sonuçlar Tablo 4’te görülmektedir.

Tablo 5: Sistemden Ayrılanların Bireysel Emeklilik Sisteminden Ayrılma Nedenleri

Yanıtlar	Frekans	Yüzde
Emeklilik sistemine güvenmiyorum	18	4,7
Emeklilik şirketlerine güvenmiyorum	52	13,4
Getiriyi yeterli bulmadım	13	3,4
Paraya ihtiyacım oldu	96	24,8
Emeklilik sisteminin uzun dönemdeki faydaları hakkında yeterince bilgi sahibi değilim	64	16,5
Katkı payımı ödemekte sıkıntı çekiyordum	40	10,3
Uzun vadeli yatırımı mantıklı görmüyorum	14	3,6
Otomatik katılım nedeniyle isteğim dışında sisteme kaydım yapıldı	90	23,2

Daha önce sistemde olan katılımcıların sistemden neden ayrıldıkları sorusuna verdikleri yanıtların frekans dağılımlarının yer aldığı Tablo 5’te görüldüğü gibi sistemden ayrılmanın en önemli nedeninin % 24,8 ile katılımcıların paraya ihtiyaç duyması olduğu görülmektedir. Sistemden ayrılmanın diğer bir önemli nedeni ise otomatik katılım nedeniyle sisteme dâhil edilme (% 23,2) nedeni olmuştur. Emeklilik sisteminin uzun dönemdeki faydaları hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını (% 16,5) ve emeklilik şirketlerine güvenmeyenler de (% 13,4) sistemden ayrılmanın diğer önemli nedenleri olmuştur. Katılımcıların sistemden ayrılma nedenlerinden ilkinin paraya ihtiyaç duyulmuş olması gerçeği olduğu dikkate alındığında 13 Ocak 2021 tarihinde “Evlilik, eğitim gibi ihtiyaçların giderilmesi için sistemden tamamen ayrılmadan katılımcılar birikimlerinin % 50’sini ve devlet katkısının % 25’ine kadar çekim yapma hakkına kavuşması” yönünde yapılan düzenlemelerin yerinde olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 6: Bireysel Emeklilik Sistemi ile İlgili Temel Düzeydeki Sorular

İfadeler	Yanıt	Sistemde Olanlar	Sisteme Hiç Dâhil Olmayanlar	Sistemden Ayrılanlar	p-value
Bireysel emeklilik sistemine güveniyor musunuz?	Evet	168 (% 53)	57 (% 18)	93 (% 29)	0,000**
	Hayır	30 (% 11)	114 (% 43)	124 (% 46)	
Bireysel Emeklilik şirketlerine güveniyor musunuz?	Evet	152 (% 54)	46 (% 16)	85 (% 30)	0,000**
	Hayır	46 (% 15)	125 (% 41)	132 (% 44)	
Bireysel Emeklilik Sisteminde, faiz hassasiyeti taşıyan katılımcılar için faiz kazancı içermeyen altın vb. fonların olduğunu biliyor musunuz?	Evet	173 (% 49)	58 (% 16)	124 (% 35)	0,000**
	Hayır	25 (% 11)	113 (% 49)	93 (% 40)	
Bireysel Emeklilik Sisteminde faaliyet gösteren emeklilik şirketlerinin Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın denetimi başta olmak üzere dış ve iç denetime tabi tutulduğunu biliyor musunuz?	Evet	160 (% 45)	66 (% 18)	132 (% 37)	0,000**
	Hayır	38 (% 17)	105 (% 46)	85 (% 37)	
Bireysel Emeklilik Sisteminde emeklilik hakkını kazanabilmek için 56 yaş doldurma ve en az 10 yıl sistemde kalmak zorunda olduğunuzu biliyor musunuz?	Evet	178 (% 43)	77 (% 19)	161 (% 39)	0,000**
	Hayır	20 (% 12)	94 (% 55)	56 (% 33)	
Sistemden çıkmak istediğinizde belirli kesintilerin yapılacağını biliyor musunuz?	Evet	184 (% 44)	61 (% 15)	169 (% 41)	0,000**
	Hayır	14 (% 8)	110 (% 64)	48 (% 28)	
Emeklilik şirketinizden alacağınız internet şifresi ile internette günlük olarak birikiminizin son durumunu ve fonlarınızın performansını kontrol edebileceğinizi biliyor musunuz?	Evet	165 (% 47)	54 (% 15)	133 (% 38)	0,000**
	Hayır	33 (% 14)	117 (% 50)	84 (% 36)	
Seçtiğiniz fonların riskine göre birikiminizin dönem dönem artıp azalabileceğini biliyor musunuz?	Evet	175 (% 50)	51 (% 14)	126 (% 36)	0,000**
	Hayır	23 (% 10)	120 (% 51)	91 (% 39)	
Emeklilik hakkını kazandığınızda sistemde biriken paranızın tamamını bir defada toplu olarak ya da bir kısmını aldıktan sonra kalanını aylık olarak sistemdeki paranız bitinceye kadar alabileceğinizi veya tüm birikiminizi şirkete devrederek emeklilik şirketinin belirlediği bir miktarı ölüncüye kadar her ay düzenli bir şekilde alabileceğinizi biliyor musunuz?	Evet	161 (% 45)	65 (% 18)	130 (% 37)	0,000**
	Hayır	37 (% 16)	106 (% 46)	87 (% 38)	
Sistemde biriken fonların BES şirketleri yerine portföy yönetim şirketleri tarafından belirli bir ücret ve komisyon karşılığında yönetildiğini biliyor musunuz?	Evet	99 (% 45)	41 (% 19)	79 (% 36)	0,000**
	Hayır	99 (% 27)	130 (% 35)	138 (% 38)	
Sisteme ilk girişinizden belirli bir süre geçtikten sonra tüm birikiminizi herhangi bir hak kaybına uğramadan başka bir emeklilik şirketine aktarabileceğinizi biliyor musunuz?	Evet	113 (% 48)	37 (% 16)	86 (% 36)	0,000**
	Hayır	85 (% 24)	134 (% 38)	131 (% 37)	
BES'le ilgili herhangi bir bilgilendirici doküman okudunuz mu veya video izlediniz mi?	Evet	118 (% 46)	41 (% 16)	97 (% 38)	0,000**
	Hayır	80 (% 24)	130 (% 39)	120 (% 36)	
Devlet katkısı birikiminin (%30 devlet katkısının) sizin belirlediğiniz fon dağılımında yani istediğiniz yatırım araçlarında değerlendirilmediğini biliyor musunuz?	Evet	114 (% 48)	44 (% 19)	78 (% 33)	0,000**
	Hayır	84 (% 24)	127 (% 36)	139 (% 40)	
Ödeme gücünüzü yaşadığınızda prim ödemesini dondurabileceğinizi biliyor musunuz?	Evet	150 (% 48)	44 (% 14)	116 (% 37)	0,000**
	Hayır	48 (% 17)	127 (% 46)	101 (% 37)	
İhtiyaç halinde sistemden ayrılmadan BES birikimlerinizin belirli bir miktarını çekebilme olanağının tanındığını biliyor musunuz?	Evet	151 (% 48)	48 (% 15)	115 (% 37)	0,000**
	Hayır	47 (% 17)	123 (% 45)	102 (% 38)	

Bireysel emeklilik sistemi aracılığıyla biriken tasarrufların ekonomiye uzun vadeli kaynak sağlamak suretiyle ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacağını biliyor musunuz?	Evvet	113 (% 49)	42 (% 18)	76 (% 33)	0,000**
	Hayır	85 (% 24)	129 (% 36)	141 (% 40)	

**p-value < 0.01

Tablo 6’da BES’e dâhil olup olmama durumu ile satırlarda yer alan ifadelerin frekans dağılımları ve bu ifadeler arasında yapılan ki-kare testi sonuçları yer almaktadır. Görüldüğü gibi BES’e dâhil olma durumu ile Tablo 6’da yer alan ifadeler arasında istatistiksel olarak ilişki bulunmaktadır. Ayrıca bu sonuçlar, sorulara verilen cevapların rastlantısal olmadığını da ortaya koymaktadır.

Tablo 6 incelendiğinde; sistemde olanların emeklilik sistemi ve şirketlerine güvendikleri, sistemden ayrılanların ve sisteme hiç dâhil olmayanların ise güvenmedikleri görülmektedir. Sistemde olanların bireysel emeklilik sistemine güvenme oranları %53 iken sistemde olmayanların % 89’u sisteme güvenmemektedirler. Benzer cevaplar bireysel emeklilik şirketlerine güvenme ifadesinde de yer almaktadır. Faiz hassasiyeti taşıyan katılımcılar için oluşturulan altın vb. fonların olduğunu bilenlerin % 49’u sistemde olanlar ve % 35’i sistemden ayrılanlardır, sisteme dâhil olmayanlardan bilmediğini beyan edenlerin oranı ise % 49’dur.

Sistemde olanlar ve sistemden ayrılanlar internet şifresi ile günlük olarak birikimlerinin son durumunu kontrol edebileceklerini bildiklerini beyan ederken, sisteme hiç dâhil olmayan ve yine sistemden ayrılanlardan da bu bilgiyi bilmediğini beyan edenlerin oranı yüksek düzeydedir. Tabloya bakıldığında aynı durum; seçilen fonların riskine göre birikimlerin artıp azalabileceği ifadesi, sistemde biriken paranın tamamını bir defada toplu olarak çekme durumu, sistemde biriken fonların kimler tarafından yönetildiği ifadesi, herhangi bir hak kaybına uğramadan başka bir emeklilik şirketine birikimlerin aktarılıp aktarılamayacağı bilgisi, BES’le ilgili herhangi bir bilgilendirici dokümanın okunma durumu, ödeme güclüğü yaşandığında prim ödemesinin dondurabileceği seçeneği, devlet katkısının emeklilik sözleşmesi sahibinin belirlediği yatırım araçlarında değerlendirilmediği durumu, ihtiyaç duyulması halinde sistemden ayrılmadan BES birikimlerinin belirli bir miktarını çekebilme olanağının tanındığı bilgisi ve sistem aracılığıyla biriken tasarrufların ekonomiye uzun vadeli kaynak sağlamak suretiyle ülkenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlama ifadesi için de gözlemlenmiştir. Birikimlere haciz uygulanıp uygulanmayacağı sorusuna verilen yanıtlar ise birbirine yakındır.

Tablo 6 genel olarak değerlendirildiğinde, emeklilik sistemi ile ilgili temel konular hakkında halen sistemde olanların ve sistemden ayrılanların bilgi sahibi olduğu ancak sisteme hiç dâhil olmayanların bilgi düzeyinin düşük olduğunu söylemek mümkündür. Burada dikkat çekici bir husus ise sistemden ayrılanların da temel sorularla ilgili bilgilerinin yeterli olmamasıdır. Ancak Tablo 4’te sisteme dâhil olmamanın en önemli nedeninin sistem hakkında yeterince bilgi sahibi olmama olarak gösterilmiş olması nedeniyle bu durum ayrıca dikkate değerdir. Bir diğer dikkat çekici husus ise Tablo 1’e göre ankete katılanların %51,5’nin lisans, %20,1’inin de lisansüstü eğitim almış olmalarına rağmen sistemle ilgili bilgi düzeyinin yüksek düzeyde olmamasıdır. Bu durum da finansal okuryazarlığın düşük olmasıyla ilişkilidir.

Tablo 7: Sistemde Olanların Fon Dağılımı Bilgileri

Sorular	Evvet	Hayır
Mevcut fon dağılımınızı (hangi yatırım araçlarından oluştuğunu) biliyor musunuz?	161 (%80,9)	38 (%19,1)
Emeklilik sisteminde fon dağılımının (yatırım araçları arasındaki tercihin) bir yıl içerisinde 12 defa değiştirebileceğini biliyor musunuz?	144 (%72,4)	55 (%27,6)
Emeklilik şirketinin size sağladığı hizmet karşılığında genel yönetim ve fon işletim gideri adı altında düzenli olarak kesinti yaptığını biliyor musunuz?	136 (%68,3)	63 (%31,7)
Sistemdeki fonlarınızın yönetiminde zorlanıyor musunuz?	40 (%20,1)	159 (%79,9)
Bireysel Emeklilik Sistemine giriş işlemlerinizi yapan kişi fon dağılımınızı sizi bilgilendirerek mi oluşturdu?	87 (%43,7)	112 (%56,3)
Sizi Bireysel Emeklilik Sistemine dâhil eden kişinin sizi sistem hakkında yeterince bilgilendirdiğini düşünüyor musunuz?	87 (%43,7)	112 (%56,3)
Bireysel Emeklilik sistemi kapsamındaki birikimlerinizin bulunduğu şirketin yetkilileri değişen piyasa şartlarına göre fonlarınız farklı yatırım araçları arasında değişimi konusunda sizi düzenli olarak bilgilendiriyor mu?	53 (%26,6)	146 (%73,4)

Tablo 7’de sistemde olanların fon dağılım ile ilgili bilgileri yer almaktadır. Buna göre emeklilik sistemine dâhil olanların % 80,9’u mevcut fon dağılımlarının hangi yatırım araçlarından oluştuğunu bildiklerini, % 19,1’i ise bilmediğini beyan etmiştir. Fon dağılımını bir yıl içinde 12 defa değiştirebileceğini bilenlerin oranı, bilmeyenlerden yaklaşık 3 katı kadar fazladır. Sistemde olanların % 68,3’ü katkı payı ödemelerinden düzenli olarak kesinti yapıldığını bildiğini, % 31,7’si ise kesinti yapıldığını bilmediğini beyan etmiştir. Fonların

yönetiminde zorlandığını beyan edenlerin oranı ise % 20,1 gibi düşük bir orandadır. Sistemde olanların % 56,3'lük kısmı emeklilik sistemine giriş sırasında fon dağılımının bilgilendirme yapılmadan oluşturulduğunu ve sistemine dâhil eden kişinin sistem hakkında yeterince bilgilendirme yapmadığını beyan etmiştir. Sisteme ilk giriş esnasında fon dağılımının bilgilendirme yapılmadan oluşturulması kişinin birikimlerini doğrudan etkilediği için ilerleyen dönemlerde sistemin yeterli düzeyde getiri sağlamadığı düşüncesini oluşturabilmektedir. Bu durum sistemden ayrılmaya neden olabileceği gibi, ödenen prim tutarının artırılmamasına da neden olacaktır. Bu nedenle bilgilendirme yapılarak fon dağılımının oluşturulması faydalı olacaktır. Tablo 7'ye göre sistemde olanların % 73,'lük kısmı emeklilik şirketi tarafından fon performansı ve olası değişikliklerle ilgili bilgilendirilmek amacıyla aranmadıklarını beyan etmiştir. Bireysel emeklilik sistemine dâhil olan milyonlarca üye ve emeklilik şirketlerinin kapasiteleri dikkate alındığında soruya katılımcıların bu yönde yanıt vermesi son derece doğaldır.

Tablo 8: Fon Dağılımı Değişikliği

Yanıtlar	Frekans	Yüzde
Hiç Değiştirmedim	113	56,8
Son 6 ay içinde	29	14,6
Son 1 yıl içinde	57	28,6

Tablo 8, katılımcıların fon dağılımı değişikliğini göstermektedir. Sisteme dâhil olanların % 56,8'lik bir kısmı fon dağılımını hiç değiştirmezken, % 14,6'sı son 6 ay içinde, % 28,6'sı ise son 1 yıl içinde fon dağılımında değişiklik yaptığını beyan etmiştir. Genel olarak fonları değiştirme sıklığının düşük kalmasının en önemli nedeni finansal okuryazarlığın düşük olması nedeniyle katılımcıların neyi ne zaman yapacaklarını bilmemeleri, emeklilik şirketleri ve bu şirketlerde çalışan uzmanların katılımcıları yeterince bilgilendirmemeleri olduğu düşünülmektedir.

5. SONUÇ

BES'e katılım, katılmama ve sistemden ayrılma nedenleri ile birlikte sistemle ilgili katılımcıların temel konulardaki bilgi düzeyi ve algılarının ölçülmeye çalışıldığı çalışma sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır:

BES'e katılımın en önemli nedeni sırasıyla, gelecek için güvence, emeklilik döneminde ek gelir elde etmek ve otomatik katılım nedeniyle sisteme dâhil edilmesidir. Diğer taraftan sisteme hiç katılmamanın en önemli gerekçesi ise sistemin olumlu yanları ile ilgili yeterince bilgi sahibi olunmaması ve tasarruf yapma imkânının olmamasıdır. Emekli olma yaşının yüksek olması ve getirinin yeterli bulunmaması da diğer önemli nedenler arasındadır. Bu kapsamda tasarruf yapma imkânının olmamasının ve sistemle bilgi eksikliğinin emeklilik sistemine katılmamayı etkileyen önemli bir faktör olduğu, sistemden ayrılmanın en önemli nedeninin ise katılımcıların paraya ihtiyaç duymuş olmaları, otomatik katılım ile kendi istekleri dışında sisteme dâhil edilmeleri ve emeklilik sisteminin uzun dönemdeki faydaları hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları oldukları görülmektedir.

Diğer taraftan emeklilik sistemine halen prim ödemesi yapanların önemli bir kesiminin birikimlerinin hangi yatırım araçlarında değerlendirildiğini, kesinti yapılıp yapılmadığını bildiğini ve fonlarının yönetiminde zorlanmadığı şeklinde görüş belirtmiştir. Ayrıca halen sistemde olanların emeklilik sistemine giriş işlemlerini yapan kişi tarafından fon dağılımı ve sistem hakkında yeterince bilgilendirilme yapılmadığını beyan edenlerin oranının daha yüksek olduğu bulgusuna erişilmiştir. Sistemde olanların % 56,8'nin fonlarını hiç değiştirmemiş olmaları da ayrıca dikkate değerdir.

Çalışmada elde edilen diğer önemli bir bulgu ise halen sistemde olanların emeklilik sistemi ve emeklilik şirketlerine güvendikleri, sistemden ayrılanların ve sisteme hiç dâhil olmayanların ise güvenmediklerini belirtmiş olmalarıdır.

BES, mikro düzeyde katılımcılara emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlamanın yanında makro düzeyde tasarrufların artması ile kalkınmaya aracılık etmektedir. Bu durumda sistemle ilgili gerekli bilgilendirme faaliyeti ile sistemin kapsamlı bir tanıtımının yapılması sisteme olan güven sorunun ortadan kalkması ve sisteme yeni katılımların olabilmesi açısından önemlidir.

Ayrıca finansal okuryazarlığın artması, katılımcıların birikimlerinin getirisini arttırmak için fon değişikliği yapabilme ve birikimlerini farklı yatırım enstrümanlarında değerlendirebilme kabiliyetine kavuşmalarını sağlayacaktır. Dolayısıyla katılımcıların bu esnekliğe sahip olması ve başta sisteme olan güven sorununun giderilmesi durumunda sistemin getirisinin diğer yatırım araçlarına göre cezbedici hale gelmesi ile sisteme yeni katılımları da teşvik edecektir. Bu kapsamda yapılan yeni düzenleme ile bir yıl içerisinde 6 defa olan fon değişikliği yapma hakkının 12'ye çıkarılması ve diğer emeklilik şirketlerinin fonlarında da değerlendirilmesine

olanak tanınması finansal okuryazarlığın artması ile paralel olarak fonların performanslarının artırılmasında etkili olabilecektir.

Ancak burada esas önemli faktörün finansal okuryazarlık düzeyinin eksik olması olduğu gerçeği tekrar karşımıza çıkmaktadır. Lusardi ve Mitchell (2011), Boisclair vd. (2014), Fornero ve Monticone (2011), Zanghieri (2013), Clark ve Schieber (1998), Clark vd. (2006), Lusardi (2008), Lusardi ve Mitchell (2007), Prawitz ve Cohart (2014) çalışmalarında finansal okuryazarlık düzeyinin bireylerin emeklilik hedefleri ve emeklilikle ilgili tasarruf davranışlarında önemli değişimlerin yaşanmasında etkisi olduğunu tespit ederek finansal okuryazarlığın önemini belirtmişlerdir.

13 Ocak 2021 tarihinde Bireysel Emeklilik Kanununda değişiklik yapılmasını içeren yasanın TBMM’de kabul edilmesi ile a) devlet katkısı % 25’den % 30’a yükseltilmiş, b) Evlilik, eğitim gibi ihtiyaçların giderilmesi için sistemden tamamen ayrılmadan katılımcılar birikimlerinin % 50’sini ve devlet katkısının % 25’ine kadar çekim yapma hakkına kavuşmuş, c) Katılımcılara BES birikimlerini teminat göstererek bankalardan kredi çekilme hakkı tanınmış d) Sisteme toplu para yatırıldığında, devlet katkısı yıllık üst limitini aşan kısım için takip eden yıllarda devlet katkısı alabilme imkânı sağlanmış ve e) 45 yaşından büyük çalışanların da talep etmeleri halinde Otomatik Katılım Sistemine dâhil olabilmelerinin yolu açılmıştır. Yapılan bu düzenlemeler ile sisteme katılımın daha cazip gelmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ancak her ne kadar sisteme katılımı teşvik edici düzenlemeler yapılsa da bu düzenlemelere ek olarak güven sorunu ve özellikle finansal okuryazarlığın düşük düzeyde olmasının neden olduğu olumsuzları giderici çalışmalarla yapılan düzenlemelerden daha çok fayda sağlanacağı gerçeği de unutulmamalıdır.

Ayrıca her ne kadar gelir düşüklüğü nedeniyle tasarruf yapma imkânının bulunmaması gibi sebepler öne sürülmüş olsa da ilerleyen yıllarda emeklilik sisteminin getirilerinden faydalanabilmek için şimdiden büyük meblağlardaki paranın yatırılması gerekli bir şart değildir. Yüksek miktarda tasarrufta bulunmak yerine daha düşük birikimlerle tasarruf yapmaya ne kadar erken başlanırsa bileşik getirinin etkisi ile birikimlerin ileriki dönemler için daha yüksek miktarlara ulaşabileceğinin finansal okuryazarlık eğitimleri aracılığı ile yaş ayrımı gözetilmeksizin toplumun her kesimine başta kamu olmak üzere diğer paydaşların desteği ile anlatılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acuner, S. (2018). “Bireysel Emeklilik Aracılığı ve Vergi Kanunları Karşısındaki Durumu”, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:18, Yıl:18, Sayı: 3, 49-76.
- Akgeyik, T. (2006). “Sosyal Güvenlikte Reform Eğilimleri: Geleneksel Sistemlerden Bireysel Emeklilik Programlarına Dönüşüm”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 51, 47-99.
- Alpar, R. (2013). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Alper, Y. (2011). “Sosyal Güvenlik Reformu ve Finansmanla İlgili Beklentiler”, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, C:1, S: 1, 7-47.
- Altıntaş, K. M. (2009). “Belirlenmiş Katkı Esaslı Emeklilik Planlarında Finansal Eğitimin Önemi: Katılımcıların Okur Yazarlığı Çerçevesinde Alternatif Bir Yatırım Eğitimi Modeli”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C:5, S:9, 151-176.
- Apak, S. ve Taşçıyan, K. H. (2010). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi’nin Gelişimi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, ISSN:1309-8020 (Online), 121-129.
- Apak, S. ve Taşçıyan, K. H. (2011), “Morningstar Yıldız Derecelendirme Sistemi ile Türk Emeklilik Yatırım Fonlarının Performanslarının Değerlendirilmesi”, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/426662>
- Aren, S., Dinç Aydemir, S. ve Uçar, A. R. (2015). “Bireysel Emeklilik Fon Tercihlerini Etkileyen Unsurlar Üzerine Bir Çalışma”, *Maliye Finans Yazıları*, 21-50.
- Ayaydın, H. (2013). “Türkiye’de Emeklilik Yatırım Fonlarının Performanslarının Analizi”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 22, Sayı 2, 59-80.
- Aydın, E. ve Kaplan, E. (2014). “Bireysel Emeklilik Sisteminin Vergi Uygulamaları Bakımından Değerlendirilmesi”, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, Yıl: 2014, C: XXXVI, S: II, 93-114.
- Aydın, A. E., ve Selçuk, E. A. (2017). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemine Katılım Kararını Etkileyen Faktörler”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C:54, S: 632, 27-37.
- Başar, S., Eren, M. ve Bozma, G. (2016). “Bireysel Emeklilik, Tasarruf Oranı ve Cari Açık Arasındaki İlişkiler: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama”, *International Conference On Eurasian Economies, Session 2 D, Finance II*, 591-597.

- Bayar, Y. ve Kılıç, M. (2014). “Küresel Finansal Krizin Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemine Etkileri”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C:3, S:2.
- Benartzi, S. & Thaler, R. (2007). “Heuristics and Biases in Retirement Savings Behaviour”, Journal of Economic Perspectives, Vol. 21/3, pp. 81-104.
- Benartzi, S., Beshears, J. & Galing, S. (2017). “Should Governments Invest More in Nudging”, Psychological Science, Vol. 28/8, pp. 1041-1055.
- Boisclair, D., Lusardi, A., & Michaud, P. C. (2014). “Financial Literacy and Retirement Planning in Canada”, *NBER Working Paper Series*, Working Paper 20297.
- Boulier, J. F., Huang, S., & Taillard, G. (2001). “Optimal Management Under Stochastic Interest Rates: The Case of a Protected Defined Contribution Pension Fund”, *Insurance Mathematics and Economics*, Vol: 28, Issue: 2, 173-189.
- Browning, M. & Lusardi, A. (1996). "Household Saving: Micro Theories and Micro Facts" Journal of Economic Literature, 34, pp. 1797-1855
- Can, Y. ve Eyidiker, U. (2019). “Bireysel Emeklilik Sisteminde Otomatik Katılımın Türkiye’de gelişiminin izlenmesi”, Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C:4, S:4, 626-642.
- Canöz, İ. ve Baş, H. (2020). “Bireysel Emeklilik Sistemi’ne Giriş Kararlarını Belirleyen Etmenler: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Çalışan Akademisyenlerin Karşılaştırılması”, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, Sayı: 78, 361-390.
- Casey, H. B. (2004). “Evaluating Pension Reform”, *NFT*, 2.
- Ceylan, Z., Gürsev, S. ve Bulkan, S. (2017). “İki Aşamalı Kümeleme Analizi ile Bireysel Emeklilik Sektöründe Müşteri Profiline Değerlendirilmesi”, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 4, 475-485.
- Clark, R. L., & Schieber, S. J. (1998), “Factors Affecting Participation and Contribution Levels in 401(K) plans.” In *Living With Defined Contribution Pensions*, edited by Olivia S. Mitchell and Sylvester J. Schieber, Philadelphia, Pa: Pension Research Council and the University of Pennsylvania Press, 69-97.
- Clark, R. L., D’Ambrosio, M. B., Mcdermed, A. A., & Sawant, K. (2006). “Retirement Plans and Saving Decisions: The Role of Information and Education”, Cambridge University Press, PEF 5(1), pp. 45-67.
- Çolak, M. (2012). “Ulusal ve Uluslararası Düzeyde Bireysel Emeklilik Sistemlerinde Vergileme Anlayışı ve Öneriler”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, C:3, S:1.
- Çömlekçi, İ. ve Gökmen, O. (2017). “Bireysel Emeklilik Sistemine Katılmada Etkili Olan Faktörler: TR42 Bölgesinde Bir Araştırma”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C:10, S:49, 579-588.
- Dağlı, H., Bank, Semra. ve Er, B. (2007). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Yatırım Fonlarının Performans Değerlendirmesi” <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/426538>
- Doğan, M. (2016). “Davranışsal Finans Eğilimleri ile Bireysel Emeklilik Fon Tercihleri Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi: Türkiye’deki Banka Çalışanları Üzerine Bir Uygulama”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi ICAFR Özel Sayısı*, 339-357.
- Ege, İ. (2002). “Dünyada Özel Emeklilik Sistemleri ve Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununa Eleştirel Bir Bakış”, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 81-91.
- Eken, M. H. ve Gaygısız, H. (2010). “Bireysel Emeklilik Şirketlerinde Risk Yönetimi ve Türkiye Örneği”, *Maliye Finans Yazıları*, Yıl:24, Sayı:88, 55-78.
- Erdem, T. (2013). “Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelik Değişikliklerin Eleştirisi”, *TBB Dergisi*, 73-116.
- Ertuğrul, İ. ve Öztaş, T. (2016). “Bireysel Emeklilik Planı Seçiminde Karar Verme Yöntemlerinin Uygulanması: Copras ve Topsis Örneği”, *ÇKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 165-186.
- George, D., & Mallery, M. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference*, Boston: Pearson.
- Gökgöz, F. (2007). “Bireysel Emeklilik Fonlarının Performans Değerlendirmesi”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 1, 259-291.
- Göktolga, Z. G. ve Karakış, E. (2018). “Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Finansal Performanslarının Bulanık AHP ve Vikor Yöntemi ile Analizi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, 92-108.
- Gutierrez, A. C. (2001). “Principles and Practice of Social Security Reform”, *IAA International Seminar on Pensions, International Social Security Association (ISSA)*, Brighton, 1-13.

- Gülây, T., Işık, M. ve Öztürk, M. (2017). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi ve Akademisyenlerin Otomatik Katılıma Bakış Açıklarına İlişkin Bir Analiz: Süleyman Demirel Üniversitesi Örneği”, *İş ve Hayat Dergisi*, C:3, S:6, 179-205.
- Gülcan, N. (2017). “Bireysel Emeklilik Sistemi Farkındalığı: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”, *Mehmet Akif Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:9, Sayı:21, 369-383.
- Güneş, H. (2015). Bireylerin Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelik Tutum ve Davranışları: Karabük İlinde Bir Alan Araştırması, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Güzel, A. (2005). “Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Öngörülen Reform Mevcut Sorunlara Çözüm mü?”, *Çalışma ve Toplum Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 61-76.
- Hanağası, E. (2015). “Bireysel Emeklilik Sisteminde Haciz Uygulamalarının Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 16, 2631-2698.
- Huberman, G., Iyengar, S. S., & Jiang, W. (2007). “Defined Contribution Pension Plans: Determinants of Participation and Contributions Rates”, *Journal of Financial Services Research*, 31(1), 1-32.
- Fornero, E., & Monticone, C. (2011), “Financial literacy and pension plan participation in Italy”, *Journal of Pension Economics and Finance*, 10(04), 547-564.
- İnan, M. (2019). *Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi Beklentiler ve Gerçekleşmeler*, Çizgi Kitabevi.
- İstanbul Ticaret Odası (2007). *Sosyal Güvenlikte Yeni Yaklaşım: Bireysel Emeklilik*, Proje Koordinatörü: Esfender Korkmaz, Proje Grubu Üyeleri: Tekin Akgeyik, Binhan Elif yılmaz, Nagihan Oktayer, Nazan Susam ve Murat Şeker, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2006-21, İstanbul, 19-154.
- İşbilen, E. (2008). Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye Uygulaması, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı İşletme Yönetimi Programı Yüksek Lisans Tezi.
- İşseveroğlu, G. ve Hatunoğlu, Z. (2012). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Makro Ekonomik Dinamiklere Etkisi Kapsamında Swot Analizi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 155-174.
- Kamilçebe, H. ve Gül, S. (2020).” Nudging in Behavioral Public Policies in Turkey: A Research On The Effects Of The Big-5 Personality Traits On The Automatic Enrollment System” *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:19 Temmuz 2020 (Özel Ek) Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı s.275-294*.
- Kara, S. ve Yıldız, Y. (2016). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi: 2012 Sonrası Yapılan Reformlar ve Beklentiler”, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 23-45.
- Karakaya, A., Kurtaran, A. ve Dağlı, H. (2014). “Bireysel Emeklilik Şirketlerinin Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Ölçümü: Türkiye Örneği”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, sayı:22, 1-23.
- Kaya, H. P. ve Tanış, T. (2019). “Evaluation of the Private Pension System in Turkey as an Example of Behavioral Economics”, *International Journal of Social Sciences*, 5(2), 561-576.
- Kayam, S. S., Parkın, M. K. ve Çeliktöpus, M. (2013). “Features that influence the exit decision from the private pension system in Turkey”, MPRA Paper 50933, University of Munich, Germany.
- Korkmaz, T. ve Uygurtürk, H. (2007a).” Türkiye’de Emeklilik Fonlarının Performans Ölçümü ve Fon Yöneticilerinin Zamanlama Yeteneği”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi* (14), 66-93.
- Korkmaz, T. ve Uygurtürk, H. (2007b). “Türk Emeklilik Fonlarının Performans Ölçümünde Regresyon Analizinin Kullanılması”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C:3, S:5, 37-52.
- Kuran, İ. (2022a). Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Tarihsel Gelişimi, Küresel Ekonomik Düzendeki Dünya ve Türkiye’den Araştırmalar I, İksad Yayınevi, 67-96.
- Kuran, İ. (2022b). Bireysel Emeklilik Sistemine Katılımı Etkileyen Faktörler: Türkiye İçin Lojistik Regresyon Analizine Dayalı Bir Değerlendirme, Küresel Ekonomik Düzendeki Dünya ve Türkiye’den Araştırmalar II., İksad Yayınevi, 165-202.
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2007). “Financial Literacy and Retirement Planning: New Evidence from the Rand American Life Panel”, *Michigan Retirement Research Center Research Paper No. WP 2007-157*.
- Lusardi, A. (2008). “Household Saving Behavior: The Role of Financial Literacy, Information, And Financial Education Programs”, *NBER Working Paper Series*, Working Paper 13824
- Lusardi, A., & Mitchell, O. (2011). “Financial Literacy And Retirement Planning In The United States”, *NBER Working Paper Series*, Working Paper 17108.
- Meral, H. ve Arıcan, E. (2020). “Bireysel Emeklilik Sistemine Otomatik Katılım: Türkiye İçin Bir Uygulama”. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 12 (22), 190-212. DOI: 10.14784/marufacd.688280

- Munnell, A., Sunden, A., & Taylor, C. (2002). "What determines 401(k) plan participation and contributions?", *Social Security Bulletin*, 64(3), 64-75.
- OKTAYER, Nagihan. ve OKTAYER, Asuman. (2007), "Özel Emeklilik Fonlarının Finansal Piyasaların Gelişimine Etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi C: IX, S. II*, 55-80.
- Özel, Ö. ve Yalçın, C. (2013). "Yurtiçi Tasarruflar ve Bireysel Emeklilik Sistemi, Türkiye'deki Uygulamaya İlişkin Bir Değerlendirme", *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Çalışma Tebliği No: 13/04*.
- Özer, Ö. ve Çınar, E. (2012). "Bir Vakıf Üniversitesi Akademik Personelinin Bireysel Emeklilik Sistemine Bakış Açısının Değerlendirilmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012, C:9, S:19, 75-88.
- Polat, G. (2018). "Türkiye'de Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi ve Ahlaki Tehlike Sorunu", *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, Vol:7, Issue:4, 141-152.
- Prawitz, A. & Cohart, J. (2014). "Workplace Financial Education Facilitates Improvement in Personal Financial Behaviors" *Journal of Financial Counseling and Planning*, Vol:25, No:1, 5-26.
- Rakıcı, Cemil. ve Ela, M. (2016). ELA, "Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemine Yönelik Vergisel Eleştiriler", *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:16, Yıl:16, Sayı: 3, 16: 89-110.
- Rüzgar, B. ve Kaleağası, M. (2005). "Bilgi Teknolojilerinden Yararlanarak Bireysel Emeklilik Sigortalarının Müşteriye Sunumunda Alternatif Yaklaşımlar", *7. Akademik Bilişim Konferansı*, 1-16.
- Salantur, Bayrak, Ş. (2015). Bireysel Emeklilik Katılımcılarının Sistemden Erken Çıkma Riskinin Değerlendirilmesi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Muhasebe Finansman Bilim Dalı Doktora Tezi.
- Sezgin, S. ve Yıldırım, T. (2015). "Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sisteminin Etkinliği", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ağustos 2015, 10 (2), 123-140.
- Sümbüloğlu, K. ve Sümbüloğlu, V. (2007). *Biyoistatistik*, Hatiboğlu Yayınları.
- Şataf, C. ve Yıldırım, O. (2019). "Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi'nin (BES) Algılanma Düzeyi: Ordu İli Örneği", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, C:22, S:2, 572-588.
- Şener, O. ve Akın, F. (2010). "Özel Emeklilik Fonları ve Türkiye'de Bireylerin Bireysel Emeklilik Sistemine Giriş Kararlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma", *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C: XXVIII, S: 1, 291-312.
- Tüsiad. (1997). *Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Yeniden Yapılanma: Sorunlar, Reform İhtiyacı, Arayışlar, Çözüm Önerileri*, TÜSİAD T/97-10/217.
- Uluçay, H., Keser, İ. K. ve Deveci Kocakoç, İ. (2020). "Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemine Giriş Kararlarını Etkileyen Faktörler ve 2017 Sonrası Sistemde Yapılan Düzenlemeler", *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C:7, S:1, 115-137.
- Uygurtürk, H. ve Korkmaz, T. (2015). "Portföy Optimizasyonunda Markowitz Modelinin Kullanımı: Bireysel Emeklilik Yatırım Fonları Üzerine Bir Uygulama", *Muhasebe ve Finans Dergisi*, 67-82.
- Yaman, O. ve Emir, M. (2012). "Bireysel Emeklilik Sisteminin Denetim ve Muhasebe Yapısı", *Mali Çözüm*, 55-70.
- Yazıcı, S. (2015), Bireysel Emeklilik Sistemi ve Türkiye Uygulaması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Zanghieri, P. (2013). "Participation to Pension Funds in Italy: the Role of Expectations and Financial Literacy", *Social Science Research Network (SSRN)*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2259758>.

İnternet Kaynakları

- Emeklilik Gözetim Merkezi (2022). www.egm.org.tr (Erişim tarihi: 25.12.2022)
- Resmî Gazete. www.resmigazete.gov.tr (Erişim Tarihi: 22.12.2022)

e-ISSN:2587-2168

Year: 2023

Vol: 9 Issue: 49

pp 1156-1161

Article ID

68798

Arrival

09 February 2023

Published

28 March 2023

DOI NUMBER<http://dx.doi.org/10.29228/ideas.68798>**How to Cite This Article**

Akış, M. A. & Sarımsakcı, E. (2023). "Kriz ve Okullarda Kriz Yönetimi", International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies, (e-ISSN:2587-2168), Vol:9, Issue:49; pp: 1156-1161

International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Kriz ve Okullarda Kriz Yönetimi

Crisis and Crisis Management in Schools

Mehmet Ali Akış¹ Erkan Sarımsakcı² ¹ Uzman Öğretmen., Milli Eğitim Bakanlığı, Kapızlı Rasim Bozbey Ortaokulu, Mersin, Türkiye² Uzman Öğretmen., Milli Eğitim Bakanlığı, Işıklı Kargı İlkokulu, Mersin, Türkiye

ÖZET

Eğitim liderlerinin etkili liderlik davranışları, Covid-19 gibi kriz durumunda daha da önemli hale gelmiştir. Krizler karmaşıklığı ve belirsizliği beraberinde getirmektedir. Bu durumlarda örgütün devamlılığı için liderlerin takipçileri için destek ve rehberlik sağlamaları gerekmektedir. Aynı şekilde, okul müdürlerinin kriz liderliği davranışları, öğretmenlerin yön ve rehberlik aradıkları kötü koşullardaki öğretim deneyimlerini etkileyebilmektedir. Okul yöneticilerinin etkili kriz liderliği davranışlarının yanı sıra liderlere duyulan güven, kriz zamanlarında öğretmenlerin davranış ve tutumlarını etkileyebilecek önemli bir faktördür. Kriz dönemlerinde okul yöneticilerinin eğitim liderliğini etkin bir şekilde sürdürebilmeleri beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Kriz Yönetimi, Eğitim Liderliği.

ABSTRACT

Effective leadership behaviors of educational leaders have become even more important in crisis situations such as Covid-19. Crises bring complexity and uncertainty. In these situations, leaders need to provide support and guidance for their followers for the continuity of the organization. Likewise, the crisis leadership behaviors of school principals can affect the teaching experiences of teachers in poor conditions where they seek direction and guidance. In addition to the effective crisis leadership behaviors of school administrators, trust in leaders is an important factor that can affect teachers' behaviors and attitudes in times of crisis. In times of crisis, school administrators are expected to be able to maintain their educational leadership effectively.

Keywords: Education, Crisis Management, Educational Leadership

1. GİRİŞ

İnsanlık tarih boyunca birçok krizle karşı karşıya kalmıştır. Mali krizler, sağlık krizleri, salgın hastalıklar, savaşlar, afetler, açlık ve iklim değişikliği tarihi şekillendiren krizler söz konusu olmuştur. Yakın zamanda COVID-19 salgını meydana gelmiş ve 2020 yılında küresel bir pandemi ilan edilmiştir. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'ndan bu yana tüm dünya aynı anda büyük bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. COVID-19'un hızla yayılması, insanların sağlığını tehdit etmesi ve kısa sürede aşırı ölümlere neden olması nedeniyle, başa çıkılması gereken benzersiz ve sayısız zorlukları beraberinde getiren büyük bir kriz haline gelmiştir. Her şey bir anda tüm dünyada büyük ölçüde değişmiştir. İlk olarak hükümetler virüsün yayılımını kontrol altına almaya çalışmışlar, böylece toplumsal kısıtlamaları uygulamak için kararlı adımlar atılmıştır. Krizler hayatın her alanını farklı düzeylerde etkileyebilse de pek çok kuruluş bu tehdit ve mücadele dönemlerinde ayakta kalmaya çalışmışlardır (Demir ve Koçak, 2021; Bozkurt ve Aktaş, 2022). Covid-19'la beraber eğitim sektörü de bu durumdan önemli ölçüde etkilenmiştir. Covid-19 salgını tüm sektörlerde olduğu gibi eğitim sektöründe de kriz yönetimini önemli hale getirmiş ve üzerinde durulması gereken önemli konuların başında getirmiştir. Bu makalede kriz ve okullarda kriz yönetimi incelenmiştir.

1.1. Krizin Tanımı

Krizler her türlü organizasyonda her an meydana gelebilir. Öngörülemeyen pek çok durum bir anda organizasyonel yaşamı tehdit eden potansiyel bir krize dönüşebilir. Bir kuruluş ister küçük ister büyük olsun, günlük faaliyetleri deprem, sel, kuraklık, fırtına gibi doğal afetler veya yangın, terörizm, patlamalar, salgın hastalıklar, kazalar, adam kaçırma veya grevler gibi acil durumlar nedeniyle herhangi bir zamanda sekteye uğrayabilmektedir (Özdoğan, 2021; Kavrayıcı ve Kesim, 2021).

Pearson ve Clair'in (1998) kriz tanımı literatürde yaygın olarak kabul görmektedir ve organizasyonun varlığını tehdit eden, neden, sonuç ve çözüm yollarının belirsizliği ile karakterize edilen düşük olasılıklı, yüksek etkili bir olay olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle kriz, bir insan kitlesini etkileyen ve acil müdahale gerektiren beklenmedik olaylar olarak nitelendirilir. Benzer şekilde Demiröz ve Kapucu (2012) krizleri istenmeyen

sonuçlara yol açan öngörülemez acil durumlar olarak belirtmektedir. Buna ek olarak, örgütsel açıdan Hermann (1963), örgütsel krizin örgütün yüksek öncelikli değerlerini tehdit ettiğini, harekete geçmek için sınırlı süre nedeniyle hızlı bir tepkiye ihtiyaç duyduğunu ve endişe veya panik tepkilerine neden olarak örgütü şaşırttığını belirtmiştir. Krizin, bir örgütün amaçlarına ulaşmasını engelleyerek yaşamını tehdit eden bir olay olduğu vurgulanmaktadır. COVID-19 salgını nedeniyle okulların derhal kapatılması, eğitim kurumlarının karşı karşıya olduğu tehlide bir örnek olarak gösterilmektedir. Coombs'a (2007) göre, bir kriz, paydaşların önemli beklentilerini tehdit eden ve bir kuruluşun performansını ciddi şekilde etkileyebilecek ve olumsuz sonuçlara yol açabilecek öngörülemez bir olayın algılanmasıdır. Dolayısıyla krizlerin örgütsel başarıyı da tehdit ettiği ifade edilmektedir. Literatürde kriz tanımları, yüksek düzeyde belirsizlik, tehdit, sürpriz, zaman baskısı ve değişim süreçleri ile sonuçlanan karmaşık durumlar olan önemli özellikler üzerinde anlaşmaya varılmıştır (Sarı ve Sarı, 2020; Demir ve Koçak, 2021).

Ayrıca James ve Wooten (2005), ani krizler ve içten yanan krizler olmak üzere iki tür örgütsel kriz tanımlamıştır. COVID-19 salgını, doğal afetler veya terör saldırıları gibi kontrol edilmesi zor beklenmedik olaylarla karakterize edilen ani bir kriz örneğidir. Öte yandan, için için yanan krizler, kuruluş içindeki küçük bir sorundan doğar ve yönetsel dikkat eksikliği nedeniyle bir kriz durumuna dönüşme potansiyeline sahiptir. Bunlar, örneğin işyeri güvenliği, söylentiler, rüşvet ve cinsel taciz olarak ifade edilebilir (Aküzüm, 2017; Demirdağ, 2022).

1.2. Kriz Liderliği

Krizler nadir görülen olaylar olmalarına rağmen örgütlerin hayatta kalmalarını önemli ölçüde tehdit etmektedirler ve bir örgütte krizlerin yıkıcı etkilerinden korunmak için krizlerin başarılı bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Yani bir örgütün sürdürülebilirliğini sağlamak için kriz yönetimi esastır (Bozoğlu, 2023). Aksu (2009), liderlerin bir krizle karşılaşmamış gibi davranmamaları gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, olası krizlerin gerçekçi bir şekilde farkında olmalı ve bunlara hazırlıklı olmalıdırlar. Çünkü kriz yönetimi, örgütleri tehdit edecek faktörlerin önceden belirlenmesi ve bu unsurları ortadan kaldıracak bir yapının önceden oluşturulmasını içermektedir. Dolayısıyla etkin yönetim, liderlerin hazırlıklı olmasını sağlarken buna göre plan yapılmasına yardımcı olmaktadır. Benzer şekilde Smits ve Ezzat (2003) etkili kriz yönetiminin planlamaya ve insanlara bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ancak doğal afetlerin neden olduğu bir kriz, önceden bir ipucu vermeyebilir ve sanki birdenbire ortaya çıkmış gibi hissedilebilir. Örneğin, COVID-19 küresel krizi aniden ortaya çıkmış ve kimseye hazırlanmak için zaman tanımamıştır. Bu krizler göz önüne alındığında, bir kriz geliştiğinde bir liderin tek seçeneği kontrolü ele almak ve hızlı ve kararlı eylemlerde bulunmaktır. Yani kriz zamanlarında Demirtaş'ın (2000) belirttiği gibi liderlik ve yönetim becerilerinin önemi öne çıkmaktadır. Örneğin, uyum sağlama ve dirençli olma gibi belirli liderlik becerileri, zorlu zamanlarda bir liderden daha fazla talep edilir hale gelir. Aynı şekilde liderlerin kriz yönetimi becerileri de krizle başa çıkmada en etkili faktördür. Lussier ve Achua (2004), kriz liderliğinde temel yetkinliklerin bir vizyon oluşturmak, hedefler belirlemek, bir kriz planı formüle etmek ve uygulamak, açık bir şekilde iletişim kurmak ve insanları etkin bir şekilde yönetmek olarak görevler belirlenmiştir. Wooten ve James (2004), etkili kriz yönetiminin, üyeleri eylemler hakkında yeterince bilgilendirmek ve onları kriz çözümüne dahil etmek gibi etkili liderlik davranışlarını içerdiğini belirtmişlerdir. Waldman ve ark. (2001), işlemsel ve karizmatik liderlik olmak üzere belirsizlik dönemlerinde önemli olan iki liderlik biçimini belirtmiştir. Ayrıca deneysel bir çalışma kapsamında Hunt ve ark. (1999), hem kriz durumunda hem de kriz dışı durumda farklı liderlik tiplerini araştırmıştır. Literatürde, karizmatik veya dönüşümcü liderlik sergileyen belirli lider türleri, krizlerde etkili liderler olarak diğerleri arasında göze çarpsa da, Hunt ve ark. (1999), liderlik türü ne olursa olsun, takipçilerin liderlerden kriz zamanlarında kendinden emin olmalarını ve beklentilerin ötesinde performans göstermelerini talep ettiğini göstermiştir. Krizde liderlik etmek, büyük sorumlulukla olağanüstü çabalar gerektirmektedir.

Marshall ve ark. (2020) ayrıca krizlerde önemli olan dört temel liderlik davranışı belirlenmiştir. Bunlar: açık yön sağlamak, etkili iletişim kurmak, işbirliği içinde çalışmak ve uyarlanabilir liderliğe dahil olmak olarak ifade edilmektedir. İletişim, tüm yönetim süreçlerinde olduğu gibi kriz zamanlarında da liderlerden beklenen temel bir beceri olarak görülmektedir. Paydaşlarla net iletişim kurarak doğru bilgileri sürdürmenin, zor zamanlarda iyi bir liderlik uygulaması olduğu vurgulanmaktadır. Paydaşlar arasındaki belirsizlik ve kaygı arttığından ve bir kriz anında kararsız duygu durumlarından dolayı liderler, kuruma rahatlık sağlamak için etkili ve sık iletişim kurmalıdırlar. Ayrıca, bir kriz sırasında açık ve şeffaf bir şekilde iletişim kurmak işyerinde güveni güçlendirmeye yardımcı olmaktadır (Karakütük, Özbal ve Sağlam, 2017; Bozkurt ve Aktaş, 2022).

İşbirlikçi yaklaşım, etkili kriz liderliğinde de esastır. Kriz yönetimi, krizi çözmeye işbirliği içinde çalışmaya dayanmaktadır. Özellikle kriz yönetim ekipleri oluşturmak, organizasyonun bir krize yanıt vermesine yardımcı

olmaktadır. Coombs (2007), kriz yönetimi ekibinin, kuruluş içinde herhangi bir krizi yönetmek üzere görevlendirilmiş, işlevler arası bir grup insan olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle, organizasyon içindeki tüm departmanlardan personelin yer aldığı bu ekipler, kritik durumların üstesinden gelmek için işbirliği içinde çalışmaları gerekmektedir. Liderler ise kriz yönetimi ekibiyle birlikte çalışmalı, kriz durumunda meşgul olmalı, görünür olmalı ve uygulanan planın tüm yönlerini kontrol ederek önden liderlik etmelidir (Yavuz ve Çetin, 2022).

Buna bağlı olarak, uyarlanabilir liderlik, kriz dönemlerinde önemli bir uygulamadır. Strauss ve ark. (2013) göre, organizasyonel değişiklik gerektiren koşullarla karşı karşıya kalındığında, uyum hayati bir ilk adım olarak kabul edilmektedir. Bir kriz beraberinde pek çok değişikliği, özellikle de kuruluşun işleyişinde değişiklik getirdiğinden, liderlerin bilinmeyene ve belirsizliğe yol açmak için öğrenmeye ve yeni duruma uyum sağlamaya dahil olması gerekmektedir. Hadley ve ark.(2011) belirttiği gibi, kriz zamanlarında uyumlu kişiliklere sahip liderler, kritik durumlarda liderlik etme konusunda kendilerine güven duymaktadırlar.

Ek olarak, kriz zamanlarında etkili liderlikte karar verme becerilerinin önemini gösteren çok sayıda çalışma vardır. Klann'ın (2003) önerdiği gibi, liderin kapasitesi en iyi kriz zamanlarında test edilmektedir. Krizler, liderlerin istikrarsız bir durumda ve muazzam bir baskı altında doğru kararlar vermesini gerektirmekte, bu nedenle etkili karar verme, bir krizde liderlik yapmak için kritik bir beceridir. Chan ve Drasgow (2001), öz yeterliliğin ve kişilik özellikleri ve becerileri gibi kişisel kaynakların, çalkantılı zamanlarda liderlerin liderlik etme motivasyonunu etkilediği savunulmuştur. Bu nedenle liderler, kriz durumunun çözümünde bir değişiklik yapacaklarına inanırlarsa, başarılı bir şekilde liderlik etmek için motive olmaktadır. Ayrıca, James ve Wooten'in (2010) belirttiği gibi, hızlı ve akıllıca kararlar almamak, krizin kendisinden daha yıkıcı etkilere sahip olabilmektedir. Bu nedenle etkili bir lider, kriz koşullarının neden olduğu zaman ve kaynak kısıtlamalarında hızlı ve stratejik kararlar almalıdır. Ayrıca, liderlerin bir krizde liderlik etme motivasyonu, herhangi bir krizin çözümünü etkileyebilecek önemli bir faktördür.

1.3. Okullarda Kriz Liderliği

COVID-19 salgını gibi pandemiler, toplumu bir bütün olarak etkileyen ciddi krizlerdir. Birçok hayatı tehdit ederken, sağlık sistemini büyük ölçüde etkilemiştir. Ancak sağlık sektöründen sonra en çok etkilenen sektörlerin başında eğitim sektörü gelmektedir. Bu kriz, okulların işlevini aksatmış ve okulların acilen kapanması nedeniyle öğretmenleri, öğrencileri, velileri ve diğer paydaşları eğitim sürekliliği konusunda endişeye sürüklemiştir (Gezer, 2020; Karaağaç ve ark., 2022).

Karmaşıklık teorisinin öne sürdüğü gibi, okullar öngörülemeyen olaylarla dolu karmaşık uyarlanabilir sistemlerdir. Bu nedenle, günlük herhangi bir sorun okulda bir krize dönüşme potansiyeline sahiptir. Kriz tanımı doğası gereği seyreklik içermesine rağmen, okul krizlerinin meydana gelme olasılığı yüksektir. Bu bağlamda, bir okul topluluğunu etkileyen kriz faktörleri iki kategoriye ayrılmaktadır. Okul dışından gelen dış etkenler, ülkedeki yangınlar, doğal afetler, savaşlar, güvenlik sorunları, terör saldırıları, salgın hastalıklar, siyasi belirsizlikler veya mali sıkıntılardır. Öte yandan, öğrenci, öğretmen ve idari işler ile ilgili iç faktörler okulları krize sokan rahatsız edici olaylardır. İntihar, şiddet, öğrenci veya öğretmen kaybı, fiziksel ve cinsel istismar, uyuşturucu kullanımı ve bağımlılık ve yönetime dayalı örnek verilebilmektedir (İzzet ve Cömert, 2012; Karakuş ve İnandı, 2018).

Literatür, özellikle okul krizleri için tanımlar sunar. Bunlar, okul topluluğu üzerinde ciddi etkisi olan öngörülemeyen acil olaylar ve belirsizlik ve karmaşıklığın eşlik ettiği travmatik olaylar olarak kabul edilmektedir. Jones ve Paterson (1992) ise okul krizini "okul nüfusunun önemli bir bölümünü derinden ve olumsuz etkileyen ve genellikle ciddi yaralanma veya ölüm içeren ani, genellikle beklenmeyen bir olay" olarak tanımlanmaktadır. Okul topluluğu, okulla yakından ilişkili ve çocukların eğitimi konusunda ortak değerleri paylaşan öğrenciler, veliler, öğretmenler, yöneticiler ve diğer okul temelli personelden oluşmaktadır. Kriz gerçeği tüm okul topluluklarını etkilemektedir. Öğretmenler arasında kriz zamanlarında stres arttığından, paydaşlara krizi yönetme konusunda güvence vermek, stresle başa çıkma cesaretini teşvik etmek ve yön aradıklarında onlara destek vermek önemli olarak görülmektedir (Aksoy ve Aksoy, 2003).

Okul liderleri olarak müdürler, bir krizi yönetmenin ana aktörleridir. Jones ve Paterson'a (1992) göre, bir kriz yönetim planı oluşturmak, okulun kaosa düşmemesi için son derece önemlidir. Benzer şekilde Aksoy ve Aksoy (2003) okullarda kriz yönetim planlarının önemli olduğunu ve okulun işleyişindeki aksamayı ve kararsızlığı azalttığını vurgulamışlardır. Herman (1994), okullarda kriz durumlarına hazırlık ve müdahale sürecinde okul müdürlerinin sahip olması gereken özellikleri ve neler yapacaklarını ortaya koymuşlardır. Yazarın da belirttiği gibi, okul müdürünün olası krizleri öngörmesi, kriz müdahale kılavuzları ve eylem planları hazırlaması, kriz

anında yazılı ve görsel medya ile iletişim için iyi hazırlanmış bir yönergesi olması gerekmektedir. Bu nedenle, müdürlerin kriz yönetimine yönelik önleyici ve sistematik bir yaklaşım oluşturmaları gerekmektedir (Özkır ve ark. 2022).

Literatürde döngüsel bir süreç olarak ele alınan kriz yönetiminde kriz öncesi dönem, kriz ve kriz sonrası dönem olmak üzere üç ana aşama vardır. Okul örgütlerinde kriz yönetimi ile uyumlu olarak, kriz yönetimi sürecindeki bu üç boyut, okul müdürlerinin kriz yönetimi becerileri ile ilgilidir. Aksu ve Deveci (2009) bu boyutları kriz öncesi dönem, kriz dönemi ve kriz sonrası dönem olarak Türk okulları bağlamında incelemiştir. Erken uyarı sinyalleri kriz öncesi dönemde ortaya çıkar ve liderlerin bunları tespit etmesi gerekir. Kriz sinyalleri alındıktan sonra gerekli kriz planlarının ve ekiplerinin hazırlanması ve bu planların güncel tutulması önemlidir. Kriz dönemi, korku ve paniğin yaşandığı kriz anını ifade etmektedir. Krizin etkileri hızla kendini göstermeye başlarken kaos yaşanabilmektedir. Bu aşamada okul topluluğunun güvenliğinin sağlanması ve eğitimin sürekliliğinin sağlanması, okul müdürlerinin kriz dönemlerindeki başarılı liderlik davranışları ile ilişkilidir. Aksu ve Deveci'nin (2009) öne sürdüğü gibi, örgüt içinde çatışmaların olmaması ve çalışanların motivasyonunun yüksek olması, kriz yönetimini destekleyici bir atmosfer yaratmaktadır. Yani okul yöneticileri, okul topluluğunun uyumunu kolaylaştıran ve krizin zorladığı geçişe öncülük eden koşullardan sorumludur.

Grissom ve Condon (2021), krizde etkili liderlik için okul müdürlerinin sahip olması gereken üç yetkinlik setinin altını çizdi: analiz, anlamlandırma, muhakeme, iletişim ve duygusal zeka. Analiz, anlamlandırma ve muhakeme, bir liderin yaklaşan tehlikeyi tahmin etme ve risklerini belirleme becerisini ifade etmektedir. Bu yetkinlikler özellikle kriz başlamadan önce daha belirgin hale gelmektedir. Genel olarak kriz liderliği için birçok akademisyen tarafından vurgulandığı gibi, kriz zamanlarında okul örgütleri için de iletişim hayati önem taşımaktadır.

Okul liderlerine krizler sırasında atfedilen kritik rol göz önüne alındığında, okulları etkileyen krizin nedenlerini ve etkilerini ve okul müdürlerinin kriz yönetimi stratejilerini anlamak amacıyla birçok nicel ve nitel araştırma yapılmıştır. Mevcut çalışmaların çoğu, okul müdürlerinin etkili kriz liderliği davranışlarıyla ilgili hem öğretmenlerin hem de müdürlerin bakış açılarına odaklanmıştır (Haban ve Bozkurt, 2017). Ancak bu çalışma sadece kriz döneminde öğretmenlerin algıladıkları kriz liderliğine odaklanırken, Türkiye'deki diğer araştırmalar okul müdürlerinin davranışlarını Aksu ve Deveci (2009) tarafından geliştirilen üç boyutlu ölçeğe göre incelemiştir: Kriz Öncesi, Krize Zamanı ve Kriz Sonrası. Okul yöneticileri tarafından bu sürecin sağlıklı şekilde sürdürülmesi gerekmektedir. Ayyürek (2014), 2011 yılında Van Depremi'ni yaşayan öğretmenlerin okul müdürlerinin kriz yönetimi becerilerine ilişkin algılarını belirlemeye yönelik bir araştırma yapmıştır. Öğretmen görüşlerine göre depremin neden olduğu kriz iyi yönetilememiştir. Ayrıca araştırmaya katılan kadın öğretmenler erkek öğretmenlere göre kriz yönetimine ilişkin daha olumsuz görüş bildirmişlerdir. Erol ve Karsantik'in (2017) ilkökul ve ortaokul öğretmenlerinin kriz durumlarına ilişkin algılarını inceledikleri araştırmada, öğretmenlerin krizleri öğrenci ve yönetim kaynaklı sorunlarla ilişkilendirdiğini göstermiştir. Kriz sinyallerini almak, etkili kararlar almak, kriz yönetimi sürecini organize etmek ve kriz yönetimi sürecinde iletişim kurmak kriz zamanlarında okul müdürleri tarafından aranan nitelikler olarak belirtilmiştir. Aynı şekilde Maya (2014) da öğretmenlerin kriz yönetimi becerilerine ilişkin okul müdürlerinin algılarını incelemiş ve orta düzeyde bulmuştur. Bununla birlikte, öğretmenlerin kriz yönetimi beceri düzeylerine ilişkin algıları, iş deneyimine göre farklılık göstermektedir. Öğretmenlerin kriz algısı ve okul müdürünün kriz liderliği davranışları, okulla ilgili krizlerin üstesinden gelmek ve okul topluluğuna zarar veren etkilerini en aza indirmek için kararlı adımlar atılması açısından önemlidir (Özalp ve Levent, 2020).

2. SONUÇ

Krizler hem toplumlarda hem de örgütlerde kaçınılmazdır ve insanların yaşamlarında aşırı değişimlere yol açabilmektedir. Genellikle panik, stres, kaygı gibi terimlerle ilişkilendirilirken, liderlerin ve yetkililerin kriz yönetimi becerileri ve liderlik davranışları, durumu kontrol etme ve takipçilerin tepkilerini anlamada önem kazanmıştır. Benzer şekilde okul örgütlerinde de müdürler, krizlerin dikkatli bir şekilde yönetilmesi gerektiği gerçeğiyle yüzleşmek zorundadır. COVID-19 küresel krizi gibi büyük ölçekli krizler, okul topluluğundaki çok sayıda insanı etkileme potansiyeline sahiptir. COVID-19 salgını, dünya çapında herkesin alıştığı eğitimi acil bir şekilde değiştirmiştir. Aynı şekilde, Türkiye'de öğretmen ve öğrenci etkileşimi, öğretim yöntemleri ve öğrenme pedagojisi, okulların kapanması ve ihtiyati tedbir olarak uzaktan eğitime geçilmesiyle önemli ölçüde değişmiştir. Sonuç olarak, mevcut küresel salgın, uzaktan eğitimin alternatif bir öğretim ve öğrenme yolu değil, bir zorunluluk olduğunu göstermiş ve kriz yönetimini önemli hale getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, H. H., & Aksoy, N. (2003). Okullarda krize müdahale planlaması. Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES), 36(1), 37-49.
- Aksu, A. & Deveci, S. (2009). İlköğretim okulu müdürlerinin kriz yönetimi becerileri. Education Sciences, 4(2), 448-464.
- Aksu, A. (2009). Kriz yönetimi ve vizyoner liderlik. Yaşar Üniversitesi. E-Dergisi, 4(15), 2435-2450.
- Aküzüm, C. (2017). Kurucu Müdürlerin Okul Yönetimi Bağlamında Karşılaştıkları Temel Yönetimsel Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 16(60), 161-185.
- Ayyürek, O. (2014). Eğitim örgütlerinde kriz yönetimi: Van depremi örneği Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Yüksek Lisans Tezi.
- Bozkurt, B., & Aktaş, H. İ. (2022). "COVID-19 Pandemisi Sürecinde Okulu Yönetmek" Olgusuna İlişkin Okul Yöneticilerinin Metaforik Algıları. Yaşadıkça Eğitim, 36(1), 183-197.
- Bozoğlu, O. (2023). Eğitimde Kriz Yönetimi. Eğitimde Güncel Yaklaşımlar-2, 97.
- Chan, K. Y., & Drasgow, F. (2001). Toward a theory of individual differences and leadership: Understanding the motivation to lead. Journal of Applied Psychology, 86(3), 481-498
- Coombs, W. (2007). Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding. SAGE Publications.
- Demir, K., & Koçak, B. (2021). Covid-19 Salgımında Okul Yönetimi. MSGSÜ Sosyal Bilimler, 1(23), 49-66.
- Demirdağ, S. (2022). Okul yöneticilerinin Covid-19 pandemi sürecine ilişkin görüşleri. Trakya Eğitim Dergisi, 12(1), 273-291.
- Demiroz, F., & Kapucu, N. (2012). The role of leadership in managing emergencies and disasters. European Journal of Economic and Political Studies, 5, 91- 101.
- Demirtaş, H. (2000). Kriz yönetimi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 2, 353-373.
- Erol, İ., & Karsantik, İ. (2017). Investigation of Teacher Opinions on Crisis Management in Primary and Secondary Schools. In H. Arslan, C. S. Duse, & M. A. Icbay (Eds.), Research on Education (pp.268-274).
- Gezer, Y. (2020). Kriz yönetim becerilerine (kriz öncesi, dönemi ve sonrası) ilişkin olarak okul müdürlerinin sergilemiş oldukları davranışlar. Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 4(8), 282-298.
- Grissom, J. A., & Condon, L. (2021). Leading schools and districts in times of crisis. Educational Researcher, 50(5), 315-324.
- Haban, M. M., & Bozkurt, B. (2017). Ortaöğretim okul yöneticilerinin kriz yönetimi becerilerinin kurumun sosyal sermaye birikimine etkisi. Milli Eğitim Dergisi, 46(213), 139-153.
- Hadley, C. N., Pittinsky, T. L., Sommer, S. A., & Zhu, W. (2011). Measuring the efficacy of leaders to assess information and make decisions in a crisis: The C-LEAD Scale. The Leadership Quarterly, 22, 633-648.
- Herman, J. J. (1994). Crisis management a guide to school crises and action taken. the practicing administrator's leadership series (ED378661). ERIC. <https://eric.ed.gov/?id=ED378661>
- Hermann, C. F. (1963). Some consequences of crisis which limit the viability of organizations. Administrative Science Quarterly, 8(1), 61.
- Hunt, J. G., Boal, K. B., & Dodge, G. E. (1999). The effects of visionary and crisisresponsive charisma on followers: An experimental examination of two kinds of charismatic leadership. The Leadership Quarterly, 10, 423-448.
- İzzet, D. Ö. Ş., & Cömert, M. (2012). İlköğretim Okullarında Kriz Yönetimi Hakkında Okul Müdürlerinin Görüşleri. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(20), 329-346.
- James, E. H., & Wooten, L. P. (2004). Leadership in turbulent times: Competencies for thriving amidst crisis. SSRN Electronic Journal. <https://doi.org/10.2139/ssrn.555966>
- James, E. H., & Wooten, L.P. (2005). Leadership as (Un)usual: How to display Competence in times of crisis. Organizational Dynamics, 34(2), 141-152.

- Jones, M., & Paterson, L. (1992). Preventing chaos in times of crisis: A guide for school administrators (ED350700). ERIC. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED350700.pdf>
- Karaağaç, Y., Tugay, R., Kanat, H. G., Kaya, B., Nergiz, Ö., & Karabulut, S. (2022). Okul Yöneticilerinin Gösterdikleri Liderlik Davranışları İle Kriz Yönetimlerinin Değerlendirilmesi. *Sciences (JOSHAS JOURNAL)*, 8(51).
- Karakuş, A., & İnandı, Y. (2018). Ortaokul yöneticilerinin okullarında yaşanan kriz durumlarını yönetme becerilerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 500-518.
- Karakütük, K., Özbal, E. Ö., & Sağlam, A. (2017). Okul yönetiminde okul güvenliğini sağlamak için yapılan uygulamalar konusunda öğretmen ve okul müdürlerinin görüşleri. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(3), 1214-1232.
- Kavrayıcı, C., & Kesim, E. (2021). School Management during the COVID-19 Pandemic: A Qualitative Study= COVID-19 Pandemisi Sürecinde Okul Yönetimi: Nitel Bir Arastırma. *Educational Administration: Theory & Practice*, 27(1), 1005-1060.
- Klann, G. (2003). Crisis leadership using military lessons, organizational experiences, and the power of influence to lessen the impact of Chaos on the people you lead. Center for Creative Leadership.
- Lussier, R. N., & Achua, C. F. (2004). *Leadership: Theory, application, skill development* (2nd ed.). Thomson-West.
- Marshall, J., Roache, D., & Moody-Marshall, R. (2020). Crisis Leadership: A Critical Examination of Educational Leadership in Higher Education in the Midst of the COVID-19 Pandemic. *International Studies in Educational Administration*, 48(3), 30-37.
- Maya, İ. (2014). Kamu ilkokullarında yöneticilerin sergiledikleri kriz yönetimi beceri düzeylerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 209-235.
- Özalp, U., & Levent, F. (2020). Okul Müdürlerinin Kriz Yönetme Becerilerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi*, 50(230), 461-482.
- Özdoğan, M. (2021). Covid-19 Salgınında Okul Müdürlerinin Okul Yönetiminde Karşılaştıkları Sorunlar Ve Bu Sorunlarla Başa Çıkma Stratejileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-14.
- Özkır Özbal, T., Çoksu, M., Öztürk, S., & Karabulut Yıldız, T. (2022). Okul Yöneticilerinin Kriz Yönetimi Becerilerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Diyalektolog*, (31).
- Pearson, C. M., & Clair, J. (1998). Reframing crisis management. *The Academy of Management Review*, 23(1), 59-76.
- Sarı, E. & Sarı, B. (2020). Kriz Zamanlarında Eğitim Yönetimi: Covid-19 Örneği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(2), 49-63.
- Smits, S. J., & Ezzat Ally, N. (2003). "thinking the unthinkable" — leadership's role in creating behavioral readiness for crisis management. *Competitiveness Review: An International Business Journal*, 13(1), 1-23.
- Strauss, K., Griffin, M. A., Parker, S. K., & Mason, C. M. (2013). Building and sustaining proactive behaviors: The role of adaptivity and job satisfaction. *Journal of Business and Psychology*, 30(1), 63-72.
- Waldman, D. A., Ramirez, G. G., House, R. J., & Puranam, P. (2001). Does leadership matter? CEO leadership attributes and profitability under conditions of perceived environmental uncertainty. *Academy of Management Journal*, 44(1), 134-143.
- Wooten, L.P., & James, E. H. (2008). Linking crisis management and leadership competencies: The role of human resource development. *Advances in Developing Human Resources*, 10(3), 352-379.
- Yavuz, Y., & Çetin, E. (2022). Öğretmen ve Okul Yöneticilerinin Gözünden Covid-19: Kriz Yönetimi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 13(1), 354-377.